

Павло Гай-Нижник



**Українська Держава:  
суспільно-політична модель  
і соціально-економічний лад  
в теорії та ідеології  
ОУН-б**



**(1940-1990 рр.)**



Павло Гай-Нижник



**Українська Держава:**  
суспільно-політична модель  
і соціально-економічний лад  
в теорії та ідеології  
**ОУН-б**



**(1940-1990 рр.)**

Київ - 2020

Pavlo Hai-Nyzhnyk



**Ukrainian State:  
socio-political model  
and social-economic system  
in the theory and ideology of the  
OUN-b**



**(1940-1990)**

Kyiv - 2020

УДК 94:355.425.4:325.8 (477-87)“1940/1990”

ББК 84.4УКР6

Г 48

**Павло Гай-Нижник**

**Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.). – К.: Крок, 2020. – 432 с.: іл.**

*Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка  
(протокол № 13 від 19 червня 2020 р.)*

Автор на основі широкого спектру документальних джерел та матеріалів, значна частина яких вперше вводиться до наукового обігу, висвітлює ідеологічну концепцію та програмові засади Організації Українських Націоналістів. Досліджуються суспільно-політична модель майбутньої Української Держави та її соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН(б) у різні часи існування Організації в період від 1940 по 1990 рр. Відображено внутрішні суперечки та зміни світоглядних позицій і державотворчої думки серед провідних діячів та ідеологів ОУН(б) на різних етапах діяльності Організації, як в Україні, так і в еміграції. Вказано на основи та особливості ідеології українського націоналізму ХХ ст. в теорії і практиці політичної діяльності ОУН.

*Рецензенти:*

*Патриляк Іван Казимирович* – доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

*Телячий Юрій Васильович* – доктор історичних наук, професор, директор департаменту контролю у сфері вищої, фахової передвищої освіти і освіти дорослих Державної служби якості освіти України.

ISBN 978-617-692-608-5

© Павло Гай-Нижник

## ЗМІСТ

Борцям ОУН-УПА .....	7
----------------------	---

### *Передмова*

Установлення Революційного Проводу і самолегітимізація ОУН(р): від Крайової езекутиви до II Великого збору (лютий 1940 – квітень 1941 рр.) .....	9
--	---

### *Розділ 1*

Концепція і модель Української Держави в програмових засадах та ідеології ОУН-р (квітень–червень 1941 р.) .....	23
---	----

### *Розділ 2*

Акт проголошення відновлення Української Держави як вияв національно-революційного чину (30 червня 1941 р.) .....	59
---	----

### *Розділ 3*

Організація українського місцевого самоврядування й крах спроби сателітного державотворення (липень–грудень 1941 р.) .....	107
--	-----

### *Розділ 4*

Державно-політична модель і соціально-економічний лад України в програмових засадах ОУН на УЗ: оновлення і демократизація (1942–1947 рр.) .....	187
---	-----

### *Розділ 5*

ОУН на Українських Землях і Закордонні Частини ОУН: ідейна єдність та розбрат свідомостей (кінець 1940-х – середина 1960-х рр.) .....	245
---	-----

### *Розділ 6*

Конституційні основи і державний устрій України в теоретичній конструкції ОУН-р-б (середина 1960-х – кінець 1980-х рр.) .....	365
---	-----

*«З минулого досвіду тільки тоді може нарід витягнути належні висновки на майбутнє, коли це минуле висвітлене в найважливіших, історичних моментах, а не закрите туманом мовчанки і неправди. По-друге, все це дуже недавнє минуле, тому й у сучасному живуть і діють ті самі мотори, ті самі сили, напрямки і концепції, які тоді діяли. І в найближчому майбутньому далі будуть діяти ті з них, які залишаються. Отже, роз'яснення вчорашнього служить роз'ясненню сьгоднішнього, і кидає жмутки світла на зародки вчорашніх подій в українському політичному житті».*

*Степан Бандера*

## **БОРЦЯМ ОУН–УПА**

Їх імена не карбували зл́отом,  
Їм мармурові не клалі хрести.  
Вони писали кровію і по́том  
Свої наймення в земляні листи.

Їх Бог карав за те, що вище нього  
Вони тримали свій стражденний Край,  
Вони й грішили лиш задля святого,  
І хто ще зна, чи впáли вони в рай.

Не боячісь безславного загіну,  
У прірву кідали непрóжиті роки  
Ті, котрі ніжили й леліяли Україну,  
А доля їх кохала навпаки...

*Павло Гай-Нижник*

7 липня 1991 р.





**УСТАНОВЛЕННЯ  
РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОВОДУ  
І САМОЛЕГІТИМІЗАЦІЯ ОУН(Р):  
ВІД КРАЙОВОЇ ЕКЗЕКУТИВИ  
ДО ІІ ВЕЛИКОГО ЗБОРУ**



**(лютий 1940 – квітень 1941 рр.)**

## Передмова

**УСТАНОВЛЕННЯ РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОВОДУ  
І САМОЛЕГІТИМІЗАЦІЯ ОУН(Р):  
ВІД КРАЙОВОЇ ЕКЗЕКУТИВИ ДО ІІ ВЕЛИКОГО ЗБОРУ  
(лютий 1940 – квітень 1941 рр.)**

*«Ідея Суверенної Соборної Української Держави  
стала в нашому столітті основою українського світогляду  
та нового політичного руху, руху націоналістичного».*

*Постанови  
ІІ Великого збору ОУН*

На кінець 1939 – початок 1940 рр. процес розколу ОУН після смерті С. Коновальця став доконаним фактом, коли 10 лютого 1940 р. в окупованому німцями Кракові (адміністративній столиці Генеральної губернії) було створено Революційний Провід Організації<sup>1</sup>. На той час формальним місцем перебування Проводу ОУН та її новообраного провідника А. Мельника був Берлін, проте увесь керівний актив Організації (як то Р. Сушко, Я. Барановський, О. Бойдуник та ін.) зосереджувався у Кракові<sup>2</sup>. Там же перебував і С. Бандера, який, підтримуваний своїми прихильниками – переважно молодими людьми з Західної України, значна частина яких (як і сам С. Бандера) відбули ув'язнення у польських казематах<sup>3</sup>, звинувачував офіційний

<sup>1</sup> У різні часи та частина ОУН, що об'єдналася навколо С. Бандери та в подальшому визнавала його особу за провідника, називалася по-різному: ОУН революційна – ОУН(р), ОУН самостійників-державників – ОУН СД, ОУН революціонерів-бандерівців – ОУН(р-б). Аби уникнути плутанини чи непорозумінь, а також за для зручності читача, у назві книги цю Організацію уніфіковано як ОУН(б).

<sup>2</sup> Архів МІД РФ. – Ф. 06. – Оп. 3. – Спр. 138. – Арк. 124.

<sup>3</sup> Я. Стецько у розмові з А. Бердієм зазначав, що «після виходу Бандери з тюрми та інших (Лебеда, Климишина) ситуація змінилася дуже сильно на нашу користь, тобто в користь крайовиків. Бандера як з'явився, то тоді зараз створився гурт у Кракові, значить на Закерзонню, і для зорієнтування в ситуації тому, що там був Шухевич, то він вже менше-більше був поінформований, був Тюшка, був Мирон. Отже, Бандера вже був зорієнтований в ситуації...» [Розмови достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолем Бердієм, переведені і записані на лентах дванадцять касеток в часі від 17 до 23 червня 1985 року в місті постою. – Б. м., 1985. – С. 45].

Провід Українських Націоналістів (ПУН) у недостатній активності, «лібералізмі» та узурпації влади в ОУН старим поколінням, яке втратило вплив та авторитет у Краї тощо<sup>4</sup>. Тож на тій, установчій за своєю суттю, конференції 10 лютого 1940 р. у Кракові, в будинку по вул. Зеленій, 26 прихильники С. Бандери (26 провідників Крайової езекутиви<sup>5</sup>) створили окрему власну Організацію з усталеною від 1929 р. вже легендарною назвою – ОУН<sup>6</sup>. Того ж дня було заявлено про недовіру існуючому Проводу, стверджено безуспішність спроб поладити проблемні питання нормальним порядком і, виходячи з добра української революції та засвідчуючи свою відповідальність перед народом, оголошено про постання Революційного Проводу Організації на чолі з С. Бандерою. В ухваленому відповідному «Акті з 10 лютого 1940 р.» з цього приводу, зокрема, зазначалося: «Віддаємо керму Організації Українських Націоналістів у руки Степана Бандери і тих, кого він покличе...»<sup>7</sup>. Його підписантами

<sup>4</sup> ЦА ФСБ Росии. – Н-20944. – Т. 7. – Арк. 210–212, 218–221, 224–226; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки. – Т. 1. – К., 2009. – С. 547–552; Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. 1944–1945. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – С. 919–925.

<sup>5</sup> На той час до Штабу і керма Краківської езекутиви структурно належали: керівник Штабу і військового відділу – С. Бандера («Сірий»), його заступник – Д. Грицак («Сірко»), оперативний відділ – О. Гасин («Тур»), мобілізаційний відділ – Я. Горбовий («Буй»), військове навчання – Й. Карачевський («Свобода»), розвідка і пропаганда – М. Лебець («Чорт»), відділ зв'язку – Р. Шухевич («Щука»), відділ радіозв'язку – Л. Зацний («Вік») з помічниками Шухевичем, Гошовским, Гринівим, організаційна робота – В. Гринів («Креміньський») з помічником Л. Харкевичем («Цабем»), санітарний відділ – Козак і Брацена, відділ постачання – П. Клим, Я. Байдуник та Д. Яців, Варшавський комітет – полк. Дидченко-Задунайський, Люблінський комітет – лікар Булка, Холмський комітет – Павлюк, Томашевський комітет – адвокат Д. Богачевський, Криницький комітет – Палій, Санокський комітет – П. Велговський, у Грубешові – Лабурек, у Кристинополі – І. Клімів, у Белзі – Варварук, у Перемишлі – Кормарин.

<sup>6</sup> Начальник 5 відділу УДБ НКВС УРСР В. Шевченко цілком таємно доповідав 8 серпня 1940 р. з цього приводу начальникові 5 відділу ГУДБ НКВС СРСР П. Фітіню, що у керівництві Краківської езекутиви під очільництвом Я. Барановського існував давній конфлікт між ним та С. Бандерою («Сірим») і В. Тимчем («Лопатинським»), які вимагали від А. Мельника відставки і суду над керманцем крайової езекутиви та саботували директиви нового вождя ОУН. Директиви ж А. Мельника на той час загалом зводилися до наступних тез: а) тимчасово припинити акції проти СРСР, аби уникнути непотрібних втрат; б) укласти угоду з УНР та ФНС з метою спільних подальших дій проти СРСР; в) обмежитися підготовкою кадрів на території протекторату. Ігноруючи ці вказівки, С. Бандера та В. Тимчій у лютому 1940 р. їздили у Рим до А. Мельника з вимогою розгорнути активну роботу в західних областях України й стати на шлях підготовки збройного повстання українського населення проти Радянського Союзу. Після відмови виконати ці вимоги А. Мельником, у Кракові в лютому 1940 р. було створено окремий (самоврядний) Революційний Провід ОУН на чолі з С. Бандерою [ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 33 (1951 р.). – Спр. 53. – Арк. 232–249; Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки. – Т. 1. – К., 2009. – С. 69–77].

<sup>7</sup> Розкол ОУН (1939–1940). Збірник документів. – Льв., 1999. – С. 29–30.

були: Степан Бандера, Іван Габрусевич, Олекса Гасин, Ярослав Горбовий, Дмитро Грицай, Микола Климишин, Микола Леbedь, Степан Ленкавський (єдиний з прихильників С. Бандери, що 1929 р. був членом-засновником ОУН, а також автором «Декалога» ОУН – 10 заповідей українського націоналіста<sup>8</sup>), Іван Равлик, Ярослав Старух, Володимир Стахів, Ярослав Стецько, Василь Турковський і Роман Шуевич<sup>9</sup>.

С. Бандеру було уповноважено керувати Центральним Проводом Організації. З огляду на це, однак, формально він не мав повноправних повноважень сформувавши на власний розсуд Центральний Провід до скликання Великого збору ОУН, а міг лише підібрати своїх прихильників, які допомагали б йому в організаційній роботі. Утім, то була дата лише формального постановлення С. Бандери на голову нового Проводу, насправді ж, як зізнавався один з його найближчих соратників М. Климишин, він організовував ядро нової Організації й керував нею уже за три місяці до 10 лютого 1940 року<sup>10</sup>.

Відтак *перший Центральний Провід* революційної ОУН у лютому 1940 р. набув такого складу:

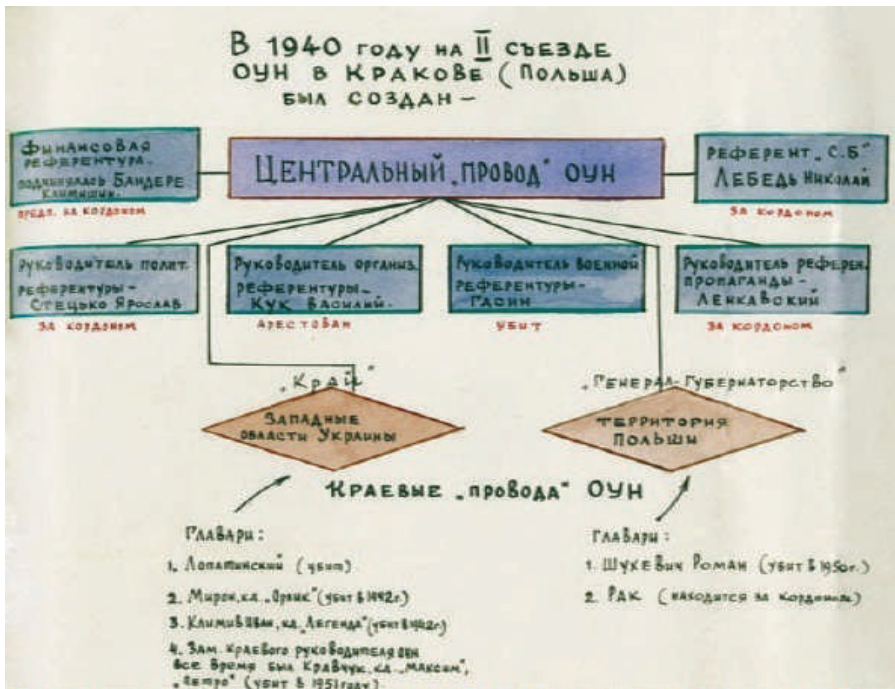
- Степан Бандера – провідник;
- Микола Леbedь – організаційний референт;
- Дмитро Мирон – крайовий провідник західних українських

земель;

<sup>8</sup> «Декалог» ОУН авторства С. Ленкавського вперше був розповсюджений як вкладка до «Сурми» влітку 1929 р. У ньому, зокрема, зазначалося: «Я – Дух одвічної стихії, що зберіг Тебе від татарської погоди й поставив на грані двох світів творити нове життя: 1. Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за Неї. 2. Не дозволиш нікому плямити слави, ні честі Твоїї Нації. 3. Пам'ятай про великі дні наших Визвольних змагань. 4. Будь гордий з того, що Ти є спадкоємцем боротьби за славу Володимирового Тризуба. 5. Пімсти смерть Великих Лицарів. 6. Про справу не говори, з ким можна, а з ким треба. 7. Не завагаєшся виконати найнебезпечнішого чину, якщо цього вимагатиме добро справи. 8. Ненавистю і безоглядною боротьбою прийматимеш ворогів Твоїї Нації. 9. Ні просьби, ні грозьби, ні тортури, ані смерть не приневольять тебе виявити тайни. 10. Змагатимеш до посилення сили, слави, багатства й простору Української Держави» [ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 37. – Арк. 30].

<sup>9</sup> Архів УСБУ у Львівській обл. – Спр. П-33843. – Т. 3. – Арк. 70 (протокол допиту Теодора Федечка); ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67418. – Т. 1. – Арк. 153 (протокол допиту Олександра Луцького); *Климишин М.* В поході до волі. – Т. I. – Детройт, 1987. – С. 279–285; *Мірчук П.* Революційний змаг за УССД. – Т. I. – Нью-Йорк; –Торонто; –Лондон, 1985. – С. 119–120.

<sup>10</sup> *Климишин М.* В поході до волі. Спомини. – Т. I. – Детройт, 1987. – С. 35.



**Схема структури Центрального Проводу ОУН(р), створеного на II Великому зборі ОУН (складено радянськими спецслужбами у 1954 р.)**

Джерело: Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. 1944–1945. – С. 791.

- Роман Шухевич – референт зв'язку;
- Степан Ленкавський – референт пропаганди фінансів;
- Дмитро Грицай – військовий референт;
- Олекса Гасин – військовий референт;
- Микола Климишин – референт фінансів;
- Іван Равлик – референт служби безпеки;
- Іван Габрусевич – політичний референт;
- Ярослав Стецько – ідеологічний референт;
- Зеновій Матла – провідник в Австрії;
- Осип Тюшка – провідник в Німеччині.

Отже, 10 лютого 1940 р. є офіційною датою завершення процесу розколу ОУН, а також формальним днем народження окремої (революційної) течії ОУН як самостійного національно-



*політичного утворення, що висунуло претензію на спадщину й перспективу усієї Організації, на чолі якої стояв до 1938 р. Є. Коновалець.*

Революційний Провід діяв доволі інтенсивно, його засідання відбувалися дуже часто «у зв'язку з тою кипучою роботою підготовки, яка відбувалася в той час на Закерзонню, – згадував Я. Стецько. – Але то все було скероване обличчям на Україну, я сказав би, то був головний напрямок, ми висилали кур'єрів, приходили – відходили...»<sup>11</sup>. Формального секретаря в Проводі не

було, його функцію зазвичай виконував організаційний референт та й, власне, протоколів засідання не велося з огляду доцільності та конспірації, позаяк була небезпека потрапляння організаційних планів та розробок до чужих рук, як то сталося з досвідом нападу 13 серпня на приміщення Революційного Проводу по вул. Зеленій у Кракові мельниківської боївки З. Книша та з практики інших підпільників<sup>12</sup>

24 березня 1940 р. на конспіративній квартирі у Львові на таємній нараді найавторитетніших членів ОУН(р) було відновлено Крайову екзекутиву Організації, до восьми членів якої увійшли: О. Грицак-«Галайда» (керівник), С. Новицький-«Вій» (заступник керівника, військовий референт), С. Ніклевич-«Вірчин» (організаційний референт), В. Гринів, Д. Мирон, Я. Горбовий, О. Максимів і М. Мацьків<sup>13</sup>.

5 квітня 1940 р. о 19-й годині під час особистої зустрічі з головою Проводу Українських Націоналістів (ПУН) Андрієм Мельником новопроголошений голова Революційного Проводу ОУН

<sup>11</sup> Розмови достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолем Бердієм, переведені і записані на лентях дванадцять касеток в часі від 17 до 23 червня 1985 року в місті постою. – Б. м., 1985. – С. 55.

<sup>12</sup> Там само. – С. 56.

<sup>13</sup> Протягом 1940-го – початку 1941 рр. Крайову екзекутиву ОУН(р), що була кілька разів розгромлена радянськими спецслужбами, доводилося раз у раз реанімувати.

Степан Бандера передав йому «Акт з 10 лютого» з ультиматумом – упродовж 72-х годин (до 8 квітня) надати відповідь про визнання нового провідництва ОУН<sup>14</sup>. Натомість А. Мельник зауважив, що під «Актом» відсутні підписи тих, хто його нібито ухвалив. Не є також таємницею, що розходження формально мали три основних каменя розбрату: вимога позбутися з ПУНу Я. Барановського і О. Сеника (звинувачувалися як польські агенти), змінити тактику щодо перспектив взаємин з Німеччиною (в контексті майбутньої війни з СРСР й початку революційного зриву в Україні) та розширення складу ПУН молодією креатурою на вісім членів з Краю. Усі ці вимоги було проігноровано, а за відповідь можна вважати дві тези «Чорної книги бунту» про те, що ОУН: «це не демократична партія, у якій вибирають і голосують, чия візьме», а являє собою «побудований на засаді провідництва орден революціонерів, у якому про все рішає сам вождь»<sup>15</sup>.

Відтак події розгорталися з феєричною динамікою. Вже 6–7 квітня А. Мельник письмово звільнив Я. Стецька від обов'язків ідеологічного референта Проводу ОУН й віддав його (як і С. Бандеру) під суд Головного Організаційного (Революційного) Трибуналу ОУН. Рішення Трибуналу не забарилося, його зачитав головний секретар ПУН О. Кандиба («О. Ольжич») – С. Бандері та Я. Стецьку було винесено присуд смерті. Сам Я. Стецько з цього приводу згадував: «Після перервання переговорів, я думаю, що під тиском Книша, полковник [Мельник] скликав т. зв. Революційний Трибунал, який виніс, так як мені відомо, два присуди смерті: на Бандеру і на Стецька. [Менше] з тим, що Бандеру полковник уласкавив, а щодо Стецька, то доручив виконати присуд. Тим часом той, що мав виконати присуд, будучи в апараті Мельника, фактично був нашим членом і зголосив Равликові про те, що дістав доручення такий замах виконати, одночасно показав паспорт виїзду, мабуть, до Бразилії і віддав револьвер і розказав усе, як те доручення виглядало, як розплянували той морд з доручення т. зв. Революційного Трибуналу

<sup>14</sup> Про ставлення ПУН щодо тогочасного становища в ОУН читайте у виданій ним у травні 1941 р. «Чорній книзі бунту Яри – Бандери – Горбового» [ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 9].

<sup>15</sup> Визвольний шлях. – 1961. – № 7. – С. 130.

і полковника Мельника»<sup>16</sup>. Мельниківці також закидали одному з найближчих соратників С. Бандери Я. Горбовому агентурну роботу на органи радянського НКВС та МДБ.

Прихильники С. Бандери відповіли блискавично й вже 7 квітня видали Комунікат, у якому категорично і безапеляційно було вказано: «З днем 7 квітня 1940 року полковник Андрій Мельник перестав бути остаточно Головою Проводу Українських Націоналістів», а «О. Ольжичу» за нібито виконання ролі прокурора було оголошено смертний вирок. 10 липня 1940 р. С. Бандерою було скликано широку нараду активу усіх провідників ОУН в Західній Україні, на якій було вирішено передати до його рук та у відання Революційного Проводу керівництво усіма організаційними справами на західноукраїнських землях, проте деякими з учасників наради спільним вождем націоналістичного руху все ще визнавався А. Мельник.

Через певний час, у своєму листі до А. Мельника від 10 серпня 1940 р. С. Бандера, зокрема, писав: «10 лютого ми покинули слова, а взялися за діло. Висунений революційний Провід ОУН на ініціативній нараді відвернувся від кліки в ПУНі та її починів і сам зачав кермувати найістотнішими частинами й галузями діяльності ОУН. Не мали ми тоді нічого того, що дає позиція офіційного Проводу, ані такої свободи в наших руках, ані тої зовнішньої позиції, що її завдяки боротьбі впродовж довгих років здобула собі ОУН, а змогу користуватися нею мав передусім офіційний Провід. Зате ми мали на своєму боці правду, чисту справу, віру і незламне рішення довести справу до успішного кінця. А передусім між нами були тільки люди чину й ми мали повне довір'я членських кадрів»<sup>17</sup>.

Хронологія розбрату і остаточної ворожнечі розгорталася аж надто стрімко. 13 серпня 1940 р. боївка ПУНу на чолі з З. Книшем («Мохнацьким») захопила приміщення розкольників у будівлі по вул. Зеленій, 26 у Кракові, яке до того організаційно використовувалося спільно (передбачався й напад на помешкання Я. Старуха, І. Равлика та І. Габрусевича у будинкові № 20 по тій же вулиці, а також заарештувати С. Бандеру, проте від цього плану

<sup>16</sup> *Стецько Я.* Спогади (Відредагований текст розмов достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведених і записаних на 12 касетках від 17 до 23 червня 1985 року). – Б. м., 1986. – С. 25.

<sup>17</sup> Українська повстанська армія: Історія нескорених. – Льв.: ЦДВР, 2007. – С. 25.



відмовилися за браком сил)<sup>18</sup>. 19 серпня 1940 р. ПУН рішенням А. Мельника позбавив членства в ОУНІ Габрусевича, М. Климишина, Я. Старуха, Д. Грицяя, О. Гасина, В. Турковського та І. Равлика<sup>19</sup>. С. Бандера ж, своєю чергою, проголосив Революційний Провід єдиним легітимним керівним органом ОУН. Наприкінці серпня до Краю навіть було надіслано директиву, як запевняв організаційний референт Крайової екзекутури ОУН на західноукраїнських землях І. Максимів («Ромб»), згідно з якою усіх, хто прибував не від С. Бандери ліквідувати, а кур'єрів спрямовувати вже не до старої канцелярії ОУН, а в Український допомоговий комітет на чолі з Я. Старухом («Міком») <sup>20</sup>. Зі свого боку мельниківці планували убити С. Бандеру, І. Габрусевича, М. Лебеда, І. Равлика та Я. Старуха<sup>21</sup>. Натомість 27 вересня 1940 р. Головний революційний трибунал ОУН виключив С. Бандеру з лав Організації<sup>22</sup>. Шляхів до пошуку компромісу й до примирення не залишалося...

Чи було то історичною закономірністю у розвитку українського націоналістичного руху, як згодом стверджували деякі дійові персонажі тих часів<sup>23</sup>, чи ні – питання нині вже риторичне й потребує окремого більш розлогого та глибокого аналізу не з огляду політично-ідеологічних симпатій чи доцільності, а з потреби історичного аналізу й встановлення об'єктивної картини тогочасних подій, їх передумов, спонук і наслідків.

Крім того наголошувалося й на тому, що до рук бандерівців нібито потрапили документи польської розвідки, за якими

<sup>18</sup> *Книги З. Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940–1941 роках.* – Торонто: Срібна Сурма, [б. р.] – С. 210–211.

<sup>19</sup> Там само. – С. 280.

<sup>20</sup> ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75170 фп. – Т. 1. – Арк. 24; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959). – Т. 1. – С. 41.

<sup>21</sup> *Дмитрук К. Безбатченки.* – Льв.: Каменярь, 1972. – С. 57; Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1: 1939–1943. – М.: Росийская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – С. 283–285.

<sup>22</sup> Ворожнеча, що розгоралася між двома крилами ОУН, зрештою, суттєво збентежила й німецькі військово-політичні кола. Дійшло до того, що шеф відділу зовнішньої політики НСДАП А. Шікенданц звернувся 18 вересня 1940 р. з цього приводу до керманіча гестапо, вказуючи, що внутрішні незгода і боротьба в ОУН «зачіпають інтереси державної безпеки Райху», а відтак «було б єдино правильним ліквідувати це угруповання як політичну організацію». Проте втіленню такого наміру завадив шеф військової розвідки і конррозвідки (Абверу) адм. В. Канаріс [*Косик В. Розкол ОУН у світлі документів.* – К.: Українська видавнича спілка, 2002. – С. 15].

<sup>23</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – Лондон, 1967. – С. 35.

ті встановили, що члени ПУН О. Сенік, М. Сціборський та Я. Баранівський, мовляв, були агентами розвідслужби Речі Посполитої і що А. Мельник, знаючи про це, не застосовував жодних заходів щодо них. Про ці викриття, власне, активно писала оунівська (підконтрольна цій внутрішній революційній опозиції) преса, а на опублікованих документах С. Бандера вже підписувався як провідник Крайового Проводу ОУН<sup>24</sup>. Тож суперечки всередині Організації у досить скорому часі набули ознак агресивного протистояння й непримиренності, жоден з її провідних членів не мав, подібно до Є. Коновальця, повноцінного контролю, всеохоплюючого впливу й загальноорганізаційного авторитету, а отже – розкол ОУН практично був неминучим, надто – в часі руйнації Польської держави й в очікуванні тотального військового зіткнення між Німецьким Райхом і Радянським Союзом.

Варто також зауважити й на тому, що ще начальник 4-го Управління НКВС СРСР старший, майор державної безпеки П. Судоплатов у своїй доповідній записці заступникові начальника 3-го Управління НКВС СРСР І. Ілюшину повідомляв, що А. Мельник відводив Україні підпорядковану роллю щодо Німеччини, а С. Бандера, натомість, декларував необхідність встановлення зв'язку і співробітництва, з одного боку, з Великобританією, і з іншого – з Німеччиною та Італією з тим, щоби не бути «оруддям однієї з воюючих сторін»<sup>25</sup>. Це підтверджував згодом на допиті радянських спецслужб й очільник УПА–Захід О. Луцький, який свідчив, що у 1940 р., коли С. Бандера проаналізував усі матеріали, що характеризували стан роботи ОУН у західних областях України, то він надав негативну оцінку діяльності Організації в Краї. «ОУН перебуває на самому дні, – буквально заявив тоді С. Бандера, – ми маємо дуже слабкий вплив в масах, за такого становища з нами жодна держава Заходу

<sup>24</sup> Крайові провідники ОУН (до розколу): Богдан Кравців (лютий 1929 – червень 1930), Юліан Головінський (червень 1930 – †30 вересня 1930), Степан Охримович (жовтень 1930 – †10 квітня 1931), Іван Габрусевич (червень 1931 – березень 1932), Богдан Кордюк (травень 1932 – січень 1933), Степан Бандера (січень 1933 – червень 1934), Осип Машак (липень 1934 – серпень 1934), Олекса Гасин (вересень/?/ 1934 – лютий/?/ 1935), Лев Ребет (лютий 1935 – 7 лютого 1939), Мирослав Тураш (7 лютого 1939 – †червень 1939), Володимир Тимчій (червень 1939 – †лютий 1940).

<sup>25</sup> ЦА ФСБ России. – Ф. 100. – Оп. 11. – Спр. 7. – Арк. 67–71; Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1. – С. 566–569.

розмовляти не буде й на будь-яку реальну підтримку з боку, чи то Німеччини, чи то Англії або Америки, ми розраховувати не можемо»<sup>26</sup>. У зв'язку з цим було прийнято рішення про необхідність ще більшої активізації роботи ОУН та налагодження широкої підготовки керівних її кадрів. Відтак і в цьому контенті тактики і стратегії на шляху до здобуття Української держави, бачення місця і ролі ОУН в міжнародному контексті національно-визвольної боротьби між її двома угрупованнями суттєво відрізнялися.

Після остаточного розходження між «мельниківцями» та «бандерівцями», новостворений Революційний Провід ОУН розпочав діяти згідно з попередньо виробленим планом і, перш за все, над завданням повернутися до рідного Краю й необхідністю опанування місцевими підрозділами Організації. Крайовий провідник В. Тимчій («Лопатинський») з іншими членами крайового Проводу одразу ж після акції 10 лютого подалися на Батьківщину, де він разом з М. Опришком («Медведем») і Зеною Левицькою, заскочені відділом НКВС, загинули в бою, підірвавши себе гранатами. Услід після них до Краю було виправлено більше груп і кількох членів Революційного Проводу ОУН, які розпочали активну діяльність, згідно з наміченим планом<sup>27</sup>.

Я. Стецько, як один з провідних діячів революційної течії в ОУН, свого часу наполягав, що тогочасний розкол в Організації не був якоюсь трагедією, як і не являв собою конфлікт генерацій, але то був конфлікт концепцій<sup>28</sup>. Утім, радянська розвідка (довідка начальника 1 Управління НКДБ СРСР П. Фітіна наркомові держбезпеки УРСР П. Мешкику від 28 лютого 1941 р.) констатувала, сутність розбіжностей між «мельниківцями» і «бандерівцями» полягала в питанні тактики і методів практичної діяльності на шляху до здобуття соборної і самостійної Української Держави (бандерівське

<sup>26</sup> ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67418. – Т. 1. – Ар/с. 208–241; – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 38. – Арк. 285–298; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки. – Т. 1. – С. 509–531; Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. – С. 697–712.

<sup>27</sup> Бандера С. В десяту річницю створення Революційного Проводу ОУН (10.2.1940) // Сурма (Мюнхен). – 1950. – лютий–березень. – Ч. 18–19; Бандера С. В десяту річницю створення Революційного Проводу ОУН (10.2.1940) // Гомін України (Торонто). – 1950. – червень. – Рік III. – Ч. 21/56–23/58.

<sup>28</sup> Стецько Я. С. 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 35.

крило стояло за революційно-повстанські й радикальні заходи, незалежно від радянсько-німецьких взаємин, мельниківці ж – за узгодження своєї позиції з інтересами німецької зовнішньої та військово-стратегічної політики щодо СРСР й дотримувалися вичікувальної тактики). «Чому було рішено створити новий Провід?, – пояснював Я. Стецько 1985 року у розмові з А. Бердієм. – Переважило те, що наша концепція розбудування сили на Рідних Землях і на еміграції на ту чи іншу поставу Німеччини, не знайшла ніякого розуміння в Мельника. Це одне. Друге: треба було формувати кадри під кутом потреб краю і включати у крайову боротьбу. Третє: ми пропонували вислати військовий відділ до Фінляндії, відкрити протиросійський фронт у Фінляндії, орієнтуючись на Англію і Францію, бо тоді творилися формації англійських і французьких добровольців. Мельник те відкинув. Так що ми вислали лише одного чоловіка – Качмаря. Ще товариш з ним поїхав. Отже, наша концепція не була прийнята. Четверте: ми вимагали, щоб Барановський був усунений від крайових зв'язків, від крайового комплексу взагалі, тому що ми не мали довір'я до нього.

То були дві протилежні концепції: інтервенційна і революційна. І ті дві концепції зударилися. З одного боку група зорієнтованих на чужу силу, а з другого – група молодих, здетермінованих включитися в боротьбу, розбудовувати власну силу, не орієнтуючись на поставу Німеччини. І далі: українську карту висуваючи по двох лініях – англо-сакській і німецькій, а не лише по одній лінії»<sup>29</sup>.

Радянська ж розвідка, зі свого боку, стверджувала (й була близькою до дійсності), що А. Мельника підтримувала більшість членів довоєнного (до війни з Польщею) Проводу, члени ОУН старшого покоління та американо-канадійські ОУНівці, а «терориста» С. Бандеру, натомість, – головним чином молодь, що відсиділа у польських в'язницях за активну націоналістичну роботу та більшість ОУНівських осередків, що розташовувалися в адміністративно-територіальних межах окупованих піднімецьких польських та частині західноукраїнських земель (які увійшли до

<sup>29</sup> *Стецько Я.* Спогади (Відредагований текст розмов достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведених і записаних на 12 касетках від 17 до 23 червня 1985 року). – С. 25.

складу Генеральної губернії<sup>30</sup>) й в підрадянській Західній Україні<sup>31</sup>.

Що ж до концепцій керівництва Організацією (чи, вірніше, особистим складом Проводу) та її тактикою і стратегією – тут розбіжності справді були, утім твердити про істотні на той час ідеологічні чи теоретичні розбіжності між обома частинами ОУН було би великим перебільшенням.

Тим не менш, виокремившись в окремий Провід, а отже й, по факту, в окрему Організацію, розкольники з бандерівського крила, які здебільшого представляли не еміграційні кола ОУН, а крайову її частину й, все ж таки, її молоде покоління, муслили виробити власні програмово-установчі засади та офіційно їх ухвалити на своєму з'їзді. Природно, що, претендуючи на спадок усїєї ОУН, ця генерація вважала її перший Великий збір (з'їзд) 1929 р. у Відні<sup>32</sup> за свій та, відповідно, заперечувала легітимність і рішення другого Великого збору, який відбувся 1939 р. у Кракові під проводом А. Мельника. Тож Революційний Провід ОУН (прибічників С. Бандери) розпочав підготовку до власного Великого збору, на якому були ухвалені програмові засади Організації, в тому числі й бачення моделі майбутньої Української Держави.

<sup>30</sup> На той час під владою Німецького Райху перебували крайні західноукраїнські землі площею у 14 тис. 450 кв. км з етнічним українським населенням у 535 тис. осіб (бл. 850 сіл), а саме: Холмщина і Північне Підляшся (9 тис. кв. км, 210 тис. українців, бл. 440 сіл), північна Львівщина (2 тис. кв. км, 100 тис. українців, бл. 80 сіл), Сянщина (450 кв. км, 35 тис. українців, бл. 50 сіл), Західна і Східна Лемківщина (3 тис. кв. км, 190 тис. українців, бл. 280 сіл) [ОУН–УПА в Беларусі. 1939–1953 гг. Документи и материалы. – Минск, 2011. – С. 25–26].

<sup>31</sup> Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1. – С. 224.

<sup>32</sup> Перший Великий збір ОУН відбувався як Конгрес українських націоналістів протягом 28 січня – 3 лютого 1929 р. у Відні й саме на ньому було проголошено створення ОУН на чолі з полк. Євгеном Коновальцем. На Конгресі були також ухвалені та озвучені загальні світоглядні засади, бачення політичного становища та устроєві форми Організації. Зібрання прийняло Постанови Конгресу Українських Націоналістів та ухвалило Устрій ОУН [Постанови Конгресу Українських Націоналістів // Розбудова Нації. – 1929. – Ч. 3–4. – С. 131–134; – Ч. 1–2. – С. 62–63].



**КОНЦЕПЦІЯ І МОДЕЛЬ  
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ  
В ПРОГРАМОВИХ ЗАСАДАХ  
ТА ІДЕОЛОГІЇ ОУН-Р**



**(квітень–червень 1941 р.)**

## Розділ 1

**КОНЦЕПЦІЯ І МОДЕЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ  
В ПРОГРАМОВИХ ЗАСАДАХ ТА ІДЕОЛОГІЇ ОУН-Р  
(квітень–червень 1941 р.)**

*«Тільки вповні Суверенна Українська Держава  
може забезпечити українському народові свободне  
життя й повний всесторонній розвиток усіх його сил».*

*Постанови  
II Великого збору ОУН*

Для скликання власного II Великого збору, що мав стати фактично установчим зібранням ОУН(р), було створено спеціальну комісію на чолі з С. Ленкавським, яка здійснювала підготовку до з'їзду, затверджувала делегатів, запрошених на цей окремішній конгрес, і згодом керувала його роботою. Формально у зазначеній комісії працювало чотири особи: Я. Стецько, М. Турчманович («Кречет»; на той час був керівником політичної референтури Центрального Проводу), Я. Рак (тоді був провідником юнацтва Центрального Проводу), І. Міtringа (працівник політичної референтури Центрального Проводу)<sup>33</sup>, проте фактично підготовкою до Великого збору займалися майже усі члени Проводу Організації. Так, зокрема, Д. Мирон мав завданням оформляти матеріали, які готували він сам, Я. Стецько, І. Міtringа, Я. Старух, М. Турчманович та інші. «Багато формуловок Ярослава Старуха там проходило, – зізнавався Я. Стецько, – тому що вони йшли під кутом мобілізації широких мас, зрештою, увесь маніфест йшов під таким кутом. Тому там є напрямні тези, мобілізуючі гасла, а не така розробка, яку ми

<sup>33</sup> ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67418. – Т. 1. – Ар/с. 208–241; – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 38. – Арк. 285–298; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки. – Т. 1. – С. 509–531; Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. – С. 697–712.



вже маємо в пізніших Великих Зборах, скажім, на чужині»<sup>34</sup>.

«Всі проекти різних комісій сходилися в одних руках Ст. Бандери, який виявив у той час найнаглядніше, чого він вартий та що він може зробити. Я подивляв усебічне охоплення справ, якими він у той час керував, – згадував М. Климишин. – Я подивляв, як він з повним знанням підходив до справ і скільки разів він устрявав у справи, вирішно змінюючи проекти, над якими комісії проводили довгі дні на дискусії. Часто бувало, що він знімав з плану нарад якусь справу, відкладаючи її до наступного дня, і хоч наради тягнулися до пізна вночі й ранком починались наново, він приносив свій проект розв'язки проблеми, широко та усебічно розпрацьований... На тих нарадах я укріпився в вірі, що він єдиний може у той час і взяти Провід ОУН у руки і повести справу найкраще»<sup>35</sup>.

*Другий Великий збір ОУН (революційної «групи» С. Бандери)* відбувся 1–4 квітня 1941 р. у Кракові. У Зборі, зокрема, взяли участь: С. Бандера, М. Лебедь, Я. Стецько, М. Климишин, В. Сидор («Шелест»), Д. Мирон («Орлик»), О. Гасин («Іван Чорнота»), М. Турчманович («Кречет»), Я. Рак, І. Міtringа («Орелюк»), С. Ленкавський, Р. Шухевич, В. Горбовий, Д. Грицай, М. Прокоп («Володимир», «Петрович»), Л. Ребет, Д. Ребет (дружина Л. Ребета), М. Арсенич, Ю. Медвідь, Д. Маївський («Косар», «Тарас», «Зруб»), Я. Старух («Гомін»), В. Охримович, Семчишин («Ричка»), І. Ревак, Б. Левицький, В. Чижевський («Артем»), Д. Гнатковська (дружина М. Лебеда), «Зелена» (пізніше вийшла заміж за О. Тюшку), В. Мельничук («Чумак», керівник Буковинського проводу ОУН), Я. Буссел («Галина», політреферент Волинського крайового проводу ОУН), інженер Б. Кравців, М. Лемик («Синішин»), О. Кузьмінський (військова референтура Центрального Проводу ОУН), Й. Карачевський («Свобода»), О. Луцький («Буй-Тур»), М. Тупиця («Борис Виговський», «Кангур»), Р. Ярий та інші. Загалом на зібранні були присутніми 68 управнених членів Великого збору<sup>36</sup>, представників революційної ОУН з усіх українських земель

<sup>34</sup> *Стецько Я.* Спогади (Відредагований текст розмов достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведених і записаних на 12 касетках від 17 до 23 червня 1985 року). – С. 25.

<sup>35</sup> *Климишин М.* В поході до волі. Споми́ни. – Т. І. – Детройт, 1987. – С. 304.

<sup>36</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 61. – Арк. 40.

(в тому числі 16 членів з підрадянської України) та еміграції. Усі делегати II Великого збору ОУН(р) працювали під спеціальними псевдонімами, затвердженими комітетом конгресу<sup>37</sup>.



II Великий збір відкрився пленарними нарадами, що розпочалися у таємній домівці при вул. Дітля у Кракові, комісії ж радилися в інших приміщеннях (як правило у приватних помешканнях членів ОУН, що були здебільшого у будівлі по вул. Зеленій, 20)<sup>38</sup>. Засідання відкрив інженер Б. Кравців як найстарший серед делегатів за віком (заступником голови Зборів був В. Горбовий)<sup>39</sup>. Секретарували Я. Старух і М. Палідович<sup>40</sup>. Після цього було надано слово С. Бандері, який у

своєму виступі досить критично охарактеризував стан ОУН(р), її роботу та сформовану політичну ситуацію. Після виступу С. Бандери було створено 7 секцій, кожна з яких свою роботу вела окремо. Секції були створені такі:

- а) політична (голова – М. Турчманович);
- б) військова (голова – полковник Р. Ярій (заочно), роботою цієї секції керував його заступник О. Гасин);
- в) виховна (голова – Л. Ребет);
- г) ідеологічно-програмова (голова – Я. Стецько);
- д) секція крайовиків (голова – Д. Маївський);
- е) пропаганди (голова – С. Ленкавський);
- ж) організаційна.

Кожна секція працювала над властивими їй питаннями, пропозиції по яких були заслухані на загальному засіданні Зборів і були затверджені ними.

<sup>37</sup> ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67418. – Т. 1. – Ар/с. 208–241; – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 38. – Арк. 285–298; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки. – Т. 1. – С. 509–531; Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. – С. 697–712.

<sup>38</sup> *Климишин М.* В поході до волі. Спомини. – Т. I. – С. 305.

<sup>39</sup> ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67418. – Т. 2. – Арк. 171.

<sup>40</sup> *Мірчук П.* Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки. – Т. II. – К.: Українська видавнича спілка, 2007. – С. 544.

Збір ухвалив *Устрій ОУН*. У ньому, зокрема, зазначалося, що членом Організації «може бути кожний українець-ка по відбутті вимаганої проби, що скінчив 21 рік життя – який, як кандидат, впродовж означеного для даного терену часу, перейшов вимаганий вишкіл, виказав вимагані прикмети характеру, націоналістичний світогляд та політичне вироблення. В окремих випадках у члени Організації може бути прийнятий кандидат нижче двадцять першого року життя. Новопринятий член ОУН складає присягу, якої зміст й форму визначає окремий правильник»<sup>41</sup>. Великий збір ОУН визначався як її джерело влади і верховна влада Організації. Звичайний Великий збір скликався щонайменше раз на п'ять років провідником ОУН, а надзвичайний – її Великою Радою. У повноваження Великого збору ОУН увійшло: а) ухвалення основних законів ОУН та її програми; б) установлення напрямних діяльності; в) вибрати провідника, генерального суддю і головного контролера; г) розглядати звіт діяльності провідника, Головної Ради, генерального судді і головного контролера ОУН<sup>42</sup>.

Другий Великий збір офіційно поставив крапку у понад дворічному процесі розколу ОУН, на якому прибічники С. Бандери остаточно і документально відмовилися визнати авторитет і керівну роль ПУНу й обрали свій т. зв. Революційний Провід, або ж, як зазначав Л. Ребет, «вірніше, голова його Ст. Бандера, який добрав собі склад Проводу»<sup>43</sup>. Збір прийняв рішення перейти від «вождизму» (як то було за провідництва Є. Коновальця й продовжувано за А. Мельника) до «демократичних» форм керівництва Організацією і майбутньою Українською Самостійною Соборною Державою. Отже, номінально було заперечено диктаторські рішення І Великого збору ОУН і прийнято рішення, що провідник Організації має обиратися кожні чотири роки на спеціально для цього скликаних «зборах» ОУН.

При цьому «колективізм» революційного Проводу, навіть на зовні, демонстративно протиставлявся «вождизму» старого Проводу ОУН. Так, наприклад, характерно, що після факту розколу при

<sup>41</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 29 зв.

<sup>42</sup> Там само. – Арк. 29 зв. – 31.

<sup>43</sup> *Ребет Л.* Світла і тіні ОУН. – Мюнхен: Український самостійник, 1964. – С. 95.

зустрічах бандерівці вітали один одного так: один підіймав вгору праву руку й казав: «Слава Україні!», а інший відповідав: «Героям слава!»<sup>44</sup>. Мельниківці ж вітали один одного також підіймаючи вгору праву руку зі словами: «Слава Україні!», проте у відповідь лунало: «Вождеві слава!»<sup>45</sup>.



На додаток бандерівці створили собі новий Тризуб-емблему, відмінні нагрудні знаки, символіку тощо, які були ухвалені на II Великому зборі ОУН(р). При цьому на практиці «революціонери» діяли і функціонували більш тоталітарно, аніж «інтелігенти» старої формації.

Головною метою Збору було затвердження Революційним Проводом ОУН свого окремішнього від мельниківського ПУНу становища, утвердження власних ідей українського націоналізму та постанов, що стосувалися політичного, військового, економічного та соціального життя українців. Збір розглянув тогочасне становище українського народу, намітив напрями подальшої боротьби, виробив

<sup>44</sup> РГАСПИ. – Ф. 17. – Оп. 125. – Спр. 338. – Арк. 97.

<sup>45</sup> ЦА ФСБ России. – Ф. 100. – Оп. 11. – Спр. 14. – Арк. 18–36; Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. – С. 8–24.

програму й устрій ОУН, схвалив в основі діяльність Революційного Проводу Організації, обрав керівні органи, а також засудив діяльність «групи» А. Мельника, О. Сеника й Я. Барановського та оголосив протизаконними і позбавленими правних наслідків постанови II З'їзду Українських Націоналістів від 27 серпня 1939 року<sup>46</sup>.

Водночас, від імені президії Збору було вироблено Звернення «до членів ОУН з приводу обрання Провідником ОУН С. Бандери та визначення напрямків подальшої боротьби», у якому між іншим доводилося до відома членам і прихильникам Організації про виключення з її лав А. Мельника та усіх, хто братиме участь у його акції («диверсії») під назвою ОУН. Таким чином Революційний Провід зробив спробу ультимативно узурпувати винятково у власній особі усю організаційну структуру і закликав усіх націоналістів «підпорядкуватися Проводові ОУН та стати в карні ряди революційно-визвольного руху ОУН під проводом Степана Бандери»<sup>47</sup>.

Перш за все, учасники II Великого збору ОУН(р) наголосили у своїй Постанові, що «Ідея Суверенної Соборної Української Держави стала в нашому столітті основою українського світогляду та нового політичного руху, руху націоналістичного, що у вогні боротьби проти наїзників оформився в окрему політичну організацію – Організацію Українських Націоналістів»<sup>48</sup>. Для здійснення мети здобуття Української Держави конгрес вирішив, що ОУН повинна встановити діловий контакт і зв'язок з ворожими Радянському Союзові державами, які підтримають українських націоналістів в їхній боротьбі за Незалежну Україну. Відтак Збір виніс ухвалу, що головним ворогом ОУН є СРСР і тому усі свої сили Організація мусила зконцентрувати на боротьбі проти радянської влади.

Окремими постановами *II Великий збір ОУН узгіднив й окрему символіку Організації*. Перш за все, було скасовано «звичай вживати

<sup>46</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 61. – Арк. 40.

<sup>47</sup> Там само. – Арк. 40 зв.

<sup>48</sup> Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – 1955. – С. 24–47.

Тризуба з мечем, як відзнаки Організації», який відтоді залишився як емблематика мельниківської ОУН<sup>49</sup>.

Знаком ОУН(р) було прийнято емблему круглої форми, на якій зображувалися: «Чорний рівнораменний трикутник підставою в гору, на ньому червоний хрестомеч, на хрестомечі золотий Тризуб. Над підставою буква «О», по лівій стороні знамени трикутника буква «У», а по правім «Н» (разом ОУН). Трикутник вміщений на золотому полі»<sup>50</sup>.



Прапором ОУН(р) було визнано полотно «чорної й червоної краски», але їх розташування й пропорції мали бути ухвалені згодом окремою комісією<sup>51</sup>. Невдовзі «Директивою крайового провідника членам і прихильникам ОУН про використання національної символіки» було остаточно конкретизовано кольори бандерівців-націоналістів та символізм барв прапора: «Організаційним прапором ОУН являється прапор кольорів червоного і чорного (червоний з гори, чорний з долини). Значіння кольорів таке: червоний – кров; чорний – земля»<sup>52</sup>.

Комісію для розробки організаційного прапора було створено ще до II Великого збору, який по факту для бандерівської (чи то – революційної) ОУН був, швидше, організаційним. Один з її членів М. Климишин згадував про підготовчу роботу: «В одній з розмов довідався я від мистця Едварда Козака таке: З пропагандивним відділом ОУН, якого референтом був Ст. Ленкавський, співпрацювали ще крім маляра Едварда Козака малярі: Василь Дядинюк, Роман Сеньків, Михайло Черешньовський і ще кількох, а часом приходив ще театральний мистець Микола Чирський і



<sup>49</sup> Там само. – С. 44.

<sup>50</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр.3. – Арк. 39.

<sup>51</sup> Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 44.

<sup>52</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр.3. – Арк. 39.

Лев Лепкий. Звичайно сходилися вони в цукорні о. Дубицького і о. Нарожняка, що навивалася «Полтава».

Одного дня сидів один з малярів із Е. Козаком, чекаючи на інших у «Полтаві», й виявив охоту взяти участь у конкурсі на прапор ОУН, але ще не має ідеї. Е. Козак нашкіцував злегка свій помисл і це подобалося тому маляреві, але сказав, що це не його ідея. Тоді Е. Козак упевнив його, що він не має претенсій до того, ані не хоче брати участі і в конкурсі й тому, якщо він це гарно оформить, може подавати як свій проект. Він погодився і так зробив.



Той проект прийнято і він тепер є прапором ОУН з червоно-чорною краскою, які визначають український чорнозем зрошений червоною кров'ю героїв-борців за волю України. Все це робилося в рамках приготувань до Великого Збору, який мав вирішити всі важливі внутрішні й зовнішні справи ОУН, щоб закінчити з тимчасовістю та утвердити правний стан»<sup>53</sup>. Саме цей проект з ініціативи референта пропаганди С. Ленкавського й було схвалено Революційним Проводом до затвердження на II Великому зборі Організації.

У 1941 р. в ОУН(р) організаційного гімну ще не було. Був лише *організаційний марш* – «Зродились ми великої години»<sup>54</sup>. Великий збір встановив також обов'язкові *організаційні свята*, а саме: Свято Соборності 22 січня, Свято Героїв Революції дня 23-го травня і День боротьби 31-го серпня (всі інші річніці подій, обходжені членами Організації, визначалися «пам'ятковими днями, що не мають загальнообов'язуючого значення на всіх теренах і для всіх членів»)»<sup>55</sup>.

Щодо вищезазначених свят, то, вочевидь, логіку визнання святом Дня Соборності, що відбулося вперше 22 січня 1919 р. й відоме як Акт Злуки, пояснювати немає потреби, позаяк ОУН завжди виступала за відновлення Соборної України. Нагадаю також, що 31 серпня 1919 р. спільними зусиллями Дієвої Армії УНР та Галиць-

<sup>53</sup> Климичин М. В поході до волі. Споми́ни. – Т. I. – С. 300–301.

<sup>54</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 52; – Спр. 37. – Арк. 39.

<sup>55</sup> Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 44.

кої Армії об'єднані українські війська знову заволодили Києвом, що стало для українських націоналістів символом збройної соборності та святом української зброї й перемоги, «бо це побідила Ідея одної великої нероздільної Соборної України, – одної Армії одного Проводу і Команди без різниць на Придніпрянців і Наддністрянців, Галичан, Волиняків чи Кубанців!»<sup>56</sup>. Що ж до Свята Героїв Революції, яке визначалося на 23 травня, то поясню, що саме цього дня 1938 р. радянськими спецслужбами у Роттердамі в Нідерландах було убито терористичним актом (підірвано замаскованою у цукерковій коробці бомбою) засновника Української Військової Організації (УВО) та Організації Українських Націоналістів (ОУН) Євгена Коновальця.

Додам також, що дещо пізніше були визначені й організаційні привітання. Зокрема членам революційної ОУН роз'яснювалося: «Ми маєм наше основне поздоровлення “Слава Україні”, а відповідь “Героям слава”, при тім праву руку енергійно підноситься на виправлення чуба, з малим відхиленням на право... Крім того маємо ми ще і інші поздоровлення як: “Добрий день”, “Добрий Вечір”, “Здорови були”, “Тразд”, “Помагайбіг”, “Слава Ісусу Христу” і т. п.»<sup>57</sup>.

Звітуючи про свою попередню діяльність, Провід ОУН(р) зазначав, що Організація розширила революційну акцію на всі українські землі та повела боротьбу проти всіх наїзників, зокрема, у Західній Україні. ОУН, за поміччю широкої організаційної сітки, вела усі масові та усі одиничні протипольські, а після упадку Польщі – протимосковські акції. Разом з тим, було визнано, що «основні відмінності умовин революційної праці на Східньо-Українських Землях не дали змоги досягти Організації того рода зовнішньо-політичних успіхів, які здобула ОУН з Польщею. Так само на українських землях під румунською займанщиною головна увага Організації була відведена справі творення та вкорінювання організаційної сітки»<sup>58</sup>. На Закарпатті ж справою ОУН була боротьба за створення Української Держави, втілення в життя Акту проголошення самостійности

<sup>56</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 34.

<sup>57</sup> Там само. – Спр. 36. – Арк. 28.

<sup>58</sup> Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – 1955. – С. 24.



Карпатської України у 1939 р. й, власне, безпосередня збройна оборона цієї державності від мадярських окупантів.

Відтак учасники II Великого збору виснували: «Визвольню-революційну боротьбу за визволення всіх українських земель і за з'єднання їх в одну Соборну й Незалежну державу вела ОУН, спираючись на власні сили українського народу, та відкинувши в принципі орієнтацію на чужі сили, а, зокрема, на історичних ворогів України»<sup>59</sup>. Другим успіхом двадцятирічної революційної боротьби УВО-ОУН проти чотирьох держав-окупантів було визнано зорганізування реальної людської сили, готової й придатної до боротьби за цілі українського націоналізму.

Провідний осередок бандерівської ОУН усвідомлював переломність тих років й передбачав (очікував), що вони вже несуть визначальні зміни «політичного положення українського народу й започаткували далекосяжні переміни на українських землях»<sup>60</sup>. Тож, попри потребу в самоорганізації після жорсткого розколу ОУН на прихильників А. Мельника та прибічників С. Бандери, останнім вкрай необхідно було не лише заявити про власні претензії на правонаступництво справу, ідеєю та Організацією убитого Є. Коновальця, а й виробити та оприлюднити свою політичну позицію щодо світової війни і перекроєння карти Європи, а також, звісно ж, й бачення моделі майбутньої Української Держави та її соціально-політичного ладу.

Саме про вищевказані спонуки Провід бандерівської гілки ОУН й відверто зазначив у своїх програмових постановках від 1941 року: «Упадок польської держави й румунської окупації на Західних і Південно-Західних Українських Землях і включення їх у тимчасовий склад СРСР та загорнення Закарпатської України Мадярщиною з одного боку, а з другого європейська війна наполеонського масштабу, нечувано швидка й далекосяжна зміна політичного обличчя цілого європейського континенту, а, зокрема, безпосередня близькість вирішних для долі України кінцевих днів війни – ось загальнополітичні причини, що створили невідкладну потребу скликати II Великий Збір ОУН, перевірити дотеперішні політичні позиції

<sup>59</sup> Там само. – С. 25.

<sup>60</sup> Там само. – С. 26.

Організації Українських Націоналістів, вирішити й устійнити напрямні визвольної політики в обличчі грядущих подій та достосувати методи й тактику боротьби до нової, зміненої політичної ситуації.

Внутрішньо-організаційні ускладнення й довготривалий етап тимчасовості, що постав в Організації після смерти Вождя [Є. Конавальця – *П. Г.-Н.*], теж вимагали авторитетного й остаточного вирішення... Покінчити з станом тимчасовості в Організації і з небезпекою розкладу в Організації було другим завданням II Великого Збору ОУН в 1941 р.»<sup>61</sup>.

Тож цілком логічним та об'єктивно вірним є твердження, що II Великий збір ОУН у 1941 р. став на шляху революційної боротьби започаткуванням нового етапу дороги до тих же самих найвищих і незмінних ідей українського націоналізму. Вінцем цієї боротьби мало стати національне і соціальне визволення українців, а відтак «тільки вповні Суверенна Українська Держава може забезпечити українському народові свободне життя й повний всесторонній розвиток усіх його сил»<sup>62</sup>. Основою ж її сили та основою вільного життя всього українського народу мусив би стати «справедливий, націоналістичний суспільний лад»<sup>63</sup>.

Стратегічно-політичний комплекс, модель державності та план її розбудови, гасла революційної ОУН були опрацьовані Степаном Бандерою і Ярославом Стецьком, стратегічно-військове планування здійснював Роман Шухевич, комплекс пропаганди з включенням в акцію культурної еліти розробив Степан Ленкавський. Проект моделі Української Держави та засади до її практичного втілення, як і всі програмові положення ОУН(р), тобто – революційної ОУН, були спільно обговорювані, доповнені й кореговані не лише їхніми відповідальними авторами, але й усіма членам Проводу ОУН та керівниками ресортів<sup>64</sup>.

<sup>61</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 21; Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 26–27.

<sup>62</sup> Там само. – Арк. 21 зв.; Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. – С. 27.

<sup>63</sup> Там само.

<sup>64</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 50.

*Майбутня Українська Держава у баченні ОУН(р) часом на весну 1941 р.* мала б бути суверенною і соборною державою із владарюванням у ній українського народу<sup>65</sup>. Шлях її здобуття – національна революція. Проте у випадкові, коли б чужоземна військова сила у війні проти СРСР просувалася б фронтом через українські землі й окупувала б їх, зауважувалося у травневих (1941 р.) внутрішньопартійних «Політичних вказівках» ОУН(р), що зрештою невдовзі й сталося, завданням Організації у такій ситуації було не допустити аби Україна була тільки тереном розвою чужих сил з ворожою Москвою (а потім – об'єктом іноземного заволодіння). «Навпаки, – вказувалося у тій інструкції, – власною боротьбою, будівництвом власної держави власними силами та за власною ініціативою здобути собі роль підмету і партнера, учасника війни та співтворця нового ладу на руїнах московської імперії»<sup>66</sup>. Невдовзі, після нападу Німеччини на СРСР, Актом проголошення відновлення Української Держави у Львові від 30 червня 1941 р. ОУН(р) спробує втілити цю стратегію у дійсність...

*Національна символіка (прапор, герб, гімн України).* Документи ОУН(р) свідчать, що націоналісти-бандерівці мали тверде бачення національної символіки України. Так, зокрема, у «Директиві крайового провідника членам і прихильникам ОУН про використання національної символіки» чітко вказувалося:

«Українським національним прапором являється прапор кольорів синьої і жовтої (синя в горі, жовта в долині), кольори і їх порядок устійнені рішенням Української Державної – Української Центральної Ради, яке зобов'язує всіх українців, коли не буде іншого вирішення Української Державної Влади в майбутньому...

Українським Національним Гербом являється Тризуб в оформленні Української Центральної Ради (Тризуб Володимира Велико-го)...

<sup>65</sup> Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 28.

<sup>66</sup> Боротьба й діяльність ОУН під час війни. Політичні вказівки (травень 1941 р.) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – 1955. – С. 51.

Українським національним гімном є: “Ще не вмерла Україна”, “Не пора, не пора...” – це нац[іональний] марш»<sup>67</sup>.

Отже, за загальнонаціональний український символ (Герб України) II Великим збором ОУН(р) було визнано «Тризуб Володимира Великого у формі, введеної Центральною Радою»<sup>68</sup>. Окремий документ згодом додавав, що «Державним Гербом України є золотий (може бути жовтий) Тризуб Володимира Великого на блакитному тлі»<sup>69</sup>. Членам Організації трактування Тризубу як державного символу пояснювалося наступним чином: «Походить Він, як вказує назва, з часів Володимира Великого, цебто з X-того століття. За часів старинної Греції Тризуб був знаком Бога моря – Посейдона. Не був отже, ознакою влади свідської, лише Божеської. Один із найславніших наших князів – Володимир Великий за Герб Української Держави прийняв власне Тризуб, як ознаку владарности і могутности»<sup>70</sup>.

*Національним прапором* було визнано блакитно-жовтий (синьо-жовтий) прапор, який має барви Державного Гербу. При цьому розташування барвових смуг обумовлювалося з огляду на державно-історичну, а не геральдичну традицію: «Згідно з правилами геральдики (науці про герби і прапори) наш прапор мусів би бути жовто-блакитним. Але історичною традицією освячений прапор з відворотним порядком барв. Має бути зверху блакитне, а в низу жовта. Такий порядок барв посвячений традицією Мазепи і традицією Визвольної боротьби в 1917 до 1923 р.р. на Великий Україні. Такий порядок барв, який освячений історичною традицією, приймаємо ми – Українськи Націоналісти»<sup>71</sup>.

Ось як дещо пізніше пояснювалася кольорова гамма прапору: «Прапор українського народу є синьо-жовтого кольору. Синій колір відображає голубе українське небо, а жовтий колір – золоте гаряче

<sup>67</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр.3. – Арк. 39.

<sup>68</sup> Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – 1955. – С. 44.

<sup>69</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 28.

<sup>70</sup> Там само.

<sup>71</sup> Там само.

українське сонце. Ці кольори віддають ясний, життєрадісний, волелюбний зміст духовости українського народу»<sup>72</sup>.

Було визначено також і порядок розміщення прапорів та герба поряд із організаційною (партійною) символікою, а саме:

«а) на першому місці завжди український національний прапор і національний Герб – Тризуб.

б) на другому місці організаційний прапор і організаційне знамя.

в) в кімнатах на сцені і на бальконах: на лівій стороні національний прапор і національний герб, по правій організаційний прапор і знамя (коли звернутися лицем до декорації або ввійти до кімнати з дверей)...

...На всіх публічних виступах чи академіях, святах, маніфестаціях співати завжди національний гімн «Ще не вмерла Україна» і не можна його заступати маршем «Не пора, не пора» ні «Зродились ми»<sup>73</sup>.

Загальнонаціональними святами визначалися всеукраїнські свята, які було устійнено на II Великому зборі ОУН(р), тобто: 22 січня – Свято Соборності і Самостійності; 23 травня – Свято Героїв Революції; 31 серпня – День Української Боротьби. «Ті свята повинні обов'язково бути відзначеними всією Українською Нацією», – наголошувалося у «Директиві»<sup>74</sup>.

Крім того, згідно з «Директивою крайового провідника ОУН до провідного активу з ідеологічних питань», по усіх церквах необхідно було ввести обов'язкове відспівування молитви «Боже Великий, Творче Всесильний» на закінчення кожного богослужіння. У кожній місцевій церкві слід було розмістити таблицю з прізвищами, іменами, датами народження і смерті місцевих українських бойовиків, які загинули у боротьбі з окупантами, а над ними мав би бути напис «Здобудеш Українську Державу або згинеш в боротьбі за неї». На усіх могилах загиблих – вмістити таблиці з написом про боротьбу за державність героїв, зняти таблички, на яких написано про жертви терору тощо і заступити їх новими – Героям за Українську Державу.

<sup>72</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 15. – Арк. 742; – Т. 16. – Арк. 104–105.

<sup>73</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр.3. – Арк. 39.

<sup>74</sup> Там само.

Здійснити фото могил і розшукати світлини самих героїв. Здійснити облік і реєстр усіх поляглих за Україну героїв, як членів УВО і ОУН, так і не членів, усіх, що загинули з польськими та іншими окупантами (слід було виявити ім'я, прізвище, дату і місце народження, професію, організаційну посаду, місце і обставини загибелі). Обліку та опису підлягали б також усі виселені радянською владою, арештовані більшовиками і німцями, розстріляні у в'язницях і тюрмах від усіх зайшлих влад тощо. Зазначалося також, що «в кожній Українській хаті повинні бути портрети Т. Шевченка, Міхновського, Петлюри, Коновальця, Бандери. Укр[аїнський] Прапор і Герб. Крім того, на стіні виписати на картоні Декальог [українського націоналіста]. На столі прибраний вишивками Кобзар Т. Шевченка»<sup>75</sup>.

*Соборна Україна.* ОУН(р) заявила, що й надалі поборюватиме «акцію тих польських угруповань, що змагають до відновлення польської окупації українських земель» і лише ліквідація протиукраїнських акцій з боку поляків «є передумовою унормування взаємин між українською й польською націями»<sup>76</sup>. ОУН(р) боротиметься «за скріплення українського характеру тих земель засобами, залежними від умовин і політичної доцільності й прилучення їх до Української Держави, а не до польських земель», як і у Закарпатській Україні, де Організація «змагає до розбудови політичної сили українського народу та до прилучення Закарпаття до Української Держави»<sup>77</sup>.

*Державно-політичний лад в Україні.* Організовано державу повинно бути на основах «сильної влади» та «одної політичної організації провідного національного активу»<sup>78</sup>. Не важко здогадатися, що цією однією сильною владною політичною організацією провідного національного активу мала стати саме Організація Українських Націоналістів під проводом С. Бандери.

Усі партії, окрім себе, ОУН(р) зачислила до «опортуністичних» і до політичних банкрутів, які «виявили повну нездарність керувати справами боротьби українського народу та Українською Державою».

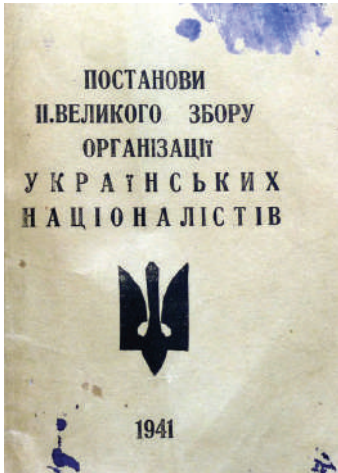
<sup>75</sup> Там само. – Арк. 38.

<sup>76</sup> ГДА СБУ – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4; Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 36–37.

<sup>77</sup> Там само.

<sup>78</sup> Там само. – С. 28.

Бандерівці прямо і рішуче заявляли, що «Організація Українських Націоналістів поборює всі опортуністичні партії та емігрантські групи, зокрема дрібноміщанську групу попутчиків націоналізму А. Мельника, гетьманців, УНР, есерів, есдеків, ундистів, ФНС, радикалів, клерикалів і всіх інших, що розбивають одноцілий фронт боротьби українського народу та узалежнюють українську справу виключно від зовнішніх т. зв. сприятливих умовин»<sup>79</sup>, додаючи, що і в майбутньому будуть «поборювати українські нереволюційні, опортуністичні, масонські організації, групи й течії, розкривати їх шкідницьку роботу та демаскувати їх всюди, де вони появляться»<sup>80</sup>.



Про прагнення ОУН(р) підпорядкувати собі увесь визвольний рух свідчили й безпосередні дії боївок Організації щодо інших українських партій, організацій чи угруповань у ті роки. Про плани ж опанувати державними структурами у майбутній суверенній Україні вказують не лише програмові постанови II Великого збору ОУН(р), а й, наприклад, її внутрішньопартійні «Політичні вказівки» (травень 1941 р.)<sup>81</sup>, в яких, зокрема, зазначалося, що «передумовою здобуття неподільної влади – сильна політична й мілі-

тарна організація по всій українській території та вироблення кадрів у керівництві державним і суспільним життям»<sup>82</sup>. Тож на звільнених частинах української землі, «не ждучи на ніщо, – наголошувалося у «Політичних вказівках», – ОУН проголошує відбудову Української Держави, встановляє владу, яка має зорганізувати державне життя в усіх ділянках та кермувати ним»<sup>83</sup>. Мандат на такі дії, як вважав Провід ОУН(р), Організації надавали довголітня революційно-визволь-

<sup>79</sup> Там само. – С. 36–37.

<sup>80</sup> Там само. – С. 44.

<sup>81</sup> Боротьба й діяльність ОУН під час війни. Політичні вказівки (травень 1941 р.) // ОУН в світі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 48–57.

<sup>82</sup> Там само. – С. 48.

<sup>83</sup> Там само. – С. 52.

на боротьба, підняття народного зриву, державно-творча ініціатива та фактична сила.

Разом з тим, бандерівська ОУН запевняла, що не має наміру встановити власну політичну диктатуру, а «має за завдання дати ініціативу і бути авангардом у реалізації наведених цілей по змозі в цілій Україні»<sup>84</sup>. Відхрещувалася Організація і від того, щоби «мати монопольне становище, виключно у своїх руках держати всю ініціативу та керму у визвольній боротьбі та державному будівництві» лише «у теперішньому етапі», тобто на травень 1941 року й при початковому розвою визвольної боротьби, позаяк змушена буде скористатися силами інших чинників «на тих теренах, де ОУН не змогла б в час і вповні покермувати революційним зривом та державним будівництвом» (йшлося про Центральну й Східну Україну)<sup>85</sup>.

Утім намір опанувати владою в майбутній державі все ж був, що, власне, є притаманним усім політичним (надто – революційно-політичним) організаціям і силам. «Повноту влади в Українській Державі ОУН перебере тоді у свої руки, як своєю політичною діяльністю та організацією опанує достаточо усі українські землі, у своїх рядах зорганізує найкращий, провідний актив цілої України та підготує своїх членів до кермування усіми ділянками державного життя»<sup>86</sup>.

Згідно з державницькою концепцією ОУН(р), на початковому етапі творення Української Держави не буде жодної організованої політичної сили, в тому числі й ОУН, із завдатками до повної відповідальності за перебрання усієї повноти державної влади виключно у свої руки, а отже – «будування державної влади на монопартійному принципі від самого початку для української державности було б шкідливе, бо не спіралося б на завершеному процесі внутрішньої кристалізації та реальному укладі сил»<sup>87</sup>. З іншого ж боку, такий розклад державно-політичних перспектив не міг задовольнити амбіцій провідників Організації та й суперечив її ідеологічно-світоглядним засадам. Відтак підсумок мусив би бути однозначний: «Многopартійна політична система та розподіл

<sup>84</sup> Там само. – С. 53.

<sup>85</sup> Там само.

<sup>86</sup> Там само.

<sup>87</sup> Там само. – С. 54.

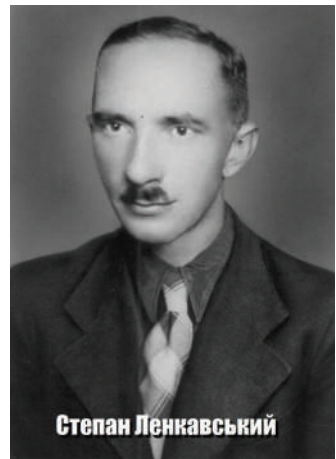


державної влади за міжпартійним ключем уже виказали свою шкідливість як в Україні, так теж в інших державах. Тому ОУН відкидає і поборює таку систему»<sup>88</sup>. Отже, на практиці ОУН(р) таки прагла встановити в майбутній державній Україні власну політичну гегемонію.

З огляду на такий дисонанс фактичного становища і кінцевої політичної мети, Провід ОУН(р) висунув й мав намір здійснити наступну концепцію.

*Вибори Голови Української Держави* мали уконституціонувати тривалу державну владу. Ці вибори мали бути обперті на організованому вияві волі цілого українського народу «у формі за ініційованого ОУН загальному виборі... по звільненні більшої частини українських земель та початковому наладнанні державного життя»<sup>89</sup>. На початковому етапі (до часу завершення процесу внутрішньої кристалізації та повного охоплення націоналістичним рухом усього провідного активу цілої України) державна влада мала бути організована не за партійним принципом, а виключно з персонального огляду, на принципі авторитетності, особистих і фахових якостей. Це означало, що Головою Української Держави мусив би стати чоловік (саме так – не особа, а чоловік), який матиме авторитет і повне довір'я усього народу й вільно обраний цілим народом<sup>90</sup>.

*Керівні посади в уряді*, за призначенням Голови держави, займали би особи, що на підставі своїх моральних вартостей і провідницьких здібностей мали авторитет і довіру народу, відзначні фаховими кваліфікаціями та організаторськими здібностями. Подібні критерії висувалися б і щодо кандидатів на посади в усьому державному апараті. Першою повноправною владою в Україні мав би бути, на думку ОУН(р), той уряд, що повстав би як провід визвольного зриву, ініціатор та керманіч



<sup>88</sup> Там само.

<sup>89</sup> Там само. – С. 53.

<sup>90</sup> Там самр. – С. 54.

відбудови Української Держави. Його зобов'язані б були визнати усі українці. Природно, що такою силою бандерівці розглядали власний Провід. До того ж ОУН(р) заявила, що у відновленій державі перебере на себе «завдання кермування українською політичною думкою, виховання і виколювання провідницьких кадрів та виховання цілого народу»<sup>91</sup>.

За умови, якщо б одночасно і незалежно одне від одного виникло кілька провідних осередків визвольної боротьби та державного будівництва, то вони щонайперше мали би створити один спільний уряд. У випадку ж неможливості наразі цього здійснити, тоді обов'язки й права верховної влади як уряду Української Держави, припадали б тому самостійницькому осередкові, що у збройній боротьбі та державному будівництві диспонував би себе найбільшою організаційною силою та опанував би найбільше української території.

При цьому Провід ОУН(р) настановляв своїх членів, що Організація відразу перебере владу у західноукраїнських землях як єдина там організована сила й боротиметься за те, щоби своїм внеском у визвольній війні та державному будівництві зайняти одразу провідне місце в усій Україні. Тим не менш, у разі, якщо б у центральних і східних українських землях постав би якийсь інший самостійницький центр, що з успіхом організував би визвольний зрив і будову держави, а також опанував би під свій контроль більший простір України й дійсно стояти на платформі повної самостійності та соборності України – тоді ОУН(р) обіцялася визнати його за центральну владу України й підпорядкувати йому опановані нею терени. Щоправда, з черговим застереженням: подальше ставлення ОУН(р) до такого державного уряду залежатиме від того, як він буде виконувати свої завдання. Утім, наголошував Провід Організації, незалежно від складу уряду та позиції її членів у ньому та у державному апараті, ОУН(р) докладала би усіх зусиль, аби «ціла державна політика, організація і розвій всіх ділянок національного життя йшли по лінії програми ОУН з найкращою користю для України»<sup>92</sup>.

<sup>91</sup> Там само. – С. 55.

<sup>92</sup> Там само.

*Національна армія.* У державі мали б бути побудовані сильні національна армія і флот<sup>93</sup>, ядро яких становила би військова сила ОУН(р)<sup>94</sup>. Українська Армія змагатиме до виховання вояка-громадянина, прищеплюватиме йому під час усієї військової служби й позавійськового виховання почуття соборності, великого призначення, відповідальності, героїзму й посвяти в парі з залізною дисципліною й твердим вояцьким вишколом – злучить українців усіх земель в один національний моноліт. Українська воєнна доктрина, опираючись на аналізі духових прикмет українця, історичній традиції, геополітичних умов України та аналізуючи новітні воєнні засоби, мала дати Українській Армії своєрідну стратегію й організацію, що, своєю чергою, дало би змогу якнайкраще й найдоцільніше використати усю міць і потужність української нації. «Весь порив великих ідей українського націоналізму та вся сила динаміки Української революції, – зазначалося у постановах II Великого збору ОУН(р), – знайде своє втілення в Українській революційній армії, яка повстане в боротьбі цілого озброєного народу, дасть йому силу й перемогу та понесе ідеї Української Революції – свободи народам – поза межі Рідної Землі»<sup>95</sup>.

Що ж до *господарського й суспільного життя*, то, перш за все, уся економіка країни та соціальна сфера були б підпорядковані плановій організації на засадах рівності усіх українців у своїх правах і обов'язках перед нацією й державою, а власником усієї землі й вод, підземних і надземних багатств, промислу й шляхів комунікації оголошувався сам Український Народ і його держава. Планувалася інтенсивна розбудова усіх галузей народного господарства, щоби воно стало основою могутності Української Держави, за принципом: «пов'язання в цілому житті вільної творчої ініціативи праці й власності громадян – ініціативою, власністю, організованістю й контролем держави – в одну нерозривну цілість»<sup>96</sup>. Крім того, у життя було би втілене «законне обмеження зисків, усунення всякої спекуляції та

<sup>93</sup> ГДА СБУ – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4; Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 28.

<sup>94</sup> Там само. – С.37.

<sup>95</sup> Там само. – С.38.

<sup>96</sup> Там само. – С. 28–29.

самоволі й недбалства в господарці», тобто застосована державна регуляція і контроль позичкової (кредитової) політики<sup>97</sup>.

В майбутній Українській Державі мав бути запроваджений також «поділ на різні заняття й фахи та відповідно до цього виробничі й професійні організації, побудовані на засаді продукційного солідаризму й рівноправності всіх працюючих»<sup>98</sup> (тобто фактично – класократичний солідаризм), але при цьому відбувалося б «знищення всіх привілеїв, поділів і різниць на класи та усіх інших пережитків і пересудів»<sup>99</sup>.

*Сільське господарство* мало розвиватися під гаслом: «Українська земля – українським селянам»<sup>100</sup>. Колгоспну систему в Українській Державі мало б бути ліквідовано, але не одразу, а поетапно й, знову ж таки, під щільним державним керівництвом. Зокрема, під час революційного зриву владу в колгоспах мали б перебрати на себе «виборні революційні комітети», а сама «перебудова большевицької невільничої господарки на вільну господарку українського народу буде відбуватися ступенево й пляново так, як це допускатиме економічний і політичний інтереси української нації, про що дбатиме Українська держава, а не самовільними, нагальними методами, які загрожували б руїною господарського життя»<sup>101</sup>. Боротьба з колгоспною системою велася б під такими гаслами: «а) проти невільництва в колгоспах, проти економічного визиску колгоспників та проти большевицької системи оподаткування сільського господарства; б) проти диктатури в колгоспах ставлеників московсько-большевицької влади комуністів та активістів; в) за повну самоуправу та господарську свободу сільськогосподарських артілей»<sup>102</sup>.

Водночас ОУН(р) виступала за те, аби по знесенню колгоспної системи українські селяни самі зорганізували своє господарство й кермували ним, «згідно з добром працюючих і цілого українсько-

<sup>97</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 50.

<sup>98</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 50; Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 28.

<sup>99</sup> Там само. – С. 30.

<sup>100</sup> Там само. – С. 28–29.

<sup>101</sup> Там само. – С. 33–34.

<sup>102</sup> Там само.

го народу», а також за право приватного землеволодіння для селян, проте «у межах трудової норми, без права на спекуляцію землею»<sup>103</sup>. Тож в Українській Державі було б запроваджено «обмежене приватне, кооперативне й спілкове право власності на господарювання землею й верстатами для тих, які на них працюють»<sup>104</sup>.



Іван-Тадей Мітринґа

Тут слід зауважити, що на Зборі щодо сільськогосподарської сфери відбулася велика суперечка між двома концепціями: Ярослава Стецька («Орловського») та Івана-Таддея Мітринґи («Сергія Орелюка»). Референт Крайової екзекутиви для справ Наддніпрянщини І. Мітринґа вважав за доцільне не пропагувати руйнування комплексу колгоспної системи, а трактувати їх (колгоспи), мовляв, для збереження господарництва як перехідну форму, аби не спричинити хаосу на селі. І. Мітринґа та його група (Б. Левицький, М. Турчманович, І. Ревак, В. Ревак, Р. Паладійчук) небезпідставно стверджували, що якщо одразу знищити колгоспи, то настане голод, не буде кому і чим управляти на селі, розпочнеться боротьба за поділ землі на морги й, таким чином, зчиниться безлад і хаос. Відтак й настане демобілізація боротьби. Тож ця група стояла за збереження колгоспів, а згодом прийняла формулу: «тимчасове збереження колгоспів»<sup>105</sup>. Я. Стецько ж та його прихильники виступали за оголошення напрямку безкомпромісного розвалення колгоспів і тим самим розбухати селянські маси для збурення ініціативи і господарчої творчості. Вони вважали, що революції бувають переможні тоді, коли допідвально валять старий лад і розгортають ініціативу індивідуальну і національну в здійсненні питомених традиційних інститутів і форм життя. Така ініціатива мала розбухати такі сили, які ворог не зможе опанувати.

<sup>103</sup> Там само.

<sup>104</sup> Там само. – С. 28–29.

<sup>105</sup> *Стецько Я.* Спогади (Відредагований текст розмов достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведених і записаних на 12 касетках від 17 до 23 червня 1985 року). – С. 25.

Відтак, на тлі цієї суперечки вималювалися дві концепції: одна розуміла імподерабілії нації як вічного явища, а соціальні інститути вважалися складовими елементами духовності нації (Я. Стецько і К<sup>о</sup>), інша – що соціальні інститути не є витвором духу нації, а є категорією економічною (І. Мітрінга і К<sup>о</sup>). Мітрінгівці намагалися «переорієнтувати цілу ОУН зі Львова і Києва на Донбас, із селянських хуторів на модерну робітничу класу в місті і селі, з міжнародного фашизму на проблеми власного народу», проте їхні ідеї не знайшли розуміння у більшості керманичів ОУН(р)<sup>106</sup>. Концепцію Я. Стецька підтримав С. Бандера, проте її кінцеве формулювання було дещо залагіднішим, аніж пропонувалося. Зрештою група І. Мітрінги змушена була задовольнитися відносним компромісом й голосування у тій суперечці так і не відбулося. Згодом Я. Стецько згадував: «То був бій двох течій, врешті Мітрінга поступився, але та формуловка, яку прийняли, мене не задовольняла»<sup>107</sup>.

У статті «За зміст державного життя», під гаслом «Відбудова хліборобської верстви», Я. Стецько більш розлого й ґрунтовно виклав фактично офіційну *концепцію селянської (аграрної) політики в державній моделі ОУН(р)*. Такий висновок можна зробити з того, що вказану статтю було включено до Інформаційного листка для учасників Третьої Південної похідної групи ОУН(р) в часі її походу в Осередню (Центральну) Україну в липні 1941 р., вже після проголошення Акту про відновлення Української Держави, яка мала встановлювати там владно-адміністративні органи Українського Державного Правління, на чолі якого, власне, й стояв Я. Стецько. У ній, між іншим, зазначалося, що націоналізм визнає національною власністю, зокрема, землю – як вартість, що її не творить людина, а тільки працює на ній, управляє нею... Нею спекулювати ні марнотравити її не вільно. Мобільність її регулює держава, яка внеживляє своєвільне диспонування нею<sup>108</sup>.

<sup>106</sup> *Левицький Б.* Историчне значення розламу в ОУН // Вперед. – 1950. – № 2. – С. 5.

<sup>107</sup> *Стецько Я.* Спогади (Відредагований текст розмов достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведених і записаних на 12 касетках від 17 до 23 червня 1985 року). – С. 25..

<sup>108</sup> Відновлення Української держави в 1941 році. Нові документи і матеріали. – К.: Українська видавнича спілка, 2001. – С. 98–101.

Відповідно до концепції органічності нації, як традиційної родової єдності, впливала (як засада) форма власності: індивідуально-родове, а не колективне землеволодіння. Відповідно ж, українське хліборобство – це основна суспільна верства, яка є тривалим консерватором національної ідеї, зберігачем традиції і прихильником суворої героїчної моралі, тривалості подружжя й родинної єдності, остоем, моральним і фізичним відродителем народу та його кормителем. «Укр[аїнська] Держ[ава], – зазначав Я. Стецько, – спиратиме відбудову хлібороб[ської] класи /верстви/ на встановлення та зміцнення середнього трудового землеволодіння, на закріпленні по введенні інд[ивідуального] родового принципу землеволодіння на захисті добра родині, до тривалого і повного забезпечення їх достосовує величину господарства»<sup>109</sup>.

Держава мала регулювати «мобільність» землі, запроваджувати верхню та нижчу межу, поза якими роздріблювати чи збільшувати господарства буде заборонено. Ключем при творенні господарств було б встановлення самодостатньої господарчої одиниці, яка могла б забезпечувати існування родини. Тож при будові нового аграрного ладу мусили б застосовуватися наступні базові принципи.

Колгоспи мали би підлягати поділові за індивідуальним родовим принципом. Це означало, що працюючі у колгоспах та інші селяни, визначені державою, одержать для індивідуального родового землеволодіння таку кількість землі, що за будь-яких незгод чи криз буде вистачаючою для забезпечення родини, її розвитку та експорту (продажу лишків, обсяг якого також мала встановлювати й регулювати держава). Аграрне перенаселення мало б регулюватися планомірною господарською політикою держави «шляхом приміщення селянських решток в інших галузях нац[іональної] продукції і творчості, пристосуванні діла неурожайних досі теренів і т. д., як теж планово веденої кольонізації у рідше заселенні території Укр[аїнської] Держави»<sup>110</sup>.

<sup>109</sup> Там само. – С. 98.

<sup>110</sup> Там само. – С. 99.

Радгоспи частково мали бути поділені за тотожним принципом та, як і колгоспи, у більшості переорганізовані у державні чи суспільні господарства на нових засадах. Це, зокрема, стосувалося сільськогосподарських установ, агрокультурних інституцій, дослідних станцій-питомників расової культури і рослин, агрономічних шкіл тощо. Керівниками державних господарств призначалися б за-служені в боях особи, які безпосередньо виявили б бажання займатися такою справою; «з огляду на потребу ділового ведення і призначення до землі держава може узгляднити в поодиноких випадках наслідне керівництво д[ержавним] г[осподарством], коли наслідники матимуть замилювання хліборобського діла»<sup>111</sup>.

За обопільною згодою кооперативи мали би можливість запросити механізовану допомогу в державі для обробки землі.

Індивідуальне право власності на землю мали би передовсім українці, а серед інших національностей – ті, що активно і лояльно співпрацюватимуть з українською владою, боронитимуть Українську Державу «та будуть етично і культурно подібні укр[аїнському] типіві»<sup>112</sup>. Допущені до володіння землею особи мусили б мати (здобути) відповідні кваліфікації й повинні були б вести так хліборобську справу, аби не вдаватися до взяття земельної ренти у випадках, коли вона відіграватиме антисоціальну функцію. Чужинцям же (не громадянам Української Держави) землі на її території набути не було б дозволено.

Першість у будь-якій галузі сільського господарства мали би родини загиблих у революційній боротьбі, боях, тюрмах, інваліди війни, сім'ї вояків та усі ті, що життям чи свободою ризикували за Українську Державу<sup>113</sup>. Таке ж твердження, як і в статті Я. Стецька, містилося й у вироблених в ОУН(р) напередодні німецько-радянської війни «Вказівках на перші дні організації державного життя»<sup>114</sup>.

Хліборобська верства мала розвиватися на історично традиційних і питомо українських засадах як фізично, так і духовно, а для захисту селян та їхнього способу життя передбачалося виробити

<sup>111</sup> Там само.

<sup>112</sup> Там само.

<sup>113</sup> Там само. – С. 99–100.

<sup>114</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 35.



окреме хліборобське законодавство і судівництво.

Планувалося також, що самозорганізоване й автономне за своєю специфікою селянство розв'язуватиме свої справи та реформи за допомоги держави через представників свого професійного напрямку.

Селянин міг підлягати й вивласненню (конфіскації землі чи майна) у випадкові, коли б його діяльність оберталася б на шкоду державі, або коли він «ненормально вестиме особисте й родинне життя та за всякі проступки державного суспільного ладу»<sup>115</sup>. Тоді його майно переходило би до дітей-свояків, а за їх відсутності – долю майна вирішувала б хліборобська організація за співучасті державного чинника.

*Лісництво, ловецтво, рибальство, городництво*, як споріднені з хліборобством, включалися до загальної політики господарської верстви. Лісові ж площі мали належати державі чи громадським інституціям. У приватній власності залишалися б площі, що були б визнані непридатними удержавленню чи муніципалізації.

Планувалося, що держава повинна буде сприяти всебічній інтенсифікації сіл, трудових індивідуальних родових господарств та пристосування їх до ринкових відносин, а також посилюватиме сільськогосподарське виробництво, підтримуватиме «здорове кооперування села, яке перетворюватиме продукти сільського господарства», надаватиме дешевий продукційний кредит та упорядковуватиме селянське землеволодіння там, де воно хаотичне. Стверджувалося також, що держава: «при порозкидуванні землі поодиноких власників переведе комасацію та дбатиме за меліорацію»; турбуватиметься про агрокультуру та агроосвіту; перейматиметься про всебічне забезпечення хліборобської продукції та експорту; сільську торгівлю й відбір продуктів сільського господарства включить у загальний план підтримки хліборобського стану і політики прохарчування народу (при цьому зауважувалося, що «міські землі підлягатимуть тим самим засадам що сільські»)<sup>116</sup>.

«Хліборобство, – йшлося далі у статті Я. Стецька, – самоорганізоване за почином політичної організації ОУН, і в своєрідньому

<sup>115</sup> Відновлення Української держави в 1941 році. Нові документи і матеріали. – С. 100.

<sup>116</sup> Там само.

розумінні, автономно влаштуючи відбудову і закріплення своєї верстви своє проф[есійне] представництво, відділювати буде на хід в Державній Раді Праці, що об'єднає репрезентантів усіх верств і професій»<sup>117</sup>. Крім того, запевнялося, що Українська Держава:

- «ліквідовуючи поступенно колективістичну господарку і командний стиль життя, що його провести хоче в укр[аїнське] село Москва, несучи марксизм та соціалізм у хліборобстві, не допустить до перенесення на ріллю принципів капіталізму, рідного брата марксизму»;

- «не допустить переносити принципи конто розміну всякої якости в кількість, заміну індивід[уальної] відповідальности наявного і контрольованого зусилля людини на землі сумою абстрактно річевих зобов'язань договорних капіталіста, почин всякого діла під кутом, щоб здобути найбільшу кількість грошей, які при капіталізмі не служать єдино засобам для переведення господарських розрахунків, як у хліборобській творчості, але для доходів від анонімного капіталу»;

- «від відтинання купонів У.Д. захищатиме у хліборобстві закон землі проти закону капіталу»<sup>118</sup>.

Зрештою наголошувалося, що спадкове право щодо дідичення землі зберігатиме свою силу в Українській Державі, проте лише тоді, «коли спадкоємець власної ріллі працею виправдає одержане право власности на основі дідичення, а не житимемо з земельної ренти», а відтак мав діяти засадничий принцип: «право спадкове мусить бути затверджене обов'язком власної праці, шойно дає дефінітивне право власности»<sup>119</sup>.

У промисловості мав бути застосований принцип: «фабрики й заводи – українським робітникам», але при цьому відбулася б передача у державну власність (націоналізація) важкої промисловості й транспорту.

У торговельній політиці мав би бути застосований подібний підхід: «вільна торгівля нижчих ступенів» за принципом: «український хліб – українському народові, вільна ініціатива вільних лю-

<sup>117</sup> Там само.

<sup>118</sup> Там само. – С. 100–101.

<sup>119</sup> Там саме. – С. 101.

дей; загальне й повне право власності на продукти своєї праці», на томість – практичне удержавлення загальної внутрішньої та зовнішньої торгівлі<sup>120</sup>.

*Соціальний захист робітництва у промислових осередках* ОУН(р) провадила під гаслами: за всебічну опіку держави над робітниками, за справедливу заробітну платню, за особисту свободу робітника, за самоуправу робітників у вільних професійних союзах<sup>121</sup>. Відтак у майбутній Українській Державі нею передбачалося гарантувати: законну участь робітників у кермуванні й зисках підприємств, що обумовлювалася б правилами:

- «за кращу працю – краща платня»;
- забезпечення законом найменшої платні за працю, якої б вистачало на повне утримання робітника та його рідні;
- забезпечення здорових умов праці в копальнях, на фабриках, верстатах та всіх місцях праці;
- забезпечення платних відпусток і задоволення всіх потреб щодо здоров'я й культури;
- загальне й повне забезпечення на старість (державна пенсія) та у випадках каліцтва й нездібності до праці всіх громадян (пенсія на інвалідність)<sup>122</sup>.

Загалом же у державі планувалася *повна зайнятість усіх працездатних громадян*, позаяк «тільки праця й її видайність є мірилом вартості кожної одиниці та основою її суспільного становища»<sup>123</sup>.

Плановій організації державною владою підлягали б *сфери народного здоров'я*, дітонародження («розросту») й «тугости української раси» шляхом:

- «а) загальної, обов'язкової, безплатної лікарської опіки й використання всіх здобутків лікарських наук та лічних заведень для цілого народу;

<sup>120</sup> Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів. – С. 28–29.

<sup>121</sup> Там само. – С. 34.

<sup>122</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 50.

<sup>123</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 50; Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 28–29.

- б) допомоги багатодітним родинам;
- в) опіки й охорони матерів і дітей;
- г) піднесення стану народного відживлення, мешкання й рівня цілого життя;
- д) плекання фізичного здоров'я народу»<sup>124</sup>.

*Шкільництво* мало розвиватися на базі загальної та безкоштовної освіти й особливого виховання здібнішої дітвори. Народ підлягав «перевихованню» у душі власних традицій української історії, нового героїчного змісту української культури та через викорінення чужих розкладових впливів<sup>125</sup>.

Оголошувалося про *свободу сумління й релігійних культів*, проте лише таких, що не супротивні моральній силі нації й інтересам Української Держави.

За рік після II Великого збору, на своїй II конференції<sup>126</sup> в квітні 1942 р. ОУН(р) у своїй постанові вказувала, що виступає за Українську Національну Автокефальну Церкву з патріархатом у Києві й за повний розрив з Москвою. Водночас в релігійній політиці Організація не пов'язувала себе з жодним віросповіданням й відстоювала використання всіх форм релігійного життя для активізування й опанування мас. При цьому поборювалися усіляке нездорове сектантство й релігійні свари<sup>127</sup>.

*Державною ідеологією мав бути український націоналізм*, за допомогою якого у цій новій державі ОУН(р) поборювала б комуністичний світогляд, ідеологію як інтернаціоналізму, так і ліберально-капіталістичний устрій, а також усі теорії та напрями, «що несуть ослаблення живих сил народу»<sup>128</sup>.

<sup>124</sup> Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 29.

<sup>125</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 50.

<sup>126</sup> I конференція ОУН(б) відбулася наприкінці вересня – на початку жовтня 1941 р. за участі Івана Климів. На ній було прийнято рішення про перехід Організації у підпілля.

<sup>127</sup> Постанови Другої Конференції Організації Українських Націоналістів (квітень 1942 р.) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 67–68.

<sup>128</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 50; Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 29–30, 33.



Один з провідних діячів ОУН(р) Я. Старух у своєму «Короткому популярному викладі ідеології політики українського націоналізму» у 1941 р. писав, що революційна ОУН «має ясний образ нашої будучої держави, за яку бореться», а саме такий, що «Українська Держава побудована Організацією Українських Націоналістів буде націоналістична. Вона буде велика, сильна і незалежна. У ній не буде несправедливості, визиску, поділу на класи»<sup>129</sup>. Невід’ємною частиною цієї ідеології була й ідея Соборності, яку влучно відображав один з кличів ОУН(р): «Від Кавказу по Сян – буде наш Лан. Його власником український народ!»<sup>130</sup>.

Крім того ідеології ОУН(р) у 1941 р. були притаманні ксенофобія (до окремих народів, зумовлена їхньої імперською щодо українців історичною спадщиною) й антисемітизм. Так, наприклад, у зверненнях до народу ОУН(р) досить часто застосовувала гасла на кшталт: «Народе! Знай! Москва, Мадяри, Жидова – це все Твої вороги. Нищ їх»<sup>131</sup>. Антисемітизм обумовлювався ж тим, що «жиди в СРСР є найвідданішою підпорою пануючого большевицького режиму та авангардом московського імперіалізму в Україні», а відтак «Організація Українських Націоналістів поборює жидів як підпору московсько-большевицького режиму, освідомлюючи рівночасно народні маси, що Москва – це головний ворог»<sup>132</sup>. Тож основною метою ОУН(р) у контексті боротьби з комуно-більшовизмом було: розвал московської тюрми народів (СРСР); домогтися свободи усіх народів, поневолених Москвою, та їхнього права на своє власне державне життя; знищення цілої комуністичної системи.

Основні світоглядні принципи ОУН(р) у 1941 р. були: ідеалізм, волонтаризм, ідея створення людини нового типу, месіанізм, ідея органічності нації та вищості її інтересів над усіма іншими інтере-

<sup>129</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 68. – Арк. 134.

<sup>130</sup> Там само. – Арк. 26; – Спр. 42. – Арк. 35.

<sup>131</sup> Там само. – Спр. 42. – Арк. 35.

<sup>132</sup> Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 36–37.

сами в суспільстві. Соціально-економічні проблеми трактувалися в дусі етатистського патерналізму. Держава представлялася як головний інститут, відповідальний за розв'язання соціально-економічних проблем. Соціальну злагоду в суспільстві мала забезпечувати держава у поєднанні з корпоративно-професійними об'єднаннями.

Після затвердження рішень II Великого збору було *обрано керівний склад ОУН(р)*. Відкритим голосуванням провідником Організації було одностайно обрано Степана Бандеру<sup>133</sup>, генеральним суддею – Володимира Горбового, генеральним контролером ОУН(р) – інженера Богдана Кравціва зі Стрия. Усі вони склали присягу Великому збору на вірність ОУН і на цьому робота конгресу закінчилася.

Слід зауважити, що напередодні II Великого збору революційної ОУН і навіть під час його роботи, як свідчив згодом на допиті в НКДБ О. Луцький<sup>134</sup>, він у розмові зі Я. Стецьком і С. Ленкавським висловив пропозицію щодо того, аби усунути від керівництва Проводом як А. Мельника, так і С. Бандеру й очільником Проводу об'єднаної ОУН обрати відомого українського націоналіста-теоретика Д. Донцова. Про його пропозицію ті розповіли С. Бандері й останній у приватній бесіді з О. Луцьким нібито висловив свою згоду відійти від керівництва Проводом у тому випадку, якщо обрання Д. Донцова призведе до воз'єднання мельниківців і бандерівців знову у єдину ОУН. Наскільки та згода була щирою – залишається питанням, якщо й, до того ж, сам С. Бандера задалегідь знав про ілюзорність такої комбінації. Встановити зв'язок із Д. Донцовим, який перебував, як думали, десь у Румунії, очікувано не вдалося, а відтак – й залучити його до керівництва Проводом ОУН було практично неможливо. Тож і питання це на Великому зборі публічно так і не підіймалося<sup>135</sup>. При цьому варто зауважити на сумнівній правдивості таких показів О. Луцького, позаяк навряд чи Д. Донцов міг взагалі претендувати на ролі провідника (або ж члена Проводу) ОУН, принаймні, через дві вагомні причини: він не був навіть номінально членом ОУН і, до

<sup>133</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 61. – Арк. 40.

<sup>134</sup> На II Великому зборі ОУН О. Луцький був секретарем політичної і військової секцій.

<sup>135</sup> ГДА СБ України. – Ф. 5. – Спр. 67418. – Т. 1. – Ар/с. 208–241; – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 38. – Арк. 285–298; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки. – Т. 1. – С. 509–531; Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. – С. 697–712.

того ж, С. Бандера з самого початку створення революційної ОУН, як формально, так і практично, жорстко і впевнено взяв віжки провідництва у ній до власних рук...

Було обрано також Велику Раду ОУН. Одразу ж зазначу, що владні повноваження провідника Організації були досить значними, проте формально (на протигагу вождизму мельниківців) вони мали узгоджуватися з такими колегіальними органами як Провід і Велика Рада<sup>136</sup>. Утім, на практиці протягом усіх подальших років Організація цілеспрямовано прагла поширювати саме вождистський культ С. Бандери не лише серед членів революційної ОУН, а й в УПА та всередині усього державно-визвольного руху<sup>137</sup>. Це документально підтверджується сотнями документів від похідних груп, УПА й, власне, прокламацій до народу самої ОУН(р), в яких С. Бандеру часто визначали як вождя<sup>138</sup>.

Одразу ж після II Великого збору ОУН(р), було також сформовано вже не Центральний, а Головний Провід ОУН(р), членами якого стали: Ярослав Стецько (заступник провідника), Микола Лебедь (другий заступник провідника, очолив мобілізаційний відділ військового штабу), Дмитро Мирон («Орлик»), Степан Ленкавський, Олекса Гасин («Іван Чорнота», «Лицар») як шеф військової референтури, Михайло Турчманович (який був радянським агентом) та заочно Ріко Ярій (очільник військової референтури). Романа Шухевича було відряджено організувати Дружини Українських Націоналістів (ДУН), справу в яких вів також і Р. Ярій.

Згадуючи у 1985 році у розмові з А. Бердієм про осіб, що склали у тогочасні провідне ядро ОУН(р), Ярослав Стецько коротко охарактеризував спектр діяльності чи не кожного зі своїх тогочас-

<sup>136</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 29 зв.–31; Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів. – Б.м., 1941. – С. 59–65.

<sup>137</sup> Не буде зайвим також зауважити, що невдовзі опісля II Великого збору С. Бандера, вочевидь окрилений підсумками зібрання його прибічників, надіслав 9 квітня 1941 р. А. Мельнику, коли той перебував у Кракові, листа доволі зухвалого змісту, в якому, між іншим, вказувалося, що того було виключено з лав ОУН. Листа було передано через прибічників С. Бандери Б. Мирона та М. Климишина. Зі слів О. Куца («П. Сарамаги») на допиті в НКВС також відомо, що тоді мельниківець Р. Сушко сказав йому на це: «Нічого, ми дуже швидко відповімо на цей лист». Йшлося про підготовку Я. Гайвасом замахів на життя С. Бандери та його найближчих соратників – М. Лебедя, І. Равлика, Я. Старуха і І. Габрусевича [Українские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1. – С. 283–285].

<sup>138</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 35.

них соратників. «Бандера був великим аналітиком і з різних точок розглядав проблеми, які стояли перед організацією, – пригадував Я. Стецько. – Він заходив у дискусії на дані теми і часто під впливом аргументації Бандера ревідував свою думку, не будучи аподектичним. У справах, в яких вже було рішення узгіднене, чи він мав переконання, що інакше роботи не годен, він був твердий і послідовний, хоч був спроможний в останню хвилину навіть змінити рішення, якщо бачив, що інший має іншу думку і та думка є раціональна чи слухна»<sup>139</sup>.

Микола Лебедь («Рубан»), що був тоді заступником С. Бандери (як і сам Я. Стецько), а також формально очолював і дієво координував Службу безпеки ОУН(р)<sup>140</sup>, «мав також ширший засяг дії, тому що був пов'язаний із підготовкою Дружин Українських Націоналістів (ДУН), не у вишкільнім сенсі, бо тією справою займався Роман Шухевич, але в сенсі організації, вишукування людей і т. п.»<sup>141</sup>.

Роман Шухевич же був крайовим провідником Закерзоння – терену, на якому здебільшого мобілізувалися кадри для ОУН революційної, тож на нього було покладено надзвичайно відповідальну функцію в розбудові організаційного підпілля. У спектр роботи Р. Шухевича, зокрема, входило три аспекти: 1) завдання крайового провідника Закерзоння (північно-західних українських земель) щодо підбору та підготовки організаційних кадрів; 2) зв'язок з Організацією в Україні; 3) комплекс військової підготовки у своєрідному військовому штабі ОУН(р), який розробляв плани дій боївок на випадок початку війни.

Головну роль у цьому «військовому штабі» відігравав Дмитро Грицай, що перебував у постійному тісному зв'язку з Р. Шухевичем. Серед активних штабних діячів також були такі особи як Гасин, Шелест, Карачевський, Климишин та інші.

Рефентом Служби безпеки (СБ ОУН) був Михайло Арсенич

<sup>139</sup> *Стецько Я.* Спогади (Відредагований текст розмов достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведених і записаних на 12 касетках від 17 до 23 червня 1985 року). – С. 25.

<sup>140</sup> Розмови достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведені і записані на лентах дванадцять касеток в часі від 17 до 23 червня 1985 року в місті постою. – С. 65.

<sup>141</sup> *Стецько Я.* Спогади (Відредагований текст розмов достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведених і записаних на 12 касетках від 17 до 23 червня 1985 року). – С. 25.



(вів роботу під кутом Краю), його заступником – Іван Равлик (курував безпекову службу в еміграції). У комплексі СБ з особливим завданням і боєвої референтури працював також і член Проводу Василь Турчковський<sup>142</sup>.

Осип Тюшка був тереновим провідником Німеччини, до якої після 1939 р. переїхало на робітництво багато українців. Зв'язковим з проукраїнськими німецькими чинниками (Оберкомандо – Вермахт) було залишено Ріко Ярого, а за німецький зовнішньополітичний відтинок через очільництво відповідного бюро у Берліні відповідав Володимир Стахів. Зовнішньополітичну тематику у цьому Берлінському бюро розробляв Іван Габрусевич, який також брав участь у виробленні Революційним Проводом стратегії та тактики ведення національно-визвольної політики в Україні.

Степан Ленкавський, що займався підготовкою II Великого збору ОУН, був референтом інформації та пропаганди (до тієї референтури належав також і Ярослав Старух). Дмитро Мирон виробляв націоналістину ідеологію програми і політико-теоретичні засади доктрини ОУН(р).

Микола Климишин курував вишкіл бойових кадрів і вишколи похідних груп (селекція і розподіл особового складу тощо). Організаційним референтом Проводу було призначено Василя Кука, а Лев Ребет і Зиновій Матла працювали у сфері мобілізації еміграції з Закарпаття та у конспіративному і вишкільно-виховному напрямі серед кадрів, які мали бути переправлені в Україну<sup>143</sup>.

«Створення Революційного Проводу ОУН, – писав свого часу С. Бандера, – який перейняв кермо її діяльності, а опісля постановами Другого Великого Збору ОУН утвердила ідеологічний зміст і політичний напрямок революційно-визвольного руху, усунула з своїх рядів ті тенденції й елементи, які намагалися



<sup>142</sup> Розмови достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведені і записані на лентях дванадцять касеток в часі від 17 до 23 червня 1985 року в місті постою. – С. 65–66.

<sup>143</sup> Стецько Я. Спогади (Відредагований текст розмов достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведених і записаних на 12 касетках від 17 до 23 червня 1985 року). – С. 25.

скерувати її на інші шляхи, чи накинати їй зворотно-розвитковий процес»<sup>144</sup>.

Відповідно до прийнятих програмових положень і мети, ОУН(р) готувалася до відновлення Української державності й вже у червні 1941 р., невдовзі після нападу Німеччини на Радянський Союз стала на шлях втілення цього завдання.

Водночас згодом, після звітів похідних груп з Центральної та Східної України, провідні діячі Організації визнали необхідність певних змін у програмових засадах, зазначаючи: «Це правда, що не всі постанови II Великого Збору були безспірні. Корективи, які внесли націоналісти з ОСУЗ, допомогли до зформулювання спільних позицій, і не в аспекті відхилення в бік соціалізму, а якраз навпаки»<sup>145</sup>. Тож вже за два роки на Третньому Великому (надзвичайному) зборі ОУН у 1943 р., яка з того часу офіційно була перейменована на ОУН самостійників-державників (ОУН СД), програмові засади Організації зазнають суттєвих змін, як і трансформовано буде її бачення моделі майбутньої Української Держави.

<sup>144</sup> Бандера С. В десяту річницю створення Революційного Проводу ОУН (10.2.1940) // Сурма (Мюнхен). – 1950. – лютий–березень. – Ч. 18–19; Бандера С. В десяту річницю створення Революційного Проводу ОУН (10.2.1940) // Гомін України (Торонто). – 1950. – червень. – Рік III. – Ч. 21/56–23/58.

<sup>145</sup> Стецько Я. С. 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 105.

**АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ  
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ  
ЯК ВИЯВ  
НАЦІОНАЛЬНО-РЕВОЛЮЦІЙНОГО ЧИНУ**



**(30 червня 1941 р.)**

## Розділ 2

**АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ  
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ  
ЯК ВИЯВ НАЦІОНАЛЬНО-РЕВОЛЮЦІЙНОГО ЧИНУ  
(30 червня 1941 р.)**

*«Волею Українського народу Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України».*

*Акт проголошення  
відновлення Української Держави*

Здійснюючи генеральний напрямок революційно-визвольної політики, складаючи плани дій та розробляючи директиви, ОУН(р) усвідомлювала себе єдиною силою, що на той час була готовою і спроможною рішуче виступити як політично, так і збройно самодостатнім локомотивом національного зриву в творенні Української державності<sup>146</sup>. Тож на одному з засідань Проводу Організації, з огляду на карколомність розвитку подій на теренах України, було прийнято позицію С. Бандери щодо персонально-організаційної конструкції верховного керівництва та особисто-політичних завдань ключових лідерів у Проводі ОУН. Було створено штаб Проводу ОУН(р), в якому були зібрані керманічі усіх найважливіших ресортів Проводу з огляду на перспективи війни на Сході. Очолив цей

<sup>146</sup> У цілком тасмній довідці старшого оперуповноваженого I відділення 5 відділу ГУДБ НКВС СРСР, лейтенанта держбезпеки Корнеєва про антирадянську діяльність українських націоналістів на території генерал-губернаторства (не раніше лютого 1940 р.) вказувалося, що на терени Німеччини з Західної України перебралися такі важливі особи як один з керманічів ОУН в Галичині Б. Гнагевич та колишній керівник Крайової ексекютиви ОУН у Львові Б. Кравців та інші, а з агентурних відомостей, отриманих зі Львова, є свідчення, що ОУНівський актив, який залишився на підрадянських західноукраїнських землях, здійснює роботу зі згуртування націоналістів та з їхнього озброєння «з метою організації збройних виступів проти радянської влади навесні та влітку 1940 р.» [Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1. – С. 103].

штаб Я. Стецько. Усі члени штабу прямо і безпосередньо підлягали провідникові С. Бандері та шефу штабу Я. Стецьку. Першим заступником провідника ОУН(р) став Я. Стецько, другим – М. Лебедь.

Крім того Провід одноставно вирішив, що відносно державного будівництва кермування покладається на Я. Стецька, який: «а) перебирає відповідальність за крайове правління на ЗУЗ [західних українських землях – *П. Г.-Н.*], де ОУН має домінуючу позицію, залишається, як перший етап, у Львові, щоб зорганізувати державний апарат на ЗУЗ; б) як речник зорганізованого державного апарату на ЗУЗ і головний речник революційної ОУН має входити до Українського Державного Правління у Києві, тобто Центрального українського суверенного уряду, створеного у Києві силами ОСУЗ [осередніх і східних українських земель – *П. Г.-Н.*] при активній допомозі ОУН, яка мала слабкі позиції на ОСУЗ у той час; в) з хвилиною переходу кордону з ЗОУ перебирає відповідальність за дію революційної ОУН в Україні, отримує повновласті у непередбачених ситуаціях надзвичайним порядком приймати рішення такі, як вимагатиме цього революційна рація»<sup>147</sup>.

Микола Лебедь, як другий заступник провідника ОУН(р), мав завданням тимчасово по лінії організаційній допомагати в справі організації висилки похідних груп Організації й опікуватися координацією дій революційного центру в Україні з центром у західних областях. С. Бандера мав тимчасово залишатися на західних окраїнах України (тобто по той бік т. зв. лінії Керзона) як політичний лідер, який давав би вказівки та інструкції усій революційній ОУН.

Свою інтенсивну роботу провадила у Кракові й «Державна комісія ОУН»<sup>148</sup> на чолі з Володимиром Горбовим, який залучив до праці в ній економістів, правників та знавців освітньої проблематики тощо. «Державна комісія» розробляла комплекс документів, що мали докладно регламентувати організацію всіх механізмів і щаблів влади та місцевого самоврядування на звільнених землях. «Завдання тієї Комісії, – як оповідав В. Горбовий З. Книшу, – у двох напрямках: теоретично – вона має обдумати й підготувати адміністрацію Украї-

<sup>147</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 157.

<sup>148</sup> Мельниківці, зі свого боку, розгорнули у Кракові роботу своєї «Комісії державного планування».

ни після прогнання большевиків. Це вимагає студій, що їх слід вести прискіпшеним темпом, бо невідомо, коли почнуться вони напевно і то може скоріше, як ми сподіваємося. Треба пізнати теперішній державно-адміністративний устрій України, всі галузі політичної й господарської адміністрації, вглибитися в стан, що витворився там після 1920 року, опанувати його і зрозуміти. Для того потрібно багато людей з різних ділянок і вони підбираються, більшість з них уже почала працювати. На тому не кінець. Самі теоретичні студії не вистачають, вони дають сире знання, з якого треба зробити практичні висновки»<sup>149</sup>. Було створено й вужчу комісію, що опосередковано була пов'язана з «Державною комісією ОУН» й розробляла більш вужчі теми (там активно працювали С. Бандера, Я. Стецько, Р. Шухевич і С. Ленкавський, які залучали необхідних фахівців)<sup>150</sup>.

Відтак було розгорнуто широку мережеву підготовку організаційних кадрів щодо військового вишколу й підготовки майбутніх державно-самоврядних органів і структур на звільненій Вермахтом від Червоної Армії територіях України<sup>151</sup>. У підсумку «Державна комісія ОУН» вже на 1941 р. виробила Інструкцію «Діяльність і боротьба ОУН під час війни». Згідно неї, формування органів української державної влади мало розпочатися одночасно зі збройною боротьбою за звільнення України від радянської окупації. Револьюційна ОУН мала проголосити відновлення Української Держави. Відповідно мусили бути зорганізовані й встановлені державні органи влади на всіх рівнях та на усіх звільнених теренах<sup>152</sup>. Передбачалося, що на перших порах територіальні одиниці будуть діяти цілком самостійно в усіх суспільно-економічних сферах й самотужки вирішувати поточні питання, позаяк не матимуть змоги встановити одразу ж тісні зв'язки як поміж собою, так і з вищими органами державної влади. При цьому місцевий керівник мав негайно зосередити усю повноту вла-

<sup>149</sup> Книш З. Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940–1941 роках. – Торонто: Срібна Сурма, [б. р.] – С. 175.

<sup>150</sup> Стецько Я. Спогади (Відредагований текст розмов достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведених і записаних на 12 касетках від 17 до 23 червня 1985 року). – С. 25.

<sup>151</sup> Кентії А. В. Нариси історії Організації українських націоналістів (1929–1941 рр). – К.: Інститут історії України НАН України, Головне архівне управління при КМ України, Центральний державний архів громадських об'єднань України, 1998. – С. 124.

<sup>152</sup> Патрляк І. Державне будівництво в планах ОУН (травень 1941 року) // Київська старовина. – 2003. – № 2. – С. 90.

ди (політичну, військову, адміністративну, судову) у власних руках і не допустити виникнення місцевого самоврядування. Управлінська структура мала вибудовуватися з огляду на поточні місцеві завдання та рівень їхньої складності. Усі керівні посади повинні були б обсажені виключно членами ОУН(р) або її прихильниками, а члени Організації мусили стежити за усіма сферами життєдіяльності та, у разі помічення будь-яких відхилень від програми ОУН, доповідати відповідним очільникам тощо<sup>153</sup>.

Саме з цієї причини на початку травня 1941 р. у середині ОУН(р) було розповсюджено (разом з рішеннями квітневого II Великого збору) «Політичні вказівки», які були свого роду інструкцією для дій за різних військово-політичних обставин та розвитку глобальних подій й, зокрема, при оголошенні національної державності в умовах тотальної війни на теренах України між європейськими імперіями-монстрами. В Організації передбачали й очікували напад Німеччини на Радянський Союз, а відтак вказувалося, що «ОУН використає війну з СРСР для розгортання боротьби за Суверенну Соборну Українську Державу, для прискорення її здобуття»<sup>154</sup>.

Передбачалося також, що більшість членів Проводу Організації піде на терени Центральної і Східної України аби підтримати ініціативу українців Кисва проголосити відновлення державності у столиці, як центрального акту в контексті ідеї Соборності України. Як тільки заскочена війною Червона Армія буде деморалізованою, а більшовицький режим послабиться і його війська втратять здатність до тривалого внутрішнього опору – ОУН мала розпочати «збройну боротьбу, збройне повстання, тотальну боротьбу» та, водночас, відновлювати Українську державність<sup>155</sup>. Проголошення ж Акту відновлення державності у Львові мало б стати чинниково-політичною підпорою майбутньому Акту у Києві, посилити його фактичну вагу та юридичне значення загальноукраїнського обшину.

Як доповідав 8 серпня 1940 р. московському центру началь-

<sup>153</sup> Трохимович В. Державотворчі ідеї Проводу ОУН в Україні (1940–1950) // Український визвольний рух. – 2007. – 36. 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. – С. 300.

<sup>154</sup> Політичні вказівки (травень 1941 р.) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. – С. 48.

<sup>155</sup> Там само. – С. 50, 52.

ник 5 відділу УДБ НКВС УРСР, капітан держбезпеки В. Шевченко вже 10 березня 1940 р. провідництво Краківської Крайової екзекутиви (ОУН-р) прийняло рішення: а) підготувати й у зонайкоротший термін перекинути на територію УРСР необхідну кількість керівних ОУНівських кадрів з метою створення у Львові і на Волині штабів з підготовки збройного повстання; б) у двомісячний термін досягнути територію, мати ясну картину щодо наявності «контрреволюційних повстанчих сил», зброї, військово-технічного забезпечення, настроїв населення, про наявність сил Радянського Союзу, сил польської та єврейської контрреволюції, посилити вербовку в організації ОУН, активізувати пропаганду під гаслом – «Україна для українців»<sup>156</sup>. Ці та інші розвідувальні данні 11/21 серпня 1940 р. було доведено до відома Л. Берії відповідною доповідною наркома внутрішніх справ УРСР І. Серовим<sup>157</sup>.

Пожвавлення діяльності ОУН в Західній Україні на підрадянських теренах занепокоїло окупаційну владу до такої міри, що питання приборкання націоналістичного підпілля розглядалося на вищому кремлівському рівні. Вже у другій половині 1940 р. радянські спецслужби розпочали хвилю масових арештів в західних областях України. Було заарештовано 658 оунівців (у тому числі й шістьох членів Крайової екзекутиви, члени обласних і районних Проводів та керівник Львівського міського Проводу), 10 з яких були засуджені до смертної кари 29 жовтня 1940 р. на спеціальному публічному суді у Львові. Взимку 1940–1941 рр. масові арешти прокотилися у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій, Тернопільській областях і на Волині. 15–19 січня 1941 р. у Львові показово відбувся «Процес 59-ти» (42 підсудних були засуджені до страти, 17 – до 10 років каторги і до 5 років заслання). 7 травня 1941 р. новим процесом у Дрогобичі було засуджено 62 оунівця (30 підсудних отримали вирок смертної кари, 24 – 10 років концтаборів, справи щодо ще вісьмох націоналістів були відправлені на дорозслідування). Невдовзі, 12–13 травня у Дрогобичі засудили ще 39 оунівців (22 – до розстрілу, 8 – десять

<sup>156</sup> Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1. – С. 164–165.

<sup>157</sup> ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 33 (1951 р.). – Спр. 53. – Арк. 232–249; Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки. – Т. 1. – С. 69–77.



років ув'язнення, 4 – п'ять років таборів, 5 – довічне заслання до Казахстану)<sup>158</sup>.

Попри такі масові репресії, у березні 1940 р. у Львові було відновлено Крайову езекутиву на чолі з О. Грицаком («Галайдою»), яку після розгрому знов було відновлено вже на початку травня на чолі з Д. Мироном («Орликом»). Після цього, до липня 1940 р. чисельність підпільних осередків ОУН(р) не лише відновилася, а й зросла. Після чергового розгрому восени 1940 р. (було заарештовано 107 провідників різного рівня, в тому числі й 3 членів Крайової езекутиви), у жовтні Крайову організацію ОУН(р) знову вдалося відновити під проводом Д. Мирона. Після ж зимових зачисток, навесні 1941 р. у західні області УРСР з Генерального губернаторства було переправлено нові вишколені кадри ОУН(р), які здійснили 65 убивств і замахів на представників радянського апарату, партійно-більшовицьких очільників, керівників НКДБ, організовано низку диверсій та саботажних акцій й розповсюджено тисячі листівок тощо, а в окремих місцинах навіть велися виснажливі локальні бойові дії з повстанським підпіллям<sup>159</sup>.

Як наслідок, 14 травня 1941 р. з'явилася цілком таємна Постанова (№ 1299-526 сс) ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про вилучення контрреволюційних організацій в західних областях УРСР». У ній зазначалося, що «у зв'язку з посиленням активності контрреволюційних “організацій українських націоналістів (ОУН)” у західних областях УРСР, що виявилася у збройних нальотах оунівців на сільради, колгоспи, вбивства сільських активістів, з метою рішучого присічення злочинної діяльності оунівців», Центральний Комітет більшовицької партії та уряд СРСР, зокрема, ухвалили:

«1. Зобов'язати органи НКДБ і НКДБ України продовжити вилучення учасників контрреволюційних оунівських організацій.

2. Арештувати й спрямувати у заслання на поселення до віддалених районів Радянського Союзу терміном на 20 років з конфіскацією майна:

а) членів сімей учасників контрреволюційних українських і

<sup>158</sup> Патриляк І. К., Боровик М. А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – С. 309, 311–312.

<sup>159</sup> Там само. – С. 309, 311, 313–314.

польських націоналістичних організацій, голови яких перейшли на нелегальне становище і переховуються від органів влади;

б) членів сімей учасників вказаних контрреволюційних націоналістичних організацій, голови яких засуджені до ВМН»<sup>160</sup>.

Тож Україною (надто її західними теренами) прокотилася нова хвиля масових арештів, репресій та депортацій.

Тоді ж, ще на початку травня 1941 р., крайовий провідник ОУН(р) І. Климів («Легенда») своїм розпорядженням визначив на кожну область Українські національні революційні Проводи, які склалися з голови обласного управління, коменданта міліції, військового коменданта, голови обласної господарської управи, керівника транспорту, народної освіти тощо. Подібний національний Провід було призначено й на кожний район у західних українських землях. Усі ці уряди вже були сформовані до 20 травня 1941 року<sup>161</sup>. Тож лише-но німецька армада посунула на Радянський Союз (СРСР), ОУНівські структури були готові розпочати опановувати звільнені від комуно-більшовиків західноукраїнські терени.

У той час С. Бандера залишався у Кракові та (за гіпотетично позитивного ставлення німців до української державності) мав намір в рамках Українського Національного Комітету (УНК) втілити в життя проголошення Української Держави у Києві й там на його базі створити коаліційний уряд й передпарламент, у Львові ж Я. Стецько мав би очолити Крайове Правління на західних українських зем-



<sup>160</sup> ГА РФ. – Ф.Р-5446. – Оп. За. – Спр. 5. – Арк. 104–105.

<sup>161</sup> Сергійчук В. Акт 30 червня як символ українського самостійництва // Відновлення Української держави в 1941 році. Нові документи і матеріали. – С. 4.

лях<sup>162</sup>. У свою чергу, як тільки 22 червня 1941 р. члени УНК у Кракові дізналися про початок німецько-радянської війни, спеціальна група оунівців-бандерівців рушила на схід – в Україну<sup>163</sup>.

Усім їм, як і усьому членству Організації, було видано напрямні ОУН з Інструкцій Революційного Проводу щодо дій активу в Україні під час війни, де зазначалося про необхідність розгортання визвольної революційної боротьби за УССД, що (незважаючи на рівень збройної потуги українства порівняної з арміями воюючих сторін) мало би засвідчити: український народ сам бореться за свою честь, волю й незалежність, сам формує власну долю, а відтак здобути підстави, покласти здорові підвалини для Української держави та бути стартом до її будови, а також здобути Україні позицію підмета у формуванні нового ладу на Сході Європи...

Що ж до безпосередньо державотворчих намірів, наголошувалося на недопущенні на опанованих теренах неконтрольованих розподілів населенням колгоспів, розпалення боротьби за приватну власність чи продуктові запаси тощо, а натомість вказувалося залізною рукою опанувати анархію, висуваючи великі, грандіозні ідеї, творячи Українську армію. З першим же моментом збройного виступу, у кожній місцині слід було оголошувати в ній українську владу й

<sup>162</sup> Український Національний Комітет (УНК) мав осідок у Кракові. Впродовж короткого часу, починаючи з квітня 1941 р., щодо залучення до членства у ньому тривали перемовини серед відомих діячів української політичної еміграції у Кракові, Любліні, Празі, Берні, Берліні, Варшаві, Каліші. Було узгоджено його політичні засади й до членства в УНК увійшли відомі діячі з різних еміграційних таборів, як від ОУН(р), так і від УНРівців, Гетьманського руху, політики з західноукраїнських земель. Установчі збори УНК відбулися 22 червня 1941 р. у Кракові, на яких були присутніми 86 учасників. Президію УНК було обрано у складі: ген. В. Петрів (голова), д-р В. Горбовий (заступник голови), проф. В. Андрієвський (заступник голови), адвокат д-р С. Шухевич (перший секретар), В. Мудрий (другий секретар) та ін. Генералові В. Петріву, який мав стати на чолі Комітету, німецька влада заборонила виїхати з Праги на засідання. Того ж дня від імені УНК було надіслано меморіал про мету і суть створення Комітету до Гітлера, Ріббентропа та Розенберга, а наступного дня (23 червня) президія УНК вирішила повідомити німців про свою мету – сформувати у Львові український уряд. Принагідно наголошує, що члени Комітету нічого не знали про майбутній Акт відновлення Української Держави від 30 червня 1941 р., а його проголошення стало цілковитою несподіванкою не лише для членів УНК, а й для деяких членів Проводу революційної ОУН. Загалом УНК нараховував 113 відомих українських діячів, серед яких, зокрема, були: М. Лівницький, В. Горбовий, І. Габрусевич, Р. Ярій, М. Крат, А. Макаренко, З. Мирна, В. Андрієвський, В. Петрів, В. Євтимович, М. Богун, В. Болюх, С. Зиблікевич, Б. Іваницький, В. Островський, І. Омелянович-Павленко, Ю. Павликовський, З. Пеленський, Б. Шемет, Я. Старух, С. Шухевич, А. Яковлів, В. Янів та багато інших вчених, освітян, письменників, військовиків, громадсько-політичних діячів.

<sup>163</sup> *Стецько Я.* Як це було? // Сурма. – 1949. – Ч. 10; – Ч. 13–14.

поширювати маніфест ОУН про створення Української державності. При цьому генеральною лінією на західноукраїнських землях (від села до краювого центру) належало перебирати усю політичну владу неподільно, а інші політичні чи фахові сили залучати до співпраці, але виключно під кермом ОУН(р).

*Центром крайової влади (уряду територіально-адміністративної одиниці) мав стати Львів, а на центрально-східні українські землі наказувалося перекидати стільки людей, наскільки б це не послаблювало б бази Револуційного Проводу в Західній Україні. Крайовий західноукраїнський уряд мав бути підчинним центральному Українському суверенному соборному урядові. «Проголошуючи суверенну соборну Українську Державу, – додавалося у документі, – ОУН шляхом вияву волі народу по льокальних плебісцитах повітових, місцевих зібраннях покликає Голову суверенної соборної Української держави, коли не створився в міжчасі суверенний Український національний уряд у Києві, якому красава влада ЗУЗ підчиняється».*

Маршируючі німецькі війська потрібно було сприймати як союзницькі. При цьому слід було ще до їхнього приходу упорядкувати як слід життя, аби заявляти, «що вже створилася українська влада, її перебрала ОУН під кермою Степана Бандери, всі справи українського життя ладнає ОУН та місцева влада, готові увійти у приязні взаємини з союзними військами для спільної боротьби з Москвою та для співпраці». У випадку, коли б німці негативно поставилися до створюваної української влади ОУН, не визнавали би її та попризначали б своїх людей, слід було «заявляти на місцях, що назначені ОУН не можуть передати влади, бо лише Провід ОУН може їх звільнити від обов'язків», проти застосування фізичної сили уступити, «але в правному розумінні влади не передавати (зн[ачить] завісити себе в урядуванні)».

На очищеній від ворога території слід було зорганізувати міліцію, парамілітарні організації та стабільні військові частини. Паралельно творити всі необхідні для нормального функціонування державного життя установи, суди, різні суспільні установи для організації постачання війську, шпиталі, комунікаційні служби, фінансові уряди тощо. При цьому створювати революційні комітети, зложе-

ні з патріотів, для переведення в життя, згідно з державною рацією і політичними потребами народу, соціальних і господарських змін («залізною організацією усе держати у своїх руках, щоб український вояк не кидав фронту з побоювання, що не дістане землі»).

У цей перехідний мент удержавлені структури ОУН мали здійснювати поділ поміщицьких земель між працюючими (земля залишалася би власністю тих селян, які на ній працюють), заведені ж насильно колгоспи ліквідувати на засаді, що селяни, яких було примушено віддати землю в колгосп чи радгосп, одержать її назад. Машини, якими досі управляли, залишати у кооперативній власності тих, хто був власником відносних наділів землі, й ними вони могли далі обробляти свою землю як її власники.

В удержавленому просторі передових фахівців чи солідних колишніх директорів під проводом і за ініціативою ОУН призвести до керма підприємства або ж заводу (у копальні чи фабриці – спеца-інженера). Організувати під очільництвом людей та ідей ОУН(р) спілки: а) молоді, б) комбатантів, в) політв'язнів, г) професійні організації інтелігентів, робітників, хліборобів, г) організації однородно-продукуючих працівників – усіх з даного роду продукції (гірників, робітників, інженерів, директорів тощо), д) культурно-освітні організації, е) фізичного виховання (спортові), є) служб праці, ж) жіночі, з) харитативні (благодійні) тощо і, насамперед, мілітарні та парамілітарні (як, наприклад, військову організацію «Січ»). У всіх центрах створювати осередки пропаганди з членів ОУН(р), здобувати для них з місця необхідні технічні засоби, увібрати під контроль Організації культурні осередки (письменників, журналістів, науковців). Праця й ініціатива виховання та організації молоді мусить бути в руках ОУН безподільно і винятково.

Відповідно до потреб та згідно з доцільністю, наскільки дієвість апарату буде запевнена, слід було зберегти в адміністрації хвилює існуючі форми або творити нові (але при цьому «всюди на виріш[аль]ні місця поставити наших людей або нам послужних»). Член ОУН мусив «бути здібним до творчості у суспільно-державному розумінні, а це вже не є те, що в підпільній роботі-боротьбі». При цьому наголошувалося, що «ОУН не сміє стати “партією”, але

мусить творити ідейно-політичну й організовану силу ордену борців і фанатиків»<sup>164</sup>.

Щодо *центральных і східних теренів України*, які найдовше перебували під радянським режимом, то започатковувати державну владу передбачалося з деякими відмінностями. Перш за все, поширювати програмові засади ОУН та ідейно-державницьку концепцію, вироблену на II Великому (по суті – надзвичайному) зборі. Актив мав «сильно розпропагувати велику ідею Української Революції, якої зміст визначає наш маніфест про створення Української держави, та великою візією майбутнього – свободи народу й соціальної справедливості, розвогнати серця людей, фанатиками людей робити, а не політичними калькуляторами, великими повстанчими революційними полководцями, мостити ідеями і місією великого шляху, віру велику вляти в серця». Проголосити всюди й усім створення Української Держави й висувати та на показ визнавати евентуально створений самостійницький, соборницький національний уряд. У випадку появи різних отаманів та їхніх урядів, члени ОУН мусили бути обережними зі справою їхнього остаточного визнання, а натомість творити й зміцнювати українську владу, очікуючи інструкцій від Проводу Організації.

На противагу від беззаперечної вказівки перебирати усю владу на західноукраїнських землях, на теренах Центрально-Східної України (де позиції ОУН були слабкими, а мережа не розгалуженою) завдання тотального опанування владою не ставилося, проте слід було б перекинути велику частину своїх людей на схід і «тоді ОУН задержує за собою загальнополітичну керму, а фахово-ділове керівництво віддає найкращим місцевим елементам». У випадкові, коли б серед загального краху СРСР, ще доки німецькі війська дістануться Дніпра, наприклад, на Лівобережжі утвориться якийсь загальний національний український уряд (суверенна влада), «треба дуже сильно її допомогти – висилкою людей і т. п., щоб створити міцну реальну силу – патрнера для взаємин зо союзним військом»<sup>165</sup>.

Центрально-східні терени поділялися на три територіальних осередки на яких мало б організовуватися суспільно-державне життя

<sup>164</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 15–19.

<sup>165</sup> Там само. – Арк. 19–22.

на націоналістичних засадах («в адміністрації захоплюємо передусім такі позиції, що створюють ґрунт для посилення політичної організованости народу», «захоплюємо високі пости, бо державний апарат має ексекутиву, й це уможливує політичну працю», те саме в поліції, господарському житті, комунікації, вихованні, освіті й культурі). У підході до соціально-господарських й устроєвих питань слід було вважати на вимоги часу й органічні тенденції життя (тому тимчасово можливо було зберігати зовнішні форми тогочасної риллі, при засадничому переданні землі селянам на індивідуально-родову власність, але за умов артільної, спільної машинно-тракторної господарки – спільної власності кооперативів і селян на сільськогосподарські машини). Переорганізацію адміністрації вказувалося провадити повільно щодо того, що себе виправдало з нового і що можливо використати зі старого («головне: дати там нових людей, наших з ОУН, згл[ядно] взагалі українців». Політичні групи, що мали би за мету УССД, але різнилися б соціальними концепціями потрібно було б перетягнути на платформу ОУН(р), а якби те не вдавалося б – їх попірати й водночас розбудовувати власну силу та поборювати суперників, «коли відходитимуть від ідеї суверенности чи проповідуватимуть шкідливі українській нації орієнтації»<sup>166</sup>.

Тож, перш за все, *на звільнених від більшовизму землях негаймо ОУН проголошувала б відбудову Української Держави*, встановлювала б владу, що зорганізовувала б державне життя в усіх ділянках та кермувала ним. Мандат на це, як стверджував Революційний Провід, надавала ОУН довголітня революційно-визвольна боротьба, підняття народного зриву, державотворча ініціатива та активна сила Організації. Стратегія перебрання державної влади у Західній та Центральній Україні різнилася: у першій – опанує всю владу; у другій – займає лише керівні пости та обсажує державні апарати на різних щаблях в міру можливости<sup>167</sup>.

Проте в остаточному вимірі *щодо вирішення питання державної влади станом на травень 1941 р. критерії були такими:*

<sup>166</sup> Там само.

<sup>167</sup> Там само. – Арк. 23–24.

- ОУН змагає революційно опанувати і перебудувати всі ділянки життя згідно з потребами українського народу;
- скріплення суверенності Української Держави – єдине мірило устроєво-державних і суспільних перемін;
- хвилево треба зберегти форми, але вже з місця реалізувати власні засади, впроваджуючи українські суспільні інститути, український зміст і – що найважливіше – вкладати в ті форми для реалізації змісту українських людей;
- форма державної влади – політично-мілітарна диктатура ОУН (допускався голос громадського чинника у дорадчій формі);
- з факту політично-мілітарної диктатури ОУН впливала як метода правління – централізація.

ОУН також проголошувала, що *земля стане власністю українських хліборобів* (індивідуально-родовою, діничною власністю селян) у такому порядку: 1) вояків, що перебували на фронті; 2) воєнних інвалідів; 3) родичів вояків; 4) родичів загиблих революціонерів; 5) родичів засланців і самих засланців; 6) усіх тих, що свободою чи життям ризикували за державність; 7) взагалі усіх українців.

Українці отримали б землю за критерієм праці й величини родини (при цьому стверджувалося, що спільна управа ріллі цілком не протирічила концепції індивідуально-родової власності на нею). Частина радгоспів переходила б у власність Української Держави. Машинно-тракторні станції виходили б з-під державної власності і ставали би кооперативною власністю селян.

*Уся видобувна і важка промисловість, важливі засоби транспорту та зв'язку* мали би стати власністю держави. У державі існували би індивідуальна, приватна, кооперативна, комунальна та державна власність (державна влада призначала би керівника підприємства, а рівночасно всі українці, працівники даного підприємства, покликали б з-поміж себе комітет, що мав завданням допомагати й співпрацювати у веденні підприємства).

Держава контролювала би й спрямовувала *велику торгівлю, харчові справи* переходили під централізований воєнний огляд, а *профспілки* мали би бути опановані «своїми» людьми (непевні елементи слід було би усунути).

*Судівництво* на перших початках мало би носити воєнізований



характер (тобто було би одноступневе), запроваджувалися б «народні суди», які «будуть безоглядно карати національних й суспільних шкідників» (ворогів, національних зрадників, зlodіїв народного майна, спекулянтів тощо мали карати на смерть), а рішення одного суду було би безвідкличне навіть на найнижчому ступені. Суди (від району і вище) мали би покликувати провідники тієї чи іншої адміністративної одиниці. У селах суди могли бути й виборними (справи мали би вестися з контролем над такими суддями). Суди мали бути прилюдними (таємними лише з огляду на «державну рацію», наприклад, справи про шпигунство). Суддівським кодексом – власне сумління, а сам кодекс (що в основі не перечив би новій національно-класовій і соціальній дійсності) був би «побудований під кутом класової боротьби, винищування класового ворога та національної екстермінації українців»<sup>168</sup>.

*Щодо Церкви й релігії*, то було вирішено, що в західноукраїнських землях конфісковані чи перетворені на інші інституції церкви мали бути повернуті Церкві. Землі ж парафій, відповідно до бажання села, або ж були би повернуті в кількості, необхідній для прожитку священника, а не в первісній кількості (до часу формального упорядкування тих справ, священник діставав би державне забезпечення). При цьому священництво мало би бути притягнуто до державного будівництва.

*Свобода слова* допускалася би «остільки, оскільки це доцільно з погляду добра народу». При цьому в Західній Україні преса, радіо, театр, кінематограф тощо могли б існувати лише націоналістичного змісту, як і публічні зібрання (ненаціоналістичні ідеї й кличі заборонялися; уся більшовицька «макулатура» мала би бути знищена і спалена).

*Щодо освітянської сфери*, то передбачалося у період початкового становлення відкривати нові навчальні заклади лише тоді, коли на те вистачало би коштів й не відчувалося би їх браку в інших основних напрямках. Ідеологічна канва: «У школах навчати тоді передусім про волю, революцію, історію України і т. п. І усе те давати, чого досі не чули. Про правдиву Україну, її героїв, про гідність люди-

<sup>168</sup> ОУН в 1941 році. Документи. – Ч. 1. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – С. 102.

ни, про ОУН – розкривати це все учням під кутом націоналістичного виховання, а не по старим схемам»<sup>169</sup>. У цьому контексті ставилося за мету згуртувати усю молодь в загальній молодіжній організації під впливом ОУН, а також не допустити її під чужі впливи (тому у середині цієї загальної молодіжної організації мусило би творено внутрішню організацію під назвою «Юнацтво ОУН»).

*Національні меншини* поділялися на два типи: 1) приязні до українців, тобто ті, що були поневолені домінуючими націями і 2) ворожі до українців, а саме: «москалі, поляки, жиди». Перші отримували б однакові права з українцями з уможливленням їм повороту на Батьківщину. Другі ж, якщо боронитимуть на українських землях неукраїнські державні режими, мали би: винищуватися у боротьбі (головно – інтелігенція, яку не вільно було б допускати до ніяких урядів, доступ до шкіл тощо, і взагалі слід було унеможливити її продукування), решта – примусово переселюватиметься на Батьківщину. Наприклад: «Так званих польських селян треба асимілювати, усвідомлюючи з місця їм, тим більше в цей гарячий, повний фанатизму час, що вони українці, тільки латинського обряду, насильно асимілювані [раніше з українців на поляків]. Проводирів нищити. Жидів ізолювати, поусувати з урядів, щоб уникнути саботажу, тим більше москалів і поляків. Коли б була непоборна потреба оставити, приміром, в господарськiм апараті жиди, поставити йому нашого міліціанта на головою і ліквідувати за найменші провини. Керівники поодиноких галузей життя можуть бути лише українці, а не чужинці – вороги. Асиміляція жидів виключається»<sup>170</sup>.

*У новопосталій державі* «влада мусить бути страшна для її противників, терор для чужинців-ворогів і своїх зрадників, творча свобода, подих нових ідей українця-володаря власної землі»<sup>171</sup>. При цьому попри те, що метою було увійти в «період необхідної централізації всього», наголошувалося й на необхідності сприяти розгортанню «організованої самодіяльності народу... , а не впихати все в наказані з гори форми»<sup>172</sup>.

<sup>169</sup> Там само. – С. 103.

<sup>170</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 37; ОУН в 1941 році. Документи. – Ч. 1. – С. 104.

<sup>171</sup> ОУН в 1941 році. Документи. – Ч. 1. – С. 104.

<sup>172</sup> Там само.

Для тих, хто перебирав би урядування на місцях було приготовано й відповідну присягу наступного змісту: «Присягаю Україні, що всі обов'язки супроти Української Держави поручені мені Організацією Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, буду виконувати вірно, сумлінно і буду служити всіма силами і життям від нікого незалежній Українській державі та змагати до її могутності і слави»<sup>173</sup>.

Загалом же було вирішено *творити державність методом доконаного чину*, тобто:

- а) «Крайовий Провід ОУН змагає до того, щоб якнайскорше здобути відповідний терен і підстави для створення центру державного будівництва, формує центральну владу та даліше нав'язує до створеного вже на місцях стану, творячи цілість.

- б) Рівночасно і незалежно від того в краю йде організація державного будівництва так само як збройного зриву на місцях (за методом “б”) так, що провідники окремих (менших) організаційних одиниць і провідні члени за вказівками, одержаними попередньо без окремого наказу самостійно організують у відповідний момент революцію та будову держави на своєму терені»<sup>174</sup>.

При цьому закономірно (з огляду на перспективу німецько-радянської війни) виникало питання присутності чужинецьких, вочевидь логічно – німецьких, збройних окупаційних військ на українських теренах. У цьому контексті визначалося, що військову окупацію третьої держави, якщо така держава не ставиться вороже до України та до будовання її державного ладу, слід не трактувати як ворога. Що ж до окупаційних сил держав, що не сприймали би Українську державність (малися на увазі Румунія та Угорщина), то тут не варто було б проголошувати державність на місцях, а слід готуватися й самоорганізуватися до державотворення, а опісля опанування більшого вітчизняного простору українською зорганізованою військовою силою вже тоді піднятися відразу на боротьбу з новим ворогом.

Зауважу, що напередодні початку німецько-радянської війни Посольство СРСР у Берліні у своїй «Стислій записці про українських

<sup>173</sup> Там само. – С. 106–107.

<sup>174</sup> ОУН в 1941 році. Документи. – Ч. 1. – С. 105–106.

емігрантів, що мешкають у Німеччині» від 4 черня 1941 р. (автор – посол В. Деканозов) повідомляло, що на території Райху українська еміграція сягає чисельності до 400 тис. осіб, найбільшу активність в антирадянській роботі ж виявляє ОУН, що ставить собі за мету створення незалежної, єдиної України<sup>175</sup>. Посол СРСР доповідав у Москву, що у Кракові перебував також і «досить діяльний Бандера», який «очолює в українській еміграції молоду генерацію, що звинувачує Мельника і дотичних до нього представників більш старого покоління у недостатній активності та у лібералізмі»<sup>176</sup>. В. Деканозов також повідомляв про створення мельниківцями «Українського уряду» на чолі з В. Кубійовичем та про зустріч останнього, за посередництва А. Розенберга, з генерал-губернатором Г. Франком, який «закликав до ще більшого посилення роботи і вказав зокрема на те, що Гітлер цікавився у нього тим, чи готова українська організація до подальших великих подій»<sup>177</sup>. При цьому радянська агентура, як значалося у посольській доповідній, довідалася, що «за дорученням Франка тиждень тому назад до Берліна приїздив той же Кубійович, з метою з'ясування серед видних українських емігрантів можливість призначення Мельника “вождем” усіх українців і комплектування так званої “Української консолідації”, котра мала послужити основою для конструювання майбутнього уряду України»<sup>178</sup>.

Разом з тим слід зауважити у цьому контексті, що Провід бандерівської ОУН виявив неабиякі енергичність, наполегливість, гнучкість і хитрість водночас у справі об'єднання навколо себе української політичної еміграції з метою «легального», чи то репрезентативного, відновлення державної незалежності України. Йдеться, зокрема, про намір проголошення відродження Української Держави відповідним актом від імені Українського Національного Комітету, що був утворений у Кракові. Вже навесні 1941 р. у колах української політичної еміграції стало відомо про наявність плану «Барбаросса» й про факт неминучості німецько-радянської війни. Відтак тоді до Кракова прибули С. Бандера, Я. Стецько та інші провідні особи революційного Проводу ОУН, які прагли використати історичний шанс

<sup>175</sup> АВПРФ. – Ф. 06. – Оп. 3. – Тек. 12. – Спр. 138. – Арк. 123.

<sup>176</sup> Там само. – Арк. 124.

<sup>177</sup> Там само. – Арк. 125.

<sup>178</sup> Там само.

для відновлення державності й, в той же час, таки припускали, що А. Гітлер все ж може не допустити до її створення. Як засвідчував В. Горбовий, вони домовилися до того, що, насамперед, спробують легальним шляхом проголосити і завести державний лад на своїй землі, а як те не вдасться, тоді вчинити державницький зрив революційним порядком. Здійснення першого задуму («легального») мав очолити В. Горбовий, а другого («революційного») – С. Бандера.

Тож В. Горбовий зорганізував ініціативний комітет, підготував матеріали і ґрунт до скликання такого об'єднаного Українського Національного Комітету. «В склад комітету, – згадував В. Горбовий, – входили українські громадяни, заслужені по признаку їх капациетної здібності. Цей комітет я очолював від самого початку і нікому я тієї керми не передавав. Десь в половині червня (здається мені, 14.VI.1941 р.) УНК видав декларацію прав українського народу. Там було виразно зазначене його невід'ємне право на самовизначення. Очевидно, німці про це довідалися, але спочатку фарби не пускали. Обійшлося лише конфінуванням [домашнім арештом – П. Г.-Н.] Бандери і мене, нам не вільно було без згоди німецької влади міняти перебування. Це була перша ознака німецького явного негодування»<sup>179</sup>. 22 червня 1941 р. УНК скликав у приміщенні товариства «Просвіта» у Кракові Національний Конгрес (фактично ж усі основні питання були узгоджені попереднього дня на з'їзді у Жешуві), який тривав до вечора й президія якого продовжувала роботу у мешканні її голови В. Горбового ще й наступної ночі. Тієї ночі, зокрема, було узгоджено й склад майбутнього уряду Української Держави на чолі з В. Горбовим<sup>180</sup>.

Тоді ж (22 червня 1941 р.) УНК видав у Кракові звернення до українців, у якому оприлюднив про факт свого постання й виконання ним об'єднавчої функції політичного проводу українців «до роз-

<sup>179</sup> Українське державотворення. Акт 30 червня 1941: Збірник документів і матеріалів. – Львів; – Київ: Літературна агенція «Піраміда», 2001. – С. 475–476.

<sup>180</sup> Щодо польського бачення та аналізу тих і подальших подій дивіться, наприклад: *Jan Nowak-Jeźiorański*. Kurier z Warszawy. – Warszawa, 1989; *Ryszard Torzecki*. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. – Warszawa: Wyd. PWN, 1993; *Karel Berhoff, Marco Carynnyk*. The Organization of Ukrainian Nationalists and Its Attitude toward Germans and Jews: Iaroslav Stets'ko's 1941 // Harvard Ukrainian Studies. – 1999. – XXIII (3/4); *Grzegorz Mazur, Jerzy Skwara, Jerzy Węgierski*. Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa. – Katowice 2007.

порядження Українського Уряду, що в Києві відродить Українську Державу», додаючи щодо УНК: «поза межами України являється він самотнім виявом організованої волі української організації, до часу відновлення діяльності Української Держави в Києві»<sup>181</sup>. В. Горбовий, власне, називав це звернення «маніфестом проголошення самостійної Української держави». Того ж дня будівлю, де відбувався конгрес, відвідав начальник німецької служби безпеки Гайн та його співробітник Глязер, які зажадали ознайомлення з цим документом від УНК, який вони отримали (як і генеральний губернатор) наступного дня у перекладі німецькою мовою. Тож В. Горновий стверджував, що 22 червня 1941 р. було проголошено іменем УНК відновлення Української Держави, переклад якого він у вигляді дипломатичної ноти надіслав А. Гітлерові. Проте, коли за кілька днів стало зрозуміло, що німці доволі прохолодно ставляться до можливості відродження української державності, було вирішено задіяли також і революційний чин її здобуття. Відтак С. Бандера доручив Я. Стецьку здійснити проголошення відновлення Української Держави у Львові й призначив його головою її майбутнього уряду (В. Горновий «з політичної осторожності» залишався у Кракові номінальним головою національного уряду від УНК)<sup>182</sup>.

З огляду на вищенаведене й через початок Німецько-радянської війни, революційна ОУН зробила спробу довести керівництву Райху своє бачення розв'язання українського питання у спеціальному меморандумі, датованому 15 червня 1941 р. Його текст було вироблено оунівською комісією, яка складалася з С. Бандери, О. Гасина, І. Габрусевича, В. Стахіва, Я. Стецька та Р. Ярого і за підписом В. Стахіва вручено 23 червня 1941 р. німецькому райхсрегірунгові<sup>183</sup>. У меморандумі Провід ОУН(р), зокрема, апелював до офіційного Берліна: «Мілітарна окупація є не до втримання тривало в Східній Європі. Тільки державний порядок побудований на національній засаді може гарантувати здоровий розвиток. Тільки незалежна українська держава може зберегти тривало цей новий лад... Українська су-

<sup>181</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 36. – Арк. 137.

<sup>182</sup> Українське державотворення. Акт 30 червня 1941: Збірник документів і матеріалів. – С. 476–477.

<sup>183</sup> Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. 1941–1945. – Т. 1. – Льв., 1997. – С. 58–71.

веренна держава мусить бути господарсько незалежною, щоб могла бути органічною частиною європейського господарського порядку і його доповняти... Українська суверенна мілітарна потуга, яка відповідає духовій поставі України, буде гарантією німецько-українського союзу і зупинить тиск Росії на Європу... Якщо навіть німці при вмарші в Україну – очевидно – як визволителі будуть привітані, то це наставлення швидко зміниться, у випадку, коли німці не прийдуть з ціллю відновлення української держави і взагалі з того роду гаслами. Новий порядок в Європі без самостійної української держави є не до подумання... Треба ствердити, що для розв'язки української проблеми немає аналогії. З 1939 р. постало дві нові держави: Словаччина і Хорватія. Абстрагуючи від різниці у величині і кількості населення, українська проблема є далеко більшого значення, бо через її розв'язку прийдуть основні зміни в політичній і економічній структурі європейського континенту і виринуть питання, які є інтернаціонального значення»<sup>184</sup>.

Передаючи цей меморандум 23 червня до Райхсканцелярії (а наступного дня й до німецького МЗС), В. Стахів додав до нього й власний супровідний лист, у якому виявив надію, що переможний похід Вермахту на Москву знищить жидівсько-більшовицький вплив в Європі та остаточно розіб'є російський імперіалізм, а також висловив сподівання, що відновлення національної Української Держави в дусі мирного договору у Бресті-Литовському (1918 р.) зміцнить новий міжнародний порядок у Східній Європі й сприятиме мирному та успішному розвитку цього простору<sup>185</sup>.

З початком Німецько-радянської війни 22 червня 1941 р. спробу схилити Райх на проукраїнський державницький бік зробив з табору «Зауберсдорф» і Р. Ярий, як полковник ДУН і провідник похідної групи «Південь». У своїй телеграмі, відправленій з Відня до А. Гітлера він, зокрема, занотував: «Українські націоналісти, яких більшовицька окупація вигнала з їхньої батьківщини, об'єднані у збройних загонах ОУН-ДУН (Дружини українських націоналістів),

<sup>184</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 168–169; Україна в другий світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 58–84; ВА. R 43/II/1500. ВІ. 61, 66–71.

<sup>185</sup> Україна в Другий світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 58

готові спільно зі своїми національно свідомими співвітчизниками, що вже роками борються проти московського більшовизму в самій Україні, і пліч-о-пліч зі славним німецьким Вермахтом боротися за свободу своєї батьківщини і відновлення політичного стану за умовами Брест-Литовського мирного договору»<sup>186</sup>.

Берлін мовчав до 26 червня, коли у відповідь на Меморандум ОУН від 15 червня (переданого 23 червня) стосовно українського державницького питання на підставі Брест-Литовського (Берестейського) договору заявив листом до В. Стахіва, що «розв'язка українського питання у такий спосіб, як були вирішені словацьке та хорватське питання, не являється вказаною»<sup>187</sup>. З Райхсканцелярії 29 червня також повідомлялося про факт отримання листа В. Стахіва, Меморандуму і постанов II Великого збору ОУН, про отримання копій Головним командуванням Вермахту, райхсфюрером СС, райхсляйтером А. Розенбергом і МЗС, проте додавалося, що немає сенсу доводити їхній зміст до відома фюрера<sup>188</sup>. Невизначенність зависла у повітрі й вже навіювалися перші ознаки байдужого ставлення націонал-соціалістичної Німеччини до питання здобуття державної незалежності Україною, проте у провідництві ОУН все ще жевріла надія на позитивне розв'язання українського питання...

Разом з цим, І. Климів («Легенда») від імені Крайового Проводу і Начальної команди Української Національно-Револьюційної Армії підписав наказ-звернення до громадян Української Держави, в якому повідомив про проголошення повстання на усіх українських землях самостійної соборної Української Держави. Було заявлено, що в Україну вже вступили бойові відділи ОУН і що Українська Національна Армія «перебирає під свою руку: а) охорону кордонів Української Держави перед зовнішнім ворогом та боротьбу з ним; б) охорону й безпеку діяння української державної влади; в) охорону життя, праці й майна громадян Української Держави»<sup>189</sup>. Було також заманіфестовано, що німецька армія є союзником українців у боротьбі з Москвою, на теренах Української Держави запроваджу-

<sup>186</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 10.

<sup>187</sup> Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 86–87.

<sup>188</sup> Там само. – С. 86, 88.

<sup>189</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 8.



лися воєнний стан і збірна відповідальність (родова й національна) за антидержавні виступи тощо, а єдиним сувереном на українській землі визначався український народ та його виразник – Провід української нації на чолі з С. Бандерою.

Прямуючи до Львова, згадував Я. Стецько, починаючи від м. Ярослав, ця група (Я. Стецько, Я. Старух, І. Равлик, В. Кук, Л. Ребет, Д. Яців, І. Вітушинський, В. Хомів-Лімницький та бойовий охоронний загін СБ ОУН) в усіх населених пунктах оголошувала про відновлення державності, встановлювала місцеву владу, організовувала міліцію, цивільно-господарські уряди тощо<sup>190</sup>. Вже 29 червня група дісталася Львова і «почала робити заходи з метою скликати Національне Зібрання і виконати згадану «Політичну вказівку Проводу»<sup>191</sup>. Аналогічно діяли й інші групи.

Вранці 30 червня о 05.05 ранку до Львова з боку Клепарова увійшов курінь Дружин Українських Націоналістів («Нахтігаль») під командуванням Р. Шухевича, в місті діяла підпільна мережа революційної ОУН та загони революційно-збройних сил ОУН(р) під командою І. Климів («Легенди»), який розповсюдив заклик включатися до безкомпромісної боротьби проти усіх можливих окупантів України. О 06.35 ранку на ратуші замайорів український національний прапор<sup>192</sup>.



<sup>190</sup> *Стецько Я.* 30 червня 1941. – С. 175.

<sup>191</sup> Гомін України. – 2001. – 25 червня.

<sup>192</sup> Українські щоденні вісти. – 1941. – 3 серпня.

Тим часом група Я. Стецька дібралася до Собору Святого Юра, де зустрілася з львівським провідником Організації й на спільній нараді вони дійшли висновку, що німці навряд чи допустять проголошення Української державності у Києві, а відтак, закім є слушний момент, потрібно діяти централізовано у Львові. Тож було вирішено:

1) того ж дня, 30 червня 1941 р. ввечері скликати з цією метою Національні Збори революційним порядком (враховуючи зазначену громадську, політичну, культурну тощо позицію учасників);

2) негайно створити міське управління Львова й скликати на його засідання о 16-й чи 17-й годині найвидатніших громадян міста, обрати посадника міста й заприсяжити на вірність Українській Державі членів нової управи;

3) негайно за всяку ціну опанувати радіостанцією і дати їй назву ім. Є. Коновальця (на самій радіостанції вже працював студент Ю. Савицький, а захоплення її покладалося на бойовиків під керівництвом Я. Старуха і Л. Ребета);

4) швидко сформована міліція (її організація покладалася на І. Равлика, а крайовому провідникові ОУН(р) І. Климіву («Легенді») та його бойовикам, що оперували в околицях Золочева, наказувалося негайно пробитися до міста, підрозділ же Р. Шухевича було приведено до бойової готовності) повинна обсадити друкарні, державні будинки тощо й оголосити, що усі вони зайняті ОУН або ж українським урядом;

5) Я. Стецько одразу ж пішов до митрополита А. Шептицького, аби розповісти про плани відновлення державності й заручитися його авторитетною підтримкою<sup>193</sup>.

Так мав бути вчинений доконаний факт постановня державної України з якою, як сподівалося, мусила б змиритися Німеччина. Після відвідин А. Шептицького Я. Стецько попрямував до міської ратуші де, присівши на якихось дошках, поспіхом олівцем на шматках паперу накреслив план проголошення державності, проект своєї промови та правки до тексту Акту проголошення Української Держави. Там же він зустрівся з Р. Шухевичем й вони знов обговорили намір не відкладати державний акт до прибуття у Київ, проте,

<sup>193</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 180–186.

у зв'язку з можливим ворожим ставленням німців, здійснити його того ж вечора у Львові.

У «Просвіті», куди поспішив Я. Стецько, саме відбувалося творення нової міської управи, процес чого координував Я. Старух. Там Я. Стецько виступив перед присутніми. Сам він так розповідав про свою промову та позицію ОУН(р) щодо міського самоврядування у Львові: «Накресливши головні вимоги визвольної і державно-творчої дії і вказавши на непевне відношення до нас німців, я апелював до обов'язку українських патріотів брати самим зразу у руки керування життям народу. Речники громадянства висловили повну підтримку такій нашій настанові. Я підкреслив, що революційна ОУН не прагне виключної влади, ані не збирається бути диктуючою силою супроти громадян, які з патріотичного обов'язку сумлінно і жертвенно беруться до діла, тому ми, себто ОУН, залишаємо свободний вибір посадника міста»<sup>194</sup>. Після цього на голову львівської міської управи було обрано професора д-ра Юрія Полянського, який склав Я. Стецьку присягу на вірність Українській Державі.

Тим часом на Національні Збори у будинок «Просвіти» почали сходитися понад сто відомих осіб, запрошених мережею ОУН(р). Деякі соратники Я. Стецька по Організації (В. Кук та інші), до речі, тоді радили йому відкласти проголошення державності на два дні, аби перевести подію урочисто у залі оперного театру з великою кількістю учасників тощо. Утім, часу на відтягування вже не було, обрахунок міг йти не лише на дні, а й на години.

*Акт проголошення відновлення Української Держави було прийнято 30 червня 1941 р. Національними Зборами, що засідали у будинку львівської «Просвіти».*

У цілковитій тиші о 20-й годині вечора засідання Національних Зборів відкрив Я. Стецько, у президії зібрання – міський голова Львова Ю. Полянський, єпископ Й. Сліпий, представник львівського Проводу ОУН(р) та інші<sup>195</sup>. Я. Стецько у своїй промові віддав честь загиблим за волю України героям і зазначив, що Україна стала не тільки плацдармом боротьби двох величезних воєнних потуг, але й ключовою позицією у цій війні, народ же український мусить вияв-

<sup>194</sup> Там само. – С. 191.

<sup>195</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 4.

ляти свою власнопідметну волю до національно-державного життя і тому необхідно прокламувати відновлення державності. Тож світ мав дізнатися з державницького Акту, що українська нація не буде нічим тяглом і не буде воювати за чужі інтереси, окрім своїх власних.

Німеччину ж, яка вела війну проти більшовицької Росії (СРСР), заявив Я. Стецько, «уважатимемо нашим союзником, якщо вона визнає наше право на державну незалежність, з істотними ознаками суверенності. Тому творення української національно-визвольної армії – закон хвилини! Без армії немає держави! Німецьку армію трактуємо як гостей на нашій землі і ми є готові на тісну співпрацю з Німеччиною проти Росії, на базі рівноправності і визнання нашої державности»<sup>196</sup>.

Революційна ОУН закликала усіх громадян лояльних до української державності, без різниці партійно-політичних переконань, до спільної справи, а також звернулася до Національних Зборів схвалити її рішення щодо проголошення відновлення Української Держави. Потім Я. Стецько зачитав документ проголошення Української Держави, текст якого присутні слухали підвівшись, а по завершенні декларування Акту – уся зала заспівала національний гімн.

Далі лунали привітання від представника Наддніпряниці із закликом до соборності, від ДУН й особисто від імені Р. Шухевича виступив капелан І. Гриньох<sup>197</sup>, а від ОУН(р) – представник крайового Проводу Організації<sup>198</sup>. Під кінець Національних Зборів до зали прибули німці: проф. Г. Кох і майор фон Айкен, які запізно мали намір відвернути проголошення відновлення Української державності.

Єпископ УГКЦ Й. Сліпий, своєю чергою, у зворушливій промові передав благословення митрополита А. Шептицького, зазначивши відповідною заявою, що Церква підтримує утворене державне правління, яке, на її переконання, діятиме згідно з християнськими засадами.

За цим Василь Кук зачитав Національним Зборам Декрет Ч. 1 Степана Бандери щодо призначення з боку революційної ОУН Ярослав-

<sup>196</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 192–193.

<sup>197</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – П. 35. – Арк. 277.

<sup>198</sup> Зборівські вісті. – 1941. – 31 липня.

лава Стецька на голову Українського Державного Правління. Від ОУН В. Кук також запропонував уповноважити голову Правління сформувати уряд (склад Правління) та уповноважити його правом звільняти і призначати урядовців. Усі ці пропозиції були прийняті та затверджені Національними Зборами<sup>199</sup>.

Тут слід зазначити, що на цю посаду мав власні розрахунки ректор Українського тайного університету, професор М. Панчишин, проте попередньо надіслані до нього місцеві члени ОУН(р) поставили його перед фактом, що за рішенням С. Бандери Державне Правління (за будь-яких умов) однаково має очолити саме Я. Стецько, натомість не було заперечень аби М. Панчишин став його заступником.

Коли ж до слова зголосився представник німців Г. Кох (колишній, до речі, сотник Галицької Армії), який промовляв німецькою та українською мовами, делегати Зборів почули негативне ставлення як до самого Акту державності, так і до будь-яких державних конструкцій, в тому числі й щодо самих Національних Зборів. Йому на противагу І. Вітушинський висловив привітання німецькій армії, проте як гостям на українській землі, й наголосив, що лише спільними зусиллями (Української Держави, її війська, й Німеччини та її армії) вдасться, в єдиному зусиллі з іншими повсталими поневоленими Москвою народами, розвалити і перемогти більшовицьку імперію.

У своєму заключному слові Я. Стецько запропонував від імені Національних Зборів висловити привітання усьому українському народові з приводу історичного Акту проголошення Української Держави та подив до його мужності і героїчної боротьби, а водночас через Й. Сліпого передати привітання митрополитові А. Шептицькому і вітати Ієрархії обох наших Церков. Надалі щойно обраний голова Українського Державного Правління (УДП), зауваживши, що перед українцями стоять великі зусилля і великі перепони, позаяк українська державність – найбільша проблема світу, виголосив найперші завдання Державного Правління.



<sup>199</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 35. – Арк. 277–279.

Я. Стецько так, зокрема, згадував про це: «Взяти у свої руки адміністрацію, господарське життя, культурно-освітнє, а понад усе організувати армію і міліцію. Ми встановлятимемо в усій Україні такі порядки, які відповідають українській духовості і нашому соціальному і культурному ідеалові. Наше соціальне реформаторство, наша соціально-політична революція встановлятиме такий лад, якого прагне наш народ; респектуючи його волю – наше Правління докладе усіх зусиль, щоб через відповідні парламентарні інституції усі верстви народу могли свої бажання висловлювати і співвирішувати основні проблеми національного буття»<sup>200</sup>. Промовець запевнив, що революційна ОУН за всяких умов стоятиме на сторожі інтересів нації, а як буде необхідно – проти усіх, хто не буде респектувати суверенітету нації. Бажаючи приязних взаємин з Німеччиною, воєнного союзу проти Росії між Україною та Німеччиною, Я. Стецько висловив сподівання на спільну перемогу над російськими загарбниками, додаючи, що для усіх українців завжди понад усе стоятиме добро Суверенної Соборної Української Держави.

Національні Збори закінчилися співанням «Не пора, не пора»... Оразу по їх закінченню Я. Стецько передав відповідні ухвалені документи про проголошення української державності Я. Старуху і Л. Ребету для негайного оприлюднення їх по радіо. Текст Акту проголошення Української Держави того ж вечора о 22.00 год. на львівській радіостанції зачитав для громадськості її диктор студент Юліан Савицький<sup>201</sup>. Потім Акт зачитувався ще кілька разів протягом ночі і наступного дня. По радіо також було зачитано декрет про призначення Я. Стецька, звіт про перебіг Національних зборів, текст пастирського листа митрополита А. Шептицького, різні патріотичні державницькі, революційні відозви тощо.

З. Тарнавський так пригадував про ті радіотрансляції: «Пізно ввечері, – в студіях було вже темно, – прийшов Старух. Він мав приготований звіт, але не міг його читати, бо було темно. Ми всі були схвильовані. Врешті хтось знайшов свічку. Треба починати. Передача дуже важлива: Акт Відновлення Української Державності і звіт

<sup>200</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державності України. – С. 197.

<sup>201</sup> *Мірчук П.* Акт відновлення Української Державності 30 червня 1941 року (його генеза та політичне й історичне значення). – Мюнхен, 1953. – С. 30.

з Народніх Зборів. Хотіли зачати з національного гімну. Це було самозрозуміле, але в бібліотеці гімну не було. І, мабуть, у цілій Галичині не було гімну на платівках. Справу врятував вояк з німецького пропагандивного відділу. Він мав гімн награний на м'якій восковій платівці, а наспіваний ймовірно хором Божика у Кракові. Цей вояк передав нам гімн, а потім по-німецькому заповів, що перед мікрофоном виступить... заступник Бандери Ярослав Старух. Старух, схвилюваний і так, ще більше схвилювався тією несподіваною "посадою" і почав читати Деклярацію. Читав її поганенько, бо світло ледве блимало, а він ще до того мав невиразну дикцію, – не вимовляв "р". Після цього я читав звіт з Народніх Зборів, на яких проголошено Тимчасовий Уряд з Ярославом Стецьком на чолі. За годину я знову прочитав Деклярацію і повторив звіт. Савицький, що прийшов у міжчасі до студії, читав Деклярацію втретє. Другого дня ми під час ранкової передачі подали обширне звітлення з Народніх Зборів, ще раз прочитали Деклярацію і попросили до мікрофону о. Івана Гриньоха, що прочитав архипастирський лист Митрополита А. Шептицького і благословення для українського народу й його уряду. Після того ми зачитали послання Митрополита Полікарпа<sup>202</sup>.

На ранок 1 липня 1941 р. голова УДП віддав наказ виготовити дві печатки з написами «Українська Держава» та «Українське Державне Правління». Офіційною тимчасовою резиденцією УДП було визначено приміщення колишньої Палати праці (м. Львів, пл. Смольки, буд. 4).

Варто зауважити ще й на тому, що не усі члени Проводу ОУН(р) знали про намір проголосити відновлення Української Держави у Львові 30 червня 1941 р., як не знали про таке рішення й члени Українського Національного Комітету (УНК) у Кракові. Я. Стецько стверджував, що таке рішення було прийнято ним особисто (напевно, що все ж таки з попередньої згоди окремих провідних діячів вищезгаданої революційної групи ОУН й, власне, самого С. Бандери). Ось як пояснював такий оберт подій Я. Стецько: «Нашого рішення проголосувати у Львові державність ми не могли подавати до відома УНК ще й з цієї причини, що в нас було рішення проголошува-

<sup>202</sup> Тарнавський З. Говорить Львів (Спогад про Львівський радіокомітет) // Тарнавський З. Дорога на Високий замок. – Торонто: Гомін України, 1964. – С. 243–244.

ти відновлення державности у Києві, а не у Львові. Але в наслідок розвитку подій сталося це у Львові, як вислід мого персонального рішення, коли я зорієнтувався, що немає іншої можливости після заяви Гітлера 22 червня 1941 р. з нагоди кампанії на Сході... Провід ОУН уже був на колесах, у поході, була війна. Рішати мали ті, що мали відвагу рішати і мали повновласті ОУН для цього. Проголошення відновлення державности у Львові було не лише заскоченням для УНК, але і для деяких членів Проводу ОУН»<sup>203</sup>.

Актом проголошення Української Держави від 30 червня 1941 р., що був прийнятий понеділкового дня у Львові Національними Зборами українців, проголошувалося, що «Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує створення Української Держави, за яку покладали свої голови цілі покоління найкращих синів України»<sup>204</sup>. Актом було заманіфестовано: «На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядковується Українському Національному Урядові, що створиться у столиці України – Києві»<sup>205</sup>.

Початково у пресі було опубліковано про проголошення (створення) Української Держави, проте згодом у тексті було зазначено як відновлення Української Держави, про що й засвідчують відповідні архівні документи.

Загалом же текст Акту, після кількох правок, набув такого остаточного змісту<sup>206</sup>:

## «УКРАЇНСЬКИЙ УРЯД

Ч.: 1/41

<sup>203</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 152.

<sup>204</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 3; Акт проголошення Української Держави // Самостійна Україна (м. Станіславів). – 1941. – Ч. 3. – 10 липня. – С. 1.

<sup>205</sup> Там само.

<sup>206</sup> Початковий зміст Акту було підготовлено ще у травні 1941 р. Згодом текст набув іншої редакції, яка також зазнала окремих змін. Ось правки та зміни до того автентичного примірника: Акту: 1) слова «Саля Матір» закреслені рукою; 2) від слова «Рішення» до слова «українці» текст було дописано рукописом; 3) вище цього рукою було дописано і потім закреслено: «Аркуш цей переписаний [і] переданий на землі Східної України» та «1 примірник»; 4) слово «відновлення» дописано рукою замість слова «проголошення», а далі також рукописно дописано: «Акт відновлення Україн[ської] Держави після 23-х років неволі доконує Ярослав Стецько» і ще кілька слів нерозбірливо; 5) після слів «під проводом» перед «Адольфа Гітлера» закреслено слово «Вождя».



Львів, дня 30 черв[ня]1941 [р.]

год. 21-а

Саля Матір[ного товариства «Просвіта»]

Рішення ч. 1

Національних зборів українців

## АКТ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1. Волею Українського Народу Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

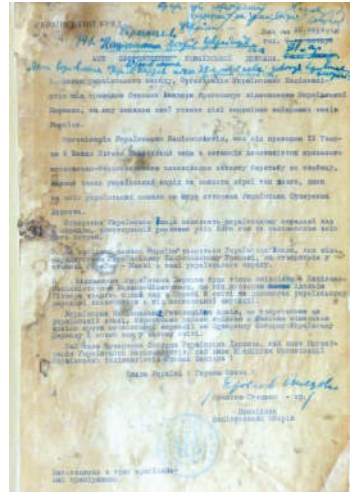
Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її Творця й Вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кровавого московсько-большевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває весь український нарід не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Українська Суверенна Держава.

Суверенна Українська Влада запевнить Українському Народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб.

2. На західніх землях України твориться Українська Влада, яка підпорядковується Українському Національному Урядові, що створиться в столиці України – Києві з волі українського народу.

3. Відновлена Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-Соціалістичною Велико-Німеччиною, що під проводом Вождя Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі й світі та допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації.

Українська Національна Революційна Армія, що творитиметься на українській землі, боротиметься далі спільно з союзною німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Соборну



Українську Державу і новий справедливий лад у цілому світі.

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава! Хай живе Організація Українських Націоналістів! Хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера!

Слава Україні! Героям Слава!

Ярослав Стецько, в. р.  
Провідник  
Національних Зборів»<sup>207</sup>



Про чин відновлення Української Держави було виголошено з балкону будинку товариства «Просвіта» у Львові (Площа Ринок, 10). На вежі Князівської гори було здійснено український національний прапор, а місцева радіостанція повідомила про Акт і передала благословення митрополита А. Шептицького з цієї нагоди.

Отже, Українську державність підтримала Українська Церква, як греко-католицька в особах митрополита А. Шептицького та архієпископа Й. Сліпого, так і православна в особах єпископів Г. Хомишина та П. Сікорського.

У своєму пастирському листі від 1 липня 1941 р. митрополит УГКЦ **Андрей** виголошував: «З волі Всемогучого й Всемилосердного Бога в Тройці Єдиного зачалася нова епоха в житті Державної Соборної Самостійної України...

<sup>207</sup> ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 3.

Установленій владі віддаємо належний послух. Узнаємо Головою Державного Правління України пана Ярослава Стецька.

Від Уряду ним покликаного до життя очікуємо мудрого, справедливого проводу та заряджень, які узгляднили б потреби й добро всіх замешкаючих наш край громадян, без огляду на те, до якого віросповідання, народности й суспільної верстви належать. Бог нехай благословить усі Твої праці Український Народ, і нехай дасть усім нашим Провідникам Святу Мудрість з Неба»<sup>208</sup>.

6 липня 1941 р. державність підтримав листом православний Станіславський єпископ Григорій Хомишин, а 10 липня 1941 р. з Луцька пастирським листом єпископ Православної Церкви Полікарп Сікорський (згодом став митрополитом) виявив свою солідарність з державотворчим Актом від 30 червня. «...Любі мої діти! Велике Боже милосердя і справедливість приближилися до нас. Довгі роки терпів наш многострадальний нарід наруги і знуцання над святою гідністю, – промовлялося у пастирському листі єпископа Луцького Полікарпа. – ...Оце на наших очах справедливість Божа сповнилася: Один Бог, одна нація і спільна краща будучність.



Єпископ Луцький Полікарп

Сповнилась наша відвічна мрія. У городі князя Льва з радіовисильні несеться над нашими горами, нивами, ланами, над нашою так густо зрошеною кров'ю землею радісна вістка: проголошено Самостійну Українську Державу. Разом з українським народом радіє і наша многострадальна Церква. Відроджена у вільній українській державі – Українська вільна Православна Церква буде з народом одною нерозривною цілістю...



Митрополит Андрей Шептицький

<sup>208</sup> Зборівські вісті. – 1941. – 31 липня. – С. 2; До Українського Народу! Пастирський лист Їх Ексцеленції митрополита Андрея Шептицького // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. – С. 58–59; *Мірчук П.* Акт відновлення Української Державности 30 червня 1941 року (його генеза та політичне й історичне значення). – С. 33.

...Любити Бога, любити батьківщину – це найбільша чеснота. Служба батьківщині – найбільший обов'язок.

Нехай Господь милосердний допомагає Тобі, народе мій, і Тобі, Уряде наш, будувати Самостійну Українську Державу, а моя молитва за вас перед Престолом Всевишнього буде за вами.

В цей великий час всі українці мусять об'єднатись, всі мусять працювати спільно, бо в єдності сила і ту єдність мусимо показати на ділі.

Не треба нам партій, не треба нам боротьби між собою. Всі мусимо об'єднатись при нашій Святій Православній Церкві, при нашому Урядові, при нашому Національному Проводові.

Признаю на весь Український Нарід і його державний уряд всемогуче Боже благословенство»<sup>209</sup>.

Акт проголошення Української Держави<sup>210</sup> викликав повсюдне схвалення серед української людності у містах, містечках і селах, особливо – в західних областях. Численні народні зібрання своїми рішеннями підтримували проголошення державної самостійності України, а також висловлювали сподівання у підтримці державницьких зусиль українців з боку Німеччини.



Водночас, відштовхуючись від тогочасної військово-політичної дійсності, передбаченою й вказаною вищенаведеними травневими (від 1941 р.) «Політичними вказівками» ОУН(р), від імені

<sup>209</sup> Архипастырське послання Пресоюзного Полікарпа, єпископа Луцького до всіх Українців, сущих на Волині! // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. – С. 59–61; *Мірчук П.* Акт відновлення Української Державності 30 червня 1941 року (його генеза та політичне й історичне значення). – С. 34–35.

<sup>210</sup> Початково цей документ називався саме «Актом проголошення Української Держави», лише через нетривалий час згодом його титулку було перейменовано на «Акт проголошення відновлення Української Держави».

провідника Національних Зборів Я. Стецька, запевнила цитатою з Акту проголошення Української Держави, що «відновлена Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-Соціалістичною Велико-Німеччиною, що під проводом Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі й світі та допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації», а «Українська Національна Револуційна Армія, що твориться на українській землі, боротиметься далі спільно з Союзною Німецькою Армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Державу і новий лад у цілому світі»<sup>211</sup>.

Після прийняття Акту про відновлення і проголошення Української Держави Я. Стецько підписав *Постанову Ч. 1*, у якій було зазначено, що ним було прийнято рішення перетворити Крайове правління західних областей України на *Українське Державне Правління, тобто – на Тимчасовий уряд Української Держави*, що й віддавалося під апробат українського народу. Це перетворення, власне, як було вказано у Постанові (Ч. 1), було зумовлено й вчинено через такі мотиви: а) на підставі рішення провідника ОУН С. Бандери, яке було передано Крайовому правлінню західних областей України (передане М. Лебедем); б) з огляду на необхідність організації й порядкування державницького життя до часу створення центрального українського уряду та в) з факту ентузіастичного прийняття крайового правління українцями також і на осередньо-східних теренах, що мали би підпорядкуватися Крайовому правлінню. Відтак, зауважував Я. Стецько, УДП створювалося також й «у тому розумінні і тою тенденцією, що український уряд, створений у Львові, підчиниться, чи з'єднається з іншим українським Національним урядом, якщо лише з волі українського народу такий створився би на осередніх чи східних землях – в єдиний Український національний уряд Самостійної Соборної Української Держави»<sup>212</sup>.

Зауважу, що на урядове головування передбачалося запросити ветерана Галицької Армії, педагога і громадського діяча проф. І. Галушинського, проте після того, як з ним не вдалося вста-

<sup>211</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 3; Акт проголошення Української Держави // Самостійна Україна (м. Станіславів). – 1941. – Ч. 3. – 10 липня. – С. 1.

<sup>212</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 1.

новити зв'язок, Я. Стецько вирішив перебрати на себе цю посаду<sup>213</sup>. Слід також розуміти, що більшість майбутніх урядових очільників ресортів визначалися не у день проголошення Акту 30 червня, а заздалегідь – на засіданні президії Українського Національного Комітету у Кракові ще вніч на 22 червня 1941 р. у помешканні В. Горбового. «Обрано уряд нашої держави, – згадував В. Горбовий. – Я його очолював. Набір керівників поодиноких ресортів проходив доволі складно, за винятком Управління справами молоді. Тут висунули своїх кандидатів представники правого напрямку і делегати табору УНР. Цей пост зайняв представник правого напрямку»<sup>214</sup>. То мав бути загальноукраїнський уряд, який коаліційно створювався після маніфесту УНК про проголошення державної самостійності України 22 червня 1941 р.

Проте, за кілька днів стало ясно, як зауважував В. Горбовий, що легальним шляхом український народ не зможе визначити свою долю і тоді Провід ОУН(р) вирішив зробити це революційним порядком. «Провідник Степан Бандера десигнував Ярослава Стецька на пост голови уряду держави і велів повторити краківську історію проголошення нашої самостійної держави у Львові, – засвідчував В. Горбовий. – З політичної осторожності я зберігав за собою мандат голови УНР і зостався в Кракові. Тому я не зайняв місце заступника Стецька»<sup>215</sup>. УНК привітав уряд Я. Стецька і закликав українське суспільство до співпраці з УДП. Я. Стецько відразу ж здійснив призначення до урядових посад, які у партійно-ідеологічному спектрі набули такого вигляду: 11 – представників право-націоналістичного спрямування (фактично – диктатура революційної ОУН), 11 – прибічники націоналістів і безпартійні, 1 – соціаліст-революціонер, 1 – соціаліст-радикал, 1 – націонал-демократ (УНДО), 1 – націонал-праворадикал (ФНС). Уряд обрав за свій осідок апартаменти банку «Дністер» у Львові, а місцевий радіовузол 30 червня та 1 липня передав в етер звідомлення про проголошення державної самостійності України.

<sup>213</sup> Розмови достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолем Бердієм, переведені і записані на лентях дванадцять касеток в часі від 17 до 23 червня 1985 року в місті постою. – С. 84.

<sup>214</sup> Українське державотворення. Акт 30 червня 1941: Збірник документів і матеріалів. – С. 476.

<sup>215</sup> Там само. – С. 476–477.

*Українське Державне Правління (УДП):*

- голова Українського Державного Правління (УДП) у Львові та керівник ресорту соціальних реформ – Ярослав Стецько (ОУН);
- перший заступник голови УДП – Лев Ребет (ОУН);
- другий заступник голови УДП – Мар'ян Панчишин (безпартійний);
- заступники голови УДП – д-р Роман Осінчук та д-р Олександр Барвінський;
- тимчасовий голова УДП на виїмковий час – Володимир Горбовий (ОУН);
- справи політичної координації – Іван Климів-«Легенда» (як крайовий провідник ОУН)
- державна безпека – Микола Леbedь (ОУН);
- начальник канцелярії УДП – д-р Михайло Росяк, заступник начальника канцелярії УДП і начальник канцелярії зв'язку з ОУН – В. Солонинка;
- адміністрація; внутрішні справи – д-р Володимир Лисий (соціаліст-радикал), заступник – д-р Кость Паньківський;
- військові справи – ген. Всеволод Петрів (соціаліст-революціонер), перший заступник – пор. Олекса Гасин (ОУН), другий заступник – сот. Роман Шухевич (ОУН);
- ресорт заграничних справ – Володимир Стахів (ОУН), заступник – д-р Олександр Марітчак (УДО);
- у справах судівництва (справедливості) – Юліян Федусевич (безпартійний), заступник – д-р Богдан Дзерович (безпартійний);
- народне господарство (торгівля і промисл) – інж. Юліян Павликовський (потім відмовився прийняти посаду), заступники (державні секретарі) – Дмитро Яців (ОУН) і Роман Ільницький (ОУН);
- сільське господарство (ресорт рільництва) – інж. Євген Храпливий (УНДО), заступник – Б. Іваницький;
- ресорт фінансів – інж. Ілярій Ольховий, заступник – Харитон



## Лебідь-Юрчик;

- ресорт лісництва – інж. Андрій Пясецький (ФНС);
- ресорт народної освіти і віровизнання – д-р Володимир Радзикович, як безпартійний (д-р Іван Крип'якевич прийняти посаду відмовився), заступник – М. Мостовий;
- ресорт народного здоров'я – Мар'ян Панчишин, заступники – Роман Осінчук (короткий час) та Олександр Барвінський (безпартійний);
- ресорт пропаганди – Олесь Гай-Головко (безпартійний), заступники (державні секретарі) – Осип Позичанюк (ОУН) та Ярослав Старух (ОУН);
- ресорт пошти – А. Костишин (за іншими відомостями – Теодор Мороз);
- ресорт комунікації (залізниць) – Іларій Мороз;
- директор Центрального Українського банку – І. Ольховий;
- директор Ревізійного союзу кооператив – І. Грабар;
- директор Центрального союзу українських промислових кооператив – Р. Раковський;
- директор Центрального союзу українських сільсько-господарських кооператив – І. Мартюк;
- директор Споживчої кооперативи – О. Сербин та інші<sup>216</sup>.

Представниками Українського Державного Правління за кордоном (як заступники голови УДП) були призначені:

- терен Великої Німеччини – Володимир Горбовий (в рамках Українського Національного Комітету);
- Німеччина – Володимир Стахів;
- Румунія – Григорій Барабаш;
- Словаччина – Леонід Мосендз;
- Японія – Ріко (Ріхард) Ярій;

UKRAINDIE REGIERUNG  
№ 2/41

BEVOLLMÄCHTIGUNG

Hiermit wird Herr STACHIW Wladimir  
ermächtigt, die Ukrainische Staatsregierung in  
sämtlichen Fragen im DEUTSCHEN REICH zu vertreten.

FÜR DIE UKRAINISCHE  
STAATREGIERUNG  
/ SYBEXO JAROSLAW/  
CHIEF



<sup>216</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 13; Mazur G., Skwara J., Wegierski J. Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa. 1.IX.1939 – 5.II.1946. – Katowice: Wydawnictwo Unia, 2007. – 648 s.



- Хорватія – Антін Івахнюк<sup>217</sup>.

Вже на 1 липня було оперативно виготовлено бланки й печатки Української Держави та Українського Державного Правління. Значну особову частину УДП визначено було вже 2 липня, а остаточно його склад було сформовано 5 липня. Тоді ж УДП перебралось з «Дністра» до львівської Палати Праці<sup>218</sup>. Оперативність таких призначень і готовність кадрового багажу була зумовлена тим, що ОУН(р), керуючись метою відновлення державності, виробляла для свого активу не лише ідеологічно-теоретичні конструкції, цілеспрямовано формувала і вишколювала не тільки бойові загони, як основу власної національно-революційної армії, а й ретельно працювала над підбором і підготовкою цілої обойми кадрово-націоналістичної адміністрації, яка за історичної нагоди, за допомоги мобільних й міцних боївків, рішуче і впевнено перебиратиме на себе владні повноваження на місцях. Бандерівський Провід розумів, що жорстока війна між Німеччиною та СРСР є лише питанням часу й готував Організацію також і до такого розвитку подій як на практичному, так і на теоретичному рівнях. Важливим також було і те, що на час початку німецько-радянської війни бандерівська Організація налічувала вже до 20 тисяч запряжених членів<sup>219</sup>.

Відтак формально уряд був з партійно-політичного боку коаліційним, до якого увійшли представники ОУН(р), УДО, УНДО, ФНС, соціалістів та безпартійні. Засадничо ж контроль над державним українським правлінням неофіційно тримала революційна (бандерівська) ОУН. Лідер Державного Центру УНР А. Ливицький, запрошення якому вступити до уряду привіз спеціальний уповноважений І. Равлик, дипломатично відмовився, мовляв, «не з принципових причин, але з огляду на неясну політичну ситуацію»<sup>220</sup>. Мельниківській гілці ОУН, звісно ж, пропозицій вступити до уряду надіслано не було (перемовини під патронатом А. Шептицького призвели до чергового ультимативного розриву).

<sup>217</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 4.

<sup>218</sup> Розмови достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолем Бердієм, переведені і записані на лентах дванадцять касеток в часі від 17 до 23 червня 1985 року в місті постою. – С. 81, 82.

<sup>219</sup> Сватко Я. Ідея та місія ОУН. До 80-річчя від створення // Гомін України. – 2009. – № 35. – Р. LXI. – С. 5.

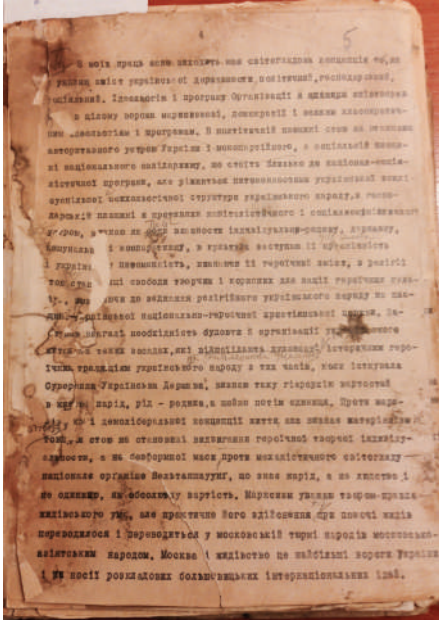
<sup>220</sup> Мірчук П. Акт відновлення Української Державности 30 червня 1941 року (його генеза та політичне й історичне значення). – С. 35.

Новостворене Українське Державне Правління одразу ж звернулося до народу зі своєю Декларацією, в якій, перш за все, оголосило, що волею українського народу було відновлено і проголошено Українську незалежну державу у місті Львові як наслідок перемоги німецьких збройних сил. Автори нагадували про тисячолітню історію української державності, останньою в якій було державотворення 1917–1920 рр., визнане 1918 року Німеччиною, Австрією та іншими Центральними державами мировим договором у Бересті. При цьому зауважувалося й на формальному існуванні Української державності у формі Союзної Радянської Республіки, проте одразу ж зазначалося, що фактично вона не була незалежною, не несла у собі українського змісту й не відповідала волі та прагненням українського народу. У Декларації також вказувалося, що проголошення на зібранні української громадськості Акту відновлення Української Держави виходило з волі всього українського народу, безпосереднім виразником якої є ОУН під проводом С. Бандери.

У документі також говорилося про нескінченні гекатомби жертв боротьби ОУН й про те, що на звільнених німецьким військом територіях ОУН негайно приступила до перебудови усього, що опиралося до тих пір на фікції радянської державності і яка була лише формою залежності, на життя з основами істинної свободи і державного суверенітету України. Нагадувалося також, що здійснення Акту державності вдалося саме завдяки перемогам славної Німецької Армії, котра під проводом свого великого вождя вийшла на боротьбу за новий лад. Нова Українська Держава, наголошувалося у Декларації УДП, маючи підстави повної суверенності своєї влади, добровільно стає частиною нового ладу в Європі, котрий створює вождь Німецької Армії та німецького народу – Адольф Гітлер. Українське Державне Правління також задекларувало, що його головним устремлінням буде тепер щонайшвидше створення Українських Збройних Сил, аби вони підтримали німецьке військо, вступили без гаяння часу у бій за повну і остаточну руїну московської тюрми народів. Водночас УДП обіцялося намагатися встановити мирний лад на звільнених теренах і налагодити якомога краще господарче життя й, таким чином, закласти здорові сильні основи Державної Незалежності та

здобути змогу, в той же час, надати незалежну економічну допомогу Німецькій Армії<sup>221</sup>.

Який характер би мала відновлена Українська Держава 1941 р., з огляду на тогочасні світоглядні та державно-ідеологічні переконання голови її уряду (УДП) Я. Стецька, дає певне уявлення чернетка його власного життєпису, що був ним писаний, очевидно, в Берліні у липні 1941 р. (після арешту у Львові з подальшим переведенням через Краків до столиці Німеччини).



Одна зі сторінок нарису Я. Стецька  
«Мій життєпис» (машинопис з  
власноручними правками)

протинник капіталістичного і соціал[-]комуністичного устрою, визнаю як рідні тип власності індивідуально-родову, державну, комунальну і кооперативну, в культурі заступаю її органічність і українську пи[т]оменність, визнаючи її героїчний зміст, в релігії стою на становищі свободи творчих і корисних для нації героїчних культур, змагаючи до зеднання релігійного українського народу на площині української національно-героїчної християнської церкви, – писав у

«З моїх праць ясно виходить моя світоглядова концепція [про] те, як я уявляю зміст української державности, політичний, господарський, соціальний. Ідеологію і програму Організації я спі[в]творив. Вони в цілому ворожі марксизмові, демократії і всяким класократичним ідеологіям і програмам. В політичній площині стою на становищі авторитарного устрою України і монопартійного, в соціальній площині національного солідаризму, що стоїть близько до націонал-соціалістичної програми, але різниться питоменностями української землі – суспільної психологічної структури українського народу, в господарській площині я

<sup>221</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 14; – Спр. 36. – Арк. 2–2 зв.

1941 р. Я. Стецько. – Заступав взагалі необхідність будови й організації українського життя на таких засадах, які відпо[в]ідають духовості та питоменості українства історичним героїчним традиціям українського народу з тих часів, коли існувала Суверенна Українська Держава, визнаю таку гієрархію в життю: нарід, рід – родина, а щойно потім одиниця. Проти марксістської і демоліберальної концепції життя, яка визнає матеріялізм товп, я стою на становищі видвигання героїчної творчої індивідуальності, а не безформної маси, проти механістичного світогляду – націонале органіше Вельтаншауунг, що знає нарід, а не людство і не одиницю, як абсолютну вартість. Марксизм уважаю твором – правда – жидівського ума, але практичне його здійснення при помочі жидів переводилося і переводиться у московській тюрмі народів московсько-азіятським народом. Москва і жидівство це найбільші вороги України і носії розкладових большевицьких інтернаціональних ідей.

Вважаючи головним і вирішним ворогом Москву, яка властиво держала Україну в неволі, тим не менше доцінюю належно незаперечно шкідливу і ворожу ролю жидів, що помагають Москві закріповувати Україну. Тому стою на становищі винищення жидів і доцільности перенести на Україну німецькі методи екстермінації жидівства: виключити їх асиміляцію і т. д.»<sup>222</sup>.

Чи був то окремішньо-особистий погляд? Певно, що – ні. Так, наприклад, на конференції ОУН, що відбувалася 18–19 липня 1941 р. у Львові лунали також як антисемітські, так і певні ксенофобські думки щодо національних меншин. Ось лише деякі з них: «Добре було би, якби нам віддали райони, заселені українцями. Головне, багато всюди є жидів. В центрах спеціально. Не дозволити їм там жити. Вести політику на виселення. Вони будуть самі втікати» (Гупало); «Жиди є дуже нахабні. Не можна було сказати: “жид”. З ними треба поступити дуже остро. В центрі не можна держати рішучо. Мусимо їх покінчити» (Головка); «Відносно жидів приймемо всі методи, які підуть їм на знищення, щодо московського питання, це справа дуже складна. Вичищення території є дуже важне. Скажіть дещо про білорусів. Мені здається, що це дуже примітивний нарід» (Ленкавський); «Відносно поляків, ми мусимо

<sup>222</sup> Там само. – Оп. 3. – Спр. 7. – Арк. 5–6.

бути певні, що їх не засимілюємо. А між росіянами є багато таких, що ставляться до українців прихильно. Між ними є менш розвинено почуття фашизму» (Стефаник)... Проте, слід зауважити, що рівень негативного налаштування до інших народів (за винятком жидів, хоча й питання не стояло руба, а узгоджувалося розглядати його індивідуально щодо євреїв) залежав від ставлення тих народів до українців. Так, скажімо, на тій же нараді лунали прихильні й лагідні слова щодо прибалтійських народів, до білорусів, молдаванів, грузинів (як і до кавказців загалом), донських козаків і навіть до певних кіл росіян<sup>223</sup>.

З цього та інших вищевказаних документів яскраво видно, що Провід ОУН(р), як і решта тогочасних радикально-націоналістичних, національно-визвольних організацій та рухів Центрально-Східної та Південно-Центральної Європи, в цілому поділяв ультраправу ідеологію, сповідувану фашистами Італії чи націонал-соціалістами Німеччини, цілком усвідомлював доконаний на тоді факт переважаючої державно-військової міці Райху (принаймні у той історичний мент на українських теренах) і сподівався (мусив сподіватися) на розуміння офіційним Берліном вигід та перспектив в допомозі відновлення Української державності тощо, проте незабаром усвідомить марність своїх надій на українсько-німецький союз і цілком відчує на власній дійсності політику нацистської Німеччини щодо державотворчих прагнень українців...

Роль передпарламенту в новоствореній державі мала виконувати *Українська Національна Рада* на чолі з Костем Левицьким (почесним головою також був митрополит УГКЦ Андрей), що постала би з Ради Сеньйорів, створеної у складі 16 членів на нараді у Львові 6 липня 1941 р. *Раду Сеньйорів* (почасний голова – А. Шептицький) було обрано як волевиявлення суспільства, «щоб його направляти до єдності та підтримувати контакти з німецькою військовою та цивільною владою для досягнення та усвідомлення національного іде-



<sup>223</sup> Там само. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 1–5.

алу» у такому складі: Кость Левицький, о. Йосиф Сліпий, о. Гавриїл Костельник, о. Юліян Дзерович, Юліян Федусевич, Іван Филипович, Роман Заячківський, Лука Турчин, Ярослав Біленький, Олександр Баріяк, Ярослав Стефанович, Володимир Радзикович, Степан Дмоховський. 9 липня 1941 р. до неї були кооптовані також: Борис Козубський, Сергій Луцький, Михайло Кравців.

«Наш реалістичний підхід, – згадував Я. Стецько, – був такий: розбудова кадрів, зорганізування і вишкіл Похідних Груп на ЗОУ [західних окраїнах України – *П. Г.-Н.*] з проєкцією доповнення їх на ЗУЗ [західних українських землях – *П. Г.-Н.*], після залишення означеної частини на ЗУЗ і включення нового елементу з ЗУЗ, який уже ознайомився частинно з підросійською дійсністю на ЗУЗ в 1939–1941 рр. і міг мати кращий підхід до ОСУЗ [осередньо-східні українські землі – *П. Г.-Н.*], розбудова мережі ОУН і мобілізація активу України для можливого за означених умов повстання чи повстанчих збройних дій<sup>224</sup>. Для всенародного задокументування волі до державної незалежності уже зразу після того, як розпочалася німецько-російська війна, проголошувати відновлення української державності не тільки центрально, але й локально, де тільки є для цього можливість. Водночас перебирати всю владу на місцях у свої руки, творити державну адміністрацію, охоплювати господарське, культурне, церковне і всяке інше многогранне життя державно зрілого народу. Створення центрального українського уряду і проголошення центрально відновлення української державності, очевидно в Києві!»<sup>225</sup>.

Політично Я. Стецько мав намір об'єднати коаліційний уряд та Раду Сеньйорів з Українським Національним Комітетом з Кракова і залучити в історично-традиційному відношенні екзильний уряд УНР та репрезентанта Української Держави 1918 р. гетьмана

<sup>224</sup> Зауважу принагідно, що, наприклад, командування польського збройного підпілля чудово зрозуміло сенс поспіху з проголошенням державності Революційним Проводом ОУН й цілком справедливо здогадалося, що українці «основне своє завдання вбачали у тому, щоб не пропустити нагоди для проголошення акта і потім поставити німців перед dokonаним фактом», проте не вважало його проявом реалістичної політики, позаяк гарячковість «призвела до видання низки гротескових документів, з яких жоден не мав важливого значення. Ухвалені декларації, що були пересипані пишномовними фразами, залишилися лише на папері» [Archiwum Akt Nowych (AAN). – Od. VI. – Sygn. 202/III/134. – К. 310]. – *П. Г.-Н.*

<sup>225</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державності України. – С. 52.

П. Скоропадського, до яких, як голова Українського Державного Правління, звернувся з окремими листами, де прохав А. Лівіцького і П. Скоропадського підтримати відновлення державності для збереження тяглості державної традиції й запрошував до співпраці. «Формуючи УДП, я покликав більшість не-членів революційної ОУН до Уряду, теж до Ради Сеньйорів і з нашої власної ініціативи більшість не-членів ОУН, – згадував Я. Стецько. – Якраз протилежні до монопартійних засад факти юридичного значення ми творили у той час і це з виразної моєї ініціативи, без жодного спротиву з боку інших членів Проводу. Це правда, ми прагнули мати сильну виконавчу владу, тим більше, що це був час війни, але водночас ми не елімінували інших українців від співвирішної співучасті у творенні нового життя в Україні.

Правда також, – зауважував він, – що в той час я мав формальне право, дане мені Національними Зборами, покликати і звільняти членів Уряду, яке давало гарантію майже неможливості зробити диверсію ворогові із середини, але, з іншого боку, є теж правдою, що процес розкладання відповідальності поширився на ширше коло, на інституції різного, іншого виду. Включаючи їх у великий процес будівництва обмежувало значення і впливи ОУН, якщо глибше аналізувати соціологічні процеси взагалі. І Митрополит Шептицький, і Єпископ Полікарп, і президент Кость Левицький, і ген. Всеволод Петров і пов'язання з президентом УНР А.Лівіцьким, і гетьманом Скоропадським – у тому чи іншому відношенні, у тому чи іншому засягу, це все було самообмежування ОУН. І не ця чи інша формула була вирішальною, але фактична інтерпретація її в житті, фактична дія у зв'язку з нею»<sup>226</sup>. Чи були ці сподівання щирими? Навряд чи й, цілком очевидно, що подібні пасажі служили все ж більше фоном для творення загальнонаціонального ореолу в репутації ОУН.

Утім, якщо зважати лише на свідчення та джерела з локації членів або прибічників ОУН(р), то може скластися враження (хибне враження) про ну аж занадто, так би мовити, тріумфальну ходу відновлення Української державності, таке собі торжество політичної злагоди і порозуміння, гармонію взаєпоступок і солідаризму. Проте

<sup>226</sup> Там само. – С. 208–209.

насправді становище виглядало не зовсім подібно. Так, наприклад, відомий вчений і тогочасний голова Українського Центрального Комітету (УЦК) В. Кубійович, що після почутої з Львівської радіостанції звістки про проголошення відновлення Української Держави та створення УДП на чолі з Я. Стецьком, хоч і мав сумніви, зібрав усіх співробітників УЦК і, привітавши з цією подією, закликав їх до лояльності українському урядові, згодом на власні очі побачив зовсім іншу картину. «Два дні пізніше я поїхав до Львова (після цієї першої подорожі прийшли в коротких відступах часу й далші), щоб побачити дійсний стан у Галичині та поінформувати нашу громадськість, зокрема митр. Шептицького про стан справ на західних окраїнах, про УЦК та про німців, – згадував В. Кубійович. – Цей обов'язок я виконав: відвідав першу особу в Галичині – митрополита, згодом президента Костя Левицького, який очолював тоді посталу Раду сеньйорів, проф. Ю. Полянського й інших, мав доповідь у ратуші для ширшого кола осіб про організаційні форми українців у Генеральній Губернії. Відбув розмови з проф. Кохом, який тепер перебував у Львові, пізнав низку українських діячів, серед них д-ра Костя Паньківського.

Картина, яку я застав у Львові, не була відрадна. Ніякого справжнього українського центру для Галичини не було (не кажучи вже про уряд Я. Стецька), Рада сеньйорів – радила: конкретно діяла управа міста Львова і представництва обох ОУН. Існувала «також» німецька влада – військова й політична. Пригноблююче враження справило на мене засідання Ради сеньйорів, на яке мене запрошено, зокрема самовпевнений і з погрозами виступ крайового провідника ОУН – Легенди (Івана Климova), прикро було довідатися про людські жертви, спричинені конфліктом обох ОУН»<sup>227</sup>. Варто також, принагідно, зауважити, що відвідини Львова В. Кубійовичем були вкрай негативно зустрінуті з боку ОУН(р)<sup>228</sup>.

24 липня 1941 р. Рада Сеньйорів оголосила про свою трансфор-

<sup>227</sup> *Кубійович В. Мені 85.* – Мюнхен: Молоде життя, 1985. – С. 98.

<sup>228</sup> Ось, що він писав з цього приводу: «Мої подорожі до Львова були дуже нерадо бачені з боку ОУН під проводом С. Бандери. Я дістав погрозу, щоб не їздив до Галичини, а після прилучення Галичини до Генеральної Губернії розкинено летючки – дослівно від Берліну до Житомира, з обвинуваченнями, що це я спричинив: намовив до цього Франка і за це дістав дачу в Криниці. А коли я раз сказав кільком діячам ОУН(б), що вони певно ж свідомі того, що це неправда, вони не перечили: “Так, так, але...”» [*Кубійович В. Мені 85.* – С. 99].



мацію у головну національну організацію – Українську Національну Раду (як правонаступницю УНРади ЗУНР 1918 р.). Почесним патроном і президентом її мав бути обраний (і став) митрополит УГКЦ Андрей Шептицький, головою – Кость Левицький, а його заступниками передбачалося обрати Юліана Дзеровича і проф. Луку Турчина. Робочим (виконавчим) органом УНРади на теренах Галичини став Український Крайовий Комітет (УКК) на чолі з К. Паньківським. Тож 30 липня на основі Ради Сеньйонів постала Українська Національна Рада у якості допоміжного проводу українського народу Галичини, Волині та Холмщини та народного представництва перед німецькою владою<sup>229</sup>. Остаточню її чисельність сягнула 45 членів. Головою УНРади став К. Левицький, заступниками – о. Ю. Дзерович і Л. Турчин, секретарем – Я. Біленький (його згодом змінив секретар президії Г. Микетей). Утім, після смерті К. Левицького (12 листопада 1941 р.) УНРада майже не виявляла діяльності, а вже в лютому 1942 р. й зовсім зникла з суспільно-політичного обр'ю.

Згадуючи про підготовку до проголошення відновлення Української державності В. Горбовий засвідчував, що члени ОУН та інші українські діячі «припускали, що Гітлер не допустить до створення нашої самостійної держави. Адже брався займати наші землі для створення там свого, а не нашого життєвого простору. Однак це був німецький, а не український погляд на справу. Ми знали, що суспільно-політична зрілість нашого народу дійшла до вершин свого розвитку і що настала історична хвиля, яку ми повинні використати для свого народу»<sup>230</sup>.

Тож попри те, що на теренах Райху діяла заборона щодо політичної



Володимир Горбовий

<sup>229</sup> 31 липня 1941 р. УНРадою було створено як виконавчий орган і, водночас, орган для зв'язків з німецькою владою Генеральний Секретаріат на чолі з К. Паньківським. Після смерті ж 12 листопада 1941 р. К. Левицького головою УНРади став митрополит А. Шептицький, проте німецька влада чим далі тим більше блокувала та утискала можливості щодо її діяльності, а опісля листа митрополита УГКЦ до Г. Гімmlера у лютому 1942 р. використала протест А. Шептицького проти расової політики Райху як привід для заборони УНРади, що й відбулося внаслідок відповідного наказу німецької політичної поліції у Львові від 3 березня 1942 р.

<sup>230</sup> Володимир Горбовий. Погода совісті. Спогади. – Рукопис. 30.01.1978. // АЦДВР. – Ф. 12. – Т. 5. (10.9. Володимир Горбовий, 4.7. Особисті документи та кореспонденція учасників визвольного руху). – С. 53.

діяльності усіх ненімецьких організацій, обидві ОУН провадили інтенсивну підготовчу роботу зі створення своїх майбутніх державних структур в Україні, а організаційно-локаційним осередком цієї праці був Краків. Своєю чергою німецька окупаційна влада крізь пальці спостерігала за приготуваннями оунівців, позаяк розраховувала на власний розсуд використати українські антирадянські органи самоврядування на завойованих просторах УРСР.

**ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО  
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ  
Й КРАХ СПРОБИ  
САТЕЛІТНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**



**(липень–грудень 1941 р.)**

## Розділ 3

**ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО  
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ Й  
КРАХ СПРОБИ САТЕЛІТНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ  
(липень – грудень 1941 р.)**

*«Три класичні складники держави – територія,  
населення, власна влада, – хоча короткий час – були  
реальною дійсністю».*

*Ярослав Стецько*

Передбачаючи вибух німецько-радянської війни й готуючись відродити Українську Державу, ОУН(б) видрукувала «Вказівки на перші дні організації державного життя». У них, задля забезпечення безпеки та порядку на місцях, державним службовцям різних гілок влади та усім керівникам місцевої влади наказувалося на час переходного воєнного стану зберігати вже існуючі тогочасні форми суспільного ладу<sup>231</sup>.

Іще в травні 1941 р. Проводом ОУН(р) було вироблено вказівки та інструкції щодо перших заходів з організації державного життя в Україні під час війни. Так, зокрема, щодо адміністративного поділу було вирішено на перших порах залишити існуючий до того часу стан, впроваджуючи нову адміністративну одиницю між районами та областями – округу. Округа, як одиниця, відповідала би приблизно тогочасним західноукраїнським повітам. Осідком окружних властей мало стати більше місто, що перебувало у природньому центрі для кількох (3–5) районів.

Для цілої ж Української Держави адміністративно-територіальний поділ передбачався у такій конфігурації:

- ✓ адміністративно-територіальна одиниця I ступеня – область;
- ✓ адміністративно-територіальна одиниця II ступеня – округа;
- ✓ адміністративно-територіальна одиниця III ступеня – район;

<sup>231</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 33.

✓ адміністративно-територіальна одиниця IV ступеня – громада<sup>232</sup>.

Для західноукраїнських областей, при цьому, створювалася на перехідний час вища, спільна адміністративна одиниця, якою керувало *Крайове правління*. Це Крайове правління підлягало би центральному урядові Української Держави і було б зверхньою владою для підпорядкованих йому обласних правлінь. Крайове правління в західноукраїнських землях мало би бути розпущеним і зліквідованим після того, коли буде завершено перебудову місцевих земель, що перебували під польською займанщиною, за одноцільним планом і спільною державною системою з осередніми та східними українськими землями.

*Обласний центр* був би дійсним осередком і проводом цілого підпорядкованого терену. Обласні установи в усіх ділянках мали надавати напрямні, плани і вказівки праці для цілого терену, а також координувати і контролювати діяльність округ, узагальнені плани й інструкції центрального уряду, зглядно крайового правління, мусять розробляти і пристосовувати до свого терену та розподіляти їхнє виконання на округи. Крім планів, інструкцій і виконавчих розпорядків обласні власті подавали би до окружної влади також і свої бачення щодо подібних розробок на сконцентровані завдання для районів. Технічно-адміністративні апарати обласних установ слід було б обмежувати до кінцевого мінімуму. Варто також зауважити й на вказівці, що в обласних установах «керівні посади слід обсажувати передовсім членами ОУН, а далі симпатиками – людьми, що мають, з одного боку, фахове знання, а з другого, знають потреби і можливості терену, а передовсім думають націоналістичними категоріями»<sup>233</sup>.

*Окружні установи* мали одержані від обласних властей плани-напрямні й інструкції розпрацьовувати на сконцентровані зарядження та матеріали для районів, достосовані до їхніх конкретних умов і стану тощо. Округи мали також організувати, інструктувати і координувати діяльність районів. *Райони* ж, своєю чергою, здобували лиш виконавчі обов'язки. Районам належало б передавати

<sup>232</sup> ОУН в 1941 році. Документи. – Ч. 1. – С. 107.

<sup>233</sup> Там само. – С. 108.

конкретні завдання, одержані з округи, безпосередньо виконавчим органам, організувати їх виконання та тримати на контролі процес втілення у життя. Округний (районовий) провідник скупчував у своїх руках усю владу на підпорядкованому терені, усі її сектори: владу політичну, військову, безпеку, адміністративну і судівництво.

Розвій державної влади і державного апарату у загальному мав би йти наступним порядком: від територіальної централізації при повносяжній діловій децентралізації на початку – до ділової централізації і творення окремих організаційних будов у поодиноких ділянках – згодом. Тобто: «зразу територіальні одиниці (округи й райони) будуть у великій мірі самовистарчальними, замкненими в собі, їхні зв'язки з вищими одиницями і з рівнорядними сусідами будуть слабкі. В той час всі функції державного життя будуть на місці кермовані й централізовані в одній владі»<sup>234</sup>. В міру налагодження зв'язків і розбудови обласного (на західноукраїнських землях – також і крайового) правління, а вище – уряду Української Держави мали поступово налагоджуватися й окремі ділові зв'язки в такому (часовому) порядку: військовий, служби безпеки, комунікації, господарства і фінансів, урядів праці, суспільної перебудови та опіки, виховання й освіти. Через певний термін передбачалося, що розбудова сягне належного рівня й організація кожної ділянки творитиме окрему, одноцільну систему, розбудовану на усіх щаблях, централізовану у відповідному міністерстві. Після ж цього «в окремих адміністративних одиницях, передовсім в областях (частинно в округах, а на ЗУЗ в крайовому правлінні) буде керма усіх ділянок життя координована, а не централізована»<sup>235</sup>.

Завданням членів революційної ОУН було опанування усієї владою держави по усій її вертикалі та горизонталі. Окремо наголошувалося й на тому, що «вся керма Служби безпеки мусить бути



<sup>234</sup> Там само. – С. 109.

<sup>235</sup> Там само.

в руках ОУН»<sup>236</sup>. На комендантів Народної міліції, як органу Служби безпеки, та керівників окремих відділів наказувалося делегувати найпевніших і найвипробуваних членів Організації. Також усі апарати і кадри *Служби безпеки*, а передовсім її військові і політичні відділи мусили бути обсажені якнайбільше членами ОУН(р)<sup>237</sup>. Загалом же увесь держбезпековий апарат СРСР на українських землях мав бути знищений (очевидно, що це не означало фізичної страти усіх, хто носив мундира НКВС у разі, якщо б вони виявилися етнічними українцями й виявили б бажання служити національно-визвольній революції та Українській Державі). При цьому зауважувалося, «що існують чинники, які як головна підпора сили НКВД та совітської влади в Україні» мусили би бути унишкідливлені. Такими «чинниками» визначалися: «москалі, надслані на українські землі для закріплення влади Москви в Україні», «жиди, так індивідуально, як і національна група», «чужинці, переважно різні азіяти, якими колонізує Москва Україну з наміром створення в Україні національної шахівниці», а також «поляки на західноукраїнських землях, що не зреклися мрії про відбудову Великої Польщі»<sup>238</sup>.

Тож правоохоронні функції мала перейняти на себе новоорганізована *Народна міліція*, служити у якій було би покликано чоловіків віком від 18 до 50 років, що були здатними носити зброю. Місцевими комендантами міліції належало призначати лиш знаних націоналістів, які мали призначити на селі: заступника коменданта, коменданта окремого відділу і начальника канцелярії. Усі члени Народної міліції повинні були носити на лівому рамені жовто-блакитні опаски, а як таких не можна було б дістати, то білі опаски з написами «Народня міліція». Комендант одразу ж мав розпорядитися про зібрання усіх громадян певного села й членів міліції та повідомити громаду про проголошення державної незалежності України, а також і про те, що владу на західноукраїнських землях перебирає на себе ОУН, яка й творить іменем Національної Української Держави свій місцевий (у селі, колгоспі, фабриці тощо) виконавчий правоохоронний орган – Національну міліцію.

<sup>236</sup> Там само. – С. 115.

<sup>237</sup> Революційним Проводом ОУН у травні 1941 р. було розроблено й окрему інструкцію щодо організації Служби безпеки та Народної міліції [ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 57–76].

<sup>238</sup> ОУН в 1941 році. Документи. – Ч. 1. – С. 129.

Першочерговими мали стати застереження поліційного характеру, а саме:

1) аж до дальшого розпорядження не вільно було нікому без дозволу виходити поза межі села (міщини, колгоспу, фабрики тощо);

2) на терені села (міщини, колгоспу, фабрики тощо) можна було вільно пересуватися лише від сходу до заходу сонця (такий комендантський час та його годинникові рамки встановлювався б в залежності від пори року);

3) не вільно було, без дозволу команди Народної міліції, вивозити з села (міщини, колгоспу, фабрики тощо) нічого, зокрема, й харчових продуктів;

4) усю зброю належало зложити до Народної міліції протягом 24 годин;

5) усі мешканці села (міщини, колгоспу, фабрики тощо), що прибули туди після 17 вересня 1939 р. (тобто – після нападу СРСР на Річ Посполиту) мусли протягом 24 годин зголоситися до команди Народної міліції (зокрема, для шести західноукраїнських областей оголошення виглядало би так: хто по 17 вересня 1939 року прибув тут з-за Збруча; для Чернівецької та Аккерманської областей так: хто по 1 червня 1940 року прибув туди з Східньої України);

6) усі євреї мали негайно прибути на команду Народної міліції;

7) усі мешканці зобов'язані були видати (повідомити) команді Народної міліції захованих червоноармійців, енкаведистів, жидів, сексотів, донощиків та взагалі усіх, що прибув до місщини після окупації її Червоною Армією;

8) негайно передати команді Народної міліції усе державне майно, зокрема, військові й харчові припаси;

9) ті, хто володів державними радянськими документами, архівами чи документацією НКВС, або знав про місце їх знаходження, мусив негайно повідомити про це міліцейську команду.





Невиконання вищенаведених вимог тягло за собою супроти винуватців застосування революційних репресій, включно аж до кари розстрілу.

За цими першими заходами слід було приступити до налагодження «правильного» життя, не забороняючи, а навіть даючи почин громадянам до самоорганізації на усіх ділянках життя, але в дусі засад українського націоналізму по напрямних ідеології й програми ОУН(р). Також ставилося завданням налагодити місцеву адміністрацію, змінити систему науки в школах (в т. ч. й вчителів, за потреби), підпорядкувати новій владі кооперацію й усі установи господарчого і торговельно-промислового життя тощо, нав'язати зв'язок з сусідніми місцевостями і районом, встановити контроль над поштою, телеграфом і залізницею, завершити формування міліції, запровадити охорону села та її алярмову службу (службу подання загальної тривоги).

Окремий відділ міліції мав бути зорганізований та озброєний на військовий лад і скошований, одна чота – 40–50 вояків. Решту людей, що залишилися поза відділом, комендант мусив поділити на станицю (15–20 здорового і відважного люду, що становив би кістяк міліції) та членів-добровольців Народної міліції. Станиця Народної міліції могла утримувати постійну поготівлю, нести службу у самому селі і службу стежну, провадити арешти, ревізії, охорону заарештованих. Безпосереднім командантом станиці був заступник команданта Народної міліції села. Члени-добровольці могли займатися своєю звичайною роботою, проте мусили тільки виконувати призначені їм вартові служби під наглядом міліціонерів станиці. Ця служба була обов'язковою.

У східноукраїнських землях, де було запроваджено радянщиною майже суцільну колективізацію, мали би бути організовані найнижчі клітини Народної міліції по поодиноких трудових колективах. У великих промислових колективах окремі станиці Народної міліції мали би створюватися з робітників даного заводу (який націоналізувався) й підлягати безпосередньо вищій команді міліції району, а у великих містах – Народній міліції міста. Так само й по транспортних осередках та більших електростанціях, як, наприклад, Дніпрогес. При цьому мали бути інтерновані й віддані

під варту ворожі націоналістичній революції елементи, усі жиди та співробітники НКВС-НКДБ, а командант міг забороняти збори та прилюдні імпрези.

На районному рівні Народна міліція мала обрати місцем осідку будинок НКВС або Робітничо-селянської міліції, а до об'єктів, які мусили би бути обсажені міліціантами (сильним окремим відділом), належали: будинки НКВС, РСМ, в'язниць, будинок міського управління та інші державні будівлі, військові об'єкти і магазини, пошта, телефон і телеграф, залізнична станція, залізничні магазини, мости в межах районної місцевості, державний банк та евентуально інші каси, райспоживспілка та усі пункти продажу, магазини з господарчим добром, електростанції, евентуально станції трансформаторів, друкарні, редакції часописів, усі засоби комунікації (перш за все авто і мотоциклети), усі головні виходи з місцевості.

Окремий відділ Народної міліції району мав би чисельність одного військового куреня (батальйону) з 800–900 вояків. Організаційно він би ділився на три сотні стрілецькі, одну сотню кулеметну й кіннотний відділ (50–100 людей). Командантом окремого відділу, як також сотень і чот повинні були бути старшини, як і міліціонерами окремого відділу – люди військові. Тому командант мусив своєчасно притягнути до Народної міліції старшин, підстаршин і бійців Червоної Армії – українців за походженням. Озброєння відділу відповідало би військовому озброєнню, а обмундирування грало меншу ролю, проте обов'язково мала би бути вищезгадана жовто-синя або біла міліційна опаска на лівому рамені. Сили Народної міліції району орієнтовно визначалися у такій пропорції: станиця – 15–20 людей; окремий відділ – 30–50 людей; окремий відділ району – 800–900 людей, а службовців по канцеляріях – в міру потреби.

Районовий командант, по налаштанні організації Народної міліції, мав приступити до систематичної організації ладу й безпеки в районі, а саме:

- 1) складання списків усіх колишніх працівників НКВС, НКДБ, прокуратури, сексотів, членів КП(б)У тощо;
- 2) складання списків тих громадян, що відзначалися у переслідуваннях й гоніннях українства (в першу чергу йшлося про неукра-

їнців й уточнювалося – жидів, москалів, поляків);

3) здійснення інтернування неукраїнців, які підпадали під попередні дві засади;

4) проведення реєстрації арештованих і вивезених більшовиками з даними, коли й куди їх було вивезено (списки мали бути відіслані до обласної команди Народної міліції);

5) призначення народного суду, що судитиме проступки, скоєні вже по відступі більшовиків;

6) проголошення розпорядження, що за грабіж зі зброєю в руках карою буде розстріл на місці, а за пограбування звичайні винні віддаватимуться під народний суд, присуд якого є невідкличний.

Усі ці розпорядження мусили б виконуватися виважено й за порозуміння з відповідними органами союзників, які мали би бачити в них і свою вигоду і тим самим визнавати їх.

На час облаштування української влади та її зміцнення усталено було і перелік загальних заборон, зокрема:

1) мало бути обов'язково встановлено поліцейну годину (комендантський час);

2) заборонялося би влаштування прилюдних зборів, вічей, сходин, театральних та кіннотних вистав і взагалі усіх прилюдних вистав;

3) заборонялося б організування будь-яких комітетів, політичних партій, делегацій тощо;

4) призупинялося б навчання у всіх школах аж до відміни такого наказу;

5) шкільні будинки належало перепідпорядкувати у розпорядження команди Народної міліції, заборонялося друкування будь-яких часописів, летючок, брошур, книг тощо.

Порушення ж кожного-небудь з вищевка-



Комендант Рівненської обласної Української Народної Міліції  
Омельян Грабевць і комендант Рівненської міської Української  
Народної Міліції Федір Забровець. Літо 1941 р.

заних наказів мало тягти за собою посилення репресій відповідно до революційного порядку.

За подібною логіку організовувалася й Народна міліція в обласних містах, якими вважалися, переважно, пункти з населенням поперх 100 тис. осіб. На той час налічували 23 обласні міста, з яких з населенням: поперх 500 тис. – 3 міста, поперх 100 тис. – 9 міст, поперх 50 тис. – 7 міст й з населенням нижче 50 тис. осіб – 4 міста (усі вони – на західноукраїнських теренах). Крім того, було тоді в Україні ще 8 міст необласного значення з населення більш як 100 тис. мешканців (усі – в Центральній промисловій окрузі «Донбас – Кривий Ріг»). Зауважувалося, що усі великі міста України мали переважно чужинецький характер з питомою вагою жидівсько-московського елементу, де зосереджувалася велика кількість різних державних, партійних і військових установ, для обсадження яких планувалося залучення значної кількості людей.

Тож обласний командант задля опанування містом мав зачинати свою діяльність від згуртування навколо себе бойової групи людей з робітників, колишніх бійців Червоної Армії та міліціонерів-українців, а також з людей, стягнених з провінції. Вони мали б обсадити централю (головне управління) НКВС і НКДБ в місті та одну з друкарень (бажано друкарню обласного щоденника). Якщо ж у місті вже були б союзницькі (німецькі) війська, планувалося негайно зголоситися до їхнього командування з повідомленням, що ОУН перебирає на себе організацію Народної міліції в місті та області з метою збереження ладу й просить піти назустріч українському державному самоврядуванню, визнаючи евентуально його зв'язкового старшину. По цьому командант мусив би зібрати навколо себе українців й зобов'язати усіх чоловіків-українців віком від 18 до 50 років (без огляду на професію) вступити до лав Народної міліції (перший мобілізаційний етап повинен був бути закінчений протягом двох днів). Боївки мали опанувати Головним управлінням НКВС і НКДБ, відділенням Робітничо-селянської міліції, обласним комісаріатом і окремим відділеннями НКВС, державними урядовими установами, тюрмою, будівлями КП(б)У і ВЛКСМ, господарчими установами (банками, кооперативними централями, магазинами і пунктами продажу), електростанціями, газостанціями, водогонами, осередками

транспорту (трамвайними депо, залізничними та автобусними станціями), мостами й тунелями, летовищами (якщо вони не обсажені військом), військовими складами і промисловими заводами тощо. Не було лише розпоряджень на випадок, коли усі ці об'єкти уже опановані німцями, які й чути нічого не схотіли би про українську владу...

Для захоплення вищевказаних споруд відділами Народної міліції, місто би поділялося на райони (за ознаками колишніх відділень комісаріатів), до кожного з яких призначався командант з міліцейським відділом чисельністю від потреби у 100–150 осіб. Передбачалося, що служба міліціонера мала би тривати, в залежності від кількості міліціонерів, аж до 16 годин на добу (8 годин на стійці й 8 годин у поготівлі). Команда міста творила з частин міліціонерів постійний запас Народної міліції міста в числі однієї сотні «Окремого відділу» (150–200 бійців), яку не залучали до вартової служби.

Бюро команди Народної міліції великого міста повинно було мати наступні відділи:

1. Секретаріат (вів би внутрішні справи команди, приймав би і видавав листи, редагував відозви, накази, інструкції, видавав би посвідки, виказки тощо);
2. Господарський (вів би господарку Народної міліції міста);
3. Паспортовий (видавав би населенню перепустки й паспорти);
4. Слідчий (вів би слідство у кримінальних і політичних справах);
5. В'язниця й табір інтернованих;
6. Мешканевий (проводив би ревізію і переділ мешкань та осередків бюро);
7. Санітарний (видавав би санітарні приписи для міста та стежив би за їх виконанням);
8. Руху (кермував би вуличним рухом).

Командант Народної міліції міста, у порозумінні з військовою командою, видавав би розпорядження щодо поліційної години (комендантського часу), руху в місті та подорожування.

Так, наприклад, на першу декаду серпня 1941 р. Народна міліція Львова<sup>239</sup> складалася з:

<sup>239</sup> Докладніше дивіться: *Рябенко С.* Українська міліція Львова: «бандерівська» чи «робітничо-селянська»? // *Історична правда*. – 2018. – 30 червня [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/06/30/152654/>

- Миського комісаріату (міської команди) – 25 співробітників (комісар – Є. Врецьона, заступник комісара – І. Вітушинський);
- I комісаріату – 64 міліціонера (комісар – О. Паньків, заступник комісара – М. Шепарович);
- II комісаріату (поділений на 3 ревіри [дільниці]) – 4 співробітники без урахування співробітників 3 ревірів (комісар – І. Небола, заступник комісара – І. Ткачук):
  - I ревір – 24 співробітники (командант – І. Ліщинський, заступник коменданта – Б. Ковзанюк).
  - II ревір – 16 співробітників (командант – К. Гарасюк, заступник команданта – М. Козаченко).
  - III ревір – 16 співробітників (командант – С. Козіцький, заступник команданта – І. Гаврилко).



*Міліціонер львівської  
Народної міліції  
(оригінал зберігається в  
архіві Центру досліджень  
визвольного руху).*

- III комісаріату – 84 співробітники (комісар – Я. Левицький, заступник комісара – Р. Вінницький);
- IV комісаріату – 57 співробітників (комісар – М. Харкевич, заступник комісара – В. Лялюк);
- Слідчого відділу – 45 співробітників (керівник – В. Турковський);
- В'язничної сторожі – 28 співробітників (завідувач тюрмою – П. Химич, заступник завідувача – П. Гавриш)<sup>240</sup>.

По опануванні становищем в обласному центрі, командант мусив би взятися до організації Обласної команди Народної міліції, хоча й формально та започатковувала свою діяльність рівночасно з організаційними заходами в місті. Основними моментами, попри традиційні формальні, для початку урядування обласного команданта визначалися такі:

1) на місце свого урядування слід було вибрати будинок обласної РСМ, а на будівлі вивісити державний прапор і вмістити напис: «Обласна команда Народної міліції в ...»;

<sup>240</sup> ДАЛО. – Ф. Р12. – Оп. 1. – Стр. 149.

2) особисто відвідати команданта міста союзної армії (німецької, румунської тощо) й повідомити його про зорганізування Народної міліції, де є її бюро та узгодити з ним форму співпраці;

3) призначити свого заступника й команданта Народної міліції міста і повідомити про це військове командування;

4) зорганізувати негайно кур'єрську чоту на автах і мотоциклах, нав'язати зв'язок з містами, районами і столицею;

5) виготовити відповідні печатки для Обласної міліції, команд міст і районів та розіслати їх кур'єрами по області;

6) підпорядкувати собі друкарні та процес друкування відозв і розпорядків;

7) реквізувати для свого розпорядження автопарк, аби згодом, в міру потреби, розподілити його по іншим урядам (в жодному разі не допускати, щоби приватні особи, чи навіть державні або господарчі інституції, розпоряджалися засобами комунікації);

8) перешкодити в корені усілякій політичній ініціативі в роді закладання різних народних комітетів, політичних партій, зокрема, перешкодити діяльності експозитур різних емігрантських угруповань. Під час першого періоду організування Української Держави єдиною допустимою і легальною езекутивною була би створювана ОУН Народна міліція. Лише опісля опанування ситуацією в місті чи місцині, Народна міліція могла допустити до відновлення державного, самоврядного та господарського апарату (утім, той перехідний період, звісно ж, не мав би тривати довго, в залежності від становища);

9) задушити у зародку всяку спробу чужинецького елемента в Україні проявити себе будь-як організовано (у часі національної революції не сміло бути жодної толерантності супроти давнього займанця, надто – до проявів білогвардійщини). Ставлення ж до національних меншин згодом мав би врегулювати законодавчим шляхом уряд Української Держави.

Обласний командант мав зорганізувати у ввіреній йому території Окремий відділ Народної міліції в чисельності одного куреня, забезпечити його вишкіл, здисциплінування та озброєння на чолі з відділовим командантом.

Обласна ж команда Народної міліції формувалася би з наступними відділами:

1. Персональний (мав вести персональні справи членів Народної міліції, перевіряти їх політичне минуле тощо);

2. Організаційний з підвідділами: а) мобілізаційний; б) вишкільний; в) озброєння і вивінування;

3. Політичний (аналог радянського управління НКВС, тобто – політична поліція, що творила окремий апарат Таємної державної поліції);

4. Порядковий (забезпечував би лад і порядок в області за допомогою апарату Народної міліції у містах і селах, колгоспах і фабриках чи заводах; відділові підлягали би безпосередньо районіві й міські команданти Народної міліції);

5. Оперативний (мав організовувати і диспонувати розташуванням та життям оперативних відділів Народної міліції);

6. Охорони (формував би окремі відділи для охорони промислових об'єктів, залізниць тощо);

7. Реєстраційний (вів би дактилоскопічне й фотографічне бюро та реєстраційні листки-картотеку злочинців);

8. Секретаріат з підвідділами: а) протокольний, що приймав би листи й вів би їхній реєстр; б) господарсько-фінансовий, що вів би касу й господарські справи обласної команди; в) пропаганди – провадив би цензуру часописів, вів би пропаганду за вступ до лав Народної міліції.

Після ж завершення формувань усіх регіональних підрозділів Народної міліції, її подальша організаційна перебудова вже мала відбуватися за інструкціями та наказами Українського національного уряду. Але за усіх умов основні принципи організації та діяльності Народної міліції Української Держави полягали у таких догматах:

○ Народна міліція має бути організованою формою націоналістично-революційних сил України;

○ Народна міліція має бути однією з перших форм організації націоналістично-революційних сил, керованих Революційним Проводом ОУН;



- Народна міліція має в корені душити спроби виявлення асоціальних чужо-національних (московських і польських) й протинаціоналістичних сил в Україні;
- Народна міліція має надієвіше на початках відновлення Української державності перейняти на себе організацію української збройної сили через створення мережі «окремих відділів»;
- До лав Народної міліції слід притягати усіх фахівців, що могли б бути корисні для національно-революційної та державної справи;
- Москалі і поляки є виключені за будь-яких умов від служби в Народній міліції (армія та органи влади союзника мали бачити й власну користь в існуванні української Народної міліції);
- Обласний командант має вести організацію Народної міліції так, щоби кожної хвилини міг допомогти людьми і матеріалами су-сіднім областям.

Народна міліція мала забезпечити з першого для чинність ОУН як її військове формування, до поки не будуть цілісно задіяні усі структури та апарати Організації вже як державні органи влади на місцях і по усій країні<sup>241</sup>.

Зрештою, у червневій відозві до українських націоналістів, ОУН(р) звернулася до своїх членів і прихильників з закликом мобілізації націоналістичних сил для побудови соборної і незалежної Української Держави. У відозві запевнялося, що шлях національної революції, вказаний Є. Коновальцем, доходив вже до свого завершення, а відтак настав час вести бій за Україну для українців проти «московсько-жидівського матеріалістичного світогляду» і проти класової боротьби, за новий лад на Сході Європи і за Українську Великодержавність<sup>242</sup>.

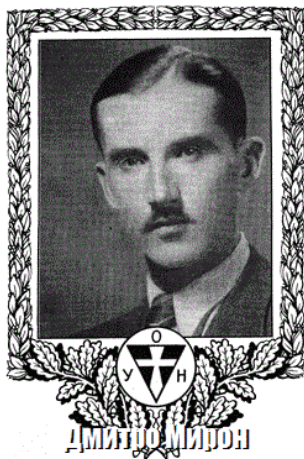
Тож вплив світоглядно-політичних ідеологем націонал-соціалістичної Німеччини на керманічів Проводу ОУН(р) був очевидним у ту пору, з поправкою на історично обґрунтовану й обумовлену тогочассям Центрально-Східної Європи ідеологію української націократії (основні засади: національний солідаризм,

<sup>241</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 57–76.

<sup>242</sup> Там само. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 33.

професійно-становий поділ суспільства, безкласовість, суспільна рівність громадян, однопартійність, авторитаризм<sup>243</sup>.

Додам також, що провідний ідеолог ОУН(р) Д. Мирон («М. Орлик») вважав, що «устроєвою формою» майбутньої Української Держави мала би стати «авторитарна націократична республіка під верховним керівництвом голови держави, сильною виконавчою владою й національним представництвом усіх верств у законодавчих установах»<sup>244</sup>. *Націократія*, за його концепцією, відкидала й унеможлилювала право вирішувати долю держави «анонімною масою», яка керується не інтересами нації, а лише прагненнями окремих партійних угруповань (як за «демократії»). Натомість націократія визначає місце особи в суспільстві та державі відповідно до громадсько-моральної оцінки та прав громадянина, за критеріями розумової чи фізичної праці людини, а не за партійною приналежністю (звісно ж, адже в державі мала домінувати лише одна



<sup>243</sup> Нагадаю, що серед українських націоналістів кінця 30-х – початку 40-х рр. ХХ ст. саме націократія вважалася доцільним концептом майбутньої Української Держави, проте її модель не була однозначно вироблена й достатньою мірою теоретично сформульована. У «Вишкільному курсі» ОУН націократію, наприклад, було визначено як «суспільний лад, за якого владу в державі має нація», а провідними виконавчими інститутами влади вказувалися – голова та уряд держави [ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 13. – Арк. 33]. Але найбільш усталеною та поширеною тоді була націократична теорія держави М. Сціборського, яку він вбачав як авторитарну, тоталітарну державу з однопартійною системою та з ідеологічною монополією «Вождя Нації». Націократія ж визначалася ним в одноімненій праці від 1935 р. як «режим панування нації у власній державі, що здійснюється владою всіх соціально-корисних верств, об'єднаних – відповідно до їх суспільної функції – в представницьких органах державного управління», в державі постійним явищем мала би бути національна диктатура й монопартійність, а організований націоналізм мусив стати спрямовуючою силою й посісти чільне місце в процесах державотворення, бути «вартівником і будівничим нації, її провідним авангардом» [Сціборський М. Націократія. – Париж, 1935. – С. 84, 114–116]. Найгрунтовніше концепцію націократичної держави ним було викладено 1939 р. у «Нарисі проекту Основних Законів (Конституції) Української Держави» [Проект Конституції, підготовлений М. Сціборським «Нарис проекту основних законів (Конституції) Української Держави» // Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 7. – К., 2002. – С. 8]. Згодом концепція М. Сціборського фактично стала офіційною в ідеології та програмових засадах ОУН(м).

<sup>244</sup> Орлик М. Ідея і Чин України. – К., 2001. – С. 90, 112.

політична сила – монопартія націоналістів)<sup>245</sup>.

У відозві Крайового Проводу ОУН(р) на МУЗ (матірних українських землях) до українського народу від 1 липня 1941 р., після пафосних історично-поверхових гасел, повідомлялося про появу нового загальнонаціонального провідника (С. Бандери) під кермом якого жовніри Української національної революції (а саме – члени ОУН), що раніше діяли з підпілля, тепер виходять назверх і розпочали вже наявну збройну боротьбу. У відозві також повідомлялося народові, що Провід ОУН проголосив на всіх українських землях заіснування Самостійної Соборної Української Держави. Тож за наказом С. Бандери та Крайового Проводу ОУН вийшли в бої перші колони бойовиків, які вже б'ються з ворогом. Відтак людей було закликано брати до рук зброю й ставати в лави Української Національної Революційної Армії, в лави ОУН. Народові заповідалося: «Знай! Москва, Польща, мадяри, жидова – це Твої вороги. Нищ їх», а також закликалося переймати до своїх рук усі уряди та усі влади й самому творити основи української державної влади: «Твори Українське військо, Українську державну міліцію, переймай в свої руки транспорт, господарство, школи, вседержавне господарсько-культурне життя»<sup>246</sup>.

З червня–липня 1941 р. по усій Західній Україні на місцях розпочалося самоорганізування місцевих українських урядів. Ось як, наприклад, виглядала хронологія шляху до Львова й ланцюга проголошень Української державності однією з таких похідних груп ОУН(р). Кордон група перейшла 27 червня біля Динова й того ж дня в с. Воля Володзьська було проголошено самостійність Української Держави, переобрано управу колгоспу й створено міліцію. Наступного дня у Бірчі здійснено підготовчі заходи до створення районної та міської управ. 29 червня самостійність України похідна група урочисто проголосила у с. Війську Добромільського району, де також було переобрано управу і створено міліцію.

Наступного дня (30 червня 1941 р.) похідна група прибула до Добромили й розпочала підготовчу роботу до організації української влади. 1 липня о 19.00 в присутності представників німецького війсь-

<sup>245</sup> Там само. – С. 114.

<sup>246</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3822. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 12; – Спр. 42. – Арк. 35; – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 87.

ка на маніфестації було проголошено Акт самостійності. Не маючи розпоряджень з вище, окупаційна влада міста розгублено сприймала перебрання цивільної влади українцями (ввечері того дня на урочисте прийняття для німецьких старшин навіть прибуло 2 генерали і близько 30 штабних офіцерів). ОУНівська група покинула місто вночі, залишивши др. Логуша, який і перевів заходи для остаточної організації міської та районної управ. Тож до міської управи увійшли: лікар Кушнір (голова), Муліцький (заступник голови), Осадчук (референт просвіти), Кармановський (референт фінансів), Павлюк (референт санітарної служби), О. Мудрий (референт руху населення). До складу районної управи увійшли: Г. Турко (голова), Шатинський (заступник голови), Дзуліт (організаційний референт), інженер Гузь (господарчий референт), Бахівський (шкільний референт), Дуркот (фінансовий референт), др. Кушнір (референт здоров'я). На посади ж інших відділів було вирішено призначити комісарів від ОУН(р). Вже наступного дня відбулася відправа управи міста і району, а 4 липня було реорганізовано міліцію (командантом став член ОУН Манько). 6 липня похідна група прибула на маніфестацію до Самбора, а 7 липня 1941 р. виїхала до Львова<sup>247</sup>.

Станом на середину–кінець липня 1941 р. українську державність було проголошено на усіх українських землях, звільнених від радянської окупації, а саме у всіх західноукраїнських областях, в Житомирській та частинах Кам'янець-Подільської і Київської областей.

На той час Станіславську обл. майже повністю окупували угорські війська, які проголошенню Української Держави перешкод не чинили. Румунські війська, що захопили Чернівецьку обл. й частину деяких галицьких повітів (Заліщики, Снятин), жорстоко придушували усі спроби відродити українську державність.

В інших областях, що були зайняті німецькими і подекуди словацькими військами, перешкод проголошенню української державності не було, проте згодом німці почали вимагати відкликання Акту проголошення Української Держави та розгорнули репресії проти діячів Українського Державного Правління й членів ОУН(р).

Отже, після проголошення Української Держави у Львові

<sup>247</sup> Відновлення Української держави в 1941 році. Нові документи і матеріали. – С. 48–49.

30 червня 1941 р., на виконання наказу Проводу ОУН(р) протягом менш як за місяць українську державну місцеву (сільську й міську) адміністрацію було започатковано у Станіславській, Тернопільській, Львівській, Дрогобицькій, Рівненській, Луцькій, Житомирській областях і частково в Київській. Тобто у цих регіонах було охоплено усі села, містечка й міста, а також створено українські районні управи. Обласні управи було налагоджено й запрацювали у Станіславові, Тернополі, Львові, Житомирі, Рівному та Луцьку. У стадії організації перебували обласні управи в Дрогобичі<sup>248</sup>, Вінниці та Кам'янці-Подільському<sup>249</sup>. Фактично затвердженими німецькими військовими чинниками були обласні управи Тернополя, Станіславівка, Луцька й Житомира, які працювали у порозумінні з окупаційною військовою владою. У Рівному та Львові на той час налагодити зв'язок з німецькою військовою адміністрацією не вдалося, проте практичні контакти було встановлено з округами й районами. Окремі групи були надіслані для організації місцевої державної влади на Пінщину та Берестейщину, Буковину і Закарпаття, до Центральної та Південно-Східної України, у Крим. Окружні управи було зорганізовано на терені майже усіх західних областей, а округи у більшості покривалися за давніми повітами.

Варто зауважити й на тому, що при призначенні українських державних управ усіх ступенів і рівнів в ОУН(р) засадничо намагалися керувалися принципом фаховості. Тож часто бувало, що до складу управ входили люди, які в минулому виявляли більшу чи меншу політичну діяльність (зокрема окремі члени УНДО, радикали, члени ФНЄ) й які,



однак, мали беззастережно визнати авторитет Проводу ОУН(р) і лояльно виконувати усі директиви її місцевих Проводів, а також публічно виступати як прибічники бандерівської ОУН<sup>250</sup>.

<sup>248</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 75–75 зв.

<sup>249</sup> Там само. – Арк. 56.

<sup>250</sup> Там само. – Арк. 8–12.

Голови Обласних управ, як вказував Я. Стецько, були у повновласті «змінювати склад членів Управи, предкладаючи зміни на затвердження» голові Українського Державного Правління<sup>251</sup>. Голови місцевих урядів складали заприсяження на вірність Українській Державі. Так, наприклад, прямо перед відкриттям Народних Зборів 30 червня 1941 р. у будинку «Просвіти» таку присягу перед Я. Стецьком здійснили Ю. Полянський, як новопризначений посади міського управління Львова та інші члени вибраного Проводом ОУН(р) міського управління<sup>252</sup>.

Головами обласних управ стали (липень 1941 р.): Львівської – др. О. Марітчак, Тернопільської – В. Охримович (ОУН-р), Станіславівської – інж. Семянчук (колишній член ФНС), Волинської – А. Марченко (ОУН-р), Рівненської – Карнаухов (адвокат, прихильник ОУН-р), Р. Волошин (заступник голови), Житомирської – І. Луцьок.

Власне, у Львові станом на середину липня 1941 р. обласну управу було сформовано у наступному складі: др. О. Марітчак (голова), mgr. Спольський (заступник голови; адвокат з Чорткова), колишній радикал др. Росляк (загально адміністративний референт), інж. Девосер (земельний референт), інж. Бачинський (референт промислу), дир. Квасниця (референт торгівлі), Кульчицький (референт комунального господарства), др. Гриньовський (референт суспільної опіки), mgr. Стець (референт фінансів), інж. Рижевський (референт шляхів), М. Кульчицький (референт заготівель)<sup>253</sup>.

Персональний склад, наприклад, Луцької обласної управи, що сформувалася 10 липня 1941 р., мав таких членів: А. Марченко (голова), Андріішин (заступник голови), П. Ерастів (начальник канцелярії), Є. Тиравський (начальник адміністративного відділу), А. Кох (начальник господарчого відділу), Б. Білецький (начальник відділу освіти), А. Омельчук (начальник відділу здоров'я і суспільної опіки), Ю. Критюк (начальник відділу лісів), В. Поліщук (начальник відділу шляхів), Волощак (начальник відділу податків), Ю. Кох (референт пропаганди), Ф. Юревич (референт безпеки)<sup>254</sup>. Саме цей склад був

<sup>251</sup> Там само. – Спр. 28. – Арк. 2; – Спр. 21. – Арк. 20.

<sup>252</sup> *Стецько Я.* 30 червня 1941. – С. 192.

<sup>253</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 8–12.

<sup>254</sup> Там само. – Спр. 28. – Арк. 1.

затверджений Я. Стецьком у Берліні 5 серпня 1941 р.<sup>255</sup>

29 липня 1941 р. під патронатом Обласної Екзекутиви ОУН(р) було створено Кам'янець-Подільську обласну управу, до складу якої увійшли: М. Козак, Д. Притуляк, О. Лисяк, Т. Охримович, М. Фриз, О. Голубяк, Б. Лотоцький, Б. Цуприк, М. Побережник, В. Біланюк, Л. Сваричевський. Закладено було й обласну народну міліцію з 14 чоловіків (передбачалося довести її склад до 100 озброєних осіб), яку очолили: В. Зброжик (обласний командант), Карасевич (заступник команданта), К. Роснецький (секретар), Я. Щегрин (муштровий референт). Крім того, при міській управі Кам'янця-Подільського мала бути організована охоронна сторожа у складі 20 осіб<sup>256</sup>.

5 серпня 1941 р. у Берліні Я. Стецько затвердив склади окружних управ: Житомирщини<sup>257</sup> (голова – О. Яценюк<sup>258</sup>; обласною управою керував І. Луцьок<sup>259</sup>), Рівненщини (голова – Г. Карнаухів), Володимирщини (голова – С. Черниш), Ковельщини (голова – Підгірський), Горохівщини (голова – Н. Димич), Дубенщини (голова – О. Сацюк). Посадниками міст було призначено: інженера Єрмолаєва (м. Луцьк), Бульбу (м. Рівне), І. Бартківа (м. Володимир-Волинський), доктора Пирогова (м. Ковель), Трачука (м. Горохів), В. Бурку (м. Дубно)<sup>260</sup>.

Обласні державні управи поділялися на окружні, окружні управи – на районні (повітові), районні управи – на сільські. Так, наприклад, Дрогобицьку область організаційно було поділено на три округи: Стрийську, Самбірську і Перемишльську. До Стрийської округи належало 6 районів: Дрогобич, Сколе, Стрий, Миколаїв, Жидачів, Ходорів. До Самбірської округи належало також 6 районів: Устрики-Долішні, Старий Самбір, Турка, Самбір, Рудки, Хирів. До Перемишльської округи належало 4 райони: Бірча, Добромиль, Перемишль, Мостиська<sup>261</sup>.

<sup>255</sup> Там само. – Арк. 2.

<sup>256</sup> Там само. – Спр. 15. – Арк. 54–55.

<sup>257</sup> Там само. – Арк. 6.

<sup>258</sup> ДАЖО. – Ф. 1151. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1.

<sup>259</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 6 зв.

<sup>260</sup> Там само. – Спр. 21. – Арк. 20.

<sup>261</sup> Там само. – Спр. 15. – Арк. 75–75 зв.

Районна управа складалася з таких осіб: голова управи, заступник голови, секретар. При районній управі діяли відділи: адміністративний, господарчий, освітній, суспільної опіки і здоров'я, технічний – на чолі яких стояли відповідні референти, що підлягали особисто голові управи.

Сільські управи діяли у складі: голови, заступника голови і секретаря. При сільських управах існували відділи: господарчий, шляховий (дороговий), освіти й виховання, суспільної опіки і здоров'я з відповідними керівниками.

Порядок у районі мала підтримувати Народна міліція на чолі з комендантом, що підпорядковувався повітовій Команді міліції. По селах організовувалися станиці Народної міліції, підпорядковані районному командантові Народної міліції<sup>262</sup>. Подекуди, як наприклад, у Краснянському районі, його голова О. Галиш своїм Обіжником № 1 від 3 липня 1941 р., повідомляючи про творення молоді Української Держави, між іншим, наказував сільським головам району «творити по селах Відділи Народної Оборони /Січові Стрілці/» до якої мали належати «люди від 35-ть літ в гору»<sup>263</sup>.

Перші заходи, звісно ж, були установчого характеру. Ось як, наприклад, організовувалися районні управи на Рівненщині та в чому мали полягати їх перші заходи з налагодження української державної влади (станом на 19 липня 1941 р.). Перш за все, районні управи до встановленої дати (у цьому випадкові – до 3 серпня) мали подати до окружної управи персональний склад районних та сільських управ із переліком керівників усіх відділів (за встановленою формою). Адміністративний відділ повинен був провести реєстрацію усіх фахівців і підготувати кадри працівників для обтяження місцевих урядів та підприємств. Підготовка мусила проводитися шляхом улаштування курсів під проводом людей, що вже працювали у даній галузі. Також потрібно було провести перепис людей за національною приналежністю (відповідно до форми опису, яка додавалася). Усім працівникам управи відділ мав видати належні посвідчення. На адміністративний відділ покладалося також завдання полегшити повернення біженців до місць їхнього попереднього мешкання.

<sup>262</sup> Там само. – Арк. 52; – Спр. 27. – Арк. 1–2.

<sup>263</sup> ДАЛО. – Ф. р-87. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 46.



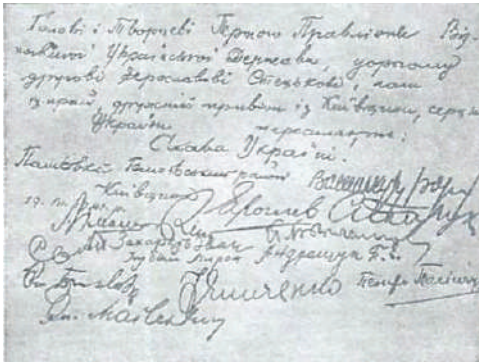
Господарчий відділ мав: 1) зібрати, інвентаризувати та забезпечити майно та устаткування державних й громадських установ і підприємств, призначаючи до цього певних людей та, в разі потреби, скористатися допомогою міліції; 2) забезпечити збір врожаю, організовуючи, за потреби, робітничі дружини, які могли за винагороду працювати в одноосібних чи колективних господарствах (колишніх колгоспах і радгоспах); 3) намітити й негайно представити окружній управі кандидатів на комісарів радгоспів (колгоспів) та підприємств; 4) забезпечити, аби земля і маєтки лишалися у користуванні тих, що працювали на них перед німецько-радянською війною; 5) безвласницькі господарства віддати в користування відповідним родинам; 6) організувати постачання німецької армії за відповідними рахунками (у випадкові не пред'явлення таких, належало списувати відповідні акти за підписом свідків); 7) обрахувати статистику господарств: кількість засіяної та незасіяної землі (за можливості за родом плодів), кількість наявного живого інвентаря, порівняно з його станом до німецько-польської війни; 8) усталити запаси збіжжя, паші й живого інвентаря, подаючи продажу спроможні села.

Освітній відділ мав завданням: 1) забезпечити шкільні будинки та майно, інвентаризуючи їх; 2) подбати про господарче забезпечення школи з метою її запрацювання; 3) організовувати культурно-освітнє життя села.

Відділ суспільної опіки і здоров'я повинен був: 1) забезпечити та провести інвентаризацію медичних пунктів (лікарень, амбулаторій, санаторій, пологових будинків («родильних хат»), залишивши їх у попередніх приміщеннях, й подати відомості про стан, у якому вони знаходилися; 2) подати до окружної управи список лікарів, фельдшерів та іншого медичного персоналу, який був у даному районі із зазначенням усіх національностей та становища; 3) скласти списки родин, що потерпіли під час воєнних дій та виділити їм одноразову допомогу; 4) опікуватися українцями зі східних земель, що попередніми своїми переконаннями виявили себе як національно-свідомий елемент.

На технічний відділ покладалося: 1) полагодити дороги, мости в районі та скласти відповідний звіт про їхній стан чи знищення внаслідок воєнних дій; 2) розібрати ушкоджені будинки, яким загро-

жувало руйнування, причому матеріал здатний до вжитку належало відповідно використовувати; 3) вживати до праці на публічних роботах жидів без винагороди, забезпечивши їх харчуванням; 4) на роздоріжжях, установах, підприємствах, санітарних пунктах, кооперативах та крамницях вивісити орієнтаційні таблиці двома мовами: українською та німецькою; 5) на установах вивісити національний прапор та тризуб<sup>264</sup>.



Картка-вітання на адресу Я. Стецька від побратимів з ОУН: «Голові і Творцеві Першого Правління Відновленої Української Держави, дорогому другові Ярославові Стецькові, наш щирий дружній привіт із Київщини, серця України пересилають: Василь Кук (Юр), Ярослав Старух, Лімницький, Захарків Іван, Чубай Мирон, Й. Позичанюк, Андрацук П., Петро Поліщук, І. Чимченко, Дм. Маївський [ще два підписи нерозбірливо]. Слава Україні! Пашківка, Гомеївський район, Київщина, 19.VII.1941 р.»

мірниках, один з яких до 10 липня передати до господарського відділу окружної управи); 2) організувати охорону цього майна від розносу; 3) призначити гаєвих, які мали охороняти ліси (державні та колишні панські; приватні ж ліси, що були відібрані більшовиками, поверталися до тогочасних власників), усіякий вируб лісів і вивіз заготовленої деревини заборонялися до подальшого розпорядження окружної управи (наголошувалося, що будь-яке самовільне привласнення громадського чи державного майна буде карано воєнним законом); 4) голови сільських управ, секретарі та уповноважені колгос-

У сільській місцевості завдання влади були загалом подібними. Для прикладу, ось які першочергові розпорядження у перших числах липня 1941 р. видавав голова Радехівської окружної управи о. Мурович своїм Обіжником № 1 головам сільських управ щодо організації адміністративного та господарського життя. Сільським управам приписувалося:

1) здійснити інвентаризацію усього громадського чи державного майна, що знаходилося на селі – склади, млини, гуральні тощо (реманент належало описати у двох при-

<sup>264</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 1–2.

пів мали 9 липня о 9.00 ранку (за німецьким часом) з'явитися до Радехова на нараду для одержання інструкцій в справах адміністративних і господарських<sup>265</sup>.

Як можна побачити із витягу з протоколу № 1 зборів голів і секретарів громад, які відбулися в Лопатині 23 липня 1941 р., обов'язки голови і секретаря сільських управ мали певне регламентування. Так, у протоколі зазначалося, що голова і секретар «мають всі справи полагоджувати совісно і точно», а з прохачами чи відвідувачами питання «залагоджувати по змозі на місці у себе, а не відсилати до району, де не знаючи докладно цих людей і їх обставин уряд не має даних до позитивного полагодження» (до району визначалося передавати справи, які не змога було вирішити на місці, але «з точними і достаточними матеріалами» й за прибуття не лише зацікавлених осіб, а й самого сільського голови)<sup>266</sup>. Голова управи був її господарем і представником, йому підпорядковувалися секретар, усі члени комісії управи та громадські працівники, а також народна міліція. Щодо графіку роботи, то години присутності голови і секретаря в управі визначалися від 7 до 11 ранку та від 14 до 17 години дня, а в разі, коли вони виїздили у справах з села, то в канцелярії сільської управи мусив був би присутнім заступник голови. Голова управи був відповідальним за порядок та усі справи на селі.

При кожній сільській управі слід було обрати комісії у чисельності: земельну (на 20 хат – 1 член), шляхову (4–6 осіб), санітарну (3–4 особи), суспільної опіки (3–5 осіб), роз'ємну (3–5 осіб), таксаторну (3–4 особи), ревізійну (5 осіб), господарчу (її мав очолювати голова сільської управи, а членами – усі завідувачі комісій). При селах мали бути закладені: читальня, вогнева сторожа, кооператива, молочарня. Крім того, слід було обрати й завідуючих промислових установ, як державних, так і кооперативних, а також нічну варту, денних чергових, польових, гаєвих, дорожника, працівників читальні.

У кожній канцелярії урядування мало провадитися й реєструватися у книгах: протокольна, реєстр засвідчень, касова, інвентарна, статистична, мешканців чужих околиць (для східних областей), бід-

<sup>265</sup> Там само. – Спр. 15. – Арк. 91–92.

<sup>266</sup> Там само. – Арк. 67.

них мешканців, мельдункова, мешканців шкід воєнних, протоколів громадських, реєстр адміністративних покарань.

Щодо господарських справ необхідно було:

✓ скласти список споживчих матеріалів в державних і кооперативних установах;

✓ забезпечити державне майно (дерево в лісі), інвентар колишніх колгоспів від крадіжок і нищення, як і майно осіб, вивезених більшовиками;

✓ подати письмово чи існував ще в селі колгосп, який його обшир, причини і час ліквідації;

✓ скликати сільські земельні комісії, половину всього збору (без огляду на приналежність поля) належало забезпечити для держави;

✓ віддати землю колгоспу колишнім власникам (окрім фільварків тощо), а також біднякам села;

✓ землю вивезених (депортованих) людей віддати їхнім родинам;

✓ малоземельні жиди, які особисто працювали на ріллі, могли зібрати 50% врожаю, інша частина належала урядові села;

✓ по жнивях усі землі мусили бути приготовлені до управи і засівів під загрозою конфіскації майна і вивезення до робітничих таборів<sup>267</sup>.

Сільським управам, як можна побачити з розпорядження вищезгадуваної Радехівської окружної управи до сільських голів, наказувалося провести у своїх селах реєстрацію фахових людей (агроністів, лісничих, машиністів, столярів, кравців, шевців, трактористів, охочих до праці в бюро та ін.), поділити їх за національностями і передати цей список до окружної управи до 10 липня 1941 р. Відділам шляхів визначалося негайно організувати «шальварковим порядком» поладження пошкоджених чи зруйнованих мостів і доріг.

У сфері кооперації сільські управи зобов'язувалися також провести: а) вибори управи селищного кооперативу, яка негайно мала здійснити інвентаризацію наявних цінностей; б) налагодити продаж та купівлю товарів (за марки і карбованці у співвідношенні

<sup>267</sup> Там само. – Арк. 67–69.

1 марка = 10 крб.); в) акти інвентаризації матеріальних цінностей й усі гроші пересилати до Кооперативного союзу в Радехові.

У сфері освітній та виховній визначалося: 1) учителям-українцям негайно розгорнути культурно-освітню роботу серед шкільної дітвори та дорослих; 2) організувати читання з історії українського народу (спеціально звернути увагу на визвольні змагання та перешкоди утворенні Української держави); 3) роз'яснити тогочасне становище українського народу та його перспективи на майбутнє; 4) відновити існування колишніх читалень «Просвіти» та усіх інших культурно-освітніх і господарських товариств й розпочати функціонування відповідно до їхніх статутів; 5) усі домівки привести до культурного вигляду (де не було приміщень, слід було підібрати певну хату у порозумінні з головою сільської управи); 6) за додатковою інформацією звертатися до виховно-освітнього відділу радехівської окружної управи.

Відділам лікарським сільських управ наказувалося наступне:

1) подбати, аби місцеві аптечки були забезпечені, а лікарський інвентар віддати під опіку лікарів відповідно місцевих амбулаторій; 2) про кожне евентуальне пошесне занедужання доносити голові лікарського відділу окружної управи<sup>268</sup>. У деяких місцевостях, як наприклад у Лопатинському районі, встановлювалися лікарські оплати: за амбулаторні візити – 5 крб., за вихід на дім – 10 крб., за лікування в шпиталі – 15 крб., за лікування бідних селян мала сплачувати громада<sup>269</sup>.

Кожна сільська управа Радехівщини, крім того, мусила подбати, щоб кожного дня громада постачала у райцентр 5 літрів молока, 5 бухонців хліба, пів копи яєць, за можливості кілька кілограмів м'яса.

Щодо правопорядку, то окружна управа наказувала головам сільських управ перевірити чи в часі військових дій не було пограбовано чогось з приватного майна. У випадку виявлення подібного міліції мав бути відданий наказ розшукати пограбоване майно і повернути власникам. Командантам станиць доручалося простежити чи були і які саме чужинці на території їхніх сіл й подати

<sup>268</sup> Там само. – Арк. 91–92.

<sup>269</sup> Там само. – Арк. 67–69.

відомості про них до окружної управи, а небезпечних для держави заарештувати на місці (самочинних судів не дозволялося).

Якщо ж у якомусь селі ще не було сільських управ, то доручалося негайно такі створити у складі 8-ми членів з людей, відданих українській державній справі<sup>270</sup>.

Водночас, місцеві адміністрації мусили також й доводити до відома населення позицію ОУН(р) щодо своєї політики на селі. При цьому реалії життя вносили до неї певні корективи. Так, наприклад, якщо у постановах II Великого збору ОУН (квітень 1941 р.) передбачалася ліквідація колгоспної системи, то вже у «Вказівках на перші дні організації державного життя»<sup>271</sup>, виданих Проводом Організації напередодні німецько-радянської війни, як і в статті Я. Стецька «За зміст державного життя», під гаслом «Відбудова хліборобської верстви» (яку було включено до Інформаційного листка для учасників похідних груп ОУН<sup>272</sup>), зазначалося на поступовій (поетапній, ступеневій) реорганізації колгоспів і радгоспів. Нерідко така відмінність призводила й до різного підходу місцевих Проводів до вирішення колгоспної проблеми, коли в одній місцевості, керуючись рішеннями II Великого збору ОУН, колгоспи касувалися, а в інших – тимчасово зберігалися у разі, якщо місцева влада брала до відома вищевказані «Вказівки» чи «Інформаційні листки» з цього приводу.

Так, у закликіві українського Революційного Проводу Стрийського району на Львівщині до сільських Революційних Проводів і громадян Стрийщини від 18 липня 1941 р. наказувалося: «Державні господарства (радгоспи) вести, як і досі. Колгоспи працюють нормально. Людей, що самовільно залишають працю в радгоспах і колгоспах, передавати Районовому проводові для покарання за саботаж»<sup>273</sup>. Натомість, ось як пояснювала позицію ОУН(р) в аграрному питанні у статті «Наша сила в нас самих» газета «Воля Покуття» від 31 липня 1941 р.: «Колгоспи і радгоспи, що є штучними на нашому ґрунті й тому наскрізь шкідливими, будуть ступенево в державному

<sup>270</sup> Там само. – Арк. 91–92.

<sup>271</sup> Вказівки на перші дні організації державного життя // ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 34 зв.–35.

<sup>272</sup> Відновлення Української держави в 1941 році. Нові документи і матеріали. – С. 98–101.

<sup>273</sup> Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. – С. 274.

будівництві скасовані»<sup>274</sup>. При цьому роз'яснювалося, що лише приватна власність є органічною для господарювання в українському селі, а відтак за доцільне буде створення потужного середнього трудового господарства як основи розвитку аграрного сектора. Розмір же земельного наділу, що буде наданий після скасування колгоспної системи, залежатиме від можливостей конкретної родини обробляти виділену ділянку землі. Невдовзі ж, 3 вересня 1941 р. Провід південних українських земель видав інструкцію, у якій передбачалися колегіальний розподіл землі шляхом обрання спеціальних комітетів та її приватизація<sup>275</sup>.



Від перших же днів проголошення відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. місцеві українські органи влади поволі ставали на шлях налагодження основ державного економічного ладу не лише в аграрному секторі, а й в інших галузях народного господарства. Так, вже 3 липня 1941 р. повітовий Провід ОУН(р) у Калуші (Станіславщина) своєю постановою, оголошуючи про запровадження воєнного стану у повіті, повідомляв про дозвіл приватної торгівлі з заувагою, що (аби не допустити спекулятивного зростання цін за умов воєнного стану) їхнє державне регулювання було єдино можливим виходом<sup>276</sup>.

Торгівлю можна було провадити як за готівкові гроші, так і шляхом прямого обміну товарів. Утім невдовзі стало зрозуміло, що бартер негативно впливає та грошовий обіг, тож цей міждрахунковий

<sup>274</sup> Наша сила в нас самих. Як ставиться ОУН до земельного питання в Україні? // Воля Покуття. – 1941. – 31 липня; Наша сила в нас самих. Як ставиться ОУН до земельного питання в Україні? // Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. – Львів; –Київ, 2001. – С. 211.

<sup>275</sup> Щур Ю. Нарис історії діяльності Організації Українських Націоналістів на Східноукраїнських землях. – Запоріжжя, 2006. – С. 51.

<sup>276</sup> Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. – С. 246.

спосіб довелося заборонити. Вето було накладено й на кредитування, натомість – у деяких регіонах (як, наприклад, у Кам'янці-Струмилівій на Львівщині) навіть визначалося співвідношення (курс) грошових одиниць у районі (в обігу, до речі, продовжували перебувати радянські рублі й почали з'являтися німецькі марки). Так, місцевий районний Провід ОУН намагався налагодити грошовий обіг й, водночас, обмежити гіперінфляційні процеси. Підсумки не забарилися й вже 13 липня 1941 р. місцевий податковий уряд в особі керівника податкової інспекції звітував своєму повітовому керівництву (повітовій управі) про те, що в його розпорядженні є наявними кошти; повідомляв також, що найближчого часу планується обкласти податком пивоварню у м. Бузьку й, навіть, нарікав на відсутність подальших наказів, позаяк його підлеглі цілком налагодили службу та готові виконувати свої обов'язки<sup>277</sup>.

Поволі, попри військове становище, довоєнний перебіг господарського життя почав відновлюватися. Так, наприклад, у повідомленні щодо господарського та громадського життя Галичини від 10 липня 1941 р. зазначалося: «У Львові відновили свою працю всі центральні українські установи, зокрема Ревізійний союз українських кооперативів та Центросоюз. Покликано до життя промислово-кооперацію. Міська споживча кооперація відновлює свою діяльність на базі Маслосоюзу»<sup>278</sup>. Налагоджувалися не лише торговельні відносини, а й починали відкриватися крамниці та нові магазини, про що, наприклад, йшлося у звіті від 4 серпня 1941 р. Бережанського (Тернопільщина) торговельно-промислового відділу місцевій районній управі<sup>279</sup>. Відтак поступово почала відновлюватися й банківська діяльність, зокрема у сфері кооперації. Так, Український кооперативний банк в Бережанах у своєму звітові Українському Державному Правлінню у Львові повідомляв про створення Фонду віднови державного життя, на рахунок якого цією банківською установою було переведено суму у 45 тис. 900 руб. 75 коп.<sup>280</sup>

Проте існувала й інша, паралельна дійсність, що руйнувала

<sup>277</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп.1. – Спр. 15. – Арк. 87.

<sup>278</sup> Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. – С. 257.

<sup>279</sup> Там само. – С. 337.

<sup>280</sup> Там само. – С. 276.



не лише перші паростки сталості суспільно-господарського ладу у підконтрольних українським місцевим органам влади місцинах, а й заперечувала саме утвердження Української Держави у її зародку – факт німецької військово-адміністративної окупації (чи союзницькими гітлерівцям військами) українських земель та цілковите заперечення права українців на власну державність політичною верхівкою німецького Райху (власне, особисто А. Гітлером), а також союзницькими Берліну сусідніми режимами у Братиславі, Будапешті та Бухаресті. Так, наприклад, вже 2 липня начальник Поліції безпеки і Служби безпеки (СД) таємно доповідав у Берлін, що «елементи групи Бандери» організували у Львові під керівництвом Я. Стецька та І. Равлика українську Народну міліцію й започаткували роботу магістратського бюро. При цьому, на противагу бандерівцям, німецькою айнзацгрупою було створено своє «українське і політичне самоуправління міста», додаючи, що «дальші заходи проти групи Бандери, а особливо проти Бандери особисто знаходяться у стадії підготовки. Вони будуть проведені якнайшвидше»<sup>281</sup>.

Додаткової дестабілізації додавав й польський саботаж і терор, а підризна політично-пропагандивна протидія поляків, що попри втрату державності внаслідок німецької агресії, так і не змогли позбутися ворожого ставлення до державотворчих прагнень українців, завдавала підступних ударів з середини та у спину щойно проголошеній державі українців та їхній національно-визвольній боротьбі.

Тим часом, у зв'язку з тим, що 1 серпня 1941 р. Галичину було включено німцями до Генеральної губернії по краю прокотилася хвиля народних протестів і зборів підписів на підтримку ОУН та Українського Державного Правління<sup>282</sup>, зокрема у Зборівському повіті народні зібрання відбулися у 71 населеному пункті, в Олієві (900 підписів), Озірній (1045 підписів), Великій Плавучій (536 підписів), Букачівцях (534 підписи), Білоголовах (596 підписів), Годові (615 підписів), Кудинівцях (509 підписів), Лопушанах (575 підписів), Перепельниках (575 підписів), Манаєві (576 підписів), Ярославичах (426 підписів) тощо<sup>283</sup>.

<sup>281</sup> Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 92.

<sup>282</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 3.

<sup>283</sup> Там само. – Арк. 3–4.

Слід зауважити, що нормальному функціонуванню українських управ усіх ступенів великі перешкоди все ж таки чинилися з боку німецьких і мадярських військових чинників (орте- і штадткомендатур). Часто траплялися випадки, коли, незважаючи на існування місцевих (сільських чи містечкових) українських управ, німецькій мадярській військовій коменданті уповноважували організувати місцеву державну адміністрацію (до міліції включно) польські елементи, особливо це траплялося на терені Тернопільської області. Німецька військова влада також досить часто втручалася у господарські відносини української адміністрації, надто у справу налагодження промисловості, сільського господарства й торгівлі, створюючи таким чином хаос та занепокоєння серед українського населення.

Крім того, на керівні посади в економічному житті німці прагли виставити польських господарників, поширювали чутки про повернення польських дідичів на націоналізовані земельні посілості та колишніх власників до націоналізованих промислових чи торговельних підприємств. Траплялися випадки, коли польські дідичі одержували від різного роду німецьких військових комендантів певні конкретно не окреслені уповноваження про передачу їм їхніх колишніх маєтків. Щоправда, з тих уповноважених ніхто так і не відважувався заявитися до села, аби спробувати перебрати до своїх рук керівництво тими маєтками. Подекуди німецькі військові чинники без порозуміння з українською державною адміністрацією чи місцевим проводом ОУН(р) змінювали встановлене українською місцевою управою керівництво підприємств на польських зверхників, що були заангажовані на протиукраїнську роботу (як, наприклад, щодо цукроварні у Ходорові, де німецька військова влада накинула на керівника польського офіцера, що був активним членом польської підпільної організації).

Утім найбільший безлад створювався в питанні організації й в роботі міліції через те, що у кожному районі, окрузі та області німецькі військові власті по різному ставилися до цієї справи. Особливо щодо проблеми озброєння міліції та її компетенції щодо прав арештовувати, здійснювати обшуки, вести слідство тощо. В одних районах міліції дозволялося носити зброю, в інших – заборонялося, тож

у більшості районів українська народна міліція діяла обеззброєно. Українській міліції також суворо заборонялося здійснювати арешти, що створювало ненормальний стан й спонукало ворожі до українців чинники ставати до організації збройної антиукраїнської боротьби з кривавими наслідками (як, скажімо, у с. Мелна чи у повіті Рогатин). Відтак українська міліція була неспроможною вести ефективну війну з диверсійними більшовицькими загонами у деяких районах й у лісистих теренах. Відновлювали свою діяльність й польські підпільні організації, які влаштовували вишкільні курси, військові вправи, використовуючи для цього колишніх польських старшин, що прибували в українські місцевості услід за угорськими військами. Траплялися випадки, коли українська міліція викривала зброю у польського населення, проте у відповідь з подачі польських поміщицьких кіл мадярські військові підрозділи роззброювали українську міліцію (як це було, наприклад, у с. Ходачків, у повіті Тернопіль)<sup>284</sup>. 1 серпня у Винниках на тютюновій фабриці українська міліція викрила польську терористичну організацію та антиукраїнські листівки, у Гишках та у Вирнях поляки поздирали з урядових будівель українські прапори, після чого вчинили замах на українського міліціонера. І усе це творилося при покритті гестапо, яке навіть прилюдно побивало українську міліцію (як то було 6 серпня у Винниках)<sup>285</sup>.

На терені Станіславської області від українських державних управ мадяри вимагали складення їм присяги вірності, на що отримали категоричну відмову. Населення ж українське беззастережно ставало на бік організованих ОУН державних адміністрацій. Мадяри окупували усю Гуцульщину та Підгір'я аж по Дністер. На цих теренах угорські війська (у яких було багато поляків, що зголосилися до угорської армії після 1939 р.) забороняли зображення тризуба під загрозою репресій (арештів і розстрілів), по селах тривало цілковите роззброєння української міліції, практикувалося побиття селян тощо<sup>286</sup>.

Щоправда, тривало й протистояння мельниківської та бандерівської організацій. Так, наприклад, бандерівці, збуривши людей,

<sup>284</sup> Там само. – Спр. 15. – Арк. 8–12.

<sup>285</sup> Там само. – Арк. 50.

<sup>286</sup> Там само. – Арк. 74.

вигнали представників ОУН(м) із зали під час зібрання робітників у Львові, а у Рогатинському повіті бойовики бандерівської ОУН ліквідували організаційну мережу мельниківців та створену ними районну управу<sup>287</sup>. У відповідь на центральних теренах України мельниківці за допомогою СД та гестапо роззброювали бандерівців, перебирали провід міліцією й змушували підписувати заяву з відмовою працювати з бандерівцями тощо<sup>288</sup>.

Певні тертя виникли в українських сільських управ і з УГКЦ, позаяк у деяких районах західних областей священики намагалися відібрати у селян церковні землі, які були конфісковані й передані селянам радянською владою, що, звісно ж, викликало у сільського населення невдоволення. Цьому сприяло й послання митрополита А. Шептицького від 10 липня 1941 р. про організацію парохії й громади. У тому посланні голова УГКЦ закликав духівництво організувати місцеві адміністрації, надаючи священикам право силою своєї влади встановлювати по громадах вїтїв та призначати начальників міліції. Крім того, А. Шептицький закликав духівництво обійняти усі ерекціональні ґрунти та маєтки, організувати школи й укласти з учителями службові договори. Митрополит також наказав священництву підготувати німецькі прапори й декорувати ними парафіяльні будинки та закликав населення до послуху німецькій владі і майбутній цивільній владі тощо. Усе це входило у суперечливість з сільськими управами вже організованими ОУН(р) під егідою УДП.

Загалом же, як доповідав С. Бандері І. Климів («Легенда»), з 200 районів Буковини, Галичини і Волині ОУНівці перебрали владу у 187 районах, тобто у 3 тисячах 300 населених пунктах. Він також зазначав, що наказ про запровадження української державної влади на засадах ОУН(р) виконали майже усі друзі по усіх західноукраїнських землях і частково у східноукраїнських, а загалом у 213 районах<sup>289</sup>.

<sup>287</sup> Там само. – Арк. 8–12.

<sup>288</sup> Там само. – Спр. 14. – Арк. 10; – Арк. 11.

<sup>289</sup> Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1. – С. 388.



1 липня 1941 р. факт проголошення відновлення Української Держави від 30 червня було визнано Українським Національним Комітетом<sup>290</sup>. А. Гітлер, як стверджував В. Горбовий, дізнався про установчі державотворчі збори у Львові 2 липня й розпорядився розпустити український уряд (УДП), провідників заарештувати, а їхніх співробітників взяти під суворий нагляд і контроль Головного управління безпеки III Райху (RSA)<sup>291</sup>.

Водночас начальник поліції безпеки і СД Відділу IV А повідомляв 2 липня 1941 р. до Берліна, що Штаб оперативної групи В 17-ї Армії прибув до Львова 1 липня о 5-й годині ранку й розмістився в колишній штаб-квартирі НКВС, а також про те, що внутрішніми військами СРСР 26 червня було криваво придушено український повстанський рух (бл. 3 тис. осіб було страчено в катівні-тюрмі НКВС, а живими залишилося ледь не 20% української інтелігенції). Проте, з проголошенням Української державності члени «групи Бандери» під керівництвом Я. Стецька та І. Равлика зорганізували

<sup>290</sup> Бюлетень Українського Національного Комітету. – 1941. – ч. 1.

<sup>291</sup> Українське державотворення. Акт 30 червня 1941: Збірник документів і матеріалів. – С.477.

міліцію й відновили бюро муніципальної ради. На протипагу бандерівцям німці негайно запровадили в місті українське і політичне самоврядування та розпочали підготовку до щонайшвидших заходів проти бандерівців загалом й самого С. Бандери зокрема<sup>292</sup>.

Спецслужби (гестапо і СД) звітували з Генеральної губернії до Берліна також, що «Айнзацгрупа Б повідомляє 2 і 3 липня [19]41 р. про спроби національно настроєних українців під керівництвом Бандери проголошенням Української республіки та створенням міліції поставити німецькі власті перед доконаним фактом» і що «Бандера, щоб утвердити себе як вождя українського визвольного руху, утворив Український Національний Комітет, при чому йому вдалося об'єднати майже всі емігрантські групи, які були протилежними по своїх світоглядних та політичних поглядах. Що стосується групи ОУН під керівництвом полковника у відставці Мельника і групи УНО під керівництвом ст. лейтенанта у відставці Омельченка, то вони у цьому участі не брали»<sup>293</sup>. Крім того, бандерівці розвинули особливу активність, зокрема й у розповсюдженні листівок, в одній з яких «говориться між іншим про те, що український визвольний рух, якого раніше переслідувала польська поліція, тепер буде переслідуваний німецькою поліцією»<sup>294</sup>.

Тож від 2 липня 1941 р. було прийнято заходи з вимогою для українців (під загрозою арешту), що знаходилися на теренах Генерального губернаторства, але там не проживали, негайно повернулися до власних домівок, а керівним особам українських емігрантських організацій, які знаходилися на території Райху, аби подбали про те, щоби їхні члени дотримувалися наданих їм вказівок. Було також постановлено: «Різних політичних керівників українських емігрантів береться під домашній арешт, особливо в Генеральному губернаторстві, в тому числі також Степана Бандеру»<sup>295</sup>.

Невдовзі, вже 3 липня 1941 р. у Кракові відбувся допит С. Бандери державним підсекретарем Е. Кундтом з приводу Акту 30 черв-

<sup>292</sup> Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 92; ОУН у 1941 році. Документи. – С. 265.

<sup>293</sup> Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 100.

<sup>294</sup> Там само.

<sup>295</sup> Там само. – С. 100–101.

ня. С. Бандера з'явився на допит дещо пізніше за членів президії УНК (вважаю за доцільне навести саме цю частину протоколу його допиту державним підсекретарем Кундтом у присутності доктора Феля, асесора фон Бюлова і полк. Бізанца):

«Кундт: Я роз'яснив панам, які підписали інформаційний листок № 1 як листок Українського Національного Комітету, – не як представникам Національного Комітету, а як особам, що зміст цього інформаційного листка не узгоджується з фактами. Український Центральний Комітет є єдиною визнаною організацією українців у Генеральній губернії. Але і він не є уповноваженим заступати якісь політичні інтереси за межами ГГ. Те, що багато українців, передусім старших і молодших емігрантів, часто сходяться і висловлюються про свої бажання й орієнтації, ми це знаємо і цьому не перешкождали. Ми тут цілком відкрито проводили іншу політику стосовно поляків. Коли б поляки сходилися і говорили про політику, ми б тоді їх посадили в тюрму. Українців, які тут мешкають як гості, трактується окремо.

Спочатку мусить бути досягнута перемога проти Советського Союзу. Перед цим уся зона операцій є регіоном влади німецького вермахту. Що потім вирішить фюрер, коли ці операції завершаться, ми не знаємо. В кожному разі тільки він прийматиме рішення.

Я вважаю, тепер це ясно. А тепер я хочу запитати у пана Бандери:

– У цій загадковій інформації львівського радіо чи, можливо, якогось іншого ворожого радіо на цій хвилі, стверджується, що п. Бандера був піднесений до вождя вільної держави західних українців і що він на підставі цього оприлюднив, або ж віддав на оприлюднення Декрет № 1, у якому він призначив Стецька керівником держави.

Перше запитання: Чи вас, пане Бандера, попередньо запитували про ваше бажання взяти на себе керівництво Українською державою і чи прокламація по радіо сталася у відповідності з вашою волею?

Друге запитання: Чи авторство декрету номер 1 належить вам?

Перекладач: Пан Бандера хоче просити надати змогу йому дещо доповнити стосовно української позиції.

Кундт: Але я вказую на те, що авторитетною є лише німецька позиція.

Бандера: Вже 20 років і до сьогодні українці ведуть війну проти більшовизму, а саме у революційній формі. Цю війну вони вели самостійно. Керівництво ОУН проводило революційну боротьбу проти всіх окупантів окупованої України. Ця боротьба до останнього моменту велася як самостійна від імені самостійної, незалежної України. У цій боротьбі ОУН завжди намагалася знайти однодумців і союзників до великої боротьби 1939 року проти Польщі й Росії, а останнім часом лише проти більшовизму. Великонімецька влада, а саме націонал-соціалістична влада є головний союзник і в цьому випадку якраз тим, хто дотепер завжди стояв на нашому боці. ОУН щиро й у різноманітний спосіб співпрацювала з німецькими службовими інстанціями. Вони (українці) спільно боролися проти Польщі й також зазнали втрат і, нарешті, співпрацювали в тій формі, яку з часу війни дозволяв їм німецький уряд. У ці два (останні) роки велася також боротьба проти большевизму, однак цілком секретно і лише у формі, яка дозволялася німецькими службовими інстанціями, з котрими проводилася співпраця, причому політичному становищу Німеччини через це жодним чином не було завдано шкоди чи небезпеки.

Цей час організація використала для того, аби підготувати всі фактори української данності на остаточну боротьбу проти її найбільших противників – противників усіх часів, проти росіян і особливо проти більшовизму. У цій роботі вона вже протягом двох років зазнала втрат, що були принесені для спільної політичної боротьби. Організація підготувалася до боротьби із зброєю і зробила все, щоб вступити в цю вирішальну боротьбу із зброєю, причому у формі, яка дозволялася німецьким урядом.

Кундт: Я передав бажання Українського Національного Комітету в справі українського легіону до Берліна. Рішення ще не прийнято.

Бандера: ОУН вступила в боротьбу, частина в лавах німецького вермахту, а частина як організатори в тилу большевицьких військ, маючи виконувати завдання у взаємопорозумінні з вермахтом, а ча-



стина в советській армії повинна була сприяти послабленню большевизму у співпраці з німецькою армією.

Кундт: Те, що досі сказав Бандера, і за обсягом, і за значенням – відоме і мені, й тим людям, які мають з цим справу.

Бандера: Тому я хочу це ще раз підкреслити, оскільки в цій боротьбі ми не пасивні глядачі, а активні учасники, у тій формі, в якій ми тепер маємо можливість брати участь у цій боротьбі.

Кундт: Це правильно, поки Ви підтримуєте контакти з німецькими службовими інстанціями. Ваша робота відповідно й оцінюється.

Бандера: У тій боротьбі, яка зараз проводиться, всі вступили у боротьбу за самостійну, незалежну й вільну Україну. Ми боремося за українські ідеї і українські цілі. Як зараз почалася ця остання боротьба, я віддав наказ своїм людям все зробити для того, аби боротися спільно із німецькими військами. Я дав вказівку негайно утворити в районах, зайнятих німецькими військами, адміністрацію і місцевий уряд. Це доручення я дав ще до війни.

Кундт: За відомістю якоїсь німецької службової інстанції?

Бандера: Основою, на якій базувалася повністю співпраця з німецькими службовими інстанціями, була мета утворення самостійної Української держави. За ці два роки мої люди за це віддавали життя і продовжують за це боротися і сьогодні.

Кундт: Я поставив конкретне запитання – чи після вступу німецьких військ було проголошено український крайовий уряд і чи про це знала яка-небудь німецька службова інстанція. Те, що Ви представили стосовно німецької співпраці, не є вирішальним, а лише питання, чи німецька службова інстанція знала про проголошення крайового уряду.

Бандера: Перш, ніж почалася війна, біля 15 червня я передав меморандум до райхсканцелярії, у котрому сказано, що потрібно буде негайно приступити до створення уряду. Я віддав наказ: після звільнення українцям заснувати у менших областях крайовий уряд, а у більших – державний уряд. Цей наказ було віддано перед початком акції до повстанських груп через кордони, для того, щоб ці групи негайно вступили в боротьбу і створили у звільнених районах крайовий і державний уряд.

Кундт: Чи Ви про це сповістили абвер?

Бандера: Так, але абвер і перед, і після початку війни не вважав себе компетентним у цих питаннях. Це відбулося в Берліні.

Я підкреслюю, що це не відбулося у формі домовленості. Мені сказали, що офіційні інстанції ще не прийняли жодних рішень і що, можливо, що постане український уряд, який дадуть українцям в руки. Це відбулося у формі розмови, а не обіцянки.

Кундт: Чи ви були проголошені вашими людьми тимчасовим керівником цього першого українського уряду в Західній Україні на основі вашого наказу після вступу німецьких військ до Львова?

Бандера: Цей наказ я віддав як керівник організації ОУН, тобто як керівник українських націоналістів, оскільки ця організація керує українським народом.

Я за дорученням ОУН оголосив себе керівником українського народу. ОУН була єдиною організацією, яка вела боротьбу і має право заснувати уряд на основі теперішньої боротьби.

Кундт: Право мають німецький вермахт і фюрер, який завоював країну. Він має право визначати український уряд.

Бандера: Це був би уряд, який створювався б за наказом німецького уряду. А цей уряд створювався там тимчасом самостійно і також з метою співпрацювати із німцями.

Кундт: Це сталося у контакті з німецьким військовим комендантом?

Бандера: Я не знаю, чи люди робили це там із погодженням німецьких службових інстанцій. Я дав інструкції, аби робилося все те, що треба робити у згоді із німцями. Я припускав, що це відбувалося у згоді, оскільки радіостанція принесла це з німецькими повідомленнями.

Кундт: Цікаво, що намір до німецького фюрера і німецького вермахта був переданий німецькою і українською мовами, а подальша заява лише українською.

Бандера: Щодо випадків у Львові, я не поінформований. На зборах Українського національного комітету у Львові був присутній Стецько.

Чи там був і Старух, коли це відбувалося у Львові, я не знаю. Гриньох був там як військовий священник у німецькій уніформі.

Кундт: Моє сьогоднішнє завдання полягало в тому, щоб, по-перше, роз'яснити панам про те, що я досі отримав з Берліна в якості відповіді на поставлений у свій час запит, по-друге, досягти ясності щодо всієї львівської справи. Подальший розвиток не є моєю справою, моя справа – лише про це повідомити.



*Співробітники Ганса Франка: д-р. Ейсфельд (Dr. Eisfeld), державний секретар Йозеф Бюглер (Josef Bühler) та заступник держсекретаря Кундт (Kundt) у Кракові, 12 травня 1941 р.*

Я хочу панові Бандері сказати одне:

Той факт, що він передав меморандум до райхсканцелярії, ще не означає дозвіл, що те, що він мав намір зробити згідно із своєю волею, є бажаним і для уряду Райху. Отже, він не може казати, що те, що він висловлював, стало законом, і через це, що панове з абвер, тобто службова інстанція фюрера, повідомлена побіжно про намір, не дала згоди на його реалізацію. Як далеко і яким чином фюрер сприйме думки не лише пана Бандери, бо меморандуми передані й багатьма іншими українськими політиками, залежить лише від фюрера.

Кундт: Крім цього, як 20-річний знавець української боротьби в колишній Польщі й Советській Росії, я хочу ствердити, що, на мою думку, не лише група Бандери, але й інші українці боролися і жертвували життям і, на мою думку, могли б виставляти ті самі претензії. Цими констатаціями я не хочу применшити заслуги пана Бандери і його людей, я хочу лише цим сказати, що ми, хто службове займалися цією справою, добре поінформовані про боротьбу українського народу, і що фюрер це удостоїть, як тільки буде вважати, що для цього прийшов час. Але неможливо, аби хтось діяв на свій лад, без німецького уряду. Тому панові Бандері і іншим панам я даю добру пораду – нічого не робити без відповідної згоди компетентних інстанцій і звертаю увагу на те, щоб зрозуміти, що поки німецький вермахт бореться із Советською Росією, країна є зоною операцій і

залишається такою доти, поки фіюрер визначить, що має відбутися далі. Тим самим я зробив роз'яснення, яке хотів зробити, і дав панам ще добру пораду, згідно з якою треба діяти. Чи має ще хтось що сказати?

Бандера: Я ще раз хочу відзначити і пояснити, що із всіх наказів, які я віддавав, я в жодному не покликався на погодження із будь-якою німецькою службовою інстанцією. У всіх наказах, які я віддавав, не покликався на жодну німецьку службову інстанцію чи на погодження німецьких службових інстанцій, а лише на мандат, який я отримав від українців. Розбудова і творення українського життя в першу чергу можливі через українців на території, де живуть українці, і це може, звичайно, лише тоді статися, коли до цього будуть залучені українські фактори. Я стою на тій точці зору, що поки що це може відбуватися лише в порозумінні з німцями.

Кундт: Що там буде відбуватися, визначить лише Адольф Гітлер»<sup>296</sup>.

Того ж дня (3 липня) начальник Поліції безпеки і СД Відділу IV А в рефераті 1 СС (№ 12) таємно повідомляв про наміри УДП («так званий крайовий уряд») на чолі з Я. Стецьком засідати у приміщенні Львівського університету. При цьому зауважувалося, що «бандерівська група ОУН» претендує на керівництво державою за принципом «Партія керує державою» й що де-факто цей уряд не визнано, проте слід уникати рішучих дій проти «узурпаторів» з огляду на військовий стан і настрої в області, додаючи про очікування вибуху підготовленого повстання у напрямі Бердичева та Житомир-Київ<sup>297</sup>. Цілком логічно, що така демонстративність намірів і зухвала енергічність бандерівців досить швидко почала не лише мозолити очі німцям, а й відверто дратувати їх.

Тоді ж, 3 липня 1941 р. (як і листами від 4, 5 і 6 липня), голова УДП Я. Стецько офіційно звернувся до канцлера Німеччини з повідомленням про Акт проголошення відновлення Української Держави й запропонував співробітництво між Україною і Німецькою імперією як союзними державами<sup>298</sup>. Вказуючи на Акт відновлення

<sup>296</sup> Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 105–113; ОУН у 1941 році. Документи. – С. 274–281.

<sup>297</sup> Там само. – С. 128; – С. 281–282.

<sup>298</sup> ЦДАВО України. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 378. – Арк. 20–27.

державності, після певного історичного екскурсу (зокрема й акцентуючи на визнанні України Німеччиною за Берестейським договором у 1918 р.) Я. Стецько відверто зізнавався А. Гітлеру, що «безпосереднім виразником ідей цього акта та наших політичних прагнень була і є Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери», а також доводив до відома фюрера, що «опираючись на повний суверенітет своєї влади, українська держава приєднується до нового Європейського порядку»<sup>299</sup>.

Подібною ж риторикою відзначалася й Декларація УДП, що очевидно була спрямована до прочитання вищими шаблями Райху. ОУН ще раз твердо заявила про невідворотність свого наміру відновити й устійнити Українську державність. І на цьому шляху все ще розраховувалося на розуміння та допомогу «союзницької» Німеччини. Так, визнаючи, що «українська територія звільнена у висліді воєнних ділань Славної Німецької Армії від ворожої окупації», ОУН заявила про те, що вона «приступила негайно до перебудови цілого життя, опертого досі на фікції радянської державності, що була тільки формою поневолення – на основах правдивої свободи і державної суверенності України»<sup>300</sup>. При цьому Провід ОУН(р) все ще сподівався переконати верхівку Німеччини й самого фюрера у доречності визнання державності України якщо не цілковито на підставі Акту від 30 червня 1941 р., то принаймні на засадах Берестейського договору УНР з Центральними державами (у т. ч. Німецькою імперією) від 9 лютого 1918 року. «Нова Українська Держава, базуючись на повній суверенності своєї влади, стає добровільною в рямці нового ладу Європи, який творить вождь Німецької Армії й німецького народу – Адольф Гітлер.

Ми мали змогу dokonати Акта відновлення нашої державності саме завдяки побідам Славної Німецької Армії, яка під проводом свого великого вождя вийшла на боротьбу за цей новий лад.

Виходячи з цієї основи, – зазначалося в Декларації УДП, – нав'язуючи далі до міждержавного акта 1918 року, до почувань найглибшої приязні, які має український загаль у відношенні

<sup>299</sup> Україна в Другий світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 95–96.

<sup>300</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 2–2 зв.

до Німецької Армії та світоглядових і ідеологічних залогень Українського Революційного Націоналізму, Нова Українська Держава і її влада – стають у процес будівництва нового ладу в Європі і цілому світі, за якими розпочали боротьбу найбільші провідні мужі і народи нашої доби та заявляє волю й готовність взяти в цій боротьбі якнайбільш активну участь»<sup>301</sup>. На завершення УДП запевняло своєю Декларацією, що ми (УДП та ОУН) «створимо здорові сильні підвалини нашої Державної Незалежності й будемо рівночасно в стані дати незалежну економічну допомогу Німецькій Армії»<sup>302</sup>.

Проте 5 липня у Кракові на німецький допит до державного секретаря (Staatssekretär) уряду Генеральної губернії Й. Бюглера (Bühler) знов було викликано С. Бандеру та членів президії УНК (д-ра Горбового, проф. Андрієвського, Мудрого, д-ра Шухевича, окрім відсутнього В. Петріва, що перебував у Празі), де їм було оголошено про негативне ставлення німців як до діяльності УНК, так і до Акту проголошення відновлення Української Держави.

Після вищезгаданої розмови гестапо взяло С. Бандеру під домашній арешт у столиці Німеччини від 6 липня<sup>303</sup>, а згодом відправило до тюрми у Берлін на Принцрегентенштрассе. 7 липня 1941 р. гестапо заарештувало В. Горбового та полк. В. Євтимовича (гетьманця, керівника езекутиви УНК), а 8 липня 1941 р. проф. Андрієвському було повідомлено про заборону діяльності УНК. У липні арештові було піддано й автора відомого «Декалога» (10 заповідей українського націоналіста) С. Ленкавського, якого до 19 грудня 1944 р. було утримувано у концтаборі «Аушвіц».

За таких умов 7 липня у Львові (на вул. Руській, 20) зібралися ще вцілілі члени та співробітники Проводу ОУН, які перебували у місті: Я. Стецько (в. о. провідника ОУН), М. Лебедь (заступник), І. Климів, І. Равлик, Л. Ребет, Я. Старух, В. Турчковський та Р. Ільницький (в якості секретаря). Учасники схвалили пропозицію голови УДП Я. Стецька відкинути німецький ультиматум, продовжити й далі встановлювати владу на місцях у провінції та мобілізувати лю-

<sup>301</sup> Там само.

<sup>302</sup> Там само. – Арк. 2 зв.

<sup>303</sup> РГВА. – Ф. 1699к. – Оп.1. – Спр. 229. – Спр. 8.

дей на боротьбу за повносяжне здобуття державної самостійності. Водночас було відкинуто думку про підняття всенародного збройного виступу проти німців як несвоєчасну та на часі нездійсненну. Як очільник уряду, Я. Стецько відмовився перейти у підпілля, незважаючи на ризики. Було також вирішено, що у випадку його арешту керівництво УДП має перебрати на себе Л. Ребет, а ОУН очолив би М. Лебедь. Виходячи з цього, для призначення в. о. голови УДП чисті бланки з підписом та печаткою отримав І. Климів, а Я. Старух та В. Кук – для призначення членів уряду в Центральній та Східній Україні<sup>304</sup>.

Між тим на Я. Стецька було здійснено невдалий замах. Він же, зі свого боку, 7 липня 1941 р. надіслав (як голова Українського Державного Правління) до німецького Міністерства закордонних справ заяву з черговим обумовленням дій ОУН(р) та обґрунтуванням нагальності у відновленні Української державності, в тому числі й з огляду на інтереси самої Німеччини. Ось, зокрема, що з цього виводу писав голова УДП, сподіваючись на ознайомлення з його заявою керівники націонал-соціалістичного Райху (переклад з німецької): «Як голова українського уряду, і як заступник вождя Організації Українських Націоналістів, що протягом усього часу боролася за утворення Української Держави, розглядаю цей факт, з української точки зору, як єдину правильну і вигідну для інтересів Великої Німеччини справу.

Ця точка зору надає можливості дійти згоди з німецькими органами влади, позаяк між відновленням Української Держави та прагненням Великої Німеччини створити Європу на нових засадах не тільки не зустрічає заперечень, але навпаки, на моє найглибше переконання, зустрічає цілковиту згоду.

Створений мною уряд, – наголошував Я. Стецько, – відповідає бажанням української



<sup>304</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 84. – Арк. 206; *Стецько Я.* 30 червня 1941: Проголошення відновлення державності України. – Торонто; – Нью-Йорк; – Лондон, 1967. – С. 256–262; *Ільницький Р.* Події 30 червня 1941 р. // *Ільницький Р.* Думки про українську визвольну політику. – Галяч, 2007. – С. 126–127; Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. – С. 160.

громадськості. Зі збільшенням [кількості] областей, звільнених від московської окупації, буде розповсюджуватися й вплив нашого правління на решту української території. Склад створеного мною уряду буде піддано змінам і доповненням у відповідності з потребами і волевиявленням населення. Як український націоналіст я не можу погодитися з партикулярними розділеними інтересами та розділеними внутрішньодержавними правліннями. У випадкові, якщо в Києві буде створено український уряд, то останній буде приєднано до одного з центральних правлінь об'єднаної української держави.

Далі я роз'яснюю як заступник вождя ОУН – Степана БАНДЕРИ та як голова українського уряду, що стверджую точку зору тісної спільної праці і спаяного союзу з Великою Німецькою Державою, що здійснить наше звільнення з рабства. Ми розуміємо це, цінуємо і добре знаємо, що це має вирішальне значення для подальшого перебігу історії та зростаючих всебічних відносин між Німеччиною та українським народом. Тим більше, будучи революційними борцями, ми знаємо, що жертви героїчної німецької армії, котра сьогодні на далеких полях України, борючись проти нашого спільного ворога, поставила на карту своє життя, варті помсти.

Вищенаведені рушійні причини й найчесніші переконання українського націоналіста зобов'язують мене зберігати цю політичну лінію та продовжувати розпочату діяльність.

З цієї причини, – наголошував Я. Стецько, – я не можу у цей вирішальний історичний для мого народу зворотній пункт, діяти не інакше, як у повній гармонії з моїм національним обов'язком і не можу відмовитися від розпочатої діяльності.

З іншого боку – я не хочу ані затьмярувати необхідні українському народові дружні зв'язки, ані послаблювати допомогу Великої Німеччини у боротьбі проти Москви, й пропоную з висловленою повагою свої послуги»<sup>305</sup>.

Утім, попри цей та попередні подібного роду листи і заяви, 9 липня 1941 р. голову Українського Державного Правління було заарештовано німцями і переправлено до столиці Райху.

<sup>305</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 37. – Арк. 248–249; – Ф. 65. – Спр. 9079. – Т. 3. – Арк. 176–177.



Відзначу, що вже 7 липня 1941 р. командування 17-ї німецької армії (група Іс/АО) видало розпорядження для військових інстанцій щодо організації української самооборони і підлеглого самоврядування в районі оперативних дій армії. Вказувалося на потребу призначення у всіх селах, громадах і містах бургомістрів з антибільшовицькими настроями української національності з можливістю їхнього відкликання, а також створення у Східній Галичині підлеглих німцям й лояльних до них місцевих об'єднань самооборони з осіб української національності (чисельний склад самооборони не мав перевищувати норми в 1 особа на 100 мешканців, а зі зброї мали бути видані лише пістолети, карабіни і гумові палиці з трофейного майна). На українців же на схід від Збруча таке розпорядження не розповсюджувалося. При цьому варто наголосити, що усі ці заходи запроваджувалися в тому числі й в протидію зусиллям ОУН(р) та УДП щодо установа власних державних органів української влади на звільнених від радянських окупантів теренах. Зокрема, у зазначеному армійському розпорядженні окремо наголошувалося, що слід перешкоджати прагненням українців до політичної самостійності та утворення української національної держави, а також створенню української армії<sup>306</sup>.

Своєю чергою МЗС Німеччини 10 липня через легацийного радника Гросскопфа передало до Абвера II таємну директиву, яку через ОКВ наказом було надіслано у групу військ «Південь» щодо невизнання Українського Державного Правління і заборони діяльності ОУН(р). У ньому, зокрема, говорилося про тимчасові директиви Відомства А. Розенберга щодо дій в Україні. Йшлося про те, щоби з місцевого українського населення формувати Ради довіри, які б виступили помічниками командуючого запліллям прифронтового району і в яких не було б ні самостійних адміністративних завдань, ані власних виконавчих органів, натомість – лиш обов'язки консультування німецьких інстанцій та посередництво між німецькими військами і місцевим населенням. Особливо наголошувалося на тому, що: 1) Український уряд не може бути визнаним (Я. Стецька невдовзі мало бути проінструктовано належним чином у Берліні);

<sup>306</sup> Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1. – С. 361.

2) С. Бандеру та його «групу» слід було відсторонити від політичних справ, позаяк мала бути створена Рада довіри; 3) політичні перегрупування недопустимі; 4) таке тимчасове розпорядження зберігало чинність до запровадження цивільного правління<sup>307</sup>.

При цьому німецька розвідка активно стежила через своїх інформаторів за керманичами та активістами ОУН(р) й, зокрема, вже 12 липня 1941 р. начальник Поліції безпеки і СД у Кракові таємно повідомляв (в т. ч. й оперативну групу «С»), що актив бандерівців чисельністю близько 30 осіб було спрямовано до Києва з завданням якомога швидше створити у місті український уряд, подібно до того, як це було зроблено у Львові, а також заявити про нього по столичному радіо<sup>308</sup>. Крім того, як видно з таємного повідомлення начальника Поліції безпеки і СД Відділу IVA Реферата 1 СС (№ 23) від 15 липня 1941 р., німецькі керівні (як і угорські) кола в Україні відкидали й ігнорували С. Бандеру та Я. Стецька, проте на перших порах стримано ставилися до формування ними окружних органів влади і самоврядування (рішуче заперечуючи проти ОУНівської міліції та бургомістрів), вважаючи, що формування українського уряду відбуватиметься за узгодженням з Берліном. При цьому зазначалося, що 11 та 12 липня усі українські партійні угруповання Львова, включно з прихильниками ОУН(м), однак окрім групи Бандери, запевнили VO ОКВ (капітана проф. Коха) і висловили свою лояльність щодо німецької влади. ОУН(р) же висунула вимогу внести ясність щодо позиції Райху з питання майбутнього України (її державної незалежності) та відносно звільнення з-під варті С. Бандери. У відповідь д-р Кох заявив, що рішення щодо Української державності може приймати лише фюрер, а проблема звільнення Бандери не є в його компетенції. Більше того, німецький представник додав, що за необхідності потрібну роботу з будівництва нового суспільства можна провадити і без бандерівської ОУН<sup>309</sup>.

Вже на середину липня 1941 р. було припинено вільний випуск усіх газет ОУН(р) та позбавлено її можливості використовувати

<sup>307</sup> Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1. – С. 366–367.

<sup>308</sup> РГВА. – Ф. 500к. – Оп. 2. – Спр. 229. – Арк. 37.

<sup>309</sup> Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1. – С. 373.

ти близько 20 типографій, які бандерівці свого часу експропріювали у власних інтересах у перші дні звільнення Львова від більшовиків<sup>310</sup>. Ба більше, у таємних розпорядженнях МЗС, гестапо та СД навколо питання Акту 30 червня все частіше щодо ОУН (групи Бандери) використовувалися вирази на кшталт: «уявний український крайовий уряд у Львові», «гонорова та активна група Бандери», «інсценований у Львові акт», «збентежений хід людей Бандери», «акт самочинства» тощо<sup>311</sup>.

Згодом у 1948 р. С. Бандера щодо тактики німців зауважував: «З весною 1941 року, напередодні вибуху німецько-советської війни стали очевидними гітлерівські пляни супроти України: підманути туманними кличами й обіцянками, запрягти до свого імперіялістичного воза, а потім зробити з України терен колонізації, господарської експлуатації і джерело невільничої робочої сили. Спершу, на час війни, Берлін плянував грати на облуду – з одного боку, обіцяти державність, а з другого – викручуватись воєнними обставинами, українською невідповідністю і т. п. Одним із головних аргументів гітлерівської облудної політики був закид, що українці невідповідні, необ'єднані, розсварені, нема з ким говорити і т. п. А при тому була ставка на розігравання одних проти одних, не допускаючи до порозуміння»<sup>312</sup>.

16 липня А. Гітлер зібрав нараду складі райхсміністра Г. Ляммерса, фельдмаршала В. Кейтеля, райхсмаршала Г. Герінга, райхслайтера М. Бормана та ін. Серед запрошених був і райхслайтер А. Розенберг, який ще 20 червня 1941 р. на нараді у А. Гітлера пропонував поділити європейську частину СРСР на чотири райхскомісаріати, з наданням кожному різних зовнішніх форм: протекторат Балтенланд (Прибалтику), національну державу Україна (мала зайняти територію в 1,1 млн кв км з населенням у 60 млн осіб), федеративну державу Кавказ і позбавлену національних окраїн Московію. Утім, усі намагання А. Розенберга схилити фюрера і керівництво Райху до відновлення Української державності, хай і з певними обмеження-

<sup>310</sup> РГВА. – Ф. 500к. – Оп. 2. – Спр. 229. – Арк. 81.

<sup>311</sup> Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – С. 201–210; ОУН у 1941 році. Документи. – С. 354–356.

<sup>312</sup> Бандера С. Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном // *Бандера С. Перспективи української революції*. – Мюнхен, 1978. – С. 85.

ми, не мали успіху, його план було відкинуто, а сам А. Розенберг 17 липня 1941 р. був призначений на посаду міністра у справах окупованих територій на Сході. На нараді 16 липня 1941 р. А. Гітлер заявив, що територіями Райху мали стати Балтенланд, Генеральне губернаторство, «староавстрійська» Галичина, а також Крим разом з тилом (тобто територією на північ від Криму)<sup>313</sup>.

Райхсфюреру СС Г. Гімmlеру А. Гітлер наказав розробити план «Ост», спрямований на знелюднення територій, що підлягали включенню в кордони Великонімецьчини<sup>314</sup>. Уже в липні 1941 р. Г. Гімmlер представив фюреру перший варіант цього плану з двома фазами його реалізації. У другій, розрахованій на 30 років фазі, передбачалося виселити до Сибіру або знищити майже всіх поляків, 75% білорусів, 65% українців Галичини тощо, а всього – від 30 до 45 млн осіб. Другий (доопрацьований) варіант під назвою «Генеральний план «Ост». Правові, економічні і просторові принципи облаштування на Сході» був представлений 28 травня 1942 р. у Берліні-Далемі оберфюрером СС, професором, доктором Конрадом Мейєром<sup>315</sup>.

Тож у Берліні перемогла безапеляційна позиція: «Йдеться про самовільний вчинок відомої честолюбивої та активної групи Бандери. Інценізований ними у Львові акт, з нашої точки зору, не має жодного державоправного значення»<sup>316</sup>. На згаданій нараді А. Гітлер також остаточно висловив свої погляди: «Не повинно бути й мови про те, щоб дозволити створення якоїсь військової сили на захід від Уралу, навіть якщо для цього нам треба буде воювати сто років. Усі спадкоємці фюрера повинні знати, що безпека Райху буде гарантована тільки тоді, коли на захід від Уралу не буде жодної іноземної

<sup>313</sup> Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 176–177.

<sup>314</sup> Райхсфюрер СС Г. Гімmlер в «Деяких міркуваннях зі стосунків з чужинецькими народами Сходу» зазначав: «При стосунках з чужинецькими народами Сходу ми маємо настільки, наскільки це можливо, визнавати право існування окремих народностей й п'клуватися про них, тобто поряд з поляками і жидами виділяти українців, білорусів, гуралів, лемків і кашубів. Якщо будуть виявлені ще які-небудь малі народи, то й вони. [...] Досить скоро, я так уявляю, що за 4–5 років, стане, до прикладу, невідомим поняття «кашуби», позаяк вже більше не існує такого народу. [...] Так само, нехай і в більш тривалішій перспективі, на наших територіях може зникнути саме поняття про такі народи, як українці, гуралі або лемки».

<sup>315</sup> Generalplan Ost. Rechtliche, wirtschaftliche und räumliche Grundlagen des Ostaufbaus (Vorgelegt von SS-Oberführer Professor Dr. Konrad Meyer, Berlin-Dahlem, 28. Mai 1942) // Bundesarchiv. – R. 149. – A№ 157a. – Seit. 1–100. – Art. 1.

<sup>316</sup> Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 206.

армії. Німеччина бере на себе захист цього простору від можливої небезпеки. Незмінним повинен залишатися тільки такий принцип: ніколи не дозволяти, щоб хтось інший, окрім німців, носив зброю. Це надзвичайно важливо. Навіть якщо потім нам видасться зручним притягнути підкорені іноземні народи до військової допомоги, то це було б помилкою!»<sup>317</sup>.

Німці однозначно висунули вимогу відкликати Акт 30 червня. На це політична служба ОУН(р) твердо заявила, що проголошення відновлення Української державності у Львові вже стало історичним фактом і стане однієї з славних традицій і свят українського народу. «Проголошення відновлення української державності без створення уряду стало б порожньою декларацією. Український уряд – це доказ існування Української держави. Українська державність була проголошена не лише у Львові; – наголошувала ОУН(р), – державна влада створювалась усюди в країні, де лише було ліквідовано московський режим, в деяких місцевостях навіть раніше, ніж у Львові. Це підтверджує прагнення українського народу до власного державного суверенітету»<sup>318</sup>. Було також зауважено, що «хоча ОУН і створила уряд, її членами зайняті лише і деякі урядові пости, більшість керівників виконавчих структур не члени ОУН, а фахівці, або відомі українські політичні особистості. Уряд має підтримку таких авторитетів, як митрополит уніатської Церкви граф Шептицький, архієпископ православної Церкви Полікарп, колишній президент Національної ради Зах[ідної] України д-р Кость Левицький та ін.»<sup>319</sup>.

Водночас ОУН(р) запропонувала німцям компромісну схему принципу організації функціонування української влади на час до визволення усєї України, чи хоча б Києва. Тож, до часу визнання нової держави Німеччиною, передбачалося, що український уряд скличе у західних землях Українську Крайову Раду для співпраці з німецькими військовими установами у Львові. Крайова Рада була б підзвітна голові українського уряду, що тимчасово існував би лише

<sup>317</sup> Проблема ОУН-УПА. Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА: Основні тези з проблеми ОУН-УПА (історичний висновок). – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – С. 24–25.

<sup>318</sup> Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 213–215.

<sup>319</sup> Там само.

для української громадськості. Відтак, до часу визнання УДП, німецьким військовим установам пропонувалося співпрацювати з Крайовою Радою, тим паче, що українські установи нижчого рівня, такі як обласні і районні адміністрації тощо, уже були створені й функціонували майже по усій західноукраїнській території. Крайова Рада повинна була би будуватися за фаховим принципом із відділеннями: управління, міліції, господарства, охорони здоров'я тощо, а її компетенція мала б поширитися на усі західні терени. Члени ж уряду (УДП), що були визначені на чолі окремих ресортів, могли б виконувати відповідні обов'язки і в Крайовій Раді.

Такий компроміс, на думку ОУН(р), з одного боку, міг заспокоїти українців, з іншого – не суперечив би «вичікувальній позиції Німеччини» щодо розвитку подій в Радянській Україні та в Києві. При цьому націоналісти припускали, що Берлін остаточно може «пізніше визнати український уряд, замість сьгодні його касувати, особливо тоді, коли розвиток в Східній Україні лише підтвердить нашу сьгоднішню позицію»<sup>320</sup>. Питання ж державної самостійності України не підлягало дискусії, до того ж, як вважали в ОУН(р), «для обох сторін».

Натомість представники німецької влади на початку серпня 1941 р. висунули Проводові ОУН(р) три вимоги, однією з яких було розв'язання українського уряду (УДП), сформованого 30 червня<sup>321</sup>. У відповідь ОУНівці відмовилися виконати саме цю умову, мотивуючи тим, що ОУН(р) не має легального права розпускати уряд, позаяк це є прерогативою Українських Національних Зборів<sup>322</sup>. «Характерно, – згадував Я. Стецько, – що у часі переговорів, ведених у Берліні 1941, серпень, делегати німецького уряду пропонували нам перемену УДП на якийсь Ляндрат чи Байрат при німецькій владі, що якраз відповідало концепції Геббельса його «шем-гаверементс»<sup>323</sup>. Очевидно, це було нами у принципі відкинуто»<sup>324</sup>.

12 липня урядуючий провідник ОУН М. Лебедь наказав Орга-

<sup>320</sup> Там само. – С. 216–217.

<sup>321</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 39. – Арк. 1.

<sup>322</sup> Там само. – Арк. 10.

<sup>323</sup> *Goebbels J. Diaries 1942–43.* – New-York, 1948. – P. 225.

<sup>324</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 119.

нізації поступово переходити у підпілля<sup>325</sup>, а у Львові легально працювало тільки бюро УДП (заступником голови УДП після арешту Я. Стецька І. Климів призначив М. Степаняка, якого після арешту в середині вересня 1941 р. змінив на цій посаді Л. Ребет)<sup>326</sup>.

Тим часом похідні групи ОУН(р) рушили в українські Закарпаття, Берестейщину і Пінщину, а головне – просувалися поза р. Збруч, через Проскурівщину, Житомирщину, Вінниччину на Київ, а далі – на схід і південь України.

Провід Організації кинув у політичний бій з головним завданням створювати місцеві українські управи та організувати збройну боротьбу близько п'яти тисяч (5000) найкращих активістів. Похідні групи були поділені на три основні частини.

Перша – «Північна» (бл. 2 тис. 500 осіб) була зосереджена перед вимаршем понад Бугом й мала за мету прибути до столиці країни – Києва. Її провідниками були М. Климишин (заарештований німцями у Житомирі), потім Д. Мирон-«Орлик» (убитий у Києві 25 липня 1942 р.), опісля – П. Сак-«Могила». З провідних членів ОУН(р) у Києві, між інших, перебували В. Сидор («Шелест»), Д. Маївський («Тарас») і М. Прокоп. У столиці група «Північ» видавала підпільну газету «За Самостійну Україну» та журнал «Молода Україна», які виготовлялися у підпільній друкарні ОУН ім. М. Хвильового<sup>327</sup>.



Друга група – «Середня», або «Центр» (бл. 1 тис. 500 осіб), провідником якої був бойовик М. Лемик («Сенишин»), що 1933 р. здійснив атентат на секретаря Консульства СРСР у Львові А. Майлова. Група була зосереджена на захід від Сяну, в Перемишлі і Ярославщині, звідкіля рушила на схід й мала за призначення пробитися до Харкова, проте це їй не вдалося (значну її частину розгромили німці; М. Лемика разом з п'ятьма іншими членами групи стратило гестапо в жовтні

<sup>325</sup> Лебедь М. Організація протинімецького опору ОУН 1941–1943 років // Сучасність. – 1983. – Ч. 1–2. – С. 151; Шанковський Л. Похідні групи ОУН. – Мюнхен, 1958. – С. 23.

<sup>326</sup> ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75135 фп. – Арк. 11.

<sup>327</sup> Стецько Я. С. 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 76.

1941 р. у Миргороді). Частина групи дісталася Сумів, де створила підпільну організацію<sup>328</sup>.

Третя група – «Південна» (бл. 1 тис. осіб) виступила з Сяноччини під проводом М. Річки, якого згодом заступив З. Матла у напрямкові на південний схід із центром в Одесі<sup>329</sup>. Група «Південь» пройшла через Дніпропетровщину аж у Донбас і Крим, охопивши підпільною мережею Одеську, Кіровоградську, Миколаївську, Херсонську, Запорізьку, Дніпропетровську, Сталінську області й заклавши осередки в Криму (до Криму було спрямовано шість загонів у складі по шість оунівців в кожному; відомо, що одного підпільника німці заарештували у Симферополі; у вересні кілька оунівців було страчено у Джанкої<sup>330</sup>, а, наприклад, І. Осадчука гестапо схопило у Євпаторії й згодом переправило до Львова, де у грудні 1941 р. він був розстріляний у тюрмі при вул. Лонцького). Окремі представники ОУН(р), зокрема З. Ломацький, «Тимко», В. Барка, д-р Голубінка, І. Дубас дісталися й Кубані<sup>331</sup>.

Там, у центральних і південно-східних областях, на них очікували інші умови, інакша, ніж у підпольській Україні, трансформована комуністичним терором, народна свідомість. Заляканість людей вражала прибулих оунівців. Так, наприклад, 13 липня 1941 р. в Інформаційному листку для учасників Південної похідної групи ОУН(р) застережливо повідомлялося про цілковиту інертність українського населення на південний схід від Збруча: «Міліції не організують. Ждуть на наказ (“Як нам скажуть, то зробимо”, а хто має дати цей наказ, не знають). Управи не організують, рівно ж ждуть на наказ. Своїх думок не висказують. По дуже довгій розмові старші розговорюються, при цьому тужать за царськими часами, мовляв, добре було жити. З молоддю немає прямо з ким говорити. Найбільше розмовляють жінки і від них можна дістати найбільше інформації. До жидів чують ненависть, але немає ніякої там реакції. Брак ініціативи місцевого населення. Не є радо бачений в нім[ецькій] влад[і]. Тому

<sup>328</sup> Вісті Інформативної Служби ОУН. – 1942. – Ч. 7–9.

<sup>329</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 76.

<sup>330</sup> *Armstrong John A.* Ukrainian Nationalism. – Englewood (Colorado), 1990. – С. 97.

<sup>331</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 112.



дозволили навіть (перший випадок) перекладникам піти «в народ», організувати міліцію, самоуправу, пропаганду на терені Проскурівщини. Для наладнання цих справ віддають 10 авт до диспозиції. Одинокі тільки кинулися на розбирання колгоспного майна (живий інвентар і машини), бере той, хто може. У розмовах висловлюють свою байдужість у відношенні до цього: чи буде колгосп, чи ні. Про харчі дещо тяжче. Населення дає його, але рівно ж не з власної ініціативи. (Треба наказувати). Це може змінитися у відношенні до пох[ідних] груп, з огляду на працю, яку вони дають. Справа підвод буде теж відай не легкою. Загально можна схарактеризувати населення так (на основі заповіданих інформацій цілковита інертність, брак віри в зміну перестрашення, при звичаєння все робити на наказ згори)»<sup>332</sup>.

Не менш пригнічені відомості надходили й з Житомирщини (звіт від 17 липня 1941 р. з м. Житомира): «Загал населення зубожілий, не мають що їсти, брак зовсім хліба. Люди обдерті, босі, хати обірвані, опущені, почорнілі, тини поламани, церкви порозбивані або замінені у шпихліри. Сумний – опущений зовнішній вигляд українських сіл. [...] Вражіння загальне – це одна велика руїна. [...] Не вірять у Самостійність, бо не бажа[ю]ть її і тому уважають, що німці завоювали Україну і що тепер буде тільки трохи життя, так як було – більш не буде. Зовсім брак молоді, так є у селах і так у містах. Богато молоді є дійсними комсомольцями, що вірять в ком[уністичну] ідею. Комуністи мали ідею, мали сильну пропаганду і це дуже багато. Німці не мають ні одного, ні другого. [...] Нині треба людей будити не зі сну, а зі страху... Народ в основі свій зовсім здоровий і здібний до державного життя. Брак головно інтелігенції, вона була чужа переважно, наша ж знищена, вивезена. Місто було чуже, таким і осталось»<sup>333</sup>.

З огляду на такі обставини Провід Організації підготував спеціальну інструкцію для селян, в якій було відображено програмові засади ОУН(р) та ставлення Організації до колгоспів та розподілу землі<sup>334</sup>. Третя похідна група, що вийшла з Проскурова до Центральної України, мала при собі «Інформативний листок» (від 18 липня

<sup>332</sup> Відновлення Української держави в 1941 році. Нові документи і матеріали. – С. 71–72.

<sup>333</sup> Там само. – С. 86–87.

<sup>334</sup> ДАВО. – Ф.Р-1021. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 62.

1941 р.) в якому містився витяг з праці Я. Стецька «За зміст державного життя» з роз'ясненнями щодо гасел державного життя та концепції розв'язання земельного питання<sup>335</sup>. Похідні групи не лише везли з собою національну символіку, портрети С. Бандери, листівки, агітки й відбитки програмових постанов ІІ Великого збору ОУН, накладу яких однаково катастрофічно не вистачало, а й намагалися організувати їхній друк безпосередньо в місцях постою у Центральній та Східній Україні.

Це, очевидно, мало певну користь, позаяк чим далі, звіти похідних груп ставали оптимістичнішими, проте лише частково. Ось, що повідомляла одна з похідних груп ОУН(р) на Київ: «По сусідніх селах ми зробили збори у колгоспах, перевибрали власти. Люди вже приступили до праці. Люди тут на Київщині дуже гарні, свідомість національна дуже глибока. Всі горнутья до нас надсподівано. Правда – страшно бідні й через цю біду сварятья за кожне поліно і за кожну курку. Нас годують, чим можуть, хоча самі мало мають і тому мусимо користати з допомоги німецьких військових кухонь. Відшукали ми вже тут й підпільників – ще бувших Петлюрівців. Гарні люди, працюємо над ними.

Всі хочуть Самостійної України, але без колгоспів. Нема ні одного, що хотів би остати в колгоспах. [...] Національний ґрунт – несподівано добрий. Кращий, чим у багатьох околицях Галичини, більше відсталих»<sup>336</sup>.

Разом з тим виявлялися й певні складнощі не лише економічного характеру, а й суспільно-політичного. Дійсність підрадянської України була суперечливою, пригніченою страхом й неоднозначною.

Відтак похідними групами, зокрема на Житомирщині, було зроблено такі висновки: «До вирішення економічного питання Українським Урядом, не вільно переводити [у] господарці жадних змін. Колгоспи лишаються як переходові, усі спільно мусять приступити до збору збіжжя і опісля поділять його поміж усі громадяни села. До цього часу Уряд Укр[аїни] видасть потрібні розпорядки. Самовільно ділити колгоспів не вільно. У містах усі держ[авні] склепи перебирає Місь[ке] Управління і пускає в рух наразі як власність міста, на-

<sup>335</sup> Відновлення Української держави в 1941 році. Нові документи і матеріали. – С. 97.

<sup>336</sup> Там само. – С. 76–77.

ставляючи своїх урядовців»<sup>337</sup>.

Так, у звіті командування Північної похідної групи про становище в Житомирській області від 21 липня 1941 р. поряд з констатацією того, що у місцевого населення «національна свідомість пририта, зокрема, по містах, ніякого політичного вироблення», окрім як в поодиноких людей з СБУ й інших різних підпільних організацій, звучали й певні застереження. «Ми на правду є одинокою найсильнішою політичною організацією. – зауважувалося у звіті, – Одначе мусимо уважно поставитися до місцевих революціонерів і ставити на місцевому елементі. Ми можемо бути помічною силою, ініціативним та організуючим чинником, не сміємо перегонювати... Самими гаслами і пропагандою не здобудемо народ, якщо він не буде мати хліба, праці і не буде впорядковане життя. Одначе треба двигнути народ і поставити перед ним велику ціль: Самостійність і власну владу!

Уважаю, що не дуже то зручно так нагально наживуватися зовні з фірмою ОУН і іменем провідника. При роботі їм виказати, хто ми і за що боремося.

...Зараз є ми у Київщині і ждемо тільки нагоди якнайскоріше вдертись з першими стрілами у Київ.

Текст [проголошення] Української Державности ми змінили в дусі відновлення, бо Українська Держава існувала, тільки уряд був нам ворожий. Не розв'язавши справи державности в засаді, не бачу можливости практичної діяльности нашого уряду. Силою забороняють. Це буде наш історичний акт. Ми його зробимо, спопуляризуємо і скапіталізуємо та переходимо до поставлення нашої Організації та роботи, розчисленої на довгі роки»<sup>338</sup>.

По прибутті до Центрально-Східної України похідних груп, частина членів яких були наддніпрянцями-емігрантами, там організовувалася місцева влада, а народові доносилися оунівська концепція державно-політичного ладу та суспільно-господарських відносин в майбутній Україні, створювалися обласні та окружні управи. У відповідь німецька окупаційна влада, як доповідало більшовицьке підпілля, у вересні 1941 р. «відкриває справжнє полювання на укра-

<sup>337</sup> Там само. – С. 87.

<sup>338</sup> Там само. – С. 114–115.

їнських націоналістів»<sup>339</sup>.

Звітуючи про стан справ у Центральній Україні, провідник похідної групи ОУН(р), що рухалася через Житомир на Київ, повідомляв наприкінці липня 1941 р., що «відношення німців є абсолютно вороже проти того, щоби на теренах східних і осередніх земель діяли в якийсь спосіб члени організації», примусово змінювали призначених оунівцями голів місцевих управ чи комендантів міліції, забороняли писати на привітальних брамах написи, такі як, наприклад, «Хай живе організація ОУН, Степан Бандера, Самостійна Україна» тощо, «відтак забороняють писати навіть «“Вільна Україна”, а кажуть писати “Звільнена”»<sup>340</sup>.

Один з членів похідної групи «Південь» наддніпрянець С. Глід згадував після звільнення з німецького концтабору, що на Кіровоградщині оунівці поширювали підручники з історії України, твори Д. Донцова й іншу націоналістичну літературу, Постанови II Великого збору ОУН, Акт проголошення Української Держави, відозви і летючки та точно виконували опрацьовані плани та інструкції Проводу ОУН(р) щодо налагодження української державної влади й націоналістичного підпілля. Українську Державу урочисто проголошувалося про містах і селах на мітингах і маніфестаціях з українськими прапорами, транспарантами і кличами. «Здається, – згадував підпільник, – остання така відкрита й масова маніфестація на осередніх землях України відбулася в містечку Вовкове на Кіровоградщині, в ній брали участь українці майже з усього району. Після того вже не було можливості відкрито вести підготовчу революційно-визвольну роботу серед населення, бо німці посилили безоглядний терор проти українського населення, а тому всі члени Похідних груп і інші провідні члени ОУН змушені були піти в підпілля і звідти продовжувати свою роботу»<sup>341</sup>.

Водночас, перебуваючи у складі похідних груп, їхні очільники й пропагандисти чекали на більші відомості та вказівки від УДП та Проводу Організації про долю своїх національно-революційних і державних очільників, про становище не лише Українського Дер-

<sup>339</sup> ДАЖО. – Ф. 1376. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 47.

<sup>340</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 45–47.

<sup>341</sup> Глід С. Фрагменти життя і мук. – Лондон: СУБ, 1955. – С. 18.

жавного Правління, а й Української Держави. Так, у звіті з-під Києва провідника «Міка» про ситуацію в Північній похідній групі від 20 липня 1941 р. він висловлював загальне питання: «Чекаємо не терпеливо на інформації, що діється у Львові й у Кракові. Що є зі Стецьком і Львівським Урядом»<sup>342</sup>.

Тим часом 14 серпня з'явився Меморандум ОУН(р) щодо вимоги розпустити уряд Української Держави, що був сформований 30 червня 1941 р. у Львові. У документі зазначалося: ОУН була свідомо, що в спільній боротьбі України та Німеччини за нові порядки в Східній Європі Україні доведеться платити великою ціною крові, а українські повстанці-оунівці в Західній Україні, як відомо, також спричинилися до швидкого наступального маршу німецького війська. Автори вказували також, що кількарічна співпраця ОУН з компетентними німецькими інстанціями зажадала від Організації багато людських жертв. Відтак ОУН боролася за незалежність України і, виходячи з переконання, що Німеччина в цій боротьбі буде допомагати ОУН, кожна жертва для ОУН була samozрозумілою й конечною. Що ж до нового порядку у Східній Європі, то тут, попри прихильні вислови, Райху закидалося, що з німецького боку так і не було оприлюднено жодного плану нового порядку в східноєвропейському просторі. Політика ж Німеччини навіть допускає можливість, що Російська імперія можливо існуватиме й далі, а лиш зміниться її уряд чи режим, і що Німеччина не буде перетворювати європейський Схід за принципом державної волі народів. На це висувалося попередження, що ідея української самобутності чинить опір будь-якому гнобленню України, як з боку жидівського більшовизму, так і з боку російського імперіалізму. При цьому було висловлено й сподівання, що саме стратегія на відродження самостійної України дозволить перемогти і розчленувати Російську імперію (Радянський Союз), а створення української армії, яка боротиметься на боці Райху, було б найкращим доказом того, що Німеччина не прибула на Україну як окупант. Після ж запевнення в доречності українсько-німецької дружби, зазначалося на прихильності східноукраїнського населення до державності, у здобутті якої є й мета ОУН. Меморандумом запевнялося, що ОУН не претендує на обов'язкову керівну роллю в державі, а натомість –

<sup>342</sup> Відновлення Української держави в 1941 році. Нові документи і матеріали. – С. 111.

ОУН підпорядковується Українській Державі, а не навпаки. Водночас застерезувалося, що ліквідація Німеччиною державності, проголошеної 30 червня 1941 р. могла б вказувати на факт її не бажання постанови Української Держави. Український уряд, створений за ініціативою ОУН, пояснювалося у документі, ще не означає, однак, що цей уряд є залежним від керівництва ОУН. Пояснювалося також, що хоча й голова уряду є членом ОУН, але більшість його членів призначалися за професійним принципом. Українська громадськість визнала той уряд і, отже, й створила для нього широку правову базу на звільнених від більшовизму українських областях. Мандат державного уряду, що його перейняв він від ОУН, тим самим став мандатом всього українського народу. Відтак у ОУН немає законного права розпускати уряд, позаяк це можуть зробити тільки Українські Законодавчі Національні Збори.

Розпуск УДП, застерігалось у Меморандумі, послабив би трудовий ентузіазм і волю до творення українського народу, що найбільше знайде своє відображення в економічному житті. Сформована протягом багатьох років ворожа позиція щодо будь-якої окупаційної економіки, а також розвинене до висот мистецтво саботажу з його незримими методами не тільки не зменшаться, а навпаки, ще більше посиляться під впливом зруйнованого внаслідок подій війни господарства. ОУНівці також натякнули про недоречність вигадувати нових аргументів для більшовицької, англійської та польської пропаганд, що націлені на поборення українського визвольного руху і зруйнування його співпраці з Німеччиною, якої прагнуть бандерівці. ОУН заявляла, що стоїть на тій точці зору, що розпуск або приборкання утвореного у Львові українського уряду тільки непотрібним чином обтяжить цю співпрацю. Зауважувалося про передбачення виникнення руйнівної дії з боку українських народних мас від оприлюднення наказу про розпуск уряду, особливо якщо їм пояснять, що керівництво ОУН змушене було зробити цей крок за пропозицією Райхсміністерства окупованих східних областей в ім'я українсько-німецького співробітництва.

Меморандумом резюмувалося, що під сучасну пору, коли немає жодного іншого Українського уряду, як зовнішнього вияву відновлення Української Держави, й коли Німеччина офіційно не заяви-

ла свого погляду на питання про Українську державність, а останні рішення з українського питання спрямовані проти єдності українських земель, розпуск сформованого 30 червня 1941 р. у Львові Українського державного уряду може завдати найбільшої шкоди не тільки Україні, але й Німеччині. Усе це, на думку ОУН(р), тільки погіршило б українсько-німецькі стосунки, суттєво зашкодить встановленню нового порядку в Східній Європі й справило б негативний вплив не лише на політичну співпрацю, а й також і на економічний розвиток. Вимога ж, аби ОУН розв'язала Український державний уряд, матиме далекосяжні внутрішньополітичні наслідки: це вимога рівносильна зреченню ОУН в українському політичному житті від її провідної ролі у визвольній боротьбі та в намаганнях державницького характеру.

У підсумку у Меморандумі виснувалося, що складно припустити, аби Німеччина хотіла б виключити ініціативну активність українців у встановленні нового порядку у Східній Європі, особливо якщо це принципово і в усіх своїх практичних проявах спрямоване на співпрацю з Німеччиною. Такі застереження пояснювалися тим, що питання Акта 30 червня 1941 р. має основоположне значення і далекосяжні наслідки для української політики. Відтак, на думку ОУН(р), вимога щодо ліквідації Українського державного уряду заперечувала ці далекосяжні фактори. Було також вказано, що цю справу вирішено лиш з огляду тогочасної тимчасової ситуації і зазначалося, що вияснити її слід з угляданням сучасних вимог поточного моменту, аби не зашкодити принциповій настанові, позаяк засадничих антагонізмів не існує<sup>343</sup>.

Тоді ж ОУН, в особі Крайового Проводу, своїм Комунікатором різко відреагувала і на хвилю масових арештів німцями її прибічників на Східних і Західних Українських Землях, зауваживши на «наклепи» та «злочинну і крайно-шкідливу акцію групи інж. Мельника», яка, мовляв, віддавна нацьковує німецьку владу проти ОУН(р). У Комунікаті також було висловлено обурення з приводу нещодавньої спроби атентату на голову УДП Я. Стецька<sup>344</sup>.

<sup>343</sup> АА Politarchiv. XIII/ R 105191. ВІ. E292431-292441; Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. – Т. 3. – С. 35–43; Акт 30 червня 1941 р.: 36. док. і матеріалів. – Львів; – Київ, 2001. – С. 384–390; ОУН у 1941 році. Документи. – К., 2001. – С. 436–443.

<sup>344</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 118–119.

А тим часом 20 серпня 1941 р. Декретом № 2 А. Гітлера «Про запровадження цивільного управління на новозайнятих територіях Сходу»<sup>345</sup> німцями було утворено райхскомісаріат «Україна» на чолі з гауляйтером і обер-президентом Е. Кохом з тимчасовою резиденцією у Рівному<sup>346</sup>.

Влітку ж 1941 р. наказом Крайового Проводу українських націоналістів на матірних українських землях і начальника Команди Української Революційної Армії І. Климів («Є. Легенди») було оголошено «повстання на всіх українських землях самостійної соборної Української держави» й про те, що «Укр. Нац. Армія перебирає під свою руку: а) Охорону кордонів Української держави перед зовнішнім ворогом та боротьбу з ним. б) Охорону й безпеку діяння Української державної влади. в) Охорону життя, праці й майна громадян Української держави»<sup>347</sup>. Осібним наказом було оголошено також про створення Українських повітряних сил та центру Української панцерної зброї. Окрім Української Революційно-Національної Армії, в оборону державності мав стати також Український військовий легіон, які становили дві частини однієї Української Армії й підлягали Проводу та Головному штабові ОУН на чолі з С. Бандерою. Відтак на терені всіх українських земель було запроваджено воєнний стан, воєнні революційні трибунали, зокрема й збірну відповідальність родоу й національну за всі проступки проти Української Держави, Українського війська



<sup>345</sup> Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. – С. 255.

<sup>346</sup> До цієї військово-адміністративної окупаційної зони, що в дійсності була створена 1 вересня 1941 р. під назвою райхскомісаріат «Україна», увійшли: Волинь, Полісся, південь сучасної Білорусі (в т. ч. українська Берестейщина), більша частина Поділля, Київщина, Чернігівщина, Полтавщина, Подніпров'я, Причорномор'я. Поділялася на 6 генеральних округів: «Волинь і Поділля», «Житомир», «Київ», «Дніпропетровськ», «Миколаїв», «Таврія». Територія змінювалася відповідно до змін фронтової смуги (у вересні 1942 р. площа райхскомісаріату становила 340 тис. км з населенням у 17 млн осіб).

<sup>347</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 8.



та ОУН<sup>348</sup>.

На цьому тлі вкрай загострилися взаємини між бандерівською та мельниківською ОУН, а також ставлення німецької окупаційної влади до мережі бандерівських осередків на усіх їхніх організаційних рівнях. На початку вересня 1941 р. з наказу начальника німецької військової розвідки і контррозвідки В. Канаріса, Абвер розірвав співпрацю з ОУН(р)<sup>349</sup>. Тоді ж Крайовий Провід на західноукраїнських землях випустив своє застереження до членів і симпатиків ОУН у зв'язку з намірами окупаційної влади здійснити арешти націоналістів, в якому радив у жодному разі не зізнаватися про свою приналежність до ОУН(р) й не співпрацювати з німцями. «Ніхто з наших друзів не голоситься на поліцію, якщо його кличуть і інших справах. Не даватися арештувати, втекти зі зброї, одначе, ще не вживати. Арештовані рішучо не признаються до приналежності до ОУН. Признавання до приналежності будемо трактувати так, як це трактували ми за Польщі та за совітів – цебто, як зраду, сьогодні до ОУН ніхто не належить, – наголошувалося в документі. – Ніхто не сміє працювати з гестапо, бо це зрада, бо це вража робота супроти України. Співпрацю з гестапо будемо уважати тим, чим признавання до приналежності до ОУН є зрадою, так, як ми уважали співпрацю з польською поліцією та НКВД. Рішучо не можна робити жодних українсько-німецьких концертів, забав, прийнят'я і т. д. Це все бойкотувати»<sup>350</sup>.

15 вересня поліція безпеки і СД райхскомісаріату «Україна» рапортувала в Берлін: «Діяльність західноукраїнської групи Бандери стає все більш шкідливою в інших районах України. Там пропагують національні політичні ідеї, для яких раніше не було практично жодного сприятливого підґрунтя. Ці ідеї становлять гостру небезпеку для німецьких інтересів сьогодні і в майбутньому»<sup>351</sup>. Цього ж дня всі поліцейські органи Райху (поліція безпеки, СД, гестапо, там-ємна польова поліція, Абвер) провели перші масові арешти членів

<sup>348</sup> Там само. – Арк. 8–9.

<sup>349</sup> Україна і Німеччина у Другій світовій війні: Збірник документів. – Париж–Нью-Йорк–Львів, 1993. – С. 117.

<sup>350</sup> ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 931. – Арк. 149.

<sup>351</sup> Проблема ОУН-УПА. Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА: Основні тези з проблеми ОУН-УПА (історичний висновок). – С. 26.

ОУН(б) на окупованій території України та в інших країнах. 16 вересня 1941 р. С. Бандеру, якого від 6 по 25 липня утримувано у берлінській тюрмі, після чого він до 15 вересня перебував під домашнім арештом, було запроторено до центральної в'язниці Берліна, а за чотири місяці переведено до концтабору «Саксенгаузен», поблизу Оранієнбурга. Двох братів С. Бандери поляки-капо (фольксдойче) забили до смерті у концтаборі в Аушвіці<sup>352</sup>. У ті ж вересневі дні у столиці Німеччини арештові було піддано й інших знаних членів ОУН(р) – Я. Стецька, І. Габрусевича, О. Тюшку, В. Стахіва, Н. Процика, Ю. Хименця, О. Антоновича. Масові арешти відбулися у Кракові, Львові й по усій Західній Україні. У наступні два роки німцями було заарештовано чи убито 80% керівного складу ОУН(р)<sup>353</sup>.

Опинившись у становищі відкритого антиукраїнського повороту політики офіційного Берліну й репресій з боку німецької окупаційної військової влади, Провід Організації скликав 19 вересня 1941 р. *І конференцію ОУН*, що відбулася у с. Сороки поблизу Львова. Її делегатами були лідери Організації, котрі тоді ще перебували на свободі – М. Лебець («Рубан»), М. Прокоп, Д. Мирон («Орлик»), І. Климів («Легенда»), І. Павлик, І. Ребак, В. Кук, М. Степаняк. Тоді ж фактичне керівництво Організацією перебрав на себе Микола Лебець, що зосередив значну увагу й зусилля на створенні Служби безпеки ОУН<sup>354</sup>. Було вирішено працювати у двох рівноцінних напрямках: користуватися усіма нагодами легальної роботи в культурних, політичних, адміністративних структурах окупаційної влади і одночасно перевести основну частину організаційних кадрів на нелегальне становище, готуючись таким чином до тривалої боротьби з Третім Райхом. Тоді ж назву Організації було змінено на ОУН Самостійників-Державників – ОУН СД.

Учасники конференції постановили (як згадував М. Лебець):

«а) перебрати адміністрацію на низах у свої руки та

<sup>352</sup> Вітошинський Б. Українсько-польські взаємини в німецьких тюрмах і концтаборах // В боротьбі за українську державу. – Вінніпег, 1990. – С. 160–162; Вінтоляк О. Про Авшвіц і як загинув Василь Бандера // В боротьбі за українську державу. – Вінніпег, 1990. – С. 301, 305–306

<sup>353</sup> Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933–1945. – Warszawa, 1972. – P. 247; Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. – Т. 2. – Львів, 1997. – С. 79–97.

<sup>354</sup> Панченко О. Микола Лебець: життя діяльність і державно-правові погляди. – Полтава, 2001. – С. 67.

продовжувати започатковану Українським Урядом працю;



б) перекинути якнайбільше провідних одиниць за Збруч на цілість земель України, щоб продовжувати працю, що її започаткував Український Уряд на Західних Землях; розподіл колгоспів і радгоспів, ховання майна перед грабеджами і безпека українського населення перед сподіваним голодом, захоплення друкарень і випуск преси, широка пропаганда ідеї і гасел визвольної боротьби, протисовєтська і протинімецька пропаганда, акти проголошення відбудови Української держави в містах

і селах та маніфестації народу (останній акт проголошення відбувся в місті Василькові – 30 км від Києва);

в) боротьба з голодом. Німці стягали рештки врятованого збіжжя, і зима та весна рр. [19]41–42 принесли також на Західні Землі, зокрема в підгірських теренах, голод. У малих підкарпатських селах бувало щоденно по 14 похоронів людей, що вмирали голодовою смертю;

г) освідомно-роз'яснювальна акція проти масових вивозів на роботи до Німеччини, а в дальшому організація пасивного спротиву (втеча в часі т. зв. лапанок);

д) акція проти надмірного стягання контингентів і пропаганда за вмілим захованням майна;

е) пропагандивно-роз'яснювальна підготовка до активної боротьби з німецьким окупантом, розкриття німецьких плянів поневолення і колонізації України. Одночасно така ж акція проти нових намагань большевизації українських теренів, що її проводили наслані Москвою в Україну агенти та партизанські диверсійні групи;

є) збір та магазинування зброї;

ж) вишкіл нових провідних кадрів для визвольної боротьби вже майже на всіх українських землях із членів підбольшевицької окупації та охоплення ними щораз дальших і глибших теренів;

з) поширити наші програмові і політичні постанови та методи-

ку і тактику боротьби в зв'язку з охопленням цілоти українського терену і народу та з його політичними національними і соціальними надбаннями, щоб у народі, що був досі розділений окупаційними кордонами, довести до програмового погодження політики й тактики, думки й чину»<sup>355</sup>.

Отже, на конференції було вирішено продовжувати збройну боротьбу за українську державність, проте тепер вже не лише проти комуністичного Радянського Союзу, а й проти нацистської Німеччини.

У листопаді 1941 р. перед Абвером було покладено завдання придушити увесь український націоналістичний рух<sup>356</sup>. 25 листопада німецькі спецслужби поширили секретну інструкцію такого змісту: «Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання у райхскомісаріаті “Україна”, мета якого – створення незалежної України. Всі активісти руху Бандери повинні бути негайно арештовані і після ґрунтовного допиту таємно знищені як грабіжники»<sup>357</sup>. Загалом було схоплено близько півтори тисячі націоналістів, частину з яких кинуту до концтаборів (Заксенгаузен, Освенцім), львівських та інших місцевих тюрем, сотні було повішено і розстріляно. Масових облав зазнали осередки в Центральній та Східній Україні.

Так німецькими окупантами практично було знищено процес відновлення Української Держави й взято курс не лише на недопущення її відродження, а й фактично на ліквідацію ОУН СД. Про це свідчать й німецькі документи, в одному з яких (Einsatzkommando der Sicherheitspolizei und des SD) від 25 листопада 1941 р. усім підрозділам у Києві, Дніпропетровську, Рівному, Миколаєві, Житомирі, Вінниці визначалося: «Стверджено безспірно, що Бандера-Бевеґунґ готує повстання в Райхскомісаріаті з остаточною метою створити незалежну Україну. Усі функціонарії Бандера-Бевеґунґ мусять бути негайно ув'язнені і після детального допиту мають бути зліквідовані як плюндрівники. Протоколи допитів негайно переслати до Айн-

<sup>355</sup> *Лебедь М.* УПА. – Мюнхен, 1946. – С. 17–18.

<sup>356</sup> Україна і Німеччина у Другій світовій війні : Збірник документів. – С. 117.

<sup>357</sup> Trial of major war criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg 14 November 1945 – 1 October 1946. – Vol. XXXIX. – Nuremberg, 1949. – P. 268–269; Проблема ОУН-УПА. Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА: Основні тези з проблеми ОУН-УПА (історичний висновок). – С. 26.

зацкомандо Ц/5. Цей лист після ознайомлення керівниками команд знищити!»<sup>358</sup>.

Ось, що повідомлялося у пресовому обіжнику «Пролом» про масові арешти гестапо ОУНівців: «Останніми часами гестапо, при допомозі мельниківців, розпочало масові арешти людей за приналежність до ОУН. Зокрема багато виарештовано тих членів ОУН та чільних українських громадян, які на приказ свого Провідника Степана Бандери творили українську владу та позанимали керівні пости в українських урядах.

Такі арештування відбулися на Східніх Українських Землях в областях: Київській (Васильків, Біла Церква, Лисянка, Сміла, Хвастів, Умань і інш.), Житомирській, Вінницькій, Кам'янець-Подільській, Дніпропетровській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській та інш.

На Західних Українських Землях: Галичина, Волинь, Полісся, Лемківщина, Холмщина, а зокрема у Львові у т[оварист]вах: «Січ», «Жіноча служба Україні», Інститут національної освіти. Поза землями України в таких містах як: Краків, Берлін, Відень і інш.

Зі знатніших осіб арештовано слідуючих:

Провідника ОУН Степана Бандеру, голову уряду Ярослава Стецька, професора університету Юрка Стефаніка (Київ), ректора Педагогічного інституту д-ра Сака (Київ), ректора [Інституту] ветеринарії Чінченка (Київ), відомого східноукраїнського поета Гай-Головка Олексу (Київ), редактора Позичанюка (Київ), ін[женера] Кравціва (Стрий), мг-ра Малащука (Станіславів), Рибчука (Станіславів), Кравчука Романа (Львів), Одарку Лебедь, жінку Миколи Лебедя (Львів), мг-ра Ребета Льва, урядуючого голову Державного управління (Львів), мг-ра Дарку Цісик Ребетову (Львів), мг-ра Волощина Ростислава (Рівне), Уляну Самчук (Рівне), цілу Обласну управу в Тернополі, декого з Обласної управи в Рівному і Луцьку, як: мг-ра Марченка, Андріїшина, Юревича, Коха Ю., Зубрицького Г. і інш. Всіх арештованих около 1500 осіб.

Причини арештів: намагання зліквідувати ОУН під Проводом Степана Бандери як єдиної й потужної української організації, що

<sup>358</sup> Harris W. R. *Tyranny on Trial: The Evidence at Nuremberg*. – Dallas: Southern Methodist University Press, 1954. – P. 184.

твердо стоїть за самостійну Українську державу. Свідчить про це те, що впарі з арештами зліквідовано всі українські уряди, а місто них засновано німецькі, в яких рішаючий голос всьому мають німецькі комісарі»<sup>359</sup>. До 1943 р. майже повністю були розгромлені мережі ОУН СД не лише в Україні, а й в Німеччині, Австрії та Чехії.

Тим не менш, ОУН у грудні 1941 р. оголосила наказом командувача УНРА команданта І. Климів ( «Є. Легенди») про організацію збройної боротьби за самостійність Української Держави проти московських окупантів<sup>360</sup>. Тоді ж до українського народу з закликом розгортання збройної боротьби з Червоною Армією за незалежну Українську Державу звернувся й Крайовий Провід ОУН СД<sup>361</sup>. Прикметно, що попри нацистські репресії щодо націоналістів, у наказі І. Климів вказувалося, що «в боротьбі з варварством – московсько-большовицького босяцтва та його грабіжницької держави – Німецька армія являється союзником України»<sup>362</sup>. Не було німців й серед ворогів Української державності у вищезгаданому зверненні Краєвого Проводу до українського народу, яке завершувалося закликами: «Ставай до будови Української самостійної держави. Ставай в лави Української революційної армії, в лави ОУН. Бо лише вона – ОУН – поведе тебе належним шляхом, як і дотепер вела. Народе! Знай! Москва, Польща, мадяри, жидва – це Твої вороги. – Нищ їх. Знай! – Твоїм проводом є Провід українських націоналістів, є ОУН. Твоїм вождем є Степан Бандера. Твоєю ціллю є самостійна соборна Українська держава»<sup>363</sup>.

Згодом голова Українського Державного Правління Я. Стецько так пояснював спонуки вичікувальної позиції політичного Проводу ОУН СД і самого С. Бандери щодо становища в якому опинилися як уся Організація та її вожді, так і власне справа створення Української Держави та збройної боротьби за неї проти нацистської Німеччини. «Ситуація вичікування на dokonані факти і створення dokonаних фактів – мусіли знаменувати нашу політичну стратегію, – поясню-

<sup>359</sup> Пролом. – 1941. – Грудень. – Ч. 1; Українське державотворення. Акт 30 червня 1941: Збірник документів і матеріалів. – С. 442–443

<sup>360</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 13.

<sup>361</sup> Там само. – Арк. 12.

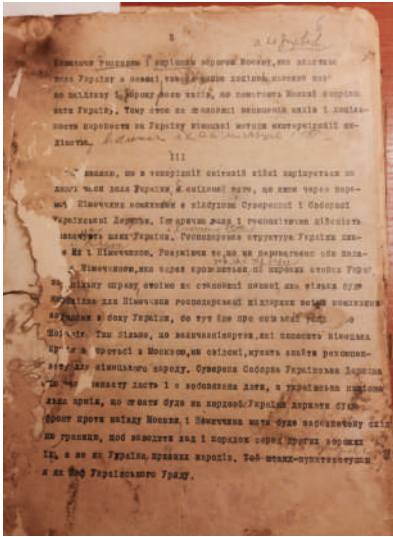
<sup>362</sup> Там само. – Арк. 13.

<sup>363</sup> Там само. – Арк. 12.

вав Я. Стецько. – Це була єдино правильна розв’язка за всяких умов, себто – або Німеччина змінить концепцію Гітлера колоніальної політики, або буде її продовжувати. Доки Німеччина не декларувала себе ворогом України виразно і ясно, не тільки заявами в писаннях Гітлера, але становищем уряду, доки Німеччина не виповіла нам війни фактично, не було доцільно нам – за тодішніх умов – виповідати її декларативно, коли ще не було прямих, доконаних нею фактів. Це тим більше, що монолітним не було становище німецьких провідних кіл. Навіть у партії були протилежні до Гітлера концепції, нпр. Розенберга, який не поділяв колоніальної політики Гітлера, не заперечував права України на незалежність і навіть уявляв собі союз Лондону – Берліну – Києва. В “Оберкомандо дес. Геерес”, фельдмаршал Бравхіч, в “Оберкомандо дер Вермахт”, адмірал Канаріс, не поділяли концепції Гітлера війни на Сході Європи, як колоніальної. Натомість фельдмаршал Кайтель і генерал Йодль притакували Гітлерові. Значить, як у самій партії, так і у війську не було одної політичної лінії, не було її в поодиноких міністерствах, у тому й в міністерстві закордонних справ, де було дві концепції аналогічно, як у Вермахті. Це теж оправдувало тактику вичікування з нашого боку і творення доконаних фактів. Рефлексом іншої думки до становища Гітлера була згода німецьких кіл на створення легіону – Дружин Українських Націоналістів і їх запряження не на Райх і Гітлера, але на вірність Українській Державі. У нашій політичній стратегії це входило як чинник на випадок зміни настанови Гітлера, а у випадку незміни ми враховували перехід цього вишколеного військового з’єднання в підпілля, згл[ядно] як кадр майбутньої Повстанської Армії, тому й очолив цю військову частину найкращий військовий політик, якого мала ОУН, Роман Шухевич. Він мав вирішити долю цієї військової частини у відповідному моменті – перехід в анти німецьку повстанську боротьбу, чи розбудову нормальної армії; якщо б Німеччина змінила свою політику, тоді – очевидно – наш Уряд уже визначував би напрямні дальшої розбудови армії. Роман Шухевич для цієї мети теж був призначений першим віцеміністром військових справ.

Наше вичікування з відкриттям збройного протинімецького фронту було мотивоване необхідністю заіснування виразного ворожого становища Німеччини до нашої держави. Заки мала розгоріти-

ся українсько-німецька війна, усе мусіло бути випробуване до кінця, бо це було за серйозне і за вагітне в наслідках рішення, яке прийняти не вільно було без ясної ворожої постави німців»<sup>364</sup>.



Остання сторінка нариса Я. Стецька «Мій життєпис» (машинопис з власноручними правками)

Але то є спогади, а тоді, у 1941-му році, провідні особи ОУН все ж таки не втрачали надії на те, що український фактор рано чи пізно змусить Німеччину до відновлення Української Держави, хай навіть і сателітної до III Райху. Не втрачав тієї надії й голова УДП Я. Стецько, який у липні 1941 р. (вже будучи в Берліні) у нотатках «Мій життєпис» записав: «Я вважаю, що в теперішній світовій війні вирішується на довгі часи доля України, Я свідомий того, що лише через перемогу Німеччини можливі є відбудова Суверенної і Соборної Української держави. Історична доля і геополітична дійсність визначили шлях України і Німеччи-

ни теж. Господарська структура України диктує її співпрацю з Німеччиною. Розуміючи те, що ми перемагаємо або падаємо з Німеччиною, яка зараз кровавиться ([]так як і укр. нарід[]), на широких степах України за спільну справу, стоїмо на становищі повної, яка тільки буде необхідна для Німеччини, господарської піддержки всіма можливими заходами з боку України, бо тут йде про спільний успіх, чи то неуспіх. Тим більше, що величезні жертви, які поносить німецька армія в боротьбі з Москвою, ми свідомі, мусять знайти рекомпензату для німецького народу. Суверенна Соборна Українська Держава цю рекомпензату дасть і є зобовязана дати, а українська національна армія, що стояти буде на кордоні України, держати буде фронт проти наїзду Москви і Німеччина мати буде забезпечену східну границю, щоб заводити лад і порядок серед других ворожих їй, а

<sup>364</sup> Стецько Я. С. 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 28–29.



не як Україна, приязних народів. Той штанд-пункт заступаю я як Шеф Українського Уряду»<sup>365</sup>.

Українці з ОУН все ще сподівалися на поступки Німеччини щодо Української державності після опанування Вермахтом Києва. І це яскраво видно з пояснень С. Ленкавського на нараді у Львові 19 липня 1941 р.: «Те, що ми робимо, будує українську силу. Були вагання, що маємо робити. В підпіллі є члени, що борються за самостійну Україну, тому мусимо сягати владу, щоби історично задокументувати факт. Німці питали, чому ми цього не узгіднили з ними. Ми боремося за самостійну Україну, отже, проголошувати протекторату не будемо. На те, щоби німці були вдоволені. Вони вдоволені з тим, що ми послушні. Наше гасло “Воля людині” має велике попертя у інших народів. Це, що ми зробили [проголошення відновлення Української Держави 30 червня – *П.Г.-Н.*], це є завершення факту права. Це є політичний капітал. Цей факт для німців менше вигідний. Мельниківці кажуть, що це не є серйозна річ, німці запросили Сеника до Берліна, і він там ходить з почесною вартою. Звернулись теж до Бандери, щоби приїхав до Кракова на певні розмови. Тепер є на розмові в Берліні і теж має почесну варту. Не хочемо перетягати струни. Певне рішення буде з моментом зайняття Києва... Маємо ворогів поляків і москалів. З Німеччиною війни не приготовляємо, ані революції не організуємо, бо це глупа справа. Німці дали багато жертв, щоби знищити Москву. За це будемо платити – ціна буде залежати від нашої сили. Німці теж не знають, як поставитися. Коли вони тут приїжджали, бачили велике піднесення серед українців, тому не роблять ніяких кроків»<sup>366</sup>.

Вже далеко пізніше, в еміграції, після програної III Райхом війни, попри невдалу в кінцевому підсумкові спробу ОУН(р) відновити Українську державність, оцінюючи Акт проголошення відновлення Української Держави, його наслідки та подальший розвиток революційно-визвольної боротьби, Я. Стецько зазначав: «Три клясичні складники держави – територія, населення, власна влада, – хоча короткий час – були реальною дійсністю. І нарешті, якщо б ми уважали політично доцільним у той час, то безумовно Дружини Українських

<sup>365</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 3. – Спр. 7. – Арк. 6.

<sup>366</sup> Там само. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 11–12.

Націоналістів під командуванням тоді сотника Романа Шухевича і майора Побігущого-Рена були б збройно станули в захист Акту 30 червня 1941 р. і відновленої української державности, а зокрема готові в околицях Львова і Золочева повстанці ОУН під командуванням очайдушного Євгена Легенди були б тим радше виступили збройно до бою проти німців. Але українська національна рація цього тоді не вимагала. Ми мали ширші, далекосяжні пляни. Вони стали дійсністю, коли заправлені в боях вояки Шухевича співтворили Українську Повстанську Армію і збройно продовжували дещо пізніше політично розпочату 30 червня 1941 р. двофронтову війну України – проти Німеччини і Росії»<sup>367</sup>.

Зі свого боку Д. Донцов, щодо спроби відновити державність України у 1941 р., цілком справедливо зауважував: «Акт скінчився хвилиною невдачею. Але яскраве проголошення гасла державности – не автономії, не федерації, не союзу з Москвою, а твердо проголошена воля нових «лицарів абсурду» йти «проти всіх», проти всяких «обставин», – ось що запалило душі воїнів УПА, ось що двигнуло їх до чину проти двох великих держав, що займали Україну! ...Акт 30 червня був чином, який голосно заявив, що Україна не зрікається свого повного права панувати на своїй Землі, ні своєї Правди, не зважаючи на жертви. *Contra spem spero!* Це було вогненне слово що робить чин»<sup>368</sup>.

Зрештою, сам С. Бандера оцінював Акт проголошення відновлення державности так: «30 червня 1941 р. ОУН бере на себе ініціативу й головну відповідальність, щоб засвідчити й реалізувати волю української нації відбудувати суверенну Українську Державу, бути самостійним господарем на своїй землі і тільки на тій плятформі встановляти своє відношення, свої взаємини з іншими народами – приятні чи ворожі, – залежно від того, як вони ставляться до державної самостійности й сувере-



**Степан Бандера**

<sup>367</sup> *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 19.

<sup>368</sup> *Донцов Д.* Вступне слово // *Стецько Я. С.* 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – С. 11.

ності народу. Проголошення 30.6.1941 р. віднови Української Держави Народніми Зборами у Львові, створення Тимчасового Державного Правління, проведення в літку того року народнього плебісциту на всіх звільнених від большевицької окупації українських землях, створення української державної і самоврядної адміністрації і відбудова самостійного українського життя на всіх ділянках – усе це були акти, довершені власною суверенною волею і силами українського народу, без уваги на становище гітлерівського режиму, проти його волі, бажань і плянів. ОУН була ініціатором й організатором тих політичних актів, вона взяла на себе відповідальність за них у свідомості, що до того зобов'язує її роля в сучасних визвольних змаганнях України, визнання такої її ролі і довір'я від українського народу і в переконанні, що такий категоричний вияв волі української нації в той час правильний і конечний перед власною історією, перед цілим світом і перед Німеччиною, війська якої займали українські землі»<sup>369</sup>.

У цьому контексті можна визнати, що проголошення відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. було історичною подією, що певним чином виглядала поспішною й авантюристичною у намаганні спонукати Райх до конструювання такого апріорі потужного й превентивно небезпечного для його імперського проекту суверенного сателіта як Україна, а спроба ж створення паралельної квазідержави під лейблєю «ОУН», відповідно, закономірно була приречена на поразку. Проте, водночас, доконана потуга й відчайдушний чин до державного відродження Актом 30 червня не лише втілили у собі національні прагнення й надії українського народу після поразки національно-визвольної боротьби 1917–1922 рр. і ліквідації самостійності Карпатської України, а й стали духовним стимулом для бійців УПА та на довгі покоління явилися натхненною силою для українців у їхньому шляху до побудови Української Самостійної Соборної Держави.

<sup>369</sup> Бандера С. В десяту річницю створення Революційного Проводу ОУН (10.2.1940) // Сурма (Мюнхен). – 1950. – лютий–березень. – Ч. 18–19; Бандера С. В десяту річницю створення Революційного Проводу ОУН (10.2.1940) // Гомін України (Торонто). – 1950. – червень. – Рік III. – Ч. 21/56–23/58.

\* \* \*

Історія трактування ідеології та світоглядних засад ОУН, зокрема і українського націоналізму в цілому, апріорі не може бути однозначною і є, здебільшого, сувоєм перекручувань і спрощувань, спонуканих політичною спекуляцією, кон'юктурних штампів, що межують з відвертими міфами, та бінарними оцінюваннями, зумовленими суспільно-політичними й етно-історичними травмами цілих поколінь і аж ніяк не сприяє висвітленню цього питання з мряки національної доцільності чи недоцільності, з огляду доречного минулого та на поточне сьогоднішнє... Усі ці запобіжні перестороги не мають достеменно жодного сенсу як у площині пошуків історичної правди, так і в контексті конструктів історичної спадщини, що формує сучасну дійсність й окреслює образ певного майбуття.

Ідеологічні засади українського націоналізму, зокрема в теорії і практиці ОУН, не заслуговують ні на таврування, ані на ідеалізацію, вони не потребують ні обвинувачень, ані виправдань, позаяк усе це аж ніяк не здатне змінити доконану тогочасну дійсність, яку, проте, неможливо належно збагнути без урахування безпосередньої мозаїки фактів певного хронологічно-історичного відрізка та духу того часу, як у європолітичному масштабі, так і у локальному етнонаціональному обширі.

Відтак, перш за все, слід усвідомлювати, що ідеологічні та світоглядні засади діячів ОУН, зокрема й засновників Революційного Проводу ОУН, формувалися на західноукраїнських теренах за польської окупації та під час впроваджуваної польським урядом політики пацифікації, санації та національних утисків і репресій щодо українців. Відповідно, ОУН була одним з кластерів українського національно-визвольного руху, що сповідувала симетричну тактику ведення націонал-революційного терору у відповідь на польський державний терор щодо українців, тобто – була однією (а не єдиною, хоч і прагла цього) з кількох українських суспільно-політичних сил радикального спрямування, яка щиро і небезпідставно вірила, що відродити українську державність можливо лише здійсненням революційної боротьби, яка, своєю чергою, переросте у національно-

визвольну війну українського народу. І боротьба ця мала би бути безкомпромісова та досягнути усі верстви великого українського народу на усій його етнографічно-історичній території, де здавна жили українці, не зважаючи на міждержавні кордони і на етичні обмеження щодо методів і засобів цієї боротьби проти гнобителів і поневолювачів своєї нації. Тож географія цієї боротьби, відповідно, не обмежувалася б Галичиною і Холмщиною чи Волинню і Поділлям, а сягала би теренів від Сяну до Дону, від гір Карпат до гір Кавказу, від Сіверщини і Полісся до Чорноморського узбережжя, від Закарпаття до Кубані, а отже – була спрямована не лише проти Речі Посполитої, а й проти Угорщини, Румунії та, головно, проти СРСР (Росії). І в цьому контексті варто зважувати, що політичні режими у цих державах-окупантах тих чи інших українських теренів були далеко не демократичними взагалі і до національних прав й до свобод українців зокрема.

Водночас важливо пам'ятати про стрімке формування та зміцнення у той час в Центральній-Східній та Південно-Західній Європі нових типів тоталітарних національних держав диктаторсько-вождистського типу на чолі з Пілсудським (Польща), Муссоліні (Італія), Антонеску (Румунія), Горті (Угорщина), Франко (Іспанія) й, зрештою, Гітлером (Німеччина) тощо. Національно-визвольні рухи після Першої світової війни мали власні державотворчі успіхи серед слов'ян на Балканах та у Центральній Європі й набували свого нового державно-національного успіху, наприклад, у Хорватії, Словаччині тощо. То був початок епохи занепаду імперіалізму й світанку націоналізму (націоналізмів), який не міг оминати й свідомість та світосприйняття нового покоління українських мас та нового українського політикуму над яким, до того ж, тяжіла й травма поразки вітчизняної демократичної державності (УНР) і в якому ще ятрила рана такого надшвидкого падіння державності в Закарпатті (Карпатської України). Тож, міркуючи про природу зародження українського націоналізму у ХХ ст., слід враховувати багатоманітність різних факторів як національно-ментального, так і історично-спадкового характеру, як внутрішньої української суспільно-політичної структуризації, так і колоніально-територіальних особливостей політики режимів окупаційних держав щодо українців, як трансформацію ти-

пології державних утворень в Європі, так і поширення на її теренах нової ідеї розвитку держав і суспільства (у національно-специфічних відмінностях, притаманних кожній окремій нації чи регіону) тощо. Тож усі ці кластери більшою чи меншою мірою, безумовно, вплинули на модель ідеологічно-теоретичної матриці, що була закладена у програмові засади революційної ОУН та на її бачення моделі Української Держави наприкінці 30-х – початку 40-х років ХХ ст.

Безсумнівним є те, що в націоналістичній ідеології ОУН(р) стрижневою складовою були українська національна державність (націократія) авторитарно-колективістського типу з монопартійним домінуванням (їдеться, звісно ж, про ОУН), її соборність та унітарність в розумінні її етнічності (диктатура титульної нації). Водночас, твердження щодо сповідування (надто на практиці) Організацією інтегрального націоналізму в його класичному (французькому, Ш. Морраса) розумінні, не має під собою істотних підстав, хоча (як і кожна подібна ідеологія) концепція ОУН у ті часи містила у собі певні його окремі ознаки.



Разом з тим, помилковим є й твердження про прийняття ОУН т. зв. «чинного націоналізму» Д. Донцова та його ідеології як організаційних програмових засад (це – неправда), хоча й емоційно та морально донцовські твори свого часу сприяли поширенню серед західноукраїнської молоді націоналістичних поглядів. Йдеться, зокрема, про те, що важливою рисою ідейних націоналістів кінця 1930-х – початку 1940-х рр. був також волонтаризм ніцшеціанського характеру в донцовській інтерпретації

та своєрідно трактовані макевіалізм і шпенглеризм тощо. Цілком очевидним в радикальній ідеології ОУН(р) початку 1940-х, окрім воївничого волонтаризму та національного ідеалізму, були також виразно представлені такі риси як антидемократизм, антикомунізм і антикапіталізм (які асоціювалися також і з імперіалізмом) та, водночас, асоціація сформованої нації з державою, примат нації над інди-

відом, політичний елітаризм у поєднанні з загостреним принципом соціальної справедливості (соціальним елітаризмом).

Натомість самі ОУНівці доволі часто намагалися прищепити витоки власної ідеології з ідейних міркувань Братства Тарасівців і з концепції М. Міхновського. Власне, основи програмових засад ОУН склали інтелектуально-теоретичні напрацювання М. Сціборського, Д. Андрієвського, Ю. Вассіяна, В. Мартинця, З. Пеленського та ін., перейняті загалом Революційним Проводом на чолі з С. Бандерою, але самі усі ці інтелігенти-націоналісти (окрім теоретика-догматиста С. Ленкавського з когорти старшого покоління) так і не пристали до розкольницького крила ортодоксальних радикалів. Так, перейнято було й соціально-економічну теорію, базовану на принципах етатистського патерналізму, безкласовості (надкласового солідаризму) та корпоративізму з планово-синдикалістською диктатурою держави тощо. Відтак в програмових засадах ОУН(р), зокрема в її конструкті соціально-економічного ладу, були надзвичайно акцентовані ліві узріння, що були тотожні до неомарксистських, соціал-демократичних, соціалістичних і народницьких ідей.

При цьому, попри відчутний вплив на становлення та політику ОУН(р) (як і на інші націоналістичні рухи Європи і не тільки) режимів Б. Муссоліні та А. Гітлера, абсолютно невірним є ототожнення її ідеології українського націоналізму з ідеологією італійського фашизму, а тим паче – з ідеологією німецького націонал-соціалізму. Чи були певні подібності? Так, як і з кожною націоналістично-авторитарною силою з її вождизмом, організаційною ієрархією, волонтаризмом, націократією, прагнення монопартійної системи (фізичний терор і тиск щодо конкурентів), принципами корпоративізму та сповідуванням вищості інтересів нації і держави над інтересами партійними чи особистими. Утім, такі ознаки були притаманні й ліво-комуністичним партіям та режимам (наприклад, ВКП(б) – КПРС в СРСР тощо) і, навіть, окремим релігійним організаціям та орденам фундаменталістичного штибу тощо. Проте, ОУН(р) не була уособленням держави (хоча й прагла цього, принаймні у 1940–1942 рр.), як і не сповідувала вищість української нації над іншими націями. Організація ніколи не заперечувала права будь-якого народу на самовизначення і на національну державність. Не поділяла ОУН(р)

і расистську теорію НСДАП. Правда, що ОУН запозичила вітання шляхом здійснення правиці вперед, проте ці зовнішні вияви подібності мали швидше ритуальну ознаку, аніж сенсову й були задіяні чи не усіма тогочасними націоналістичними партіями і рухами в різних країнах й, зауважу, що вже у 1942 р. ОУН(р) відмовилася від подібного вітання викиданням правої руки.

Що ж до антипольської, антиугорської чи антиросійської (антирадянської) риторики українських націоналістів, то вона аж ніяк не носила ксенофобського змісту і не містила заперечення права поляків, росіян чи будь-яких інших народів на власну державу, однак природно мала націоналістичний негативний підтекст, характерний для ідеології поневоленого народу у боротьбі проти загарбників на власній землі й виразно обмежувалася справедливою вимогою створення Української національної соборної державності (УССД) в її етнонаціональних та історичних межах. Не має сенсу заперечувати й певні ноти антисемітського спрямування в ідеологічних засадах ОУН(р) початку 1940-х років, проте тут важливо усвідомити походження і зміст таких ідеологічних пасажів. Достеменно очевидно, що тези антисемітського характеру в програмових засадах та ідеології тогочасної ОУН не були тотожними, наприклад, до нацистської ідеології, позаяк мали два джерела походження, а саме – побутове (а не ксенофобсько-расистське, про свідчать також і непричетність революційної ОУН до жидівських погромів тощо) та пропагандистсько антибільшовицьке (з відомої переваги серед верхівки більшовицької партії осіб єврейського походження), що було притаманним не лише українському національно-визвольному рухові серед народів, поневолених більшовицьким тоталітаризмом і російським імперіалізмом уособлених Радянським Союзом (СРСР).



**Іван Лисяк-Рудницький**

Часто також доводиться читати про спорідненість українського націоналістичного руху у ті роки з націоналістичними рухами та організаціями Східної Європи: хорватськими усташами, румунською Залізною Гвардією, словацькими глінківцями, польським ОНР



(Oboz Narodowo-Radykalny) тощо, про що зауважував, зокрема, ще І. Лисяк-Рудницький<sup>370</sup>. З огляду на висловлене мною вище, цілком природними є окремі елементи їхньої схожості, проте стверджувати про абсолютну чи щонайтиснішу тотожність між ними та ОУН(р) було б великим перебільшенням, що заслуговує, очевидно, на окреме дослідження. Додам лише принагідно, що Провід ОУН, звісно ж, мав зв'язки з лідерами цих організацій ще з 1930-х років.

Разом з тим немає потреби заперечувати факти співпраці ОУН з Абвером чи відомством А. Розенберга, проте, водночас, є сенс розглядати форми, масштаби і мету цих контактів, а саме – чи мали вони ознаки колабораціонізму чи злочинної співпраці. Наявні документи різного походження та їхній зміст, як і матеріали Нюрнберзького процесу, дають однозначну відповідь – ні. Зрештою, чи не усі національно-визвольні рухи тією чи іншою мірою завжди потребували і послуговувалися допомогою інших державних утворень, що виявляли готовність допомоги поневоленим народам у їхньому визволенні (інша справа – справжня мотивація та інтерес тієї держави чи спецслужби). Чи були сподівання в ОУН на допомогу німецького Райху у боротьбі за визволення українських земель з-під польської та російської (радянської) окупації та сприяння у відновлення Української державності на межі 1930-х і 1940-х років і чи були для цього підстави? Відповідь – так. Становище з майбутньою долею українських земель не було на той час настільки однозначним і негативним серед різних груп і впливових кіл як Райху, так і НСДАП (прецедент з відновленням державності Словаччини й Хорватії тощо також вселяли надії), а успіхи Вермахту були приголомшливими (історичний же досвід 1918-го теж не був забутим). Питання ж: наскільки тверезими і не романтизованими були такі сподівання у 1940–1941 рр. не видавалося настільки примарним і безпідставним, як з огляду відстані сьогодення, коли вже відомі перебіг, підсумки і наслідки Другої світової війни. Намагання довести вигоду для Німеччини у створенні сателітної державної України й спроба її проголошення Актом 30 червня 1941 р. та подальшого «змушення» Райху до відновлення Української Держави нині виглядають зухвалою авантюрою і політичною короткозорістю, проте (попри,

<sup>370</sup> Лисяк-Рудницький І. Націоналізм // Історичні есе. – Т. 2. – К., 1994. – С. 251.

на перший погляд, й справді логічності такої оцінки), якщо зануритися у круговерт тих днів та втілитися в ірраціональність віри і в раціональні розрахунки провідників тогочасної ОУН(р), то логіка їхнього мислення, на межі власного самогубства, вже не здаватиметься настільки необдуманною і недалекоюглядною...

Зрештою, наприкінці 1941 р. почали розвіюватися ілюзії (але все ще не сподівання) Проводу ОУН(р) щодо допомоги нацистської Німеччини у відродженні Української Держави у будь-якій її формі та обширі, а у 1942 р. тактика і стратегія його політики щодо Райху зазнають розчарування і кардинальних змін. Істотні перетворення розпочнуться і в самій революційній ОУН, в ідеології та програмових засадах Організації, у баченні суспільно-політичної моделі майбутньої Української Держави та її соціально-економічного ладу тощо...

**ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНА МОДЕЛЬ  
І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЛАД  
УКРАЇНИ В ПРОГРАМОВИХ  
ЗАСАДАХ ОУН НА УЗ:  
ООНВЛЕННЯ І ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ**



**(1942–1947 pp.)**

## Розділ 4

**ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНА МОДЕЛЬ  
І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЛАД УКРАЇНИ  
В ПРОГРАМОВИХ ЗАСАДАХ ОУН НА УЗ:  
ООНОВЛЕННЯ І ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ  
(1942–1947 рр.)**

*«Перед нами знову і знову постає реальна і жива  
картина майбутньої держави України»*

*Постанови III Великого  
(надзвичайного) збору ОУН*

Після придушення німецькими окупантами проголошеної 30 червня 1941 р. Української Держави й початку терору та репресій проти націоналістів-революціонерів, з початку 1942 р. перед революційною ОУН постало нагальне питання зміни свого ставлення до нацистського Райху та перегляду тактики й стратегії щодо боротьби за державність. Водночас настав час й аналізу власної державотворчої теорії та ідеологічних засад з огляду на досвід практики спроби розбудови Української Держави протягом 1941 р. та відомостей і спостережень від похідних груп про народні настрої й сприйняття програмових постанов ОУН населенням Осередньої (Центральної) та Південно-Східної України.

У той же час німецькі спецслужби з виявлених при обшуках матеріалів та зі свідчень заарештованих ОУНівців довідалися, що «бандерівський рух у зимові місяці, надто в колишніх польських областях, вирішив розгорнути мережу своїх організацій, що охоплюють всю країну, і там навряд чи знайдеться хоч одне село, котре не було б охоплене цією мережею... Найважливіші функціонери організації постійно пересуваються і ніколи не затримуються на одному місці довше, ніж на одну ніч»<sup>371</sup>.

<sup>371</sup> Українские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1. – С. 494.

У цей час (на початок 1942 р.) Провід ОУН СД склався у такому особистісному складі: М. Лебедь («Максим Рубан») – урядуючий провідник, Д. Мирон («Орлик») – крайовий провідник ОСУЗ, І. Климів («Легенда») – перший організаційний референт, В. Кук («Леміш») – другий організаційний референт, М. Прокоп («Володимир», «Гармаш») – референт пропаганди, С. Галамай – вишкільний референт; М. Турчманович («Кречет») – політичний референт, М. Арсенич («Михайло», «Максим», «Дем'ян») – референт Служби безпеки, Д. Грицай («Дуб») – військовий референт, Д. Клячківський («Охрім») – крайовий провідник ПЗУЗ, Я. Старух («Синій»), М. Степаняк («Сергій») – крайовий провідник ЗУЗ, З. Матла («Дніпровий») – крайовий провідник ПУЗ<sup>372</sup>. Німці припускали, що підпільний центр Організації знаходиться у Львові. При цьому накази, виявлені в перебігу затримань і арештів, вказували, що перехоплені взимку розпорядження застерігали активістів-нелегалів від акцій та провокацій, а усю працю підпільників наказувалося розгорнути на розширення організаційної та розвідувальної мережі до часу, поки не настав би момент сказати окупантам «останнє слово». Перш за все, членам ОУН предписувалося здійснювати пасивний спротив, саботаж усіх заходів, що започатковувалися німцями, спротив постачання сільгосппродуктів до Німеччини й відправки робочої сили у Райх тощо. Німці також виявили докладні інструкції щодо ведення партизанської війни<sup>373</sup>.

У квітні 1942 р. на своїй *II конференції*, котра відбувалася біля с. Новий Яричів у кількох кілометрах від автошляху Львів–Київ, ОУН СД ще раз зазначила, що вважає «рішуче непридатним для нового українського життя систему капіталістичну, тоталітарну, комуністичну, націонал-соціалістичну, бо українська держава, яка має вирости з питомо українських прагнень у формі української націократії (панування нації на своїй землі), є прогресивнішою за всі інші системи», додаючи, що «свою історичну місію на Сході

<sup>372</sup> ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75135 фп. – Арк. 11–12, 94–96; *Галамай С. У боротьбі за Українську Державу. Спогади.* – Льв., 2003. – С. 109; *Мороз В. Ярослав Старух (нарис життя та діяльності) // Літопис УПА. Нова серія.* – Т. 21. Ярослав Старух. Документи і матеріали. – Київ; – Торонто, 2012. – С. 104.

<sup>373</sup> Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1. – С. 494–495.



різні можливості закінчення війни»<sup>377</sup>. Тому Провід ОУН СД бере курс на недопущення партизанщини, а натомість вирішує організувати та очолити «широкий всенародний рух» через мобілізацію планово сил на усіх ділянках.

Тоді ж з'явилися думки, що невдовзі суттєво вплинуть на трансформацію певних ідейно-програмових засад ОУН та на зміну її тактики й організаційно-керівної структури в майбутньому. Одна з них полягала в тому, що з огляду на очевидний подальший розвиток світової війни й можливу поразку у ній III Райху, Організація мусить виявити себе перед Заходом супротивником націонал-соціалістів й зміцнити свої сили до такої міри, аби Британія та США мусили б рахуватися з нею. Тож слушно було вирішено не втягуватися у нерівне збройне протистояння з Вермахтом, а натомість розпочати пропагандистську антинімецьку діяльність.

Другу пропозицію висунув Д. Мирон, який наголосив на необхідності наближення програми ОУН до розуміння й свідомості народних мас Центрально-Східної України (населення ОСУЗ). Відтак з його подачі у постанови конференції було включено тези про націоналістичні погляди М. Хвильового та інших українських антибільшовицьких сил в СРСР, які еднають їх з загальними устремліннями ОУН. Потім, наприкінці літа – на початку осені 1942 р. на одному з засідань Проводу ОУН це питання знову порушить М. Степаняк. Він, зокрема, висловить думку (сприйняту, до речі, негативно), що основні причини перших політичних невдач похідних груп ОУН на Центрально-Східних теренах полягали не в помилках у конспірації чи у недопрацюванні СБ тощо, а в тому, що пропагандивно-політична робота західноукраїнських ідеологів-підпільників була відірвана від місцевих реалій, самі вони не були готовими до світоглядної дійсності Наддніпрянщини, а відтак ОУН не змогла здобути популярність у

## ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ

ВИПУСК Ч. 1.

М. Гомін

### ЧОГО МИ ХОЧЕМО!

**ХОЧЕМО ВІЛЬНОЇ, ВІД НІКОГО НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ!**

Хочемо бути самостійні!  
Хочемо самі рішати про своє життя, про свою землю і про свої порядки!  
Хочемо бути на своїй землі господарями, а не навіяними!  
Хочемо не тільки не раби в воєнний, спокій, слугами і прислужити, — але хочемо самі рішати й володіти!

**ХОЧЕМО:**

Щоб Український Народ був на своїй землі однією ціною незалежним народом і господарем!  
Щоб Українська Земля на Українській Землі належала УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДОВІ!

**ХОЧЕМО:**

Щоб УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА БУЛА СОБОРОНОЮ!  
Щоб усі Українці в усій Українській Землі від Києва і Карпатського моря до Карпат і Тиси були однією ціною в одній СОБОРНІЙ ДЕРЖАВІ!  
Щоб УКРАЇНА БУЛА ОДНА, ВЕЛИКА І НЕРОЗДІЛЬНА ЗІ СВОЄМ СЕРЦЕМ І СТОЛИЦЕЮ В КИЄВІ!

**ХОЧЕМО:**

Щоб всі старби Української Землі в усій праці Українського Народу служили тільки для його слави. Усе, що вродить і дасть Українська Земля в усій, що своїм кров'яним потом для Українського Народу — ніс служати для його слави і добра!

<sup>377</sup> ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. – Б. м., 1955. – С. 62.

Центрі та на Сході України без опертя на місцеві кадри. Незабаром, вже на наступному засіданні Проводу Організації на початку листопада 1942 р. з подібними по суті міркуваннями виступив й М. Прокоп, який півроку працював на Східно-Українських Землях (СУЗ) і щойно звідти повернувся<sup>378</sup>. Так розпочалася низка глибинних обговорень тактики дій та ідеологічних і програмових засад ОУН, які невдовзі вплинуть на еволюцію теорії суспільно-економічного ладу майбутньої Української Держави та концепції державно-політичної моделі в програмових постановах ОУН.

Іншим важливим рішенням було розпочати пошук союзників у визвольній боротьбі серед поневолених народів з метою створення єдиного антиімперського союзу. Зокрема, погляди було звернено до найближчого народа-сусіди – поляків, з якими варто було би заручитися згодою якщо не про спільні дії, то принаймні про нейтралітет<sup>379</sup>.

За критику діяльності Проводу ОУН до участі в конференції М. Лебедем не було допущено М. Прокопа (його реферат, тим не менш, було розглянуто, але оцінено більшістю негативно, за винятком М. Степаняка і М. Турчмановича). Як наслідок – невдовзі М. Лебедь вивів М. Прокопа зі складу Проводу ОУН і відрядив до Києва<sup>380</sup>. Гаряче обговорення викликали й останні дії І. Климів та його різка критика М. Лебеда як уповноваженого провідника. Усе це було сприйнято учасниками конференції як спроба вчинення перевороту в Організації й, відтак, поведінку І. Климів («Легенди») було засуджено, проте вибір міри покарання за сваволю покладался особисто на М. Лебеда («Рубана»). Вердикт не забарився: після конференції І. Климів було знято з поста організаційного референта та усунено зі складу Проводу ОУН. Невдовзі він був призначений начальником організаційного відділу у військовій референтурі, а згодом «Легенда» став фактично основоположником і політвиховником перших відділів оунівської УПА<sup>381</sup>. Найближчого часу у складі Проводу ОУН вольовими рішеннями М. Лебеда відбуватимуться нові зміни, що,

<sup>378</sup> ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75135 фп. – Арк. 136–138.

<sup>379</sup> Там само. – Арк. 26–28, 35.

<sup>380</sup> Там само. – Арк. 145–146.

<sup>381</sup> Там само. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 60. – Арк. 281–282.



окрім іншого, згодом гикнеться йому власним становищем в Проводі ОУН.

У відповідності з рішеннями II конференції, осередки ОУН СД розпочали підготовчі заходи для розгортання власних збройних сил<sup>382</sup>. Ця робота з різним ступенем інтенсивності велася як в Галичині, так і на Волині й Поліссі, де вже існували збройні підрозділи УПА «Поліська Січ» Т. Боровця («Бульби»)<sup>383</sup>. Зокрема, командири радянських партизанських загонів доповідали Українському штабу партизанського руху (УППР), що з початку 1942 р. у Рівненській області почали виникати загони націоналістів чисельністю від 50 до 300 бійців. Ці загони, за повідомленнями, займалися в основному вишколом і заготівлею продовольства. Щоб не бути поміченими німцями, вони часто маскувалися під радянських партизанів<sup>384</sup>. Протинімецька діяльність боївків ОУН навесні і влітку 1942 р. виявлялася переважно в актах пасивного опору і саботажу дій німецької сторони – проти здавання населенням продовольчого «контингенту», виїзду населення в Німеччину на роботи тощо<sup>385</sup>.

Тим часом у грудні 1941 р. частини Вермахту зазнали першої поразки під Москвою (внаслідок успішного контрнаступу Червона Армія відкинула його війська на 400 км). Проте 1942 р. під Харковом німці оточили та знищили три армії Південно-Західного фронту.

<sup>382</sup> Дивіться: *Патриляк І., Пагіря О.* Військова конференція ОУН(Б) 1942 р. і розробка планів зі створення українських збройних сил // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2008. – № 1/2. – С. 484–511.

<sup>383</sup> Як зазначається у «Звіті робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА», в документах нацистської поліції безпеки і СД, які кожні два тижні надходили до Берліна з окупованих східних областей, на зламі 1941 і 1942 рр. з'явилася рубрика «український рух опору». Його складовими частинами німецькі експерти називали ОУН(р) і ОУН(м), а також загони отамана Т. «Бульби»-Боровця, котрий політично пов'язував себе з Державним Центром УНР. Найбільш активними учасниками руху опору визнавалися бойовики ОУН(р) і «бульбівці». З числа членів ОУН(м) до учасників руху опору можна віднести тільки тих, хто гуртувався навколо О. Ольжича (голова ПУН А. Мельник та його найближче оточення залишалися фактично на протинімецьких позиціях).

<sup>384</sup> Проблема ОУН-УПА. Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА: Основні тези з проблеми ОУН-УПА (історичний висновок). – С. 27.

<sup>385</sup> Впродовж квітня–травня 1942 р. німці завдали ударів по підпільних структурах ОУН(р) на Волині–Поліссі. Проте націоналісти демонстрували нездолану здатність відновлювати зруйновані структури і поповнювати свої лави новими людьми. За німецькими оцінками, основні сили ОУН(р) влітку 1942 р. розміщувалися в двох основних центрах: генеральному комісаріаті «Волинь–Полісся» (Крайовий Провід ОУН на північно-західних українських землях (ПЗУЗ) на чолі з Д. Клячківським) і на північно-східних українських землях (ПСУЗ) з центром у Києві. Останній після загибелі Д. Мирона очолював А. Сак. Активно виявляв себе Дніпропетровський підпільний центр на чолі з В. Куком.



У липні 1942 р. німецька розвідка довідалася з конфіскованих у Рівному нелегальних матеріалів, що ставлення ОУН СД до Німеччини визначатиметься в залежності від позиції Райху в питанні самостійного волевиявлення українців. Було з'ясовано, що Провід ОУН міркував, що у війни є позитивний бік: Німеччина розіб'є старого ворога України – Москву, з іншого ж, негативна – та ж таки Німеччина вороже ставиться до самостійної Української Держави. Так, в одному з повідомлень начальника Поліції безпеки і СД в Берлін від 10 липня 1942 р. зауважувалося з цього приводу на здобуті конспіративні вказівки бандерівському підпіллю:

«1. Задля уникнення розпилення сил активна боротьба тільки проти Москви.

2. Відносно Німеччини відійти в сторону, чекати, берегти сили, жодних непотрібних непродуманих акцій, внутрішня й організаційна підготовка та розгортання мережі ОУН, щоби, нарешті, у потрібний момент змогти “сказати останнє слово”»<sup>386</sup>.

У жовтні 1942 р. у Львові М. Лебедь (як тогочасний урядуючий провідник) скликав *конференцію військових референтів*, у якій взяли участь військовий референт Центрального Проводу Д. Грицай («Перебийніс»), старшина зі спеціальних доручень при військовому референті Центрального Проводу І. Климів («Легенда»), військові референти: Галичини – Л. Павлишин («Вовк»), Волині та Полісся – В. Івахів («Сом»), Центральних і Східних українських земель – М. Медвідь<sup>387</sup>. Народою було прийнято остаточне рішення про розгортання «збройних сил ОУН» – підпільної української армії, завдання з організації якої було покладено на робочу групу Проводу у складі В. Івахіва, Л. Павлишина та М. Медведя<sup>388</sup>. По цьому, вже на початку листопада 1942 р. у Львові відбулося *таємне засідання Центрального Проводу*, на якому були присутніми й дієві учасники похідних груп та підпільників у Великій Україні, що попередили керівників Організації про нацистський терор і передбачали можливе швидке повернення радянських військ. Відтак було прийнято рішення про посилення спротиву німцям, виконання смертного ви-

<sup>386</sup> РГВА. – Ф. 500к. – Оп. 1. – Спр. 775. – Арк. 240.

<sup>387</sup> *Мотыка Г. Українська партизанка. 1942–1960.* – Warszawa: Rytm, 2006. – С. 112–113.

<sup>388</sup> *Вовк О.* До питання про першого командира Української Повстанської Армії // Український визвольний рух. – Зош. № 1. – Льв., 2003. – С. 155.

року убивцям провідника підпілля у Києві Д. Мирона та про приготування до майбутньої окупаційної сили – більшовизму<sup>389</sup>.



Тим часом на *військовій конференції Проводу ОУН СД*, що відбулася у Львові на початку грудня 1942 р., розгорілася запальна дискусія щодо тактики і стратегії повстанського руху в умовах окупації<sup>390</sup>. Зокрема, урядуючий провідник М. Лебедь був противником негайного повстання проти окупаційної адміністрації, але визнав необхідність приступити до створення власних збройних сил<sup>391</sup>. Разом з тим, М. Лебедь не міг визначитися у питаннях коли починати воєнні дії й проти кого. Відтак, після палких суперечок

було вирішено створювати військові з'єднання, в яких члени ОУН СД мали б посісти командні посади. Фактично – це було офіційним відправним терміном з боку ОУН СД щодо створення УПА, хоча низові структурні бойові загони Організації вже вели повстанську боротьбу з німецькими окупантами протягом усього 1942 року. Зі свого боку Л. Шанковський окремо підкреслював, що початок конфлікту в керівництві ОУН СД поклала т. зв. партизанська відозва М. Лебедя («Рубана») з засудженням військових дій повстанців проти німців, яка й викликала жорстке обурення з боку І. Климів («Легенди») й Р. Шухевича («Тура») за котрими стояли військовий сектор

<sup>389</sup> Прокоп М. Роман Шухевич-Чупринка й ОУН-УПА в 1943–1944 рр. // Сучасність. – 1976. – № 1. – С. 67.

<sup>390</sup> 4 грудня 1942 р. у Львові в рамках широкомасштабної облави німцями було заарештовано 18 оунівців, в т. ч. трьох членів Проводу ОУН – Я. Старуха, Д. Гриця та І. Климів, якого того ж дня до смерті закатавав гестапівець В. Вірзінг.

<sup>391</sup> Для порівняння нагадаю: після нападу Німеччини на СРСР головне командування «Союзу збройної боротьби» (від 1942 р. – Армія Крайова) видало наказ, за яким усі поляки на окупованих територіях зобов'язувалися дотримуватися нейтралітету щодо обох воюючих сторін, не допомагати жодній з них, а нагомість «стояти зі зброєю при нозі»; керівник сербських націоналістів Д. Михайлович уникав збройної боротьби з італійськими і німецькими окупаційними військами, аби зберегти сили для боротьби з хорватами і партизанами Й. Броз Тіто; лідер китайських комуністів Мао Цзедун уникав відкритих боїв з японцями з метою заощадити сили і ресурси для боротьби з військами націоналістів під командуванням Чан Кайші.

ОУН СД і теренова мережа Волині та Полісся<sup>392</sup>.

При цьому варто зауважити на спогади З. Матли, який писав, що ще у 1942 р. «Роман Шухевич не раз ділився враженнями та спостереженнями з підсоветської України і висловлював свій погляд: треба глибокої аналізи, застанови й деякого часу, щоб мати ясний образ і погляд, як розв'язувати питання, що їх поставила війна перед Організацією. Що мусять прийти деякі зміни, це для Р. Шухевича було самозрозумілою річчю, як і для багатьох інших провідних людей Організації»<sup>393</sup>. На порядку денному стояло також питання об'єднаного українського військово-політичного фронту. Відтак наприкінці 1942 – на початку 1943 рр. почалися спроби примирення з ОУН(м), групою колишніх членів Організації (І. Мітрінга, Б. Левицький, д-р Турчманович, В. Ривак та ін.), з бувшими легальними партійними діячами з Польщі (В. Мудрим, С. Біляком та ін.) тощо, проте усі вони висловлювали недовіру в дотриманні домовленостей керівництвом ОУН, критикували безапеляційний тон та програмово-ідеологічну політику революційного Проводу.

Тож, аби об'єднати також і вояків в УПА, як у збройній силі усього українського народу (а вже тоді стояло питання, що не усі вони є і будуть членами ОУН), становище і здоровий глузд вимагали пошуку нових підходів та позицій. Таким чином, як свідчив З. Матла, «вже в другій половині 1942 р. в тодішніх виданнях пороблено деякі зміни: менше вживано висловів “націоналізм”, “націоналістичний”, а частіше появляються окреслення “самостійність”, “самостійницький”, або “самостійницько-державницький”. Крім того, злагіднено критику інших політичних угруповань»<sup>394</sup>. Виникла також думка й про створення об'єднаного політично-визвольного центру, що був би рупором і символом усієї нації, а не окремої політичної сили. Розмови з цього приводу вже відбувалися між Р. Шухевичем, З. Матлою, М. Прокопом, М. Степаняком і Д. Маївським), а згодом й поза членством в ОУН Самостійників Державників.

Проте М. Лебедь остерігався таким чином послабити Організацію й, до того ж, в силу свого характеру, прагнув будь-що зміцнюва-

<sup>392</sup> Дивіться статтю Л. Шанковського «Легенди про початки УПА й факти» у книзі: *Мудрик-Мечник С. Шляхами підпілля революційної ОУН.* – Льв., 1997. – 114 с.

<sup>393</sup> *Матла З. Роман Шухевич (Причинки до біографії).* – С. 48.

<sup>394</sup> Там само. – С. 51.

ти домінуючу роль ОУН СД в політичному середовищі та в збройній боротьбі. Власне, ні для кого не було секретом, що М. Лебедь був націоналістом-ортодоксом, людиною замкненою у собі, недовірливою й, водночас, жорсткою, безкомпромісовою і з диктаторською натурою, що повсякчас намагалася приймати рішення одноосібно та прямолінійно. Наприкінці 1942 р. внаслідок організаційного і теоретико-ідеологічного конфлікту лави Організації покинув один з її провідних ідеологів І. Мітрінга з групою своїх прихильників<sup>395</sup>.

З огляду на розбіжність поглядів у керівництві ОУН щодо стилю та методів прийняття рішень у Проводі Організації та щодо збройного чину, 17–21 лютого 1943 р. у с. Терембіж поблизу м. Олеська (Львівщина) відбулася *III конференція ОУН Самостійників Державників (ОУН СД)*<sup>396</sup>. У ній взяли участь: М. Лебедь («Максим Рубан»), Р. Шухевич («Тур»), В. Охримович («Бард»), М. Прокоп («Гармаш», «Володимир»), Д. Маївський («Косар», «Тарас»), З. Матла («Дніпровий»), Р. Кравчук («Петро»), М. Степаняк («Сергій»). Відтоді вплив уповноваженого провідника ОУН Миколи Лебеда було суттєво ослаблено.

Частина делегатів, переконана у близькій поразці Німеччини, висловлювалася за те, аби якнайшвидше розпочати боротьбу з німцями. Зокрема крайовий провідник ОУН на ЗУЗ Михайло Степаняк запропонував почати повстання проти німців і вибити їх з України до приходу Червоної Армії, створити національний уряд і домогтися його визнання західними союзниками СРСР. Однак, з іншого боку, делегати (крайовий провідник ОУН на ПЗУЗ Д. Клячківський і військовий референт Проводу ОУН Р. Шухевич) вказували на необхідність боротьби з комуністами (радянськими партизанами) та поляками<sup>397</sup>. Боротьба ж проти німців, на їхню думку, мала б носити характер самооборони народу. У зізнаннях М. Степаняка, які стосуються постанов *III Конференції*, йдеться про таке: «Пізніше під впливом Романа Шухевича політика ОУН у питанні збройної боротьби ві-

<sup>395</sup> Гайвас Я. Коли кінчалася епоха. – Б. м., 1964. – С. 85.

<sup>396</sup> Назву ОУН СД було офіційно надано Організації на цій конференції з подачі М. Лебеда, проте вона так і не прижилася, тож вже за кілька місяців в серпні 1943 р. на *III Великому (надзвичайному) зборі ОУН* її було усунуто й замінено на ОУН на Українських Землях (ОУН на УЗ).

<sup>397</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 102. – Арк. 1–4.

дійшла від постанов конференції і пішла у напрямку, який в практиці застосував на Волині командувач УПА «Клим Савур» (Д. Клячківський), тобто боротьби проти червоних (радянських) партизанів і поляків»<sup>398</sup>. «Тур» (Р. Шухевич) піддав критиці позицію «Леміша» (В. Кука), котрий підтримував точку зору М. Степаняка щодо загальноукраїнського збройного зриву проти німців, у тому числі й в Галичині. На цій III-й конференції ОУН, власне, й були остаточно вирішені питання створення УПА і визначені головні вороги українського визвольного руху – нацисти і більшовики<sup>399</sup>. Окремо було також наголошено на недоторканності українських етнічних теренів з боку будь-яких народів і держав, яких загрожувано «нещадно поборювати», а також зазначалося, що «організатором і керівником Визвольної Боротьби Українського Народу являється Організація Українських Націоналістів Самостійників Державників (ОУНСД)»<sup>400</sup>.

Невдовзі, 13 травня 1943 р. на терміново скликаній нараді Проводу Організації, що відбувалася в одній з місцин Золочівщини, Р. Шухевичу та його прибічникам вдалося остаточно усунути М. Лебедя з очільництва в ОУН<sup>401</sup>. У засіданнях наради тоді взяли участь: М. Лебедь, Р. Шухевич, Д. Маївський, М. Прокоп, М. Степаняк та З. Матла (інші члени Проводу не змогли прибути на ці збори). Йшлося, зокрема, про організаційні питання, про УПА і дії військових відділів Т. «Бульби»-Боровця та ОУН(м), про становище на Волині й Поліссі, де на той час відбувало свій рейд партизанське з'єднання С. Ковпака, а також про намагання й шляхи підпорядкувати окремі збройні підрозділи одному військовому центрові з метою уникнення отаманщини та покращення успіхів в боротьбі з нацистами та комуністами. Тож постали питання негайної розв'язки щодо підходів і бачення М. Лебедем подальшого ведення внутрішньої української політики і бойових операцій та незгоди з його позиціями усіх ін-

<sup>398</sup> *Кокін С.* Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА у фондах Державного архіву СБУ. – К., 2000.

<sup>399</sup> Радянські підпілляники і партизани в роки війни датували утворення Української Повстанської Армії весною 1943 р., проте в українській емігрантській літературі утвердилася інша дата – осінь 1942 р., яка є історично правдивою й підтверджується архівними документами.

<sup>400</sup> ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – С. 74–89.

<sup>401</sup> *Мотука Г.* Lachów usunąć! // *Gazeta Wyborcza.* – 2002. – 13–14 kwietnia. – С. 2; *Панченко О.* Микола Лебедь: життя діяльність і державно-правові погляди. – С. 69.

ших членів Проводу, що були присутніми на нараді. Після ж того, як М. Лебець заявив, що відповідальність за подальшу долю ОУН і боротьби підпаде відтоді на членів Проводу, які не погоджувалися з його становищем, Р. Шухевич, Д. Маївський, М. Прокоп, М. Степаняк і З. Матла на власній окремій нараді того ж дня вирішили усунути М. Лебедя з провідництва Організацією. Тимчасово, до скликання надзвичайного Великого збору, очолити ОУН СД було запропоновано З. Матлі, який відмовився від посади на користь Р. Шухевича як на більш досвідчену особу у військових справах.

Відтак головування у Проводі ОУН 13 травня 1943 р. перебрав на себе Роман Шухевич. Водночас «з практичних моментів, з уваги на тодішні надзвичайно трудні й небезпечні умови, в час, коли треба було скоро вирішувати, – постановлено створити вужче тіло, що його завданням було б виносити рішення між засіданнями Проводу в комплекті»<sup>402</sup>. Цей вужчий керівний орган дістав назву – Бюро Проводу, до складу якого увійшли три члени: Р. Шухевич (голова), З. Матла та Д. Маївський. Тоді ж це рішення було закріплено й занотовано у відповідному документі-постанові присутніх членів Проводу й підписано трійкою нових лідерів під псевдонімами: «Чупринка» (Шухевич), «Вишня» (Матла), «Дуб» (Маївський)<sup>403</sup>. Було також визначено: два місяці не оприлюднювати загал про цю реорганізацію в керівництві (М. Лебедя було повідомлено про нове провідництво Організацією тоді одразу ж), а також протягом до трьох місяців скликати надзвичайний Великий збір, аби найвищий орган ОУН затвердив чи відхилив це рішення. Посаду ж уповноваженого провідника взагалі було скасовано і таким чином М. Лебедя було усунуто від впливу у Проводі ОУН СД.

«У його нехиті та побоюваннях піти на зміни політики щодо людей інших політичних переконань, та у зв'язку з перенесенням тягару боротьби на мілітарний сектор визвольної боротьби в той воєнний час, – пояснював З. Матла рішення щодо усунення від керма М. Лебедя, – треба шукати причин його відходу від керівництва ОУН(р) і змін у структурі Проводу ОУН(р) весною 1943 року»<sup>404</sup>.

<sup>402</sup> Матла З. Роман Шухевич (Причинки до біографії). – С. 53.

<sup>403</sup> Прокоп М. Організація Українських Націоналістів // Енциклопедія українознавства. – Т. 5. – Париж; – Нью-Йорк: Молоде життя, 1966. – С. 1866.

<sup>404</sup> Матла З. Роман Шухевич (Причинки до біографії). – С. 52.



Радянські ж спецслужби в одній з довідок на Р. Шухевича зазначали, що саме він був ініціатором скликання конференції, на якій й було усунено з провідництва М. Лебеда, а серед причин – те, що «“Максим Рубан” не забезпечив політичного та організаційного керівництва роботою ОУН і розгорнення операцій УПА у запллі радянських військ, а також противився вимогам більшості проводу ОУН запровадити в практику роботи принципи внутрішньої організаційної демократії і перейти до створення нової політичної організації»<sup>405</sup>.

Що ж до рис характеру Р. Шухевича, то на допиті в УМДБ один з лідерів ОУН В. Чижевський («В. Дячук») оповідав, що «за своїми особистими якостями Шухевич є честолюбний, не любить, коли йому суперечать, піддається впливу інших людей, має звичку не висловлювати свою особисту думку до тієї пори, поки не висловляться інші люди, щодо людей вимогливий, проте поряд з цим намагається вести себе по-приятельськи.

Його прикмети: років зо 40, вище середнього зросту, міцної статури, обличчя продовгувате, рудий, коси зачісує набік, ніс довгий з горбочком, очі сірі, пронизливі, погляд різкий, у русі енергійний, губи тонкі завжди стиснуті»<sup>406</sup>, а в орієнтуванні МДБ ще додавалося, що у Р. Шухевича обличчя також було у веснянках, брови широкі, розмовляв він тихо, швидко, м'яким голосом, у рухах був швидким<sup>407</sup>.

Цікаво, що на запитання: у чому полягала «головна причина, що зайшла та зміна, значиться, як він [Лебедь] уступив, а з другого боку прийшов на провідника Шухевич?», яке А. Бердій задав свого часу Я. Стецьку, той припустив таке: «Окрім персональних питань, то може його [Лебеда] різкості у поведінці з людьми, може його такому аподектичному ставленню проблем і його таким своєрідним монархічним підходом до розв'язки питань, що окрім того, були ще глибші причини. Я думаю, що йшлося про те, щоби революційна стихія більше розлилася, щоби вона більше вибуховою стала, і щоби рамців технічно-організаційних, була поширена на ідейно-мобілізуєчі широкі маси, вишколеними ідейно-політично і військово кадра-

<sup>405</sup> Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950). – Т. 2. – К., 2007. – С. 93.

<sup>406</sup> ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. 18756. – Т. 1. – Арк. 213.

<sup>407</sup> Там само. – Спр. 38/1. – Арк. 112; – Ф. 65. – Спр. 18756. – Т. 2. – Арк. 3.

ми. І, що так виглядало, що тре було щось, що якась така була там, яку та стихія мусіла перервати, я б сказав. Схоже то була властива причина поза його тими, такими питоменними елементами в праці. [...] Широке розгорнення революційних процесів тоді почалося. Але є одне, що передумовою до того б були все-таки кадри, а Лебедь мав той позитив, що він умів кадри тримати. І при всіх інших його мінусах і плюсах, бо то його великим плюсом є, чи б[уло] дивно мені тепер, він дуже відважна людина, дуже рискант, очайдух, а з другого боку видається, що він так якби був невдоволений з де[чим] із зі свого минулого, так якби чогось жалів. [...] То є певні епохи в життю нації і коли людина, сповнивши своє, мусить знати коли відійти»<sup>408</sup>.

Світоглядно ж відчутних змін не відбулося і провідництво ОУН СД й надалі сповідувало націократичний принцип будівництва державності («національних держав усіх народів на їх етнографічних територіях»). Один з провідних ідеологів Організації Д. Мирон стверджував, що націократія принципово відрізняється від демократії тим, що надає рівних умов і можливостей для усіх громадян займати найвищі громадські й державні посади, а також впливати і брати участь в управлінні державою незважаючи на соціальне походження чи матеріальні статки людини.

Тож, на думку Д. Мирона, націократія відкидає й унеможливорює право вирішувати долю держави «анонімною масою», яка керується не інтересами нації, а лише прагненнями окремих партійних угруповань (як за «демократією»). Натомість націократія визначає місце особи в суспільстві та державі не за партійною приналежністю, а відповідно до громадсько-моральної оцінки та прав громадянина, за критеріями розумової чи фізичної праці людини<sup>409</sup>. Відтак за умов безкласового суспільства й мала б (теоретично) відійти у минуле партійна система, яка була



<sup>408</sup> Розмови достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолем Бердієм, переведені і записані на лентях дванадцять касеток в часі від 17 до 23 червня 1985 року в місті постою. – С. 99–100.

<sup>409</sup> Орлик М. Ідея і Чин України. – К., 2001. – С. 114.

виразником класового протистояння, а суспільно-громадським виразником в державі стане станово-професійне представництво<sup>410</sup>. При цьому єдиною політичною й морально-національною силою (практично) мала залишитися саме ОУН. Людина ж у цій націократичній «колективістичній теорії суспільства», як цілком слушно зазначав В. Маркус, мала другорядну важливість<sup>411</sup>.

Тим не менш, той же Д. Мирон зауважував, що після диктатури в Україні буде «націократичний республіканський устрій», побудований на засадах: єдиної, сильної, авторитетної державної влади, а не механічно розділеної; верховного керівництва глави держави, що координує та символізує єдність народу; тривкої виконавчої влади, покликаної главою держави й перед ним відповідальної, а контрольованої представниками народу (мабуть парламентом); представництва всіх працюючих верств у державних законодавчих органах; організації та селекції національно-державного керівництва усіх верств; однієї світоглядно-політичної організації; незалежності судочинства від адміністративної і виконавчої влади, лише формального його підпорядкування главі держави (причому суди повинні виносити вирок в ім'я нації й глави держави).

Тож, з огляду на вищевказане, цілком можна погодитися з думкою В. Трохимовича, що «в проєкті Д. Мирона ми бачимо не лише риси авторитарного політичного режиму, але також ознаки республіканської президентської форми правління з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням»<sup>412</sup>. На думку В. Трохимовича, таким чином Д. Мироном пропонувалася, по суті, «обмежено-республіканська» президентська форма правління у поєднанні з «націократичним» політичним режимом. «Таким чином, – цілком небезпідставно виснує дослідник, – державний механізм, що його пропонували бандерівці на початку радянсько-німецької війни, мав усі ознаки авторитарного на рівні структури та функцій. Подібний корпоративний суспільний устрій існував під час правління Б. Мус-

<sup>410</sup> Сагайда І. Великі питання. – Регензбург, 1947. – 135 с. – С. 97, 132.

<sup>411</sup> Маркус В. Півстоліття ОУН (1929–1979) // Сучасність. – 1979. – Ч. 4. – С. 46.

<sup>412</sup> Трофимович В. Державотворчі ідеї проводу ОУН в Україні (1940–1950) // Український визвольний рух. – Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. – Льв.: Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2007. – С. 302.

соліні в Італії і, як відомо, не виправдав себе»<sup>413</sup>.

Тим не менш, свіжі віяння та думки, спричинені обміркуванням доповідей похідних груп, зустрічами з людністю у Централь-но-Східній Україні та усвідомленням нової дійсності у більш масштабнішому і глибинному обширах, спонукали до ідейної еволюції не лише частини Проводу ОУН, а й до визнання потреби зміни тактики та ідеологічно-організаційних засад в межах усієї Організації. Підштовхували її до цього й націоналісти-наддніпрянці, такі зокрема як П. Сак та Й. Позичанюк. Редагована останнім газета «За самостійність» вже у 1942 р. писала, що «треба наш рух запліднити політичною думкою і досвідом політичної еліти Східніх і Осередніх земель»<sup>414</sup>. Того ж року питання оновлення ідейно-програмових засад ОУН відповідно до викликів часу підіймали у своїх публікаціях й інші такі впливові теоретики Організації як Д. Маївський-«П. Дума» («Лицем до народу»), Р. Бжеський-«Ю. Дажбожич» («За єдиний революційний фронт»), М. Палідович-«Карпатський» («До питання аграрної проблеми в Україні»), «О. Іваненко» («На порозі четвертого року війни»). У 1943 р. цієї теми торкалися також М. Дужий-«М. В. Вировий» («Україна і Росія»), Й. Позичанюк-«Шахай» («Тактика щодо російського народу»), М. Прокоп-«В. В. Садовий» («До основ нашої міжнародньої тактики»), О. Логуш-«О. І. Степанов» («За правильний підхід») та інші.

Своєрідною ж квінтесенцією цього дискусу та виру потреби теоретичного та організаційного оновлення можна вважати заклик у брошурі «ОУН на СУЗ (1941–1943 рр.)», в якій, зокрема, зазначалося: «Без огляду, який вислід буде мати ця війна, стоїмо перед konieczністю нової переоцінки цінностей у всіх ділянках нашої роботи. Першим предметом переоцінки – це ідея нашої боротьби, наша ідеологія і зв'язана з цим філософія та наш світогляд. Коли правильно хочемо поставити це питання, мусимо вийти з критики двох сьогодні воюючих ідей: імперіалістичного націоналізму, що проявився як фашизм і гітлеризм, і змасакрованого інтернаціоналізмом російського імперіалізму, що проявився як більшовизм. Обі ці ідеї спричинили сьогоднішню війну, здемаскувались і скомпромітувались, хоч до

<sup>413</sup> Там само.

<sup>414</sup> За самостійність. – 1942 // НДБ ЦДІА м. Києва. – Арк. 11.

війни мали вплив, більший або менший, на життя народів. Сьогодні людство очікує нової ідеї, – цю роль носія нової ідеї – ідеї волі, – повинна перебрати на себе українська революція – найсильніша і природна революційна сила в нинішньому світі. Цього ми свідомі, чи зуміємо зробити і в якій мірі, від цього залежати буде наш майбутній ріст або заник. Розбудова нашої ідеї в філософському, господарському і політичному напрямку – наше найближче завдання»<sup>415</sup>.

У серпні 1943 р. модель політичного укладу майбутньої Української Держави в програмових засадах ОУН на Українських Землях (ОУН на УЗ), як від травня стала називатися Організація, зазнала кардинальних змін, а поштовхом й спонукою до цього стали доповіді похідних груп з Великої України.



Роман Шухевич

25 серпня 1943 р. на Тернопільщині на хуторі Веснівка поблизу с. Слобода Золота Козівського району завершився *Третій (надзвичайний) Великий збір ОУН*, який затвердив свої рішення як програмні постанови Організації.

Надзвичайний Великий збір (під виглядом наради мужів довір'я УЦК<sup>416</sup>) тривав від 21 по 25 серпня 1943 р. в умовах надзвичайної конспірації за участі таких визначних авторитетів як: Микола Арсенич, Яків Бусел, Ростислав Волошин, о. Іван Гриньоx, Роман Кравчук, Микола Лебедь, Омелян Логуш, Дмитро Маївський, Зиновій Марцюк, Василь Охримович, Михайло Палідович, Йосип Позичанюк, Мирослав Прокоп, Дарія Ребет, Михайло Степаняк, Василь Турчковський, Роман Шухевич та інші. М. Лебедь посів посаду шефа закордонної референтури й виїхав до Західної Європи. На Волині й Поліссі рух продовжив очолювати Д. Клячківський («Клим Савур»), в Галиччині – Р. Кравчук, в Центральній та Східній Україні – В. Кук. Службу безпеки вів М. Арсенич, а пропаганду прова-

<sup>415</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 210. – Арк. 10.

<sup>416</sup> ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 445. – Т. 1. – Арк. 191; – Ф. 6. – Спр. 75135 фп. – Арк. 35; – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 11.

див М. Прокоп<sup>417</sup>. На Зборі було обрано й новий склад керівництва Організацією. Центральний Провід очолило Бюро Проводу, а саме: Р. Шухевич, Д. Маївський та Р. Волошин.

Головою Проводу ОУН на УЗ було затверджено Романа Шухевича, який того року очолив не лише ОУН, а й політичну і збройну (як головний командир УПА від листопада 1943 р.) національно-визвольну боротьбу українського народу за здобуття самостійної, соборної Української Держави. Ад'ютант крайового командира УНС, а відтак командира УПА-Захід (липень 1943 – травень 1944 рр.) та інспектор КВШ УПА-Захід (від травня 1944 р.), що виконував окремі доручення Головного Командування УПА В. Чижевський («В. Дячук»), до речі, на допиті у київському УМДБ вніч з 24 на 25 травня 1946 р. свідчив, що поведінка Р. Шухевича у зв'язку з усуненням від очільництва ОУН М. Лебеда та його подальша політика викликали невдоволення, власне, самого М. Лебеда, Д. Грицаю, О. Луцького і низки інших провідних членів, які звинувачували «Т. Чупринку» у тому, «що він намагається відсторонити Бандеру від керівництва організацією»<sup>418</sup>. Пізніше, на початку літа 1945 р., Д. Грицай через того ж таки «В. Дячука» просив передати С. Бандері, «що Шухевич веде організацію до розвалу і висловив невдоволення Шухевичем за його політику в ОУН»<sup>419</sup>. Активними ж прибічниками Р. Шухевича В. Чижевський назвав Д. Ребет, М. Прокопа, М. Волошина, Д. Клячківського («Клима Савура»), В. Сидора («Шелеста»), В. Кука («Юрка Медвідя») та інших.

Зауважу, що після певних суперечок Великим збором було затверджено лінію Романа Шухевича / Дмитра Клячківського на створення повстанських формувань (УПА) і відкрити збройну боротьбу проти «двох окупантів-імперіалістів» – III Райху і СРСР. Становище Р. Шухевича в керівному середовищі визвольного руху значно зміцнилося. Йому вдалося подолати спротив М. Лебеда та М. Степаняка, котрі виступали проти активізації дій УПА на антибільшовицькому фронті, вважаючи, що це «призведе до

<sup>417</sup> З програмних постанов III Надзвичайного Великого Збору ОУН (С. Бандери) 21–25 серпня 1943 р. // ОУН і УПА в 1943 році: Документи. – К., 2008. – С. 212–224.

<sup>418</sup> ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. 18756. – Т. 1. – Арк. 212–213.

<sup>419</sup> Там само.

масового знищення українського народу»<sup>420</sup>, і накреслити заходи щодо подальшої розбудови структур і запілля повстанської армії, підвищення її боєздатності. Р. Шухевич («Тур») зумів також переконати учасників Надзвичайного Великого збору у необхідності демократизації політичних та ідеологічних засад ОУН, зробити їх зрозумілими і прийнятними для самостійницьких елементів Наддніпрянської України. Крім того, обійнявши посаду голови Бюро Проводу ОУН, Р. Шухевич (що узяв нове псевдо – «Тарас Чупринка») запобіг намірам Д. Клячківського («Клима Савура») та деяких волинських діячів поставити УПА вище ОУН, оголосити УПА «найвищою і єдино-суверенною владою на звільнених землях України»<sup>421</sup>.



*На світлині: Дмитро Клячківський («Клим Савур»)*<sup>422</sup>

<sup>420</sup> Дзьобак В. Конфлікти в ОУН(Б) і їх вплив на український Рух Опору (1941–1944 рр.). – К.: Видавничий дім «Інфоцентр», 2005. – С. 67.

<sup>421</sup> Літопис УПА. Нова серія. – Т. 2. Волинь і Полісся. УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали. – К.; – Торонто, 1999. – С. 4–5, 19–21.

<sup>422</sup> ГА РФ. – Ф. Р-9478. – Оп. 1. – Спр. 486.

Від попереднього (Другого) збору (1941 р.) минуло лише два роки, які стали «особливою епохою» в історії ОУН. За цей невеличкий період відбулися кардинальні зміни не лише в долі світу, європейських країн, а й в боротьбі українського народу. Не вдалося уникнути й численних жертв, зокрема й втрати знакових для ОУН Д. Мирона («Андрія»), І. Климів («Легенди»), М. Лемика, С. Шерстюка, Щепанівського та багатьох інших патріотів, а провідники Організації (С. Бандера, Я. Стецько та ін.) утримувалися у німецьких концтаборах...

Сама ОУН у цій кривавій круговерті також зазнала змін і, в першу чергу, переосмислення засобів, тактики і стратегії, усвідомила потребу донесення до народу оновленого, більш чіткого трактування Організацією основних засад власного бачення майбутньої Української Держави. «Нічим не замаскована гітлерівська програма поневолення та брутальна колоніальна практика, – відмічалось на Зборі, – поставила зразу цілий український народ в дуже важке становище. Нова дійсність застала всю масу, та кожную одиницю зокрема, задуматись над своїм положенням»<sup>423</sup>. При цьому провідники ОУН на УЗ розуміли й те, що сам факт існування СРСР та Червоної Армії становив реальну небезпеку повернення в Україну облудливої комуністичної пропаганди та більшовицького режиму, який «переслідуючи немовби лише окремі прошарки народу, [...] створює для решти народу фікцію мирного і спокійного життя та забріхану перспективу щастя й добробуту на майбутнє»<sup>424</sup>. Тож донесення державницької ідеології до широких мас стало для ОУН на УЗ не менш важливим завданням, ніж організація збройної боротьби з окупантами.

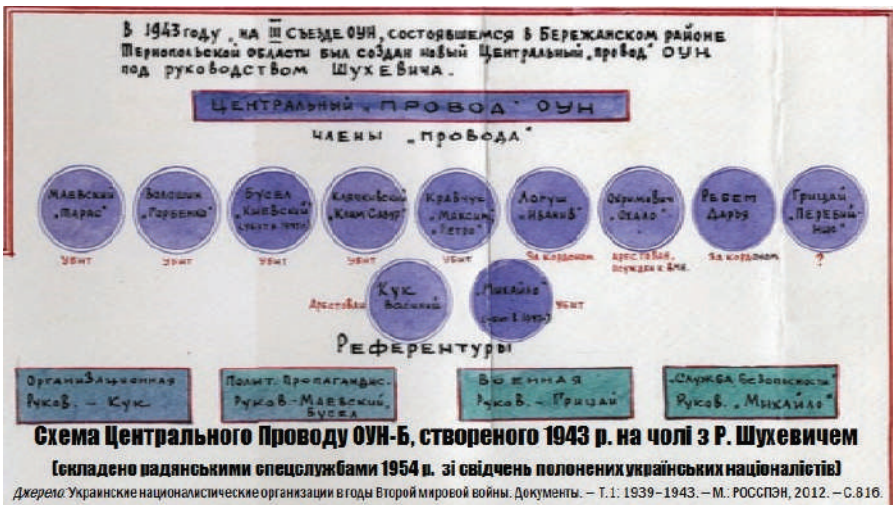
У попередні роки війни ситуацію ускладнював факт того, що Україна стала ареною запеклих боїв двох величезних за міццю військових машин та пропагандистської ескалації потужних окупаційно-імперських структур, що стало істотною перепоною для поширення української державницької ідеології. Провід ОУН на УЗ усвідомлював цю проблему: «Приймати в таких умовах програму української державної самостійности, це означало, за словами

<sup>423</sup> Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. – Б.м., 1943. – С. 3.

<sup>424</sup> Там само. – С.3–4.



Міхновського, вірити “всупереч логіці фактів”. Здається, що ні один поневолений народ не мав у своїй історії такої важкої і складної ситуації»<sup>425</sup>. Тож у ті важкі роки суцільної бійні гігантів, репресій та розстрілів, ОУН на Українських Землях вела не лише диверсійну боротьбу з окупантами, а й намагалася відстояти моральні позиції української національної революції, тобто готувала ідеологічний ґрунт та передумови для державницької агітації та пропагандистської роботи, а також працювала над поглибленням своєї організаційної мережі, яка на серпень 1943 р. (час скликання III Надзвичайного Великого збору) покрила практично усю територію України. Цей факт підтверджували й радянські спецслужби. Так, наприклад, у спецповідомленні наркома держбезпеки УРСР С. Савченка «Про діяльність бандерівського підпілля на території УРСР і Німеччини» від 24 травня 1943 р. вказувалося: «Встановлено, що ОУН розповсюдила свою діяльність по усій окупованій території України. У всі області УРСР ОУН направляє своїх емісарів, створює підпільні організації, центри і легіони, закладає склади зброї, боеприпасів і типографії, готує необхідні кадри для збройної боротьби»<sup>426</sup>.



<sup>425</sup> Там само. — С.4.

<sup>426</sup> Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959). — Т. 1. — К., 2009. — С. 159–160.

Зайняті взаємопоборюванням Німеччина та СРСР й тимчасовий відкат фронту за межі УРСР дозволили націоналістичному підпіллю накопичити сили, поширити свою присутність по усьому терені країни, а на Волині й Поліссі зосередити сили, готові виступити до активної військової дії. Крім того, на цей час ОУН на УЗ використало попередні роки для боротьби з конкурентами по націоналістичному підпіллю (одні з них піддавалися терору й знищенню, інші – примушувалися до співпраці на засадах підпорядкування загальному керівництву революційної течії ОУН), тож на той час ОУН на УЗ здебільшого встановила свою гегемонію на теренах національно-визвольного підпілля.

Виходячи з вищевказаного й зваживши на власні сили та на радянсько-німецький клінч на сході, у лютому 1943 р. Провід ОУН на УЗ на своїй *III Конференції*, розглянув усі ці та інші військово-політичні обставини й вирішив, що настав сприятливий час для військової дії. Українська Повстанська Армія (УПА) вперше виступила потужними збройними загонами на Волині й Поліссі...

Тим часом весна 1943 р. виявила Проводу ОУН на УЗ нові тенденції у світовому горнилі: на сході Європи німецька і радянські імперіалістичні армії дійшли апогею протистояння і взаємонищення; стало зрозуміло, що поразки Вермахту сповіщають про неминучу майбутню катастрофу Райху; водночас в тому, що Червона Армія не змогла розвинути швидкого і масованого наступу після провалу німецького східного фронту на його південній смузі, оунівці побачили ознаку того, що «ані Червона Армія, ані господарські тили СРСР не мали тоді сили для серйозніших військових дій»<sup>427</sup>, а отже війна розхитала обидва імперські організми.

Між тим у липні 1943 р. діяльність збройних загонів УПА охопила вже 12 областей Правобережної України, в Галичині виступили збройні сили Української Народної Самооборони (УНС), було покладено початок формуванню кадрових армійських частин. Всією Україною почалися ширитися відомості про загальнонаціональну визвольну війну та про УПА. З цього приводу ОУН на УЗ визнавала: «Факт цей вніс колосальні зміни в політичну боротьбу українського

<sup>427</sup> Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. – С. 7.

народу. Вона вступила в нову, вищу фазу. Крім радикальної зміни в тактиці, життя висунуло потребу зміни в самій організаційній структурі та в програмі ОУН»<sup>428</sup>. Своєю чергою Д. Клячківський («Клим Савур») виступив за розгортання широкого збройного руху проти німців, радянської влади та польських воєнних структур (АК та БХ).

Нова дійсність і розвиток військово-політичного становища в перебігу II Світової війни, зокрема й на українських теренах, не могли залишитися не поміченими й політичним керівництвом ОУН на УЗ, а отже й не спонукати її бойовий Провід до вироблення нової тактики і стратегії національно-визвольної боротьби, а політичний – до аналізу своїх попередніх позицій та поглядів і вироблення власної моделі державного устрою України, яку Організація мала б запропонувати українському народові за нових умов.

Про причини й необхідність трансформації старих ідей і прийняття нової програми один з провідних діячів ОУН Л. Шанковський згадував наступне: «Виявилось, що багато з цих ідей не сприймаються українськими народними масами на Ц[ентральних] і С[хідних] У[країнських] З[емлях]. Українські народні маси відкидали, наприклад, рішуче провідницьку систему, бо досить вже мали провідницьких систем. Вони відкидали всякі монопартійні системи, заявляючись рішуче за демократичний устрій і за парламентарну систему, в якій могли б себе проявити різні політичні партії. Деякі світоглядно-філософські засади західноукраїнського націоналізму були тим масам просто осоружні, головне все те, що стосувалося до теорії т. зв. волюнтаристичного націоналізму з його аморальністю, макеявелізмом, виключністю й жадобою влади ініціативної меншости. Українські народні маси були за етичні принципи в політиці, за високу громадсько-політичну мораль, за толерантність і гуманність. Коли мова була за самостійну Україну, українські народні маси на Ц[ентральних] і С[хідних] У[країнських]



Українських]

<sup>428</sup> Там само. – С. 9.

З[емлях] не сприймали цієї ідеї абстрактно, але дуже інтересувались її конкретним змістом. Вони бажали знати, яка буде “самостійна Україна”, який її державний і політичний устрій, як у цій самостійній Україні розв’язуватимуться соціальні проблеми, який в ній буде лад... У зустрічі з широкими українськими масами на Ц[ентральних] і С[хідних] У[країнських] З[емлях], в щоденній важкій підпільній діяльності, західноукраїнські націоналісти почали перевіряти те все, що було непридатне у новій дійсності... Таким чином, у новому поборницькому підпіллі творився і зростав новий ідейно-політичний зміст українського націоналізму. Остаточо цей зміст стверджено в постановах III-го Надзвичайного Великого Збору Українських Націоналістів, що відбувся в серпні 1943 року. В цьому зборі брали вже участь численні представники з Ц[ентральних] і С[хідних] У[країнських] З[емель], що мали значний, часто вирішальний голос у його рішеннях»<sup>429</sup>.

Саме з цих причин та умов, що кардинально змінилися з часу початку Світової війни, у серпні 1943 року ОУН зібрала свій Третій Великий (надзвичайний) збір, який «розглянув минулу боротьбу і розробив плани на майбутнє»<sup>430</sup>. Його учасники (головував – волинянин Ростислав Волошин) усвідомлювали доленосність та переломність історичного моменту, коли «німецько-більшовицька війна докорінно змінила політичні відносини в Україні і створила нову ситуацію у політичному світі»<sup>431</sup>.

Варто зауважити й на тому, що ОУН визначало тогочасну глобальну бійню не як світову війну, а як Другу імперіалістичну війну, яка 1943 року вступила у свою критичну фазу. Таким чином націоналісти засвідчили, що усвідомлюють справжні цілі обох протиборчих таборів й критично ставляться до національно-визвольної риторики офіційної пропаганди як з боку Москви чи Берліна, так і з боку Лондона чи Парижа тощо. З огляду на це, Провід ОУН на УЗ передбачав, що людство перебуває «напередодні великої години національних революцій, які покладуть край злочинницьким війнам імперіалістів

<sup>429</sup> Шанковський Л. Похідні групи ОУН. – Мюнхен: Український самостійник, 1959. – С. 21–22.

<sup>430</sup> Bundesarchiv-Militärarchiv (BArch-MA) in Freiburg im Breisgau (Федеральний військовий архів у Фрайбурзі). – Ф. RW 5. – Спр. 464. – Арк. 53.

<sup>431</sup> Там само.

і зітруть з лиця землі тюрми народів – імперії»<sup>432</sup>. Що ж до ситуації на східному європейському фронті та становища і перспектив українців у протистоянні головних воюючих імперіалістичних держав (Німеччини та Радянського Союзу), то Надзвичайний Великий збір ОУН у своїй постанові однозначно вказав, що не плекає ілюзій щодо цілей ані А. Гітлера, ані Й. Сталіна, заявляючи: «У нових відносинах наш народ, наша земля з її багатствами стали метою обох воюючих імперіалістів і територією найзапекліших воєнних подій. Розраховуючи на власні сили, український народ боровся і бореться надалі проти двох сильних та жорстоких нападників»<sup>433</sup>.

Відтак, зазначалося провідниками ОУН на УЗ, «у міру того, як зростає українська сила, перед нами знову і знову постає реальна і жива картина майбутньої держави України»<sup>434</sup>, а отже цілком природно, що Організація за нових умов боротьби, яка очевидно, мала завершитися здобуттям державності, мусила висловитися й донести до своїх членів, прихильників і до всього українського народу власне бачення її державної моделі. Тож саме вироблені III Надзвичайним Великим збором програмні рішення ОУН на УЗ більше, ніж до того часу, як зазначалося у самих програмових постановах, уточнювали «суспільний лад нової України», яку планували побудувати націоналісти революційної течії після закінчення світової війни та краху імперських Німеччини та СРСР.

Тож, перш за все, єдиним ладом, «який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання у цілому світі», була система вільних народів у власних самостійних державах та усунення національного поневолення й експлуатації одного народу іншим<sup>435</sup>. Саме тому, зазначалося у рішеннях Збору, ОУН «бореться проти імперіалістів та імперій, бо в них пануючий народ культурно, політично та економічно використовує інші народи», зокрема проти Радянського Союзу і німецької нової Європи<sup>436</sup>. При цьому наголошувалося, що боротьба ця є світоглядною та ідеологічною, тобто не лише проти безпосередньо імперських державних утворень, а й про-

432 Там само. – Арк. 53–54.

433 Там само.

434 Там само.

435 Там само.

436 Там само.

ти «інтернаціоналістичних і фашистських програм та політичних концепцій, оскільки вони є загарбницьким інструментом політики імперіалістів», а отже й проти російського комунізму і німецького націонал-соціалізму<sup>437</sup>. Виходячи з вищевказаного, ОУН на УЗ наголошувала, що усвідомлювала прихований сенс тих, хто заявляє про «звільнення» чи «брання під опіку» інших народів, бо за лукавими словами приховується огидний зміст – гноблення, насильство, пограбування.

Тож ОУН на Українських Землях відкрито заявила, що боротиметься проти російсько-більшовицьких та німецьких загарбників до того часу, поки не звільнить Україну від усіх «захисників і визволителів», допоки не буде збудовано Українську Самостійну Соборну Державу.

У такій Українській Державі, «у якій зможуть вільно, багато і культурно жити та розвиватися селяни, робітники та інтелігенція» й у якій не буде «поміщиків, капіталістів і більшовицьких комісарів, службовців НКВС і партійних паразитів»<sup>438</sup>. В Українській Державі уряд вважатиме інтереси народу за свій найвищий обов'язок. «Не маючи загарбницьких цілей та поневолених чужих територій і пригноблених народів у власній державі, – зазначалося у програмових постановках Третього Надзвичайного Великого збору ОУН, – уряд України не затратиме часу, енергії і коштів на створення апарату гноблення», а натомість «спрямуватиме всі економічні ресурси та людську енергію на утворення нового державного справедливого соціального ладу, а також на економічну розбудову країни і культурний розвиток народу»<sup>439</sup>.

*Новий державний лад та нова соціальна система* у відновленій Українській Самостійній Соборній Державі мали би базуватися на наступних основоположних принципах та засадах.

*Сільське господарство.* Перш за все, планувалося знищення «експлуаторсько-кріпацької системи в організації сільського господарства», тобто – примусового колгоспного способу життя. При цьому ОУН на УЗ наголошувала, що вихідним принципом своєї позиції

---

<sup>437</sup> Там само.

<sup>438</sup> Там само.

<sup>439</sup> Там само.

щодо селянського питання, виходить з того постулату, що «земля є власністю народу»<sup>440</sup>. З огляду на це, ОУН виступатиме за безкоштовну передачу селянам західноукраїнських областей земельних володінь поміщиків, монастирів і церков. Загалом же український уряд (тобто державний уряд, створений на базі революційної ОУН) не буде нав'язувати селянам ніякі форми землекористування<sup>441</sup>.

Тут, гадаю, варто доповнити зазначене роз'ясненням, зокрема щодо здавна наболілого для українського народу земельного питання, яке у програмних положеннях III Великого (надзвичайного) збору ОУН було викладено хоч і однозначно, проте надто узагальнюючими тезами. Утім, бачення цієї сфери державного будівництва керівництвом ОУН на УЗ напередодні III Великого збору було оприлюднено 15 липня 1943 р. «К. Савуром» (Д. Клячківським) у його «Розпорядженні в справі землеволодіння» від імені Головного командування УПА як найвищої й, водночас, суверенної влади на звільнених землях України<sup>442</sup>. Ось його основні засади:



- усі землі з їхніми водами, надземними та підземними багатствами України ставали власністю українського народу;
- на усіх звільнених від німецьких і радянських окупантів землях «принципово» скасовувалася колгоспна система, а натомість впроваджувалася приватна селянська власність;
- усі землі колишніх землевласників (фільварків) і землі колишніх польських колоністів мали перейти у власність українських селян;
- розподіл колгоспів і радгоспів, фільварків і господарств колишніх польських колоністів, приватну власність між єдиноосібниками, безземельними й малоземельними господарствами мусило б здійснюватися місцевою цивільною управою, затвердженою УПА,

<sup>440</sup> Там само.

<sup>441</sup> Там само; ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 352. – Арк. 16, 22-а – 27.

<sup>442</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 1, 14; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 48. Арк. 1.

та земельними комісіями, що мали бути обрані загальними зборами;

– нормою наділу для єдиноосібних приватних господарств могла бути така кількість землі, яка, з одного боку, давала би можливість вести самозабезпечене господарство, а з іншого – аби наділ міг би оброблятися силами цієї родини;

– якщо більша частина колгоспників не забажала би розділу колгоспу на приватні одноосібні господарства, то їм залишалося б колгоспне господарювання на артільних засадах (такий колгосп ставав би також і винятковою власністю його членів);

– машинно-тракторні станції (МТС) планувалося перетворити на загальну власність певного району, котрий обслуговувався б на артільних засадах;

– приватні землі селян української та інших національностей, що загинули під час військових дій, або ж були закатовані більшовиками, німцями чи поляками, віддавалися б у спадок їхнім родичам до 4-го покоління, а коли б таких не було – найбільш бідним селянам тієї місцевості;

– земля, як найбільше багатство українського народу, не мусила б порожніти, а мала оброблятися й засіватися (слідкувати за цим були зобов'язані господарські управи);

– усі ліси та води оголошувалися складовими спільної власності українського народу, користування ними мала встановлювати громадська управа, а господарство провадити Дирекція лісів<sup>443</sup>.

У цілому в цій сфері народного господарства, відповідно до «Розпорядження про впровадження приватної власності на землю, наділення нею українських селян та спільну власність над лісами і водою», було однозначно підсумовувано, що:

а) «касується засадничо колгоспна система, запроваджена більшовиками, і впроваджується приватна селянська власність»;

б) «всі землі бувших власників землі (фільварків) і землі польських колоністів переходять на власність українських селян»<sup>444</sup>.

З огляду на вищевказане «Розпорядження» й відповідно до наказу головнокомандуючого УПА «К. Савура», до 30 серпня 1943 р. усі сільськогосподарські землі мали б бути розділені, зорані та за-

<sup>443</sup> Там само.

<sup>444</sup> Літопис УПА. Нова серія. – Т. 2. – Київ; –Торонто, 1999. – С. 4–5.



сіяні. Зазначу принагідно, що наказ цей частково вдалося втілити у життя на підконтрольних УПА теренах (нині є відомими анкетні листки власників наділів, опис ділянок та кількості наданої землі селянинові та її призначення тощо), проте через плин фронту та каральні рейди окупантів закріпити на довготривалий час цю земельну реформу не вдалося.

*Промисловість і робітнича політика.* Важка промисловість мала стати національно-державною, а дрібна – кооперативно-громадською власністю. При цьому робітники братимуть участь у керівництві заводами, а принцип управління буде «фаховий». В державі передбачалося встановлення загального 8-годинного робочого дня. Понаднормова ж праця могла б бути виключно добровільною («як і кожна праця взагалі»), а робітник у такому разі мав би отримувати за нею окрему платню. Загалом же оплата праці робітників прибуткових підприємств повинна бути справедливою, тобто такою, якої вистачатиме «для забезпечення матеріальних та духових потреб цілої його сім'ї»<sup>445</sup>. При річних підрахунках доходів підприємств кожен робітник мав би отримувати: на кооперативних підприємствах – дивіденди (річна частка чистого доходу, що йому належить), на національно-державних підприємствах – премію. У державі буде оголошено свободу праці, вільний вибір професії і місця роботи, свободу робітничих спілок, скасовано так звану стаханівську систему, соціалістичні змагання та відмінено підвищення норм та інших видів експлуатації працюючих.

*Ремісництво* також мало отримати вільний вибір, а ремісники – право добровільного об'єднування у великі майстерні (артілі) та право вийти з майстерні (артілі) й індивідуально виконувати ремісничу діяльність і вільно розпоряджатися своїми доходами (заробітками).

*У гендерній та сімейній політиці* ОУН на УЗ виступала за «повну рівність жінки з чоловіком в усіх громадянських правах і обов'язках, за вільний доступ жінки до всіх шкіл, до всіх професій, за першочергове право жінки на фізично легшу роботу, щоб жінка не шукала заробітку на праці в шахтах, рудниках та інших тяжких

<sup>445</sup> Bundesarchiv-Militärarchiv (BArch-MA) in Freiburg im Breisgau (Федеральний військовий архів у Фрайбурзі). – Ф. RW 5. – Спр. 464. – Арк. 53–54.

промислах і в наслідок цього не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства»<sup>446</sup>. Батько родини, окрім звичайної загальної винагороди за виконану роботу, мав би одержувати надбавку на утримання своєї дружини та неповнолітніх дітей. Лише за таких обставин, зауважувалося III Великим (надзвичайним) збором, жінка зможе виконувати важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері та виховательки молодого покоління.

*Освітні засади та молодіжна політика.* ОУН на УЗ прагнула, аби в новоствореній Українській Державі було обов'язкове відвідування дітьми середньої школи. При цьому піднесення освіти й культури широких народних мас передбачалося шляхом розширення мережі шкіл, видавництв, бібліотек, музеїв, кінотеатрів, театрів тощо. Водночас мала бути більш розгалужена система вищої та середньої спеціальної освіти, постійно збільшуватися кількість висококваліфікованих кадрів у всіх сферах життя. В Українській Державі мав бути забезпечений вільний доступ молоді до усіх вищих навчальних закладів, а студенти – стипендією, матеріальною допомогою, житлом та засобами навчання. Державою мав гарантуватися всебічний гармонійний розвиток молодого покоління (моральний, духовний і фізичний) та «вільний доступ до всіх наукових і культурних надбань людства»<sup>447</sup>.

*Працююча інтелігенція* повинна користуватися державною пошаною й отримати такі моральні умови праці, щоб інтелігент, «будучи цілком спокійний про завтрашній день та про долю сім'ї, міг віддатися культурно-творчій праці, мав потрібні умовини для праці над собою, постійно збагачував свої знання та підвищував свій розумово-культурний рівень»<sup>448</sup>.

*Охорона здоров'я та соціальне страхування.* Згідно з планами ОУН на УЗ, в майбутній Українській Державі мало б бути запроваджено повне страхування старості всіх працюючих, а також страхування від хвороби і нещасного випадку (каліцтва). Серед основних заходів з охорони здоров'я пропонувалися: розширення мережі лікарень, санаторіїв, будинків відпочинку, а також збільшення різновидів

<sup>446</sup> Там самр. – Арк. 54.

<sup>447</sup> Там само.

<sup>448</sup> Там само.

лікарських професій. Працюючі мали отримати право на безоплатне користування всім обладнанням з охорони здоров'я. Для дітей і молоді передбачався особливий державний захист, збільшення чисельності дитячих садків, санаторіїв, таборів відпочинку та спортивних організацій. Усі діти та молодь повинні були б бути охоплені державними закладами опіки та виховання.

ОУН на УЗ бачила майбутню державу Україна *без офіційного насадження світоглядних доктрин і догм*. У державі мала б бути гарантована свобода друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду, а також вільне віросповідання і відправлення релігійних обрядів (вільне визнання і виконання культів), які не суперечать загальній (громадській) моралі<sup>449</sup>. У новій державі також буде втілено принцип «відокремлення церковних організацій від держави»<sup>450</sup>. Націоналісти виступали «за культурні взаємини з другими народами, за право виїзду громадян за кордон для навчання, лікування та пізнання життя й культурних надбань других народів»<sup>451</sup>, а також за повне право національних меншин плекати власну національну культуру.

Варто також зауважити, що на III Великому (надзвичайному) зборі референт пропаганди Проводу ОУН на УЗ М. Прокоп пропонував власну концепцію творення місцевих рад, проте таку пропозицію було відхилено, в тому числі й через неможливість її втілення в життя за тогочасних умов.



**Хата Ганни Микитів, де відбувався III Великий (надзвичайний) збір ОУН**  
(Фотоплика із сайту Терек)

<sup>449</sup> Там само. – Арк. 55.

<sup>450</sup> Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. – С. 17; ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 111. – Арк. 8.

<sup>451</sup> Bundesarchiv-Militärarchiv (BArch-MA) in Freiburg im Breisgau (Федеральний військовий архів у Фрайбурзі). – Ф. RW 5. – Спр. 464. – Арк. 55.

Нову звільнену країну ОУН на УЗ бачила як *державу рівності усіх громадян України незалежно від їх національності у всіх державних правах та обов'язках, з гарантованим правом на працю, заробіток і відпочинок*. Державу, в якій пануватиме вільна культура, героїчна високодуховна мораль, загальна солідарність, дружба, дисципліна та згідність<sup>452</sup>.

Принагідно зауважу, що це програмне бачення майбутніх засад Української Самостійної Соборної Держави практично без змін стало наріжним каменем агітаційної літератури та пропаганди й Української Повстанської Армії, політичний та воєнний Провід в якій на той час вже був зосереджений в руках політичного і бойового Проводу ОУН на УЗ.

Так, наприклад, у листівці «За що бореться Українська Повстанська Армія», що була видрукована у липні 1943 р. Головною командою УПА, йшлося про прагнення побудувати у Вільній Україні «справедливий лад і порядок», а також наголошувалося, що повстанці воюють за суспільство «без панів, поміщиків, капіталістів та большевицьких комісарів», а також проти «німецького та московського імперіалістичних наїзників українського народу» та проти воєн і поневолення народів<sup>453</sup>. В іншій агітці, що була видана під назвою «Хто ми і чого хочемо» зазначалося, що УПА прагне, аби «український селянин міг вповні користуватися плодами своєї землі і праці» на засадах забезпечення «приватної середньої власності», а також щоби «наших заводів не могли собі наймати та експлуатувати силу і здібності українського робітника капіталісти, ані чужі держави, але щоб сам робітник в першу чергу міг користуватися плодами своєї тяжкої праці»<sup>454</sup>.

У пропагандистсько-інформаційній брошурі «За что ведёт борьбу Украинская Повстанческая Армия (УПА)?», виданій у вересні 1944 р. російською мовою у Києві під гаслом «Смерть гитлеровско-сталинским оккупантам!» мета боротьби УПА цілковито збігалася з програмними постановами серпневого (1943 р.) Третього (надзвичайного) Великого збору ОУН<sup>455</sup>. Утім, у цьому немає нічого

<sup>452</sup> Там само.

<sup>453</sup> Літопис УПА. Нова серія. – Т. 1. – Київ; –Торонто, 1995. – С. 3–4.

<sup>454</sup> ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 358. – Арк. 10.

<sup>455</sup> За что ведёт борьбу Украинская Повстанческая Армия (УПА)? – К., 1944. – 4 с.

дивного, адже на той час ОУН на Українських Землях вже зуміла захопити провід в УПА (якими методами і засобами – питання окремого аналізу) та й сама Організація відверто і безапеляційно визначала, що саме ОУН є єдиний («одинокий») «керівник революційно-визвольної боротьби»<sup>456</sup>.

Тож щодо політичної програми, III Великий (надзвичайний) збір ОУН мав розв'язати «три основні питання ідеологічної натури – питання нації, суспільності і держави»<sup>457</sup>. Нація є найвищою органікою людської спільноти й саме тому в основу політичного ладу було покладено національний принцип. Тривким і справедливим може бути той лад, що базується не на доктринерських тезах, а на одвічних законах життя, а отже «система вільних народів і самостійних держав – це одинока і найкраща розв'язка питання порядку в світі». Українська Держава в моделі, пропонованій нації ОУН на УЗ, мала бути унітарною, соборною державою, в якій усі громадяни, незалежно від національної приналежності та віросповідання, були б рівними перед законом та мали б рівні права.

Водночас той проект державної моделі засвідчив не лише відкинення націоналістами комуно-радянських принципів господарчої організації суспільства, а й заперечення капіталістичного шляху розвитку економічних взаємин; натомість визнавалася як колективна, так і індивідуальна власність, а загалом в державі домінантною мала б стати національно-державна власність у промисловості (великий бізнес), кооперативно-колективна для середнього бізнесу та усі види власності й організації справи для малого бізнесу, ремісництва та селянського господарства.

Вищезазначене свідчить, що в економіці провідні діячі ОУН на УЗ були прихильниками ліберально-соціалістичних господарчих теорій, декларації яких сприяли також загальне захоплення на той час ідеями соціальної рівності та побудови безкласового суспільства, а свобода господарчої ініціативи обмежувалася б вимогами соціальної справедливості, суспільної рівноваги та державного планування тощо.

<sup>456</sup> Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. – С. 12, 22.

<sup>457</sup> Там само. – С. 9.

Принагідно зауважу, що соціалістичну спрямованість соціально-економічної програми ОУН на УЗ було помічено й радянською розвідкою (зокрема її фронтовими політичними управліннями). Так, наприклад, начальник політуправління I Українського фронту генерал-майор С. Шатілов повідомляв, між іншим, у цілком таємному політдонесенні від 8 березня 1944 р. «про діяльність українських націоналістів у західних районах України», що III надзвичайний з'їзд ОУН у серпні 1943 р. прийняв програму Організації, де «демагогічно викладаються деякі соціалістичні принципи й рішучо відкидається радянська система та створені нею державні, політичні, господарські і культурні форми управління»<sup>458</sup>.

Ось як визначав свою позицію у цій сфері сам Провід ОУН на УЗ у 1943 році: «Історичну еволюцію нації в монолітну суспільність хоче ОУН прискіпити шляхом знищення всіх економічних і соціальних нерівностей. Вважаємо, що в сучасну історичну добу є всі дані для побудови такого економічного ладу, який дасть рівні шанси праці, заробітку всім громадянам. Знищуючи всі форми експлуатації кляси клясою, створимо в Україні справедливий суспільний лад.

Тільки при такому суспільному ладі буде запорука, що державна влада не стане на службі одній клясі, буде організуючим, плануючим і керуючим органом цілого народу.

Ідеалом нової суспільності є вільна одиниця. Вільний почин людини буде основною рушійною силою суспільного життя. Але цей вільний почин може йти тільки в суспільному напрямі і не сміє в жодному разі йти по лінії шкурницьких інтересів та в результаті вести до визиску інших “вільних” людей, подібно як це буває в умовах капіталізму»<sup>459</sup>.

Прикметно, що попри присутність згадок про виробничо-професійний поділ, безкласове суспільство та домінацію-мету – здобуття Української Держави, від серпня 1943 р. (після III Великого збору ОУН) в теорії держави ОУН на Українських Землях з'являються виразні консервативні та ліберально-демократичні дефініції. Так, зокрема, з'явилася теза, що *«ідеалом нової суспільності є вільна лю-*

<sup>458</sup> ЦА МО РФ. – Ф. 32. – Оп. 11289. – Спр. 587. – Арк. 198–211.

<sup>459</sup> Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. – С. 10.

дина», а соціально-політичний лад майбутньої держави визначався вже не як «націократія», а як «новий лад».

Порядок будування держави мав бути революційний. «Порядок цей зачинається від зорганізування окремої від загальної збройної сили органу безпеки, що вже з першим днем революції й рівнобіжно до воєнних дій проти ворога, перейме на себе організацію ладу й безпеки, – зазначалося в «Інструкції служби безпеки» ОУН. – Щойно з тим моментом усі акти правно-державного порядку, зарядження революційного уряду, можуть набрати реальної сили, бо є орган, що зможе силою примусити непокірливих визнати ті зарадження та їм без решти підчинитися. Цього не може зробити збройна сила, що є занята на фронті безпосередньої боротьби з ворогом»<sup>460</sup>.

У програмових засадах бачення ОУН на УЗ моделі майбутньої Української Самостійної Соборної Держави від 1943 р. відсутніми були питання конституціоналізму, парламентаризму, виборчої та політичної систем, адміністративної та судової організації влади тощо, проте слід зважувати на буремність часу (коли та за яких умов готувалися прийняті Великим збором постанови) й зауважити на тому, що керівництво ОУН на УЗ прагло у той конкретний історичний період визначитися й донести до народного загалу своє бачення держави та суспільно-господарчого ладу в ній саме з тих нагальних питань, які найбільше викликали зацікавленість людності і були затребувані на відповіді тогочасними широкими народними масами.

Націонал-демократичну платформу в теоретико-програмових змінах ОУН ініціювали М. Лебедь, о. І. Гриньох, Р. Шухевич, М. Прокоп, Д. Ребет. Дарія Ребет згодом зазначала, що «таким чином на цьому етапі великою мірою завершилася і утвердилася сила історичної синтези політичних процесів. Програма III-го Збору в дійовому застосуванні знайшла ідейне поєднання націоналізму з гуманізмом і демократизмом. Поняття нації із суто ідеологічної величини внутрішнього психологіч-



<sup>460</sup> РГВА. – Ф. 1699к. – Оп. 1. – Спр. 204. – Арк. 1.

ного сприймання і переживання тільки своєї власної спільноти, у світлі постанов III Збору розвинулося і розширилося у конструктивну, “активну” формулу універсального значення. Із залогень егоцентричного розуміння національного принципу й інтересу, що не тільки допускає, але й програмово наголошує експансивні аспірації, чи нетерпимість до чужинних елементів, – в ідейному скеруванні нових постанов – нація і національна ідентичність (хоча б і щодо меншостей у державі), стають загальним принципом і вимогою побудови світової системи і міжнародних взаємин. Акцентуючи цю самобутньо-ударну, але вселюдсько балянсовану, позитивну ідею нації, ОУН вбудувала мету і постулати власного національного інтересу в концепцію універсальних прав і вимог людського життя. Коли триматися націоналістичної термінології, то, спрощуючи, можна цю засаду окреслити як ідею націоналізму для всіх у міжнародній площині з принциповим визнанням і пошануванням інтересу всіх націй на етнографічній базі»<sup>461</sup>.

Значення державотворчих та світоглядних постанов III Великого (надзвичайного) збору для поширення впливу та історії розвитку ОУН важко переоцінити. Зміни у програмі та нові акценти у баченні засад побудови Української Самостійної Соборної Держави були зумовлені не лише внутрішньо українськими та зовнішніми військово-політичними обставинами, але й необхідні були самій Організації Українських Націоналістів революційного крила, яка набирала нових сил, яка почала активно опановувати центральні та східні українські землі й яка життєво потребувала оновленої ідеології та оновленого державобачення за нових умов на тепер вже загальноукраїнському (загальнонародному) обширі своєї діяльності.

Разом з тим, хоча ОУН на Українських Землях, як єдиний («одинокий») «керівник революційно-визвольної боротьби», жорстоко оберігала своє становище гегемона, тим не менш 1943 р. її Провід, вочевидь прагнучи спростувати закиди інших українських партій та організацій у намірах узурпувати не лише керівництво в УПА та у національно-визвольному спротиві, а й встановити дикта-

<sup>461</sup> Панченко О. Микола Лебедь й демократичний націоналізм // День: Україна Incognita. – 2020. – 6 лютого [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://incognita.day.kyiv.ua/mikolalebed-j-demokratichnij-nacjonalizm.html>



туру у майбутній державі, заявив, що «ОУН не бореться за Україну для себе, вона не бореться за владу на Україні ані за форму влади», додаючи, що «про владу і її форму буде рішати сам нарід і його найкращі представники»<sup>462</sup>.

Щодо спроб випробувати певні суспільно-політичні та фінансово-господарчі засади державного життя в умовах недержавного квазідержавництва, або, іншими словами, в координатах підпільної держави поміж лещатами тотальної війни усіх проти усіх, то керівництво УПА (її політичний авангард з лав ОУН) використало досвід будівництва паралельної держави в державі у 1941 р. і застосувало подібну ж практику за нових військово-політичних умов. Зокрема, 1 вересня 1943 р. Головне командування УПА видало «Розпорядження про встановлення адміністрації на терені України», у якому наказувалося організувати на підвладних теренах адміністративний апарат, встановити власний політичний устрій та виборче право<sup>463</sup>. Місцева влада формувалася за фабулою структурної мережі ОУН на УЗ під щільним контролем комендантів військових округ УПА і за принципом периферійної системи адміністративної організації Української Держави 1941 р.

Так, адміністративно терен України поділявся на: 1) села й міста; 2) райони; 3) повіти (округи); 4) області. Міста поділялися на: а) містечка, що нарівні з селами підлягали районним управам; б) міста, що підлягали безпосередньо повітовим (окружним) управам; в) міста, що підлягали безпосередньо обласним управам і г) міста, що підлягали Міністерству внутрішніх справ чи Раді міністрів. Поділ міст зумовлювався чисельністю населення та економічними й стратегічними чинниками.

Органами адміністративної влади визначалися: 1) у селі – сільська рада і сільська управа; 2) у місті – міська рада і міська управа; 3) у районі – районна рада і районна управа; 4) у повіті – повітова (окружна) рада і повітова (окружна) управа; 5) в області – обласна рада й обласна управа.

<sup>462</sup> Постанови ІІІ-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. – С. 12, 22.

<sup>463</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 16.

*Сільську й міську ради* мали обирати мешканці відповідного села чи міста рівним, таємним, загальним і прямим голосуванням з-поміж постійних жителів відповідного населеного пункту, що мали чинне виборче право і досягли повних 21 років життя. Чинне виборче право мали усі розумово здорові, незалежно від статі, постійні мешканці села чи міста, яким виповнилося 18 років від народження. *Повітову (окружну) раду* обирали б районні та міські ради, що підлягали відповідному повітові (окрузі) з постійних мешканців певного повіту, що мали чинне виборче право і яким виповнилося 21 рік. Обласну раду вибирали повітові й міські ради, що підлягали відповідній області з постійних мешканців, яким було повних 21 рік від народження і які мали чинне виборче право. *Сільські, міські, районні, повітові (окружні) та обласні ради* мали право на підставі дорученої їм компетенції в межах свого терену видавати розпорядження тощо та є допоміжними і дорадчими органами відповідних управ. Кожен голова відповідної управи був і головою сільських, міських, районних, повітових і обласних рад. Сільські, міські, районні, повітові та обласні ради повинні були складатися з членів у кількості від 12 до 60, залежно від чисельності населення.

*Сільська управа (як і міська, районна, повітова (окружна) та обласна)* складалася би з її голови (повітова – з голови-старости), його заступника і секретаря. Сільську і міську управи, що підлягали районні, обирали би з постійних мешканців певного терену, що мали чинне виборче право і повних 21 рік життя, а затверджував би відповідний повітовий староста (окружний голова). Районні і міські управи, що підлягали повітовій управі, обиралися подібно до сільських і міських й затверджувалися відповідним повітовим старостою. Натомість повітову (окружну) і міську управи, що підлягали би обласній управі, мала призначати відповідна обласна управа. Обласні та міські управи, що безпосередньо підлягали Міністерству внутрішніх справ чи Ради міністрів, мав призначати міністр внутрішніх справ або ж Рада міністрів. Референтів при міських, районних, повітових та обласних управах іменувала відповідна управа, а затверджувала б відповідна вища управа.

Сільська, міська, районна, повітова та обласна управи були виконавчими адміністративними органами вищої влади і відповідних

рад й, водночас, контрольними органами нижчої адміністративної влади і мали право на підставі дорученої їм компетенції в межах свого адміністративного терену різного роду розпорядження, накази, обіжники, оголошення тощо. До компетенції міських, районних, повітових та обласних управ та рад належали би справи адміністративного, економічного, культурно-освітнього, поліцейного характеру, а також деякі військові і судові справи господарчого типу<sup>464</sup>.

Додам також, що згідно з однією з інструкцій від жовтня 1943 р. (коменданта УПА військової округи «Турів» Я. Кармалюка) місцева влада розподілялася на референтури (відділи), як от: господарчо-рільничу, фінансову, промислово-торговельну тощо, що опікувалися відповідною сферою життя<sup>465</sup>. Фінансова референтура, як видно, приміром, з інструкції її референта «Остапа» від 10 вересня 1943 р. мала не лише провадити власні товарно-грошові операції, а й «опанувати всі підприємства, які розпоряджають фінансами (Українські банки, Союзні приватні купці)»<sup>466</sup>.

*Господарча референтура* мала п'ять основних завдань: «1) проведення обліку наявного в запіллі рухомого і нерухомого майна; 2) залучення до роботи якомога ширшого кола фахівців різних ремісничих професій; 3) організація жнивної кампанії, що включала не тільки збір, але і правильне збереження (складування) зібраного врожаю; 4) пошук джерел фінансування господарської діяльності; 5) створення умов для забезпечення повноцінного функціонування господарського механізму, в першу чергу «урухомлення» (запуску) тих господарських об'єктів, продукція яких була вкрай необхідною: млинів, майстерень, дрібних підприємств тощо»<sup>467</sup>.

Слід також додати, що радянські спецслужби давали собі звіт про стан націоналістичного підпілля та національно-визвольного руху на Правобережній Україні. Так, зокрема, у своєму цілком таємному спецповідомленні (№ 341/с) від 1 березня 1944 р. наркомові держбезпеки СРСР В. Меркулову нарком держбезпеки УРСР

<sup>464</sup> Там само.

<sup>465</sup> *Стародубець Г.* Українське повстанське запілля (друга пол. 1943 – поч. 1946 років). – Тернопіль, 2006. – С. 56.

<sup>466</sup> ГДА СБУ. – Ф. 57. – Спр. 376. – Т. 29. – Арк. 418.

<sup>467</sup> *Стародубець Г.* Українське повстанське запілля (друга пол. 1943 – поч. 1946 років). – С. 182.



С. Савченко доповідав, що на території Рівненської, Волинської, Тернопільської, Житомирської, Вінницької, Кам'янець-Подільської та інших областей (особливо на Волині та Поділлі) існували й активно діяли численні «збройні банди» українських націоналістів – бандерівців, об'єднаних у так звану Українську Повстанську Армію (УПА). Аналізуючи становище на Правобережжі, ним також вказувалося, що «незабаром після початку війни, німці досить ясно показали, що ніякої “самостійної” української держави, хоча б навіть квіслінгского типу, вони не мали наміру подавати українським націоналістам, а навпаки, проводячи різко виразну колоніальну політику на окупованій території України, почали розкладати і репресувати, аж до фізичного знищення, всіх націоналістичних екстремістів, які в тій чи іншій формі нагадували про “самостійність” України. В результаті цієї боротьби з українськими екстремістськими елементами, різні націоналістичні формування і групи були розкладені, їхні учасники стали на шлях активного прислужництва німцям, як наприклад, групувалися навколо УЦК, а значна частина націоналістів, так званої молодішої генерації, згрупованої в бандерівським крилі ОУН, стала в опозицію до німців і перейшла в підпілля. Незважаючи на жорстокі репресії з боку німців, ОУН бандерівського спрямування не тільки не була розкладена, але значно збільшила свої лави, організувавши до початку 1943 року майже повсюдно на Україні свої підпільні осередки і бойові групи»<sup>468</sup>.

Народний комісар державної безпеки УРСР С. Савченко також відзначав, що умовах дедалі зростаючої ненависті широких мас населення до окупантів, ОУН бандерівського спрямування, «вміло використовуючи цю ненависть, захопила за собою частково і соці-

Народний комісар державної безпеки УРСР С. Савченко також відзначав, що умовах дедалі зростаючої ненависті широких мас населення до окупантів, ОУН бандерівського спрямування, «вміло використовуючи цю ненависть, захопила за собою частково і соці-

<sup>468</sup> Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. – С. 56.

ально-близькі нам [тобто, «совітам» – П. Г.-Н.] елементи»<sup>469</sup>. Він також додавав, що на далі «бандерівці приступили до організації своєї збройної сили і створили, так звану Українську повстанську армію, оголосивши її “одинок-суверенною владою на звільнених землях України”, а ОУН, у зв’язку з “новими” завданнями на відміну від мельниківської фракції, перейменували в Організацію українських націоналістів самостійників державників – ОУН СД, яка ставила своїм завданням боротися за “Українську Самостійну Соборну державу” – УССД»<sup>470</sup>.

Відтак, за досить короткий час українське підпілля сформувало не лише розгалужену, потужну і мобільну воєнну силу, а й не менш ефективну адміністративно-господарчу систему цивільної влади. «Як на диво в державі була створена держава: були школи, створені підпільним проводом уряди, по селах станиці, підрайони, округи, в селах була впроваджена електрика (Хрінники і інші села) і сотні безстрашно гуляли... – записав 1 серпня 1944 р. у своєму щоденникові повстанець О. Повшук. – Ставки збіжжя, молока, м’яса і інше селяни платили повстанцям, селянин знав тільки повстанців (провід)»<sup>471</sup>. Проте з осені 1944 р. й аж по 1945 р. суспільно-владна та господарська системи ОУН, що успішно функціонували під патронатом УПА<sup>472</sup> від осені 1943 р. по осінь 1944 р., поступово почали втрачати ефективність і поволі занепадали з пропорційністю опанування теренів України окупаційною Червоною Армією та з розгортанням суцільного терору радянськими внутрішніми військами НКВС. Тож, за умов насильницького насадження більшовицької адміністрації, примусового впровадження комуністичних принципів ведення господарчої діяльності, депортацій, зачисток, каральних експедицій тощо, навіть підпільне практичне чи часткове втілення програмових засад ОУН на УЗ щодо економічних взаємин видавалися вже неможливими, а запровадження її моделі суспільно-політичного ладу стало й зовсім неможливим.

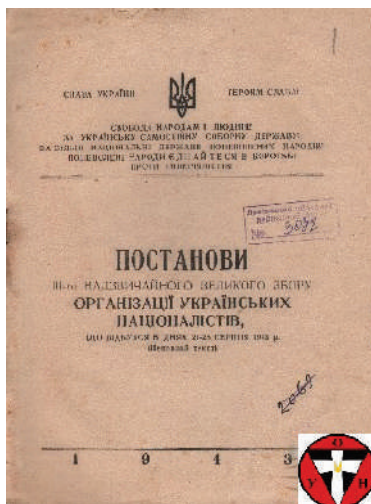
<sup>469</sup> Там само.

<sup>470</sup> Там само.

<sup>471</sup> ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 344. – Арк. 24.

<sup>472</sup> У листопаді 1943 р. Д. Клячківський («Клим Савур») подав у відставку. З цього часу в українському повстанському русі політичне і військове лідерство зосередилося в руках Р. Шухевича («Тараса Чупринки»).

Варто також пам'ятати, що самі творці програмових постанов усвідомлювали невичерпність та незавершеність проекту від ОУН на УЗ щодо запропонованої моделі майбутньої Української Держави. «Постанови ці – це здобуток нашої політичної теорії і практики останніх двох років. Вони являються конкретним оформленням ідеї майбутньої української держави. Життя і дальша боротьба принесуть нові здобутки, вони дадуть можливість оформити програму ще більш чітко й детально»<sup>473</sup>.



Певні уточнення й доповнення були задекларовані вже за рік, у липні 1944 р., у Відозві ОУН до українського народу у зв'язку зі створенням 10–15 липня 1944 р. *Української Головної Визвольної Ради (УГВР)*<sup>474</sup>, що «*переймає відтепер керівництво визвольною боротьбою українського народу*»<sup>475</sup> та являла собою певного роду еміграційний багатопартійний український національно-визвольний передпарламент, найвпливовіше представництво в якому мала саме ОУН на УЗ. У відозві, зокрема, заявлялося, що ОУН бореться за Українську Державу, в якій був би дійсно «*народний демократичний устрій*» і *справедливий соціальний лад, а також такий політичний лад, котрий забезпечував би владу за народом «шляхом справжніх вільних виборів до усіх державних органів влади від найвищих до*

<sup>473</sup> Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в дні 21–25 серпня 1943 р. – С. 10–11.

<sup>474</sup> Восени 1943 р. у середовищі головного командування УПА виникла ідея створення представницького органу, покликаного здійснювати політичне керівництво визвольною боротьбою в Україні. Після пророблення великої підготовчої праці, у першій половині липня 1944 р. неподалік від Самбора на території, захищеної УПА, відбувся Установчий Великий збір Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Головою президії УГВР став К. Осмак, членами президії – І. Вовчук, І. Гриньох, В. Мудрий. Головою Генерального секретаріату (уряду) УГВР став Р. Шухевич, його членами – Р. Волошин, М. Лебедь та ін. Формально УПА було підпорядковано УГВР. Представники ОУН(м) відмовилися увійти до УГВР, оскільки ОУН на УЗ зберігала фактичний контроль над повстанською армією. На Установчому Великому зборі УГВР обговорювалося й питання про ставлення до Німеччини, відповідь на яке загалом зводилася до того, що «політично зв'язуватися сьогодні з Німеччиною неможливо».

<sup>475</sup> ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 926. – Арк. 165.

*нижчих», який гарантував би усі права та свободи людини і громадянина без різниці раси, національності, релігії та політичних переконань*<sup>476</sup>. Далі у Відозві проголошувалися вищенаведені тези, прийняті 21–25 серпня 1943 р. на III Великому (надзвичайному) зборі ОУН, й подавався заклик до народу підкорятися справжньому українському парламентові та урядові – УГВР тощо.

Ці ж постулати було підтверджено й у *Декларації Проводу ОУН*, видану у травні 1945 р. у зв'язку з закінченням Другої світової війни. Щодо основ державного будівництва було, зокрема, зазначено, що: революційна боротьба продовжується в загальному фронті пригнічених народів; державне будівництво опиратиметься на революційні національні сили; прогресивна програма державної моделі, що є синтезом усіх здорових соціальних надбань минулого та того дня, сміливо вказує народів шляхи нового змісту державного життя і нового типу безкласового суспільства, яке, як наголошувалося, є метою соціальної перебудови й найбільш прогресивним шляхом. У Декларації також зазначалося, що за час «шістнадцятирічної визвольної-революційної боротьби оформилися й утвердилися, зокрема в другій світовій війні, вартості, що для українського народу стали єдино незалежними правдами», а саме: «прогресивна програма, що синтезує всі здорові соціальні надбання минулого й сучасного та сміло накреслює органічні для народу напрямні в побудові нового змісту державного життя та нового безкласового суспільства»<sup>477</sup>. Тож, попри внутрішню дискусію, ОУН продовжувала залишатися на позиціях побудови безкласового суспільства, надто – Провід, що керував Організацією в Українських Землях.

Чи сподівався Провід ОУН на УЗ вироблення нового сприятливого геополітичного становища у національно-визвольній боротьбі за Українську Державу проти СРСР? Так. І підставою цьому служили протиріччя між колишніми союзниками-переможцями у Другій світовій війні. Народний комісар внутрішніх справ УРСР В. Рясной, наприклад, 20 листопада 1944 р. повідомляв народному комісарові внутрішніх справ СРСР, генеральному секретареві дер-

<sup>476</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 35. – Арк. 208–215.

<sup>477</sup> Там само. – Ф. 65. – Спр. 27314. – Т. 2. – Арк. 370–386; ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955: Збірка документів. – С. 123.

жавної безпеки Л. Берії, що серед чільких кіл ОУН та УПА в Україні ширяться чутки про неминучість збройного конфлікту між союзниками і СРСР в результаті якого Україна отримає незалежність. Неминучість збройної сутички між союзниками і СРСР аргументувалася твердженням неможливості мирного вирішення питання про післявоєнні кордони Польщі та її державний устрій, а також небажаністю для Великобританії факту існування на континенті Європи могутньої Радянської держави. Відтак, мовляв, ОУН розраховувала на пряму військову допомогу з боку Англії в разі організації збройного повстання українських націоналістів проти СРСР. В. Рясной також доповідав Л. Берії, що інструктор з бойової підготовки окружного Проводу ОУН по Львівській області П. Дьячишин показав: «...Якщо раніше у націоналістів була надія на те, що німці зможуть розгромити Червону Армію, а самі в цій жорстокій боротьбі значно ослабнуть і створиться перспектива встановлення “самостійної України”, то тепер націоналісти про німців вже не згадують, а сподіваються на нових союзників – англійців. У даний час серед націоналістів стали посилено мусувати чутки про те, що після розгрому Німеччини безсумнівно виникне війна між Радянським Союзом і союзниками в особі Англії та Америки і тоді настане переддень національних революцій в Європі, в процесі яких українські націоналісти за підтримки англійців та американців зможуть домогтися самостійності України, яка стане буфером між Росією і “демократичною” Європою»<sup>478</sup>. І далі звітувалося, що на початку вересня 1944 р. у Радванецькому лісі Радехівського району відбулася нарада командирів сотень УПА, що проводилася представником від обласного і крайового Проводу ОУН, який заявив про неминучість війни між СРСР і союзниками, говорив про завдання УПА в процесі цієї війни і про безсумнівну підтримку оунівців англійцями та американцями в боротьбі проти Радянського Союзу.

Очільник НКВС УРСР повідомляв також у Кремль зі Львова, що до його відомства останнім часом надійшли агентурні матеріали, які, своєю чергою, відображали тенденції керівних кіл ОУН переорієнтуватися в своїй політиці на Британію та США. Він стверджу-

<sup>478</sup> Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. – С. 433–434.



вав, що серед провідного складу ОУН йшли розмови про підготовку повстання проти Радянської влади в західних областях України до моменту закінчення війни з гітлерівською Німеччиною. Окреслюючи повстання на цей час, оунівці розраховували, перш за все, на можливість виникнення на той час розбіжностей між Радянським Союзом та Англією з питання територіальних меж і державного устрою Польщі. Більше того, оунівці (за відомостями радянської розвідки) розраховували й на збройне зіткнення між СРСР і Великою Британією. У зв'язку з таким розрахунком, в ОУН сподівалися, що Англія в той момент буде зацікавлена в повстанні і підтримає всі вимоги українських націоналістів, аж до збройної допомоги в боротьбі проти Радянського Союзу<sup>479</sup>.

Свідчать про такі сподівання націоналістичних кіл щодо майбутнього зіткнення між СРСР та союзними державами Заходу й документальні факти. «На місце імперіялістичної Німеччини прийшла друга європейська (і азійська) імперіялістична суперниця, тим більш грізна й небезпечна, що овіяна легендою перемоги над гітлеризмом і з експортним ідейно-політичним багажем, що знаходить покупця також на внутрішніх ринках англійської імперії. Це є нова, відроджена большевицька Росія, що на руїні Німеччини успішно капіталізує свою перемогу. Для Англії, таким чином, війна не закінчена, і перед нею на всю широчінь стає питання третьої європейської війни», – виснувалося у Декларації<sup>480</sup>. Не розв'язувало цих протиріч і визвольних прагнень поневолених народів, на думку керманців ОУН, й творення Організації Об'єднаних Націй (ООН), які заявили, що «ми й на хвилину не сумніваємося, що ця організація ролі, яку вона собі декларативно ставить не сповнить», а відтак «це раз доказує, що людство прямує до нової війни, може ще більш жорстокої, як досі»<sup>481</sup>.

Надзвичайно цікавою і показовою з цього приводу є доповідна записка від 6 жовтня 1944 р. обергрупенфюрера СС Г. Бергера райхсфюреру СС і райхсміністру внутрішніх справ Г. Гімmlеру

<sup>479</sup> ГА РФ. – Ф. Р-9478. – Оп. 1. – Спр. 399. – Арк. 72–73.

<sup>480</sup> Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення другої світової війни в Європі // ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференції та інших документів з боротьби 1929–1955 р.: Збірка документів. – С. 124.

<sup>481</sup> Там само. – С. 125–126.



про бесіду напередодні з С. Бандерою. У ній Г. Бергер, в контексті гіпотетичного спільного виступу проти «совєтів» українських націоналістів і російських владівців, зауважував, що С. Бандера не сприймав А. Власова в жодній формі, як людини великоросійського способу мислення, і стверджував, що, співпрацюючи з ним, втратить своїх прихильників в Україні. Обґрунтовував він це тим, що українці звикли працювати зсередини на зовні, тоді ж як А. Власов змушений був робити це ззовні всередину. Коли ж обергрупенфюрер «чисто теоретично запропонував йому уявити, що було б, якби Німеччина уклала з Росією якийсь мир», то така можливість «явно вразила» С. Бандеру. «Він настільки переконаний у перемозі Англії та Америки, – наголошував Г. Бергер, – що до цього дня ні про що подібне взагалі не думав»<sup>482</sup>. Крім того С. Бандера заявив німцю, що його рух став таким потужним і знайшов так багато прихильників, що Й. Сталіну не вдасться його придушити (вже один лише натяк на свободу землі дає би стільки добровольців, що види на успіх в цій боротьбі були б очевидні). До того ж, вважав С. Бандера, Й. Сталінові після закінчення війни напевно спочатку доведеться взятися за інші народи і виразно залишити Україну в спокої (при цьому, як зауважував Г. Бергер, він мав на увазі німців). Він також довго розмірковував, що успішне повстання проти Й. Сталіна можна буде розгорнути лише тоді, коли російсько-українському народові більше не буде загрожувати небезпека ззовні. Зрештою, обергрупенфюрер СС Г. Бергер резюмував райхсфюреру СС і райхсміністру внутрішніх справ Г. Гімmlеру про С. Бандеру так: «Спритний, впертий, фанатичний слов'янин. Своїй ідеї відданий до останнього. На даний момент для нас неймовірно цінний, пізніше небезпечний. Ненавидить як великоросів, так і нім-

<sup>482</sup> Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. – С. 327–328.

ців»<sup>483</sup>. Тож Г. Бергер наслідуював пропонувати, все ж таки, задіяти С. Бандеру в боротьбі проти СРСР аби активувати український націоналістичний рух, позаяк німцям він мало був здатен вже істотно зашкодити на той час, а от для просування радянських військ міг представляти серйозну загрозу.

Проте слід зауважити, що Р. Шухевич не мислив так спрощено і прямолінійно як С. Бандера і не вірив у настання швидкої війни між західними союзниками та радянським режимом й розраховував на протисталінську тривалу боротьбу, про що й зазначив у своєму зверненні до командирів і бійців УПА від 1 січня 1945 р.<sup>484</sup> Не вірив у війну СРСР з союзниками й М. Лебедь, який в одному з листів до Р. Шухевича у січні 1945 р. вказував, що розрахунки на нову світову війну між Заходом і СРСР були утопічними, а боротьба за Українську державність буде тривалою<sup>485</sup>.

До рук радянської держбезпеки потрапив також і зміст листа С. Бандери з Мюнхена до Р. Шухевича від 18 листопада 1945 р., в якому перший, зокрема, писав: «...Ясно, що тепер очевидним є політичний, дипломатичний конфлікт між Радянським Союзом, з одного боку, і союзниками – з іншого. Союзники твердою постановкою питання хочуть змусити більшовиків відступити на лінію 1939 р. Наполеглива політика більшовиків може призвести до війни. Ситуація подібна до тієї, яка була в 1940–1941 рр. ...Тут наша власна зацікавленість і основне завдання. Власними силами і за допомогою союзників реалізувати нашу власну концепцію – революцію народів»<sup>486</sup>.

Про війну між США та СРСР у щонайскоршому часі С. Бандера писав й Я. Старуху у листі від 4 березня 1946 р., який дає певне уявлення про систему координат його політичного мислення. «Абстрагуючи від дрібних тактичних розгрівок і ходів на світовій шахівниці, не дивлячись на ту цілу флюктуацію з замкненими очима у відношенні до політичних актуалій, “ворожу”, що війна буде в близькому часі. Кажу “ворожу” тому, що тої оцінки не дедукую з теперішнього стану і розвою ситуації, тільки спираю свій погляд на

<sup>483</sup> Там само. – С. 328.

<sup>484</sup> *Кентії А. В.* Українська Повстанська Армія в 1944–1945 рр. – К., 1999. – С. 165.

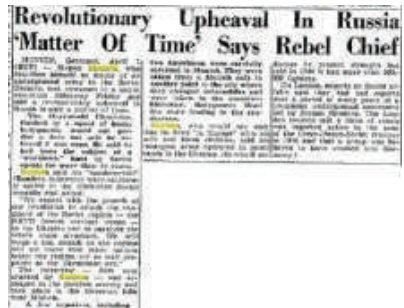
<sup>485</sup> Літопис УПА. – Т. 15. – Торонто, 1987. – С. 221.

<sup>486</sup> Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. – С. 377.

оцінці історичної й політичної конечности. Того процесу, до якого усі партнери вносять свій уділ своїм існуванням і діянням, що є їх природою, але якого то процесу ніхто не опановує, бо він, як зложене явище, має свою власну закономірність, напрям і ритм, – не обтяжуючи себе обґрунтованою аналітикою, елементарно розмірковував С. Бандера. – А даліше у мене доходить до голосу відчуття і політ[ичний] інстинкт. У висліді усього думаю, що війна буде скоро...»<sup>487</sup>.

Варто додати, що С. Бандера й пізніше не відступався від цієї концепції. Так, наприклад, 31 березня 1950 р. у своєму першому інтерв'ю для п'яти представників американської преси у маленькому готелі в Грюнвальді, що розташовувався у горах Баварії поблизу Мюнхена, він говорив про потребу допомоги українському національно-визвольному рухові з боку США, про те, що СРСР готує нову війну проти західних союзників і що невдовзі в Радянському Союзі мав відбутися державний переворот і національно-державні революції, а також про сформований антибільшовицький блок для підтримки повстання<sup>488</sup>.

Перед зустріччю представник С. Бандери також заявив журналістам: «Ми декілька разів намагалися встановити відповідні контакти з американською армією... Ми б хотіли запропонувати цінну інформацію, яку маємо з середини СРСР. Натомість, ми просимо лише про дозвіл проводити свою роботу на території окупованої Німеччини і невеличку американську допомогу у тренуванні та оснащенні наших підпільних бійців. Але ми так і не отримали від американців відповідей на наші спроби. Тому ми хочемо мати справу лише з представниками високого рівня, яким може-



<sup>487</sup> Степан Бандера – Ярославів Старуху // Літопис УПА. Нова серія. – Т. 21. Ярослав Старух. Документи і матеріали. – Київ; – Торонто, 2012. – С. 746–747.

<sup>488</sup> Ada Evening News (Ada, Oklahoma). – 1950. – April 2, Austin American (Austin, Texas). – 1950. – April 1; Galveston Daily News (Galveston, Texas). – 1950. – April 1; Dubuque Telegraph Herald (Dubuque, Iowa). – 1950. – April 2; Charleston Daily Mail (Charleston, West Virginia). – 1950. – April 1; Reno Evening Gazette (Reno, Nevada). – 1950. – April 1; Portland Press Herald (Portland, Maine). – 1950. – April 2).

мо довіряти»<sup>489</sup>.

Після нього журналісти побачили в оточенні кремезних приватних охоронців С. Бандеру<sup>490</sup> – «невеликого чоловіка із блакитними очима, на зріст ледве 165 см (5'5``) із ямкою на підборідді»<sup>491</sup>. С. Бандера застеріг західні держави від легальної співпраці з Сове-тими, наголосивши, що Росія мобілізується для світової війни, що його група отримала дані розвідки про те, що Радянський Союз роз-почне справжню тотальну війну після того, як переконається, що не зміг досягнути своїх цілей через холодну війну, а також додав, що можливо ці відомості вже досягли й контррозвідки США (СІС), але в нього немає з нею контактів, проте запевнив, що українці підтрима-ють західні сили у війні проти Росії, якщо їм буде гарантована націо-нальна незалежність<sup>492</sup>. Він також вмовляв західні країни заохочува-ти підпільні рухи (такі як український) в середині Росії та її сателітів і таким чином прискорити той день, коли він зможе організувати успішну революцію проти Кремля та наголосив, що революційний переворот в Росії є лише питанням часу і що його послідовники над-звичайно активні в УРСР<sup>493</sup>. Він також додав: «Із зростанням нашої революції ми маємо намір атакувати в Україні авангард радянсько-го режиму – війська НКВС (секретна служба) – паралізувати весь державний устрій. Ми започаткуємо штурм режиму і певні, що інші нації під режимом будуть так само готові, як і українці»<sup>494</sup>.

Відзначно, що серед революційних кличів, які висувалися ОУН на найближчий період у боротьбі поневолених народів СРСР,

<sup>489</sup> Austin American (Austin, Texas). – 1950. – April 7.

<sup>490</sup> Шведсько-американський історик, професор катедри історії Лундського універси-тету (Швеція) А. Рудлінг, що досліджував розсекречені архіви ЦРУ, віднайшов у них від-омості, згідно з якими охорону С. Бандери у Мюнхені здійснювали колишні есесівці, що були членами таємної нацистської організації в Баварії. Як платню за охорону, вони отри-мували від С. Бандери інформацію, що стікалася з розгалуженої агентурної мережі ОУН в окупованих зонах Німеччини, Австрії, Чехословаччини, Росії та Польщі [*Rudling A. The-ory and Practice: Historical Representation of the War Time Activities of OUN-UPA (the Orga-nization of Ukrainian Nationalists – the Ukrainian Insurgent Army) // East European Jewish Affairs. – 2006. – Vol. 36. – № 2. – P. 173.*]

<sup>491</sup> Logansport Press (Logansport, Indiana). – 1950. – April 2.

<sup>492</sup> Charleston Daily Mail (Charleston, West Virginia). – 1950. – April 1; Janesville Daily Ga-zette (Janesville, Wisconsin). – 1950. – April 1; Reno Evening Gazette (Reno, Nevada). – 1950. – April 1; Logansport Press (Logansport, Indiana). – 1950. – April 2; Portland Press Herald (Port-land, Maine). – 1950. – April 2.

<sup>493</sup> Winnipeg Free Press (Winnipeg, Manitoba). – 1950. – April 1;

<sup>494</sup> Austin American (Austin, Texas). – 1950. – April 7.

окрім гасел про повалення сталінської імперії та вимог встановлення національних урядів і національно-політичного самовизначення та державного відокремлення, покликаних свобі-



Інтерв'ю С. Бандери (сидить перший праворуч)  
(ноземним журналістам [31 березня 1950 р.]

дною волею народів, присутній був й заклик: «За повну демократизацію всього державного і суспільного життя»<sup>495</sup>.

Дискусія ж ця вкрай гостро розгорнулася з кінцем Другої світової війни й стосувалася вона трансформації програмно-ідеологічних засад в теорії суспільно-економічного ладу ОУН та моделі майбутньої Української Держави тощо, які розпочалися після III Великого (надзвичайного) збору 1943 р.

Вже того ж року, окрім офіційно ухвалених документів і матеріалів, почали з'являтися публіцистичні праці, що ставили під сумнів ортодоксальну доктрину ОУН 1929–1941 рр. Так, наприклад, Й. Позичанюк («Д. Шахай») у другій частині («Тактика щодо російського народу») своєї праці «До питань боротьби за УССД» закликав українців відкинути сповідування «расистського» («зоологічного») націоналізму. Натомість його алгоритм поборення більшовизму передбачав «поступову ідею національної співпраці, миру й єдності на принципі волі, незалежності та дружби народів, як рівний з рівним. [...] Ми ставимо питання в площину соціально-політичної боротьби насамперед не під гаслами національної ворожнечі, а національної єдності в боротьбі з режимом загальної павперизації, соціальної нерівності, жорстокої експлуатації, визиску, безправ'я, приреченості на жертву в інтересах партійної верхівки і т. д.»<sup>496</sup>.

<sup>495</sup> Деклярація Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення другої світової війни в Європі // ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференції та інших документів з боротьби 1929–1955 р.: Збірка документів. – С. 133.

<sup>496</sup> Літопис УПА. – Т. 8. Українська Головна Визвольна Рада. – Кн. 1 (1944–1945). – Торонто, 1980. – С. 205–206.

Автор закидав ортодоксам галоповану ідеологію «за вимріану проблематичну українську імперію від Хусту до Казахстану», вигаданий поділ СРСР в невідомому майбутті й крутіж, як білка на колесі, у суто українським колі проблем і мірил, що не наближало до вирішення нагальних проблем сучасності, й на противагу їм виступав за орієнтацію на розв'язання найближчих вузлів (за синицю в руках, ніж журавля у небі), а отже – взяти дійовий курс щодо залучення усіх чинників (в т. ч. й російського), що допомогли б розвалити СРСР і здійняти в ньому революцію (чи анархію), як першу й головну передумову для творення УССД. Він досить сміливо заявив: «Ми сьогодні боремось не з “одвічним північним ворогом”, “москалями”, “лапотниками” тощо (весь цей дешеви́й патріотичний мотлох треба вже рішуче викинути з ужитку в пропаганді й узагалі в політичній термінології, познімавши, до речі, всі акценти з власного войовничого націоналізму, бо не націоналістичний галас нам потрібний, а націоналістична мета, в ім'я якої ми йдемо на все). Ми боремося не з російським народом, а з більшовизмом. Ми хочемо завалити не Росію, як символ російського патріотизму, не Москву (нагадуючи москалям усі історичні кривди – знайшли для того час! – а особливо більшовицькі кривди, перекладаючи відповідальність на весь російський народ) і не московську російську культуру, але тотальний більшовицький режим, більшовицьку (антинародню й антиросійську) культуру, червоний Кремль, як організатора й керівника грандіозної тотальної імперіялістичної машини, в поваленні якої ми зацікавлені»<sup>497</sup>.



Йосип Позичанюк

Й. Позичанюк («Д. Шахай») висунув думку вийти поза межі вузького суто національно-українського фронту, а надати йому обширу загальносоюзного, світового. Протиставити інтернаціоналізмові більшовиків «ідеологію й гасла не провінції», а гасла «найширшого справжнього демократизму, гасла перебудови “тюрми народів” на основі демократичних принципів», гасла соціального і політичного переустрою, завершення класової боротьби й

<sup>497</sup> Там само. – С. 207.

знищення найбільш паразитарної класи інтернаціональної плутократії тощо, знесення державного капіталізму – гасла соціальної, політичної й національної революції і то в самій основі СРСР – в Росії насамперед<sup>498</sup>. Він переконував, що найпрогресивніші гасла на сході (в СРСР) будуть: «Воля народам – воля людині!» та «Єдиний фронт поневолених народів», що мали би йти поруч з гаслами проти «російського імперіялізму» тощо. «Ми не збираємось з москалями христити дітей. Але ми не збираємось христити дітей з власними “недопаростками”» – недвозначно заявляв автор<sup>499</sup>. Тож перша фаза боротьби, за теорією «Д. Шахая», була у спільному з російським та іншими народами розвалу СРСР, друга ж – у конфлікті з тими росіянами, які прагнутимуть відбудови Росії як імперії та поневолення України. Утім, був переконаний він, після розпаду більшовицької імперії, росіяни усвідомлять, що будь-яка нова імперія заперечує їхню власну свободу й вимагає величених матеріальних ресурсів і людських жертв.

Підтримали думки Й. Позичанюка й такі ідеологи ОУН в Україні як В. Мудрий («Я. Борович»), М. Дяченко, О. Логуш («О. Степанів»), а вже пізніше взяли на озброєння й розвинули провідні публіцисти націоналістичного підпілля в Україні як О. Дяків («О. Горновий»), К. Зарицька («У. Кужіль»), П. Федун («П. Полтава») та інші. Так, зокрема, О. Логуш («О. Степанів») ще на початку 1943 р. у статті «За правильний підхід» висловився за кардинальний перегляд ставлення ОУН до представників інших національностей в Україні. «Треба ліквідувати шовіністичне ставлення у відношенні до меншостей, створюючи умови якнайдалше йдучої національно-культурної толеранції, – писав він у журналі «Ідея і Чин» (Ч. 2), – не легіти на асиміляцію одиниць, натомість намагатися приєднати цілість для української політичної справи. Ліквідувати прояви шкідливих чужих впливів, зокрема впливи німецьких расистських концепцій і практик, наслідовані в нас некритичними людьми, бо вони створювали б задириковато-презирливу поставу до неукраїнців і тим відштовхували б національні меншості від української національної справи»<sup>500</sup>.

<sup>498</sup> Там само. – С. 208.

<sup>499</sup> Там само. – С. 212–213.

<sup>500</sup> Степанів О. І. За правильний підхід // Ідея і Чин. – 1943. – Ч. 2 // Літопис УПА. – Т. 24. – Львів; – Торонто, 1995–1996. – С. 113–114.



Зі свого боку О. Дяків у роздумах про те, яка ж філософія зобов'язує членів ОУН: ідеалізм чи матеріалізм, вже запевняв, що Організація «дає повну волю її членам визнавати філософічний ідеалізм або матеріалізм», позаяк «повний всесторонній розвиток української нації в незалежній Соборній Українській Державі, створення справжнього національного режиму і безкласового суспільства, знищення імперіалізму, заснування міжнародної згоди між вільними і суверенними державами всіх народів – ці фундаментальні точки нашої ідеології не загублять нічого із своєї мобілізаційної сили від того, що ми не визнаємо першенства духа чи матерії»; адже «ОУН бореться за справді національний режим, який гарантуватиме демократичні права і свободи, не стане накидати свою ідеологію громадянам вільної і незалежної Української держави»<sup>501</sup>.

Оновлена ідеологія націоналізму, демократизм і соціальність у програмових засадах надали ОУН і нового дихання в Україні. «Ця наша переорієнтація мала великий успіх, до нас приставало все більше людей, а головне – молодого покоління і робітництва. Ми пішли з народом, почали говорити з ним мовою, яку він розумів, – і він почав з нами співпрацювати. І це був найбільший успіх всієї нашої підпільної роботи, – пригадував тогочасний очільник українського націоналістичного підпілля на Донбасі Є. Стахів. – Від цього часу в неї почали включатися інші національності: росіяни, татари, греки. Бо тепер цілковито змінилася роль підпільників-націоналістів: не керувати народом, який має бути тільки виконавцем волі малої групи керівного складу націоналістичної партії, а служити йому, бути з народом і для народу. Отже, ми стали на демократичну базу, і це був наш крок вперед»<sup>502</sup>.

Крім того, в березневій (1944 р.) Інструкції ОУН щодо політико-організаційних завдань підпільної діяльності тогочасна тактика визначалася як «самооборона» й поділялася на три періоди: а) піднімецький, б) фронтовий, в) підрадянський. Поміж іншим, наказувалося широко пояснювати й пропагувати постанови III Великого (надзвичайного) збору ОУН та I Конференції поневолених народів Східної Європи, а в ідеологічній роботі словосполучення «україн-

<sup>501</sup> Poland and Ukraine: Past and Present. – Edmonton: CIUS, 1980. – P. 122–123, 126.

<sup>502</sup> Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони (Повість мого життя). – К., 1995. – С. 134.

ський націоналізм» мало заступити «українська революція». Гаслами проголошувалася боротьба з націонал-соціалізмом (гітлеризмом) і фашизмом так само, як і з більшовизмом (сталінізмом). Завданням пропаганди ОУН стало також «політичне, пропагандистське оволодіння воєнними масами та їхнє приєднання на бік української революції», яку було визнано в органічному зв'язку з «революцією Богдана Хмельницького і революцією 1917–1920 рр.»<sup>503</sup>.

Невдовзі, у першій половині літа 1944 р. у відозві Головнокомандування УПА до українців Червоної Армії містився не лише заклик боротися за незалежність України і переходити на бік УПА, а й підкреслювалося: «Цю війну український народ мусить використати для свого справжнього національного і соціального визволення, для побудови на своїй землі справді кращого життя. Це станеться тоді, коли Україна відокремиться від Росії і коли на українських етнографічних землях буде побудовано незалежну Українську республіку із демократичним та передовим суспільно-економічним устроєм»<sup>504</sup>.



5–6 лютого 1945 р. поблизу м. Бережани на Тернопільщині члени Проводу ОУН на УЗ зібралися на нараду з метою вироблення нових засад розбудови мережі повстансько-організаційного підпілля. У засіданнях взяли участь Р. Шухевич, Д. Маївський, Я. Бусел, Д. Грицай, Р. Кравчук, М. Арсенич, В. Кук і П. Дужий<sup>505</sup>. Присутнім довелося відмовити С. Бандері, який на той час вже був на свободі після утримання у концтаборі, у його листовному проханні щодо технічного сприяння його переходу в Україну<sup>506</sup>. А навесні 1945 р. Центральний Провід ОУН на Українських Землях видав документ, у якому, між іншим, наголошувалося: «Кожний вояк УПА має називати себе властивою собі назвою, а саме українським повстанцем, та

<sup>503</sup> ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 289. – Арк. 35–40.

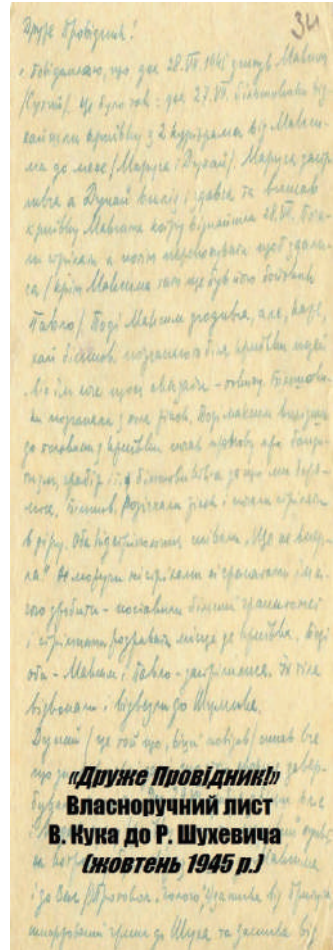
<sup>504</sup> ДАТО. – Ф. Р. 3432. – Оп. 1. – Спр. 25–25 зв.

<sup>505</sup> Дужий П. Степан Бандера – символ нації: ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН. – Ч. 2. – Льв., 1996. – С. 247, 306.

<sup>506</sup> Киричук Ю. Український національний рух 40–50 років ХХ століття: ідеологія та практика. – Льв., 2003. – С. 189.

цю назву треба популяризувати. Назва “бандерівець”, якою залюбки називають нас наші вороги, не відповідає змістові нашої боротьби і є для нас некорисною і шкідливою»<sup>507</sup>.

Тоді ж у Декларації Проводу ОУН на УЗ «Про закінчення Другої світової війни в Європі» було змальовано міжнародне становище й підведено підсумки та уроки війни, а також здійснено аналіз ідейно-політичних основ та перспектив українського національно-визвольного руху. «На великому священному шляху визвольної боротьби поневоленого народу бувають дні тріумфу і занепаду, і не нам узалежнювати наші дії від майбутньої розв’язки. Ми, як діюче народне покоління, сповняємо свій почесний обов’язок незалежно від того, чи нам дадуть за це терновий чи лавровий вінок, – виголошувалося у декларації Проводу ОУН на Українських Землях. – Ми віримо в силу і воскресіння України і знаємо, що своїми діями наближаємо день національного і соціального визволення. Коли б ми і впали, то на нашій крові і ділах уродяться чергові борці, що почате діло попроведять далі, так як і ми продовжуємо працю і труд батьків. А втім, ми знаємо і віримо, що день нашої перемоги вже недалекий...»<sup>508</sup>.



<sup>507</sup> Смирний М. Думки з приводу 25-річчя УПА // Вісті комбатанта. – 1967. – Ч. 1. – С. 15.  
<sup>508</sup> ДАІФО. – Ф. Р-753. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 8.



**ОУН НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ  
І ЗАКОРДОННІ ЧАСТИНИ ОУН:  
ІДЕЙНА ЄДНІСТЬ ТА  
РОЗБРАТ СВІДОМОСТЕЙ**



**(кінець 1940-х – середина 1960-х рр.)**

## Розділ 5

**ОУН НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ  
І ЗАКОРДОННІ ЧАСТИНИ ОУН:  
ІДЕЙНА ЄДНІСТЬ ТА РОЗБРАТ СВІДОМОСТЕЙ  
(кінець 1940-х – середина 1960-х рр.)**

*«Гарантією справжньої демократичності  
майбутнього ладу в українській державі є, в першу  
чергу, щиро народний характер українського руху, його  
безприкладна ідейність»*

*Роман Шухевич*

Повоєнне життя змушувало вносити певні корективи як щодо діяльності революційно-визвольного підпілля в Україні, так і щодо окремих ідеологічних засад діяльності ОУН на Українських Землях<sup>509</sup>. У листі «Другу Шухевичу («Туру») і друзям» від 18 листопада 1945 р. С. Бандера, після ґрунтового аналізу міжнародної ситуації та становища Організації й загального антибільшовицького фронту, закликав побратимів у Краї боротися, перш за все, за душу людини, за маси, за доступ і вплив на них, не дати себе вирвати з життя мас, не вийти з життя у «безпечний ліс», позаяк там політична, а далі – остаточна смерть. Він підкреслював, що політичний зміст – це душа і золото нашої революції. Виходячи з вищевказаного, С. Бандера вказав на необхідності розпочати підготовку до скликання нового Великого збору Організації, на якому варто було б внести певні зміни чи доповнення до політичної та соціальної програм тощо<sup>510</sup>. Цю

<sup>509</sup> Вже 5–6 лютого 1945 р. поблизу м. Бережани на Тернопільщині члени Головного Проводу ОУН на УЗ з цього приводу провели нараду у складі: Р. Шухевич, Д. Маївський, Я. Бусел, Д. Грицай, Р. Кравчук, М. Арсенич, В. Кук і П. Дужий. На нараді, зокрема, було відмовлено С. Бандері у проханні про технічне сприяння його переходу в Україну. Він мав залишитися політичним лідером ОУН та її представником в еміграції. Головним було рішення продовжити боротьбу, сподіваючись на допомогу країн Заходу. [Дужий П. Степан Бандера – символ нації: ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН. – Ч. 2. – Льв., 1996. – С. 247, 306].

<sup>510</sup> ГДА СЗРУ. – Спр. 10876. – Т. 1. – Арк. 154–163.

свою думку С. Бандера продовжив й у листі від 20 грудня 1945 р. до членів Проводу ОУН на УЗ щодо проведення IV Великого збору Організації на якому, між інших, слід було б устійнити загальну програму четвертих зборів<sup>511</sup>.

Більше того, влітку 1946 р. С. Бандера надав, здавалося б, ще більшого поштовху до «демократизації» (принаймні декларативної) позиції Організації щодо її бачення партійно-політичної системи в майбутній Українській Державі. У своїй статті «До проблеми політичної консолідації» він під псевдонімом «С. А. Сірий», попри наголошенні про революційну ОУН як єдину самостійницько-державницьку політичну силу в Україні, все ж зауважував: «За політично-світоглядом розумінням ОУН монопартійна система у державному житті та в державній формації не відповідає потребам повного і здорового національного розвитку. У державній організації народу мусить бути місце для політичної диференціації, кристалізації і вільного розвитку політичних угруповань та для здорового, творчого змагання поміж ними. Самі ж державні органи у виконванні своїх функцій мусять стояти на позиціях понадпартійних: насамперед дбати про добро цілоти, а далі справедливо захищати інтереси всіх позитивних складових частин.

Теперішній стан на Україні, де чужа ворожа сила, здушує і паралізує вільний розвиток політичного життя, – аномальний. Боре-мося за повну політичну свободу у вільній Україні, і в суверенній Українській Державі має бути загартована можливість для існування і розвитку політичних угруповань. Процес організування і активізації політичних угруповань не перечив би концепції і державній фор-



<sup>511</sup> ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-9079 (т. Херсон). – Арк. 23–27.

мації, яку очолює УГВР, а може кожночасно проходити в її рамках. Якби вже тепер на Україні провадили або розпочинали свою діяльність і інші політичні організації чи угруповання, що дійсно стояли б на позиціях визвольної боротьби і державної самостійності України, то вони вже зараз знайшли б своє місце в рядах УГВР»<sup>512</sup>. Які саме були б ці політичні сили визначати і контролювати мала, звісно ж, виключно сама революційна ОУН на УЗ через новостворену понадпартійну структуру – УГВР.

В іншій своїй статті «До засад нашої визвольної політики» з кінця того ж 1946 року, протиставляючи ідею і програму української революції, що «накреслюють прогресивний зміст і форми життя», реакційним теорії і тоталітарній практиці більшовизму, С. Бандера («С. А. Сірий») оперує такими гуманістичними і, навіть, ліберальними ідеологемами, які істотно відрізнялися від концептуальних засад націократії та ідеології націоналізму, що сповідувалася ОУН у 1930-х – на початку 1940-х років, а саме:

✓ «ідея гідності і пошанування людини, її вільного розвитку, власної ініціативи, творчого та достойного самовключення в гармонійний уклад національного і суспільного життя»;

✓ «ідея соціальної справедливості на ділі»;

✓ «ідея рівності та братерства усіх людей в народі»;

✓ «ідея позитивної, творчої ролі держави, яка має обороняти, організувати і сприяти вільному життю і розвитку культурного поступу і господарчого добробуту народу і людини»;

✓ «ідея спрямування діяльності та зусиль держави й організованої в ній народньої спільноти на творення, закінчення і помноження позитивних вартостей, які збагачують та підносять рівень життя народу одиниці в усіх царинах, помножують їхній творчий вклад у скарбницю вселюдського поступу й культури»;

✓ «пошанування різnorodности змісту і форм життя та багатства культур різних народів»;

✓ «ідея толеранції супроти чужих і відмінних культурних та соціальних вартостей і систем, поряд з прив'язанням до свого, та плекання своїх вартостей»;

<sup>512</sup> Сірий С. А. До проблеми політичної консолідації // Визвольна політика. – 1946. – Ч. 4–5. – червень–липень. – С. 12–13.



✓ «співжиття вільних народів і мирні взаємини їхніх незалежних держав, незалежно від різниці суспільних і політичних систем»;

✓ «ідея свободи творчої ініціативи одиниці і вільної діяльності, що не загрожує і не шкодить співгромадянам і народові»;

✓ «ідея свободи, релігії, сумління, думки і слова, вільної духово-культурної і мистецької творчості»;

✓ «віра в людину, її шляхетні позитивні прикмети і пориви, її суспільницький інстинкт, плекання і піднесення тих добрих сторін людської природи»;

✓ «ідея природньої гармонії, рівноваги і співгри поміж духовими і матеріальними елементами в житті і розвитку людства»...<sup>513</sup>

Разом з тим, повертаючись до питання тактики і стратегії прихильників революційного напрямку ОУН, необхідно враховувати й те, що сам С. Бандера, як і Я. Стецько та інші, перебуваючи від 1941 р. і майже до кінця війни в ізоляції від еволюційних процесів в Організації, не зіткнулися особисто з тією дійсністю на українських землях й не брали участі у «демократизаційному» III Великому (надзвичайному) зборі ОУН 1943 року. Вони повернулися до активної політично-організаційної діяльності під її завершення у терени Західної Європи (власне, тоді організаційний політичний центр закордоном оформився у Мюнхені) й фактично постали вже перед доконаним фактом демократичних змін як у програмових засадах ОУН



**Степан Бандера**

та в її новій моделі бачення української державності, так і в західноєвропейському політичному просторі, який «демократизували» країни-переможці й не зовсім усвідомлювали усю складність і грандіозу новизну становища.

Тож цитований вище вислів С. Бандери про політичну диференціацію і вільний розвиток політичних угруповань та здорову конкуренцію між ними слід трактувати не однозначно, а з огляду на той статус-кво, що склався на той час в самій ОУН, на нові зов-

<sup>513</sup> Сирій С. А. До засад нашої визвольної політики // Визвольна політика. – 1946. – Ч. 9–10. – листопад–грудень. – С. 12–14.

нішньо- і внутрішньополітичні обставини та з огляду на dokonаний факт процесу «демократизації» концепції ОУН на УЗ, що відбувся за час його ув'язнення, з чим він не міг не рахуватися.

Усі ж домагання С. Бандери скликати черговий IV Великий збір ОУН не мали успіху (в тому числі й через заперечення членів Проводу в Україні). Відтак С. Бандера та його прихильники почали розвивати теорію так званої подвійної програмовості ОУН, коли одна програма («демократичний націоналізм») мала би бути призначена для сторонніх очей (зовнішнього, показового вжитку) й могла б змінюватися залежно від міжнародної кон'юнктури та пропагандистських потреб, а інша (прихована й повернута до концепції авторитарної націократії 1941 р.) – для вірних і надійних членів ОУН.

Власне С. Бандеру обурювало те, що демократична засадничість і програмові зміни, як він сам зазначав, «ставиться не як допоміжні, тактичні прийоми для підсилення, чи відтяження головного нашого фронту, – але навпаки, як основну концепцію визвольної революції. Отже це вже не проблеми політичної тактики на окремих відтинках, в роботі серед деяких середовищ, а тільки питання власної, основної програми. Мовляв, нам треба саме такі основні положення прийняти за головні лінії й на них будувати все. Відповідно до того треба відкинути до тогочасні, «пережиті вже» засади українського націоналізму, викоренити їх у власних рядах, змінити свою ідеологію й програму...

...На попертя такої сугестії її речники намагаються представити як програмові позиції революційного руху в Україні такі поодинокі прийоми політичної тактики й пропаганди, якими Організація на рідних землях послуговується в своїй роботі серед ворожого, чи напівворожого середовища, напр., супроти москалів, советської армії, серед комунізованих елементів, большевицької адміністрації і т. п., тобто такі тактично-пропагандивні прийоми, які мають завдання демобілізувати й паралізувати вороже середовище, відтягати від ворога різні елементи.

...Процес збирання, плекання, формування й вирощування власної сили визвольної революції мусить відбуватися на правильних засадах українського революційного націоналізму, на його ідеологічних, програмових істинах. Тому супроти власних рядів, перед

українським народом мусять бути належно поширювані й висвітлені наші цілі, наша ідеологія й програма, наша визвольна концепція в цілій своїй суті, повністю. Наші основні засади, – наголошував С. Бандера, – мусять бути не тільки збережені й розвиті, але й з'ясовані у власному середовищі в повній чистоті, без жадних викривлень під впливом різних тактичних міркувань. Тільки на такій основі, в такому дусі можна формувати ряди борців за визволення, які не піддадуться жадним атакам ворога»<sup>514</sup>.

Критикуючи оунівських «демократів» ортодокс С. Бандера називав їх «кон'юнктуристами», які від 1945 р. намагалися втягнути українську самостійницьку політику в таку ж саму гру в демократію, яка відбувається на міжнародному форумі, й у якій СССР грає одну з перших скрипок. Демократичні зміни в програмі Організації та в її моделі майбутньої Української Держави, на його думку, були «плитким наслідуванням» і бажанням «уподібнитися до зовнішнього світу, до актуальної моди», позаяк «ця демократичність суспільно-політичного устрою у власній державі, має часто характер порожніх голослівних декларацій, уподібнень, а не в одному – демагогії»<sup>515</sup>.

У цьому контексті твердження С. Бандери входили у певне протиріччя з думками Р. Шухевича, який на той час в Україні очолював ОУН, командував УПА й керував національно-визвольною боротьбою<sup>516</sup>. Так, наприклад, у липні 1948 р. Р. Шухевич як голова Генерального секретаріату УГВР у своєму інтерв'ю висловився щодо цього питання так: «Гарантією справжньої демократичности майбутнього ладу в українській державі є, в першу чергу, щиро народний характер українського руху, його безприкладна ідейність. Український визвольно-революційний рух зродився з надр українського народу, діє в ім'я інтересів українського народу – його найвища мета. Далі реальною гарантією демократичности майбутніх форм правління в Україні є саме існування УГВР. УГВР побудова-

<sup>514</sup> *Бандера С.* Українська національна революція, а не тільки проти режимний резистанс // Український Самостійник. – 1950. – 29 січня.

<sup>515</sup> Там само. – 19 лютого.

<sup>516</sup> Зауважу принагідно, що, наприклад, ще у 1946 р. Р. Шухевич не довіряв особистому кур'єрові С. Бандери з американської зони окупації Німеччини «Славку» і, як свідчать документи, відмовлявся від зустрічі з ним для отримання та передачі особистих листів від і до С. Бандери чи відсилав з «Славком» до нього і до Провода ЗЧ ОУН власну зв'язкову «Бистру» [ГДА СБУ. – Ф. 372. – Спр. 16. – Арк. 66, 76].

на на чисто демократичних принципах та заступає демократичні погляди.



ОУН, що визнає і підтримує УГВР, стоїть також на демократичних позиціях. УГВРаді підпорядковується Українська Повстанча Армія. Одним з найважливіших завдань УГВР, – акцентував Р. Шухевич, – є забезпечити переведення вільних і демократичних виборів до перших Українських Установчих Зборів у вільній Українській Державі. Доки існуватиме УГВР, доки український народ всеціло підтримуватиме УГВР, доти вільна Україна правитиметься демократичним способом. У скликаних УГВРадою перших Установчих Зборах український народ

буде мати змогу вільно визначити дальші форми свого внутрідержавного устрою»<sup>517</sup>.

У 1944–1945 рр. велика кількість націоналістів, що утримувалися у німецьких тюрмах та концтаборах, вийшли на волю і поволі почали включатися до політичного життя. При цьому чи не одразу ж виявилися й ідейно-теоретичні й організаційно-структурні тертя цієї еміграційної частини членства ОУН, яке було ізольоване від подій в Краю та обставин і спонук певних світоглядово-ідеологічних змін у програмових документах ОУН, яке не розуміло їхнього походження і не усвідомлювало їхнього сенсу, на відміну від тих членів ОУН, які перебували в Україні і за пекельних умов війни продовжували звитязку боротьбу у підпільній мережі ОУН та у лавах УПА. Крім того, багато осіб, які у 1940–1941 рр. посідали керівні й ключові посади в Проводі ОУН(р), а деякі мали в Організації навіть виключно диктаторсько-вождистські повноваження (як, наприклад, її провідник С. Бандера), після звільнення з ув'язнень опинилися на рівні рядового членства й, залишаючись ідеологічно на рівні старих догм і концепцій та прагнучи сатисфакції своїм амбіціям та гонору, фактично очолили в еміграції реваншистську опозицію до Проводу

<sup>517</sup> Шухевич Р. Демократія і український визвольний рух // Сучасна Україна. – 1951.

ОУН на Українських Землях і вимагали перегляду програмових і організаційних змін, які відбулися під час III Великого (надзвичайного) збору ОУН і після нього.

Вже ранньою весною 1945 р. колишні лідери ОУН(р), що звільнилися з ув'язнень й опинилися в еміграції, відбули свої перші наради у Відні й створили поміж собою Закордонний Центр ОУН. Тоді ж ці діячі з еміграції (С. Бандера, С. Ленкавський і Я. Стецько) провели кілька зустрічей з уповноваженими Проводом ОУН на Українських Землях (В. Охримовичем, М. Прокопом, Д. Ребет і М. Лебедем<sup>518</sup>), проте чи не одразу ж між ними виявилася різниця у поглядах та світогляді на ідеологію, тактику і стратегію ОУН, її бачення суспільно-політичного устрою та соціально-економічного ладу майбутньої Української Держави. Подальші розмови й наради, тим не менш, продовжилися влітку та восени 1945 р. вже у Мюнхені.

Зрештою, у січні й у лютому 1946 р. у столиці Баварії ЗЦ ОУН скликав ширшу конференцію провідного членства Організації (тих, хто коли-небудь перебував у Проводі ОУН або в її провідних клітинах і в крайових формаціях). І хоча ця конференція так і не наблизилася до певного спільного знаменника й не призвела до узгодження особистих та ідейно-програмових питань, все ж спромоглася виробити у лютому 1946 р. узгоджене рішення – було створено Закордонні Частини ОУН (ЗЧ ОУН) як організаційну форму для членства ОУН на чужині. Як потім зізнавалася учасниця того зібрання Дарка Ребет, Лев Ребет тоді у своїй довгій промові «складав вислови лояльності Бандері і заяви готовності співпрацювати в ЗЧ ОУН, зрікаючися, якщо бажано, будь-яких політичних постів, – тільки в ім'я збереження правних основ ОУН, установлених III-м

<sup>518</sup> Міністр держбезпеки УРСР С. Савченко 14 червня 1946 р. доповідав міністрові держбезпеки СРСР В. Абакумову, що в березні 1944 р. Проводом ОУН на УЗ було прийнято рішення про від'їзд за кордон певної частини керівного складу ОУН. Наприкінці червня 1944 р. через Словаччину і далі на Відень та Мюнхен виїхали: М. Лебедь («Ярополк»), Д. Ребет («Орлян»), М. Прокоп («Володимир»), І. Гриньох («Орлів»), М. Матвієнко («Див»), Мартюк («Улас») та Я. Пришляк. Перед ними було покладено завдання «організувати за кордоном націоналістичну роботу серед української еміграції, що там мешкала, домогтися звільнення перебуваючого в ув'язненні у німців Бандери та інших видних націоналістів і встановити зв'язок з англо-американськими колами, оскільки розгром Німеччини був очевидним і надії націоналістів на підтримку з боку німців у перебігу війни себе не виправдали» [Українские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 2. – С. 876].

Збором в Україні 1943 року і в ім'я визнання та шанування політично-програмових позицій, на яких у тому часі спиралася збройно-революційна і підпільно-політична боротьба України»<sup>519</sup>.

Та попри те, С. Бандера постійно вимагав скликання Червертого Великого збору, аби переглянути рішення Третього Надзвичайного Великого збору. Провід же в Україні, що вів нерівну і відчайдушну боротьбу, ґрунтовано не давав згоди на нове зібрання, вважаючи, що за тих умов національно-визвольної війни було недоречним розпорошення сил на суперечки та балаканини тощо. Тож в еміграції та діаспорі оунівські структури де-юре таки визнавали програмові засади, вироблені на Великих зборах і конференціях Організації. Утім, вже тоді чітко викристалізувалися три суперечливі групи:

1) «Бандерівці-вождисти», що воліли повернутися до постулатів «донцовської» теорії інтегрального націоналізму та реваншу концепту націократії кінця 1930-х – початку 1940-х рр. й реверсу Організації до принципів дій і правил II Великого збору ОУН(р), ревізіонувавши таким чином «демократичні» зміни, запроваджені III Великим (надзвичайним) збором (С. Бандера, О. Тюшка, М. Климишин, Я. Стецько, С. Ленкавський та ін.);

2) «Крайовики», що стояли на націонал-демократичних програмово-устроєвих засадах III Великого (надзвичайного) збору ОУН, впроваджених на чолі з Р. Шухевичем (В. Охримович, Л. Ребет, Д. Ребет, З. Марцюк, В. Стахів, І. Бутковський, Я. Рак);

3) «Нейтральні» з лав УГВР, зародженню якої сприяв Р. Шухевич (М. Лебедь, о. І. Гриньох, М. Прокоп), і які все ж були більш схильні неопублічно підтримувати групу «крайовиків».

У підсумку, внаслідок взаємних поступок та узгоджень головою Проводу ЗЧ ОУН все ж було обрано С. Бандеру, В. Стахіва – головним контролером ЗЧ ОУН, Л. Ребета – головним суддею ЗЧ ОУН (на початку діяльності; до розколу в лавах ЗЧ ОУН), а також членами Проводу: М. Лебеда (на початку діяльності), Я. Стецька, О. Тюшку, М. Климишина, С. Ленкавського та інших, де «бандерівці», через тиск і самовільне призначення новообраного голови ЗЧ ОУН, здо-

<sup>519</sup> Ребет Д. На непопулярних позиціях (Історично-біографічний додаток) // Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – Мюнхен: Український самостійник, 1964. – С. 115.

були домінацію<sup>520</sup>.

На той час структурно ЗЧ ОУН поділялися на т. зв. «п'ятки» («п'ятірки»). Член п'ятки мав право висловлювати свої думки і сумніви щодо становища ОУН закордоном лише своєму організаційному зверхникові і просити його про певні роз'яснення, а у виняткових випадках – про передання його міркувань «догори», тобто до Обласних Проводів і до Проводу ЗЧ ОУН. Тож, фактично, прикриваючись правилами конспірації на демократичному Заході, в ЗЧ ОУН не допускалися публічні обговорення і навіть дебати на сходах «п'яток», відбувалося штучне придушення політично-організаційної думки. А отже, така внутріньоорганізаційна система не лише задушувала прагнення демократичних змін і побічно запліднювала революційне кипіння, а й, як слушно зауважував заступник міністра народного господарства УДП у 1941 р. Р. Ільницький («Р. Кричевський»), ізолювала провідне членство з його новаторськими думками від загалу членів ЗЧ ОУН<sup>521</sup>.

Американська ж розвідка доповідала, що остаточний розбрат між С. Бандерою та М. Лебедем стався внаслідок вузла протиріч, що сплівся з кількох складових, а саме: у ставленні до інших емігрантських політичних утворень, зокрема щодо пошуків компромісів з Українською Національною Радою та з мельниківською ОУН(с). Крім того, у той час С. Бандера все ще вважав ОУН зверхньою над іншими українцями політичною силою та намагався опанувати своїми людьми та ідеологією провідництво і представництво в УГВР. Відтак конфлікт почав перекидатися й на Закордонне Представництво УГВР. Натомість на заваді узурпаційним намірам С. Бандери став М. Лебедь, на підтримку якого виступили о. І. Гриньох, В. Стахів та інші. Демократичний елемент в ЗП УГВР, що поволі набирив сили, поступово почав заперечувати повернення в політичній діяльності на еміграції до диктаторських та терористичних методів довоєнної

<sup>520</sup> У лютому 1945 р. у Відні «сепаратно» (без відома Проводу ОУН на УЗ і з порушенням чинного устрою) було створено Закордонний Центр ОУН (ЗЦ ОУН) у складі: С. Бандера (голова), С. Ленкавський, М. Лебедь, Я. Стецько, М. Прокоп, М. Климишин, о. І. Гриньох, О. Тюшка, Я. Рак та В. Стахів. У лютому 1946 р. на базі ЗЦ ОУН та його мережі за межами України було створено Закордонні частини ОУН (ЗЧ ОУН).

<sup>521</sup> *Кричевський Р.* ОУН в Україні, ОУНз і ЗЧ ОУН. Причиник до історії українського націоналістичного руху. – Нью-Йорк; – Торонто: Видання Політичної Ради однодумців ОУН в США, 1962. – С. 22.

ОУН(р). Опозиція вважала, що УГВР має проводити власну об'єднувальну для політичної еміграції політику, окремішню й незалежну від політики ЗЧ ОУН. Більше того, як зазначали агенти розвідки США, члени опозиції вимагали обліку грошей, зібраних членами ЗЧ ОУН для УПА й звітів за їхніми витратами керівництвом ЗЧ ОУН, а також заперечували спробам зосередити та приватизувати на собі збір грошей закордоном для УПА виключно у руках провідництва ЗЧ ОУН<sup>522</sup>.

Нагадаю, що ЗЧ ОУН на той час була найчисельнішою українською емігрантською організацією з членством у понад 5 тисяч осіб<sup>523</sup>. Однією з дочірніх структур ЗЧ ОУН у США стала створена 1946 р. Організація оборони чотирьох свобод України (ООЧСУ) на чолі з Є. Ляховичем, що був особисто наближений до С. Бандери. Її перший річний з'їзд відбувся 31 серпня 1947 р. у Нью-Йорку, учасників якого привітав особистим листом С. Бандера<sup>524</sup>. Основні засади теоретичної програми ООЧСУ склали чотири цілком ліберально-демократичні тези, запозичені з Декларації президента США Ф. Рузвельта – базових постулатів Атлантичної хартії, а саме: свобода слова, свобода совісті, свобода від страху, свобода від злиднів<sup>525</sup>. Не менш демократичною була політична платформа й іншої «бандерівської» структури<sup>526</sup> у Північній Америці – Ліги визволення України (ЛВУ), що була заснована 1 травня 1949 р. у

<sup>522</sup> The Ukrainian Element // CIA Freedom of Information Act (FOIA) Electronic Reading Room. – Special Collection. – Collection: Nazi War Crimes Disclosure Act. – Document Number (FOIA) /ESDN (CREST): 5197c266993294098d50e5ff. – Nwcdca3/75/QRPLUMB. – Vol. 1/QRPLUMB VOL. 1\_0007. [Електронний ресурс] Режим доступу: [https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/QRPLUMB%20%20%20VOL.%201\\_0007.pdf](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/QRPLUMB%20%20%20VOL.%201_0007.pdf). – Р. 98.

<sup>523</sup> Маркус В. Українські політичні партії на еміграції в 1945–1955 роках (II) // Сучасність (Мюнхен). – 1984. – Ч. 10. – С. 68.

<sup>524</sup> Привітання Степана Бандери до ООЧСУ – Америка // Визвольний шлях. На чужині. – 1948. – Ч. 1. – січень. – С. 9.

<sup>525</sup> Історія ООЧСУ. – Нью-Йорк, 1977. – С. 5–16.

<sup>526</sup> Окрім Організації оборони чотирьох свобод України (ООЧСУ) та Ліги визволення України (ЛВУ) до емігрантсько-діаспорної структурної мережі ЗЧ ОУН належали також Ліга українських політичних в'язнів (ЛУПВ) та Спілка української молоді (СУМ). Ліга українських політичних в'язнів (ЛУПВ), заснована 1 липня 1945 р. у Мюнхені, була громадською структурою ЗЧ ОУН і прагла стати єдиним виразником інтересів українських політ'язнів. Надто – коли йшлося про розподіл допомоги з міжнародних чи німецьких економічних фондів, зокрема у справі грошових відшкодувань для жертв нацистського режиму. Спілку української молоді (СУМ) було створено 4 вересня 1946 р. в Авсбургу з ініціативи ЗЧ ОУН. 1948 року Спілка налічувала 6 тис 330 членів, а її осередки згодом виникли, окрім Німеччини, ще й в Англії, Канаді, Парагваї, Аргентині, Бразилії, Франції, Іспанії, Швеції.



Канаді<sup>527</sup>.

10 березня 1947 р. Провід ЗЧ ОУН у своєму Комунікаті щодо позиції на виборювання УССД зазначав, що він відкидає зусилля КУК, а натомість визнає УГВР і воліє, аби під її прапором об'єдналися усі здорові самостійницькі сили. У питаннях же політичної організованості та внутрішньополітичного життя українства закордоном ЗЧ ОУН вже сповідували на засадах «здорової політичної диференціації за світоглядовими і програмовими принципами, як вияв шукання найвідповідніших шляхів, засад і форм розвитку та побудови українського життя в усіх ділянках тепер і в майбутньому, що виявляє себе в існуванні і діянні різних політичних угруповань»<sup>528</sup>. Провід запевняв, що в загально-громадських справах ЗЧ ОУН займають такі позиції:

1. В суспільному житті змагають за його самостійницький ідейно-політичний зміст;

2. Громадсько-політичний сектор не може бути під виключним однопартійним впливом, ні тереном міжпартійної боротьби.

3. Найвище керівництво, надання змісту роботі суспільному сектору належить надрядному понадпартійному державному чинникові Закордонного Представництва Української Головної Визвольної Ради (ЗП УГВР), в якому повинні бути представлені всі самостійницькі політичні угруповання, в тому числі і організований суспільний сектор.

4. Безпосереднє керівництво роботою загально-громадських і суспільних інституцій має належати визначнішим громадянам, – працівникам у даній ділянці за громадським і діловим, а не партійним добром.

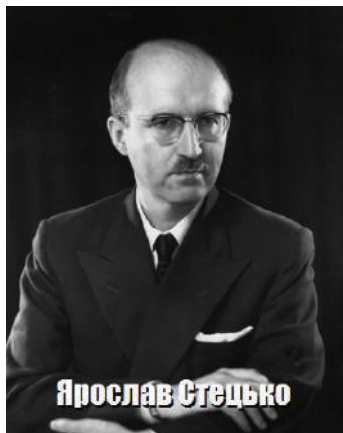
5. Зміст праці загально-громадських установ повинен мати загальнонаціональний характер, а не групову орієнтацію. Він має бути самостійницьким і соборницьким.

6. ОУН визнає за край шкідливе для національної справи внесення в громадське життя провінціональних, релігійних і класових спорів та сепаратизму. Таким проявам ОУН буде завжди протиставитись.

<sup>527</sup> Нарис історії ЛВУ. – Торонто, 1984. – С. 18.

<sup>528</sup> Комунікат Проводу Закордонних Частин ОУН. – [Б.м.], березень 1947. – С. 4.

7. У своїй громадській праці члени ОУН мали дотримуватися вищевказаних засад, чесно і лоцально співпрацювати з усіма самостійниками тощо, «без уваги на їхні групові політичні переконання і приналежності»<sup>529</sup>.



Водночас, ОУНівці закордоном продовжували критикувати західний ліберал-капіталізм, заявляючи словами Я. Стецька («З. Карбовича»), що «парляментарна арифметика ліберальних снобів заведе світ під дурного хату!»<sup>530</sup>. У своїх соціально-революційних закликах у 1947 р. Я. Стецько акцентовано проповідував ультраліві, радикально-популістські гасла на кшталт: «Не ліберальна розхлябаність, не партійництво і розпорощення сил, не потурання снобам і сальо-

новим комуністам, а фанатизм мас, аж до білого розпечених національно-соціяльними ідеями пристрастей маршируючих на вулицях міст і сіл мас, що валитимуть не лише старі постументи минулого, а передусім нових ошуканих божків з-під стягу ІІІ-го Інтернаціоналу. [...] Тому геть ліберальний опортунізм та колінопреклоніння перед більшовизмом, геть капіталістичний визиск і геть імперіялістичний гніт, що ллють воду на млин большевицьким обманцям, які хитро використовують це все. Але хай живе безкомпромісове народовластя та його революційні носії і організатори народних мас у боротьбі за нього, сини тих мас, – робітники, селяни, трудова інтелігенція, – об'єднані не в безхребетні ліберальні партії снобів, а в залізні когорти політичних орденів, з високою героїчною мораллю борців, а не гешефтярів! Хай живуть політичні організації залізних фаланг, які змітають все зі шляху, що проти інтересів і добра народніх мас! Хай живуть народні маси, що борються самі за власні ідеї і цілі, за владу для себе!»<sup>531</sup>. Цілком очевидне захоплення націонал-синдикалізмом

<sup>529</sup> Там само. – С. 7.

<sup>530</sup> *Карбович З.* Вся влада народам (Із проблем визвольної революції народів) // *Визвольна політика.* – 1947. – Ч. 3. – березень. – С. 5; *Карбович З.* Вся влада народам // *Набат.* – 1947. – Ч. 1. – С. 3–4.

<sup>531</sup> *Карбович З.* Вся влада народам (Із проблем визвольної революції народів). – С. 5.

іспансько-португальського зразка, корпоративізмом А. де Салазара і фалангізмом Ф. Франка (інтегральним націоналізмом тогочасних Португалії та Іспанії) з їх контрольованою економікою, автаркією, корпоративізмом та соціальною «гармонізацією» (класовим співробітництвом).

«Ідеєю власности розуміємо як здобути власною працею, вільне диспонування певними предметами в рамцях народного добра. Ми відкидаємо необмежену приватну власність. Кожна власність має суспільний характер і використання її не може йти врозрід з інтересами народу...», – писав Я. Стецько у франкістсько-синдикалістичному дусі в своїй статті «Вся влада народам». – Ми не заперечуємо спадкової власности, але здобутої працею батьків і лише власною працею дітей утримуваної! Ми відкидаємо найману працю. Ми визнаємо спільну власність, індивідуально-родову й індивідуальну. Ми відкидаємо колективну власність – як неорганічну. [...] Трудова індивідуальна власність, спільнотна власність – це органічні форми власности, в основі яких лежить власна праця і збереження сили й здоров'я народу. Це і є прогрес. Спільна власність, власність цілого народу на означені предмети і засоби продукції, а не насильна колективна власність, – це прогрес. [...] Встановлення принципів і форм власности зумовлює передусім соціальна справедливість, а щойно на другому пляні технічний прогрес, який ніколи не вимагає насильства над соціальною справедливістю, навпаки, – він повинен сприяти здійсненню цієї справедливості! [...] Ми відкидаємо кляси, як паразитарні соціальні верстви; ми їх заперечуємо, творячи безклясові народи»<sup>532</sup>.

Проте у риторичі націоналістів термін «демократія» в поєднанні з «націоналізмом» з'являвся все частіше на противагу ліберальній псевдodemократії. Так, у друкованому органі Проводу ЗЧ ОУН «Визвольна політика» (літо 1947 р.) вказувалося, що «націоналізм нині як суспільно-політичний рух, – це поглиблення й доповнення демократії, це, властиво, і є сама справжня демократія... [...] Зрештою – демократія з'явилась і розвивалась завжди – поряд з націона-

<sup>532</sup> Там само. – С. 5, 6.

лізмом»<sup>533</sup>. У той же час Я. Стецько зауважував, що база демократії поширюється безмірно, що має прийти справжнє народовладдя, яке виходить далеко поза межі соціальної бази ліберал- чи соціал-демократії. Тож справжнім народовладдям є лише націоналістичне народовладдя і якщо раніше на Заході лібералізм творив основу для формування партій, то в майбутньому саме націоналізм буде такою вихідною для різних політ-формацій. «У великому блуді є ті, що міркують наче б націоналізм скомпромітувався в останній війні, – вважав у 1949 р. Я. Стецько. – Якраз навпаки. Скомпромітувалася ліберал-демократія французького типу, провалився один тоталітаризм, нацизм-фашизм, але визвольний націоналізм вийшов оновленим, скріпленим, переможним з останньої різни народів», а відтак «у цій фазі народовладдя, властиво всі народовладні політ-організації повинні б бути націоналістичними, бо їх основою буде не кляса, не одна соціальна група, а народ як однота, нація, як цілість»<sup>534</sup>.



**Микола Лебедь**

Свою чергою М. Лебедь, що вже у 1946 р. мав окремі світоглядно-ідейні розбіжності з групою Бандери–Стецька в ЗЧ ОУН, зазначаючи, що УПА бореться за національне і соціальне визволення, за новий державний порядок і новий соціальний лад, уточнював свої погляди з програмовими засадами III Великого (надзвичайного) збору ОУН 1943 р., а саме: знищення більшовицьких колгоспів і нацистських громгоспів; земля для селян без викупу; вільне господарство; вільне користування

продуктами праці; національно-державна власність на велику промисловість і кооперативно-господарська – на дрібну; участь робітників у керівництві фабриками; фаховий (а не партійний) принцип у керівництві; забезпечення творчо-наукової інтелігенції без турботи за завтрашній день матеріальними умовами; свобода друку, слова, думки, віри і світогляду (проти офіційного накидування суспільнос-

<sup>533</sup> *Віктор Віг-о*. Сдність світу і свобода народів // Визвольна політика. – 1947. – Ч. 6–7. – липень–серпень. – С. 14.

<sup>534</sup> *К-ч З*. До минулого немає повороту // Визвольний шлях. – 1949. – Ч. 8. – С. 9.

ті світоглядних доктрин і догм); повне право національних меншин плекати власну за формою і змістом національну культуру; рівність усіх громадян України (без огляду на національність) у державно-громадських правах і обов'язках; рівне право на працю, заробіток та відпочинок тощо. Здобути ж таку державу можливо було б тільки шляхом української національної революції, тільки шляхом всенародного повстання і збройної боротьби, «тому ніхто не сміє стояти осторонь, приглядатися і чекати»<sup>535</sup>.

Ліво-лейбористські (неомарксистські) й, навіть, ліберал-соціалістичні погляди висловлював й П. Федун («П. Полтава»), який, натомість, захоплювався тогочасним лейбористським урядом Великобританії. Так, наприклад, у своїй праці «Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу» він зазначав: «Зрозуміло, що мирна боротьба соціалістів за соціальні реформи є об'єктивно прогресивна боротьба і не являє собою жадної загрози для ідеї нації. Соціалісти не визволилися від “національних забобонів”, чи “пересудів” і, як і всі інші партії і суспільні кляси, у своїй діяльності керуються лише добром власного народу і нічим більше. Про це говорить як уся внутрішня, так і, головно, зовнішня політика соціалістичних урядів, соціалістичних партій, бо ж що інше як не інтереси лише англійського народу боронить сьогодні лейбористський уряд в Англії? Що інше, як не інтереси Франції боронили французькі соціалісти завжди тоді, коли вони керували політикою французької держави?»<sup>536</sup>. Відтак, виснував він, концепція самостійної України – це також концепція такого суспільного й економічного ладу в Україні, за якого не існуватиме експлуатація людини людиною.

Йшлося також про «доконане» позитивне ставлення автора щодо націоналізації промисловості, банків, парцелізації маєтків



<sup>535</sup> Лебедь М. УПА. За що бореться УПА // Визвольний шлях. На чужині.– 1948. – Ч. 3. – березень. – С. 9.

<sup>536</sup> Полтава П. Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу // Позичії українського визвольного руху. Матеріали з рідних земель до питань боротьби за Українську Державу. – Мюнхен: Пролог, 1948. – С. 43.

тощо, й про те, що «принцип повної економічної свободи сьогодні вже всюди, за винятком хіба ще США, дуже основно захитаний» і що «на його місце приходить принцип суспільної контролю чи, в деяких випадках, просто принцип суспільної власності в основних галузях народного господарства»<sup>537</sup>. І саме такий суспільно-економічних відносин і така концепція суспільного ладу, на думку П. Федуна («Полтави»), має сповідуватися в майбутній Українській Державі. Метою ж соціальних перемін є знищення класових антагонізмів в ім'я зміцнення національної спільноти в цілості, де усупільнення знарядь і засобів виробництва причиниться, по-перше, до ще сильнішого розвитку продуктивних сил й, по-друге, зліквідує існуючі класові антагонізми, а соціальні завдання ліпше вирішуються саме в національній державі<sup>538</sup>. «Тому то і реалізація нашої концепції безкласового суспільства в майбутній українській державі, – підкреслював П. Федун-«Полтава», – причиниться лише до зміцнення української нації, піднесе її на вищий ступінь національної спаяності і свідомости»<sup>539</sup>.

Питання суспільної власності було одним з наріжних в ідеологічних конструктах оунівців у другій половині 1940-х – початку 50-х рр. Так, зокрема, й О. Дяків («Горновий»), критикуючи сталінську державну систему, зауважував, що «удержавлення всієї промисловости, колективізація сільського господарства надали виробництву СРСР найбільш суспільного характеру в світі. Та рівночасно з цим, на місце приватної власності не прийшла суспільна власність на засоби виробництва, тобто власником їх не став увесь народ»<sup>540</sup>. І таке спостереження спонукало його окремо наголосити, що економічна радянська система, ця складова частина й основа суспільного ладу СРСР – не соціалістична, не народня, а радянський лад – не соціалістичний лад<sup>541</sup>. Відтак, автор доходить думки, що в Радянському Союзі визріває справжня соціалістична революція проти номенклатурно-партійних експлуататорів, а отже й між рядками не-

<sup>537</sup> Там само. – С. 67–68.

<sup>538</sup> Там само. – С. 63, 66–67.

<sup>539</sup> Там само. – С. 67.

<sup>540</sup> *Горновий О.* На большевицькому ідеологічному фронті // *Позиції українського визвольного руху. Матеріали з рідних земель до питань боротьби за Українську Державу.* – С. 118.

<sup>541</sup> Там само.

прозоро натякається, що саме революційна ОУН, поряд з ідеєю самоозначення народів СРСР, очолить не лише національно-визвольний рух, що зруйнує більшовицьку імперію, а й принесе на її руїну та в Україну справжній соціалізм, соціальну справедливість і національну державність з істинною суспільною власністю...



**Осип Дяків ("Горновий")**

Також частина членів ОУН та УГВР все більше схилилася в контексті націоналізму до концепції «справжнього» соціалізму чи елітаризму й нещадно критикувалися офіційними рупорами ЗЧ ОУН. Так, наприклад, «Визвольний шлях» вустами П. Горленка вказував, що «всім уже став відомий факт, що фірма ЗП УГВР використовується для протиставних краєвим позиціям цілей» і, втративши віру в український націоналізм, «зараз починає декому видаватися спасенною для українського визволення чужа нам теорія соціалізму» й, більш того, для захисту ідей соціалізму означені люди вибрали ЗП УГВР і намагаються його – в супереч краєвим позиціям – перетворити в еміграційну соціалістичну партійку<sup>542</sup>. Критиці було піддано Декларацію УГВР, брошуру «У четверту річницю УГВР» й книгу «Позиції визвольного руху», співавторами якої були відомі діячі ОУН на УЗ П. Федун («Полтава») та О. Дяків («Горновий»). У вересні 1949 р. з цього приводу навіть було скликано ширшу нараду членів ОУН закордоном. У роботі наради взяли участь 43 делегати (члени президії ширших нарад, Головної Ради і Проводу ОУН на УЗ, що були обрані на III НВЗ ОУН і вислані з дорученнями закордон, члени ОУН, що перебували в німецьких концтаборах й знайшлися на еміграції та інші члени, що перебували закордоном).

У постановах наради з цього приводу, зокрема, зазначалося:

✓ «ОУН не пов'язує свого розуміння націоналізму із жадною доктриною знаних досі в західньо-європейському світі і під поняття націоналізму підтягнених, по суті звульгаризованих, рухів, в основі яких були закладені чи то ідея расизму, примітивного національного

<sup>542</sup> Горленко П. Шлях у прівру соціалізму // Визвольний шлях. – 1949. – Ч. 9. – липень. – С. 4.

месіянізму, імперіялізму чи елітаризму»;

✓ «ОУН поставила себе в теорії і практиці проти большевицьких, націонал-соціалістичних, фашистівських чи інших спростачених “націоналістичних” доктрин з їх ідеями кастократії, елітаризму та національної нетерпимости і в боротьбі з ними справдала себе»<sup>543</sup>.

Що ж до вірної позиції в цій полеміці, то націоналістів відсилалося до рішень II та III Великих зборів ОУН (постанови яких мали певні важливі відмінності), до Декларації Проводу ОУН від 1945 р. та до ідейно-політичних статей Я. Стецька («З. Карбовича»), який, до речі, до кінця життя вважав постанови III Великого (назвичайного) збору ОУН «тактичним ходом» і «сурогатом чужого», де емпіризм переважив у формулюваннях<sup>544</sup>.

Показовим у цьому контексті є датована 27 грудням 1948 р. брошура під назвою «Політичний вишкіл» (ч. 13), в якій пересічному націоналістові роз'яснювалися світоглядні та ідейно-політичні засади ідеології ОУН. У документі було представлено також своєрідний короткий курс політико-ідеологічного лікбезу з різновиду філософських, суспільно-економічних, державно-політичних та ідеологічних концепцій з кінцевою вказівкою на саме український націоналістичний концепт, який базувався на наступних складових і визначеннях:

► «Український націоналізм – це духово-світоглядний і суспільно-політичний рух, зроджений з життєвих і матеріальних потреб українського народу та викристалізований в боротьбі за українську ідею. Як духовий рух проявляється він в площині світогляду та етики. Як політичний проявляється в боротьбі за організовану форму свого вияву, тобто в ряді самостійницьких організацій»;

► «В українській націоналістичній ідеології є три роди основних ідей: 1) ідеї філософічні, 2) ідеї політичні, 3) ідеї економічні»;

► «Нас зобов'язує етика в потрійному значінні, як: 1) людину, 2) українця, 3) націоналіста»;

► «Український націоналізм не творить окремої філософії, він

<sup>543</sup> З постанов Ширшої наради членів ОУН закордоном. – Б. м., 1950. – С. 4, 5.

<sup>544</sup> *Стецько Я.* Спогади (Відредагований текст розмов достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бердієм, переведених і записаних на 12 касетках від 17 до 23 червня 1985 року). – С. 25.



приймає ідеалізм, тобто визнає матерію і духа, як творчі елементи світу»;

► «Ми приймаємо в основному: волюнтаризм і раціоналізм. З волюнтаризму беремо його науку про боротьбу за існування»;

► «Розрізняємо два роди духових понять: а) душа, воля, почут[т]я, стихійність, духовість, б) дух, розум, думка, організованість, інтелігенція, культура. В загальному перший рід понят[т]я є нищого типу. Вони є притаманні молодим націям, а понят[т]я другого роду – націям пережитим. Нації в розквіті сполучають гарманійно понят[т]я перші з другими»;

► «Нічого абсолютного немає. Тому на основі постанови III. Збору ОУН 1943 р. рішено, що ідеологічно-філософічні ідеї не вирішують про участь українців в наших рядах в боротьбі з ворогом. Не філософія, а політична платформа об[']єднує нас до боротьби за українську національну ідею»;

► «Український націоналізм. Це політичний і суспільний рух, зроджений з потреб українського народу, і спрямований проти реакційного большевизму. Наш рух поєднує в собі деякі ідеї фашизму та демократії. Однак він не є ні одне, ні друге. Для фашизму держава – це нація, для нас держава – це засіб вияву нації. Держава є змінна, а нація [–] вічна. Спільним між фашизмом та нами є те, що націю розумієм як органічну, а не як механічну спільноту людей. Демократія голосить класовий устрій, тобто панування якоїсь класи (напр. буржуазії). Ми проголошуємо надкласовість, тробто панування не одиниць як при фашизмі, не класи як при демократії, а цілої нації»;

► «Наш устрій називається націократією. [...] Націократія – це такий суспільний лад, в якому нація має владу в державі. Націократія спирається на таких засадах: 1) солідарність всіх клас, 2) надкласовість, 3) державність»;

► «Нація – це народ, який створив свою національну ідею і бореться за її здійснення. Нації бувають державні і не державні, нація це є зліпок одиниць – атомів, вона є органічною спільнотою всіх поколінь: мертвих, живих і ненароджених. Нація може розвиватися тільки в державній[ій] формі. Внутрі нації проходить боротьба з різними спільними напруженнями. Ця боротьба є двигуном поступу і кристалізації національних сил. Тому диктатура не є корисною і в

цьому розумінні ми проти фашизму і комунізму»;

➤ «Якщо не досягнемо мети різними союзами, якщо не здемобілізуємо противника нашою пропагандою, тоді спірні питання вирішуємо війною. [...] Нашу війну освячує моральний зв[']язок визволити наш народ спід гніту окупанта»;

➤ «Ми є за синтезом стихійної та організованої революції. Стихійністю мас мусить керувати політичний розум далекозорого проводу, який підготовляє організований виступ народних мас, захоплених революційною ідеєю»;

➤ «Кожна революція має свою стратегію і тактику. В російській революції чільну роллю від[і]гравали Ленін і Троцькі[й]. Ленін створив стратегію масов[о]ї агітації та масового виступу зреволюціонізованих мас. Троцький створив тактику несподівано малих добре вишколених і озброєних технічних груп, що мали вдаряти по технічному апараті, а опісля щойно по політичному. Ми стоїмо за сполучення ленінської стратегії та тр[о]цьківської тактики»;

➤ «Ми приймаємо тільки активну сторону християнської етики, яка вчить, що віра без діл мертва, бо блаженний той, хто душу свою за друзів своїх покладає. Христос казав прощати ворогам, але особистим, бо ворогам Божої правди Він не пробачав... Христос сказав іти між народи і навчати їх, а не втікати на пустиню і досконалювати себе. Український націоналізм приймає в основу своєї етики активну християнську мораль та героїчні моралі наших предків русичів і козаків. Правила нашої етики зібрані в Декалозі, в 12-ти прикметах і 44-ри правила життя націоналіста»;

➤ «Кожний вчинок націоналіста оцінюємо з двох сторін: 1) внутрішніх сполук, 2) з суспільної точки, тобто користи для народу. Тільки обидві ці сторони вирішують про етичність нашого вчинку. Українська Націоналістична Революція є етично освячена, бо вона являється моральним поривом душ проти гніту окупантів»;

➤ «Україн[ський] націоналізм – це природний органічно-політичний рух, бо його ідеї скристалізувались в історичній боротьбі, в душі народних мас, а провід цього руху – політичні організації, що є носіями його ідей, є тільки виразники волі народу рости, жити і володіти. [...] Безпосереднім джерелом ідей українського націона-

лізму є політичні і суспільні ідеї Т. Шевченка»<sup>545</sup>.

Вищенаведені витяги, власне, вказують на основні засади ідейно-політичного світогляду в тогочасному (1948 р.) повоєнному трактуванні українського націоналізму, що ширилися й сповідувалися серед організаційного загалу ОУН.

Був у зазначеному «Політичному вишколі» й ознайомчий екскурс в українську державну і недержавну історію та в літопис українського націоналізму і діяльність ОУН. Поміж іншим, щодо ОУН та УССД зазначалося, зокрема, й таке:

► «ОУН – це політична організація нового типу, це орден провідників. Навіть рядовий член ОУН мусить стати провідником у своєму оточенні. ОУН побудована на георахічному і провідницькому принципі»;

► «Платформа – це загальний образ ідеї, це [–] святість[,] незмінна догма. Платформа ОУН є ідея УССД;

► «Програма для життя, а не навпаки. Тому програмові постанови ОУН оформлювалися. Останнє оформлення програми є на третьому Надзвичайному Зборі ОУН від 21–25 серпня 1943 р. Програма ОУН розв'язує питання: національні, соціальні, культурні»;

► «Національні питання розв'язує в той спосіб, що признає нації право на визначення, а в УССД признає національним меншостям право на культурну автономію»;

► «Соціальні питання розв'язує в той спосіб, що признає інтерес продукційних суспільних станів, а не паразитних»;

► «Селянство має право власності на землю. Воно одержить безплатно всю землю колгоспів, поміщиків, монастирів і церков. Нормою в Україні буде самостійне господарство»;

► «Робітництво, в промисловості допускається потрійна власність: державна, кооперативна і приватна. Робітники будуть забезпечені згідно з їх потребами»;

► «Ремісництво і купецтво буде зорганізоване в кооперативні[й] і приватній формі»;

► «Держава загварантує громадянам свободу слова, друку та сумління»;

► «Справа релігії розв'язує в той спосіб, що релігійні віроспо-

<sup>545</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 14. – Арк. 139–168.

відання є справою людини, а церковні організації відокремлені від держави»;

► «Українська держава забезпечить розвиток національних по змісті і по-формі культур»;

► «У[країнська] Н[аціональна] Р[еволюція] мусить перейти такі фази: 1) фаза підготовки і мобілізації мас, 2) фаза диктатури і організації суспільного ладу»;

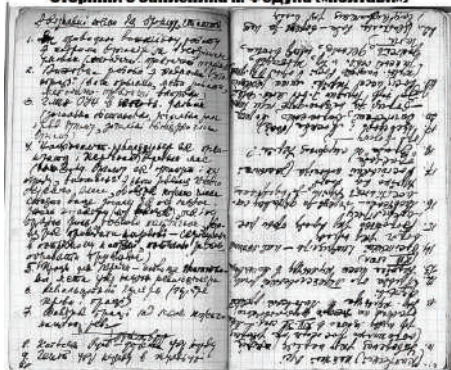
► «Завданням У[країнської] Н[аціональної] Р[еволюції] є побудувати не тільки УССД, але завести новий лад у східній Європі за принципом: Воля народам і людини»;

► «У[країнська] Н[аціональна] Р[еволюція] є універсальною революцією, вона прагне змінити не тільки політичний, але і суспільний лад, не тільки в УССД, але і в східній Європі»<sup>546</sup>.

Пізніше один з ідеологів ОУН П. Федун («П. Полтава») доповнить повищі тези також відповіддю на інше питання: чому його побратими називали себе націоналістами. «Наш рух називається рухом націоналістичним, наша Організація – Організацією Українських Націоналістів, ми називаємо себе націоналістами тому, по-перше, що підставою, нарижним каменем усієї нашої ідеології є наше вчення про націю та національну державу, – пояснював П. Федун-«Полтава». – По-друге, ми називаємо себе націоналістами тому, що в нашій боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу, як теж у всьому нашому щоденному житті, ми керуємося таким єдиним, для нас найвищим гаслом: “Добро української нації – найвищий наказ”»<sup>547</sup>.

Тим часом ще на початку вересня 1947 р. відбулася *перша Конференція ЗЧ ОУН*, на якій було обрано Провід Закордонних частин

#### Сторінки з записника П. Федун («Полтава»)



<sup>546</sup> Там само. – Арк. 177–179.

<sup>547</sup> Там само. – Спр. 376. – Т. 1. – Арк. 120.

Організації<sup>548</sup> й розглянуто такі блоки питань: Революційно-визвольна боротьба на Україні та завдання Організації за кордоном; Міжнародна ситуація та національно-визвольна боротьба українського народу; Основні положення визвольної концепції ОУН; Звіти з діяльності ЗЧ ОУН та напрямні на майбутнє; Організаційні справи<sup>549</sup>. У резолюції Конференції йшлося про нагальні поточні проблеми революційно-визвольної боротьби в Україні, про роль у ній українського народу, УПА та ОУН, про геополітичне становище у світі, про роль і завдання ЗЧ ОУН, УГВР та АБН (Антибільшовицького блоку народів) тощо, проте не вказувалося на зміни бачення суспільно-політичної моделі й соціально-політичного ладу в майбутній Українській Державі.

На тлі загострення внутрішнього конфлікту поміж ключовими особами ЗЧ ОУН та ЗП УГВР, у квітні 1948 р. С. Бандера вчинив тактично-політичний крок, відмовившись від головування у Проводі ЗЧ ОУН на користь М. Лебеда, аби той сформував Провід за участі т. зв. «опозиції»<sup>550</sup>. Проте з огляду на те, що більшість у Проводі все ж становили adeptи С. Бандери, вже у липні того ж року М. Лебедь власним рішенням пішов з головування, яке, звісно ж, знов повернулося до попереднього голови Проводу, що політично-стратегічно додало бонусів С. Бандері та надихнуло його фракцію до більш рішучої боротьби за владу в Закордонних частинах Організації. Незабаром С. Бандера ще двічі проверне цей іміджевий трюк: на короткий термін тимчасове головування Проводом ЗЧ ОУН вже передаватиметься виняткового його найнадійнішим соратникам і друзям (3 грудня 1950 р. – С. Ленкавському, а у квітні 1951 р. – Я. Стецьку).

Пропагандисти Проводу ЗЧ ОУН подавали таке відмовлення як свідчення того, що, мовляв, так С. Бандера виявляв свою внутрішню апатію до прагнень займати найвищу організаційну посаду, а посідав її виключно через наполягання побратимів. Насправді ж, світло щодо сенсу цього кроку проливає С. Ленкавський («Залужний») у

<sup>548</sup> До складу Проводу ЗЧ ОУН увійшли: С. Бандера (голова), С. Ленкавський, Я. Стецько, М. Климишин, Л. Ребет, М. Лебедь, В. Охримович, М. Прокоп, Д. Ребет [*Мірчук П.* Революційний змаг за УССД. – Т. II. – Нью-Йорк; – Торонто; – Лондон, 1987. – С. 155–156].

<sup>549</sup> Визвольна політика. – 1948. – Ч. I. – С. 63.

<sup>550</sup> Життя і діяльність Степана Бандери // Бюлетень Т. П. ОУН (В. Б.). – 1964. – Р. XII. – Ч. 5. – вересень–жовтень. – С. 5.

своєму травневому (1951 р.) листі до провідника В. Кука («Леміша»), де чітко вказувалося, що «причиною уступлення пр[овідництва в ЗЧ ОУН] Б[андери] була Ваша пропозиція створення Зак[ордонного] Центру Проводу ОУН. Для реалізації тієї пропозиції головство пр[оводом] Б[андери] ЗЧ ОУН створювало непотрібну незручність»<sup>551</sup>. 22 серпня 1952 р. С. Бандера демонстративно відмовиться від посади голови Проводу усієї ОУН, яким по війні, щоправда, його ніхто не обирав і яким він (та його прибічники в ЗЧ ОУН) однаково аж до самої смерті визначав саме самого себе.

Між тим, 26–31 серпня 1948 р. у Міттенвальді *ЗЧ ОУН* скликали Другу (надзвичайну) конференцію, на якій мусили бути розв'язані невідкладні справи ідейно-політичного та організаційного характеру. На Конференцію було запрошено весь апарат ЗЧ ОУН і найчільніші провідники тогочасної опозиції (о. І. Гриньох, Д. Ребет, Л. Ребет, В. Охримович, М. Прокоп, М. Лебедь, В. Стахів). Учасники, що прибули з найвіддаленіших організаційних осередків Європи (бл. 160 делегатів), навіть не були поставлені до відома у чому мета зібрання надзвичайної конференції, а «опозиція» не встигла достатньо підготуватися. Насправді ж, основною причиною надзвичайного зібрання оунівської еміграції були питання збереження ідеологічно-програмової єдності Організації в умовах відірваності її закордонних частин від Краю й ті «демократизаційні» зміни в державницькій концепції, які були внесені до програми ОУН її Третім Великим (надзвичайним) збором у 1943 р., що на думку еміграційної верхівки ЗЧ ОУН нібито стали «найглибшою причиною ферментів ідейно-політичного послаблення і хитливості окремих членів»<sup>552</sup>. Нагадаю, що у тому III Надзвичайному Великому зборі не брали участі через ув'язнення С. Бандера, Я. Стецько, С. Ленкавський та інші провідні діячі ОУН, які зайняли після війни провідне становище у її Закордонних частинах. Йшлося, зокрема, й про те, що підтриманий у 1943 р. Р. Шухевичем процес певних ідейно-політичних змін «був перенесений на чужину в початковій, сирій і незрозумілій формі, а далі його завер-

<sup>551</sup> Лист Залужного до пров. Леміша // *Ленкавський С.* Український націоналізм. – Т. 1. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2002. – С. 295.

<sup>552</sup> Постанови Другої (Надзвичайної) Конференції Закордонних Частин ОУН (з 28–31.8.1948 року) // ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр.: Збірка документів. – Б.м., 1955. – С. 220.

шення ускладнюється тим, що з Краю доходять лише фрагментарні відомості про дальші досягнення в становленні сучасного політичного змісту»<sup>553</sup>. Тож, як докірливо зауважувалося у постановах Другої (надзвичайної) конференції ЗЧ ОУН, були «започатковані новою постановою політичного змісту два збіжні до себе процеси: процес засвоєння нового і відзвичаювання від старого пережитого створили ґрунт для політичної хиткості, непевності і для довільних інтерпретацій в напрямі доктринерства, заперечування політичних постулатів і основних вартостей українського націоналізму, а в дальшому до шкідливих намагань утворити розбіжності між ЗЧ ОУН і ЗП УГВР»<sup>554</sup>.

Фактично ж, такі реваншизм та закиди були свідченнями тертя, які виникли між закордонним Проводом ЗЧ ОУН, уособленим С. Бандерою та його найближчим оточенням, і провідництвом ОУН на Українських Землях, уособленим Р. Шухевичем та його впливами і ролю в УПА та УГВР. Крім того, в лавах ЗЧ ОУН сформувалася т. зв. опозиція, щиро переконана, що Організація відходить від принципів, прийнятих Великими Зборами, а також яка небезпідставно закидала С. Бандері нелегітимне перебрання проводу Організацією після звільнення з концтабору та виявляла невдоволення структурою Бюро Проводу й реваншизмом ЗЧ ОУН щодо постанов III Великого збору ОУН тощо<sup>555</sup>.



Як повідомляли агенти американської розвідки, під час роботи конференції С. Бандера та Я. Стецько нещадно нападали на М. Лебедя та о. І. Гриньоха й затавровували їх як опортуністів, які забезпечили керівництво УГВР з особистих причин і нібито прагну-

<sup>553</sup> Там само. – С. 221.

<sup>554</sup> Там само.

<sup>555</sup> *Олежко Н.* Повчальні наслідки одного процесу // *Визвольна політика.* – 1949. – Ч. 20. – С. 23–24.

ли розколоти ОУН та УГВР. Я. Стецько, зокрема, заявив, що метою ОУН було створення вільної незалежної держави шляхом створення єдиної сильної партії на чолі з однією людиною (С. Бандерою). На це І. Гриньох відповів, що УГВР була створена не С. Бандерою і не Я. Стецьком, а людьми-борцями на Батьківщині. Опозиція й далі відкидала курс на одноосібний уряд та однопартійну систему, а також практику партійного тероризму та будь-який тип політичної монополії, вказуючи, що вояки УПА та боївки ОУН на Українських Землях вже не були готові прийняти С. Бандеру як диктатора. Такі твердження І. Гриньоха підтримав М. Лебедь. Як наслідок, вказувалося у доповіді розвідки США, конференція своєю більшістю вирішила звільнити їх та інших опозиціонерів з посад в УГВР, а також з вищих постів у Проводі ЗЧ ОУН (17 нових делегатів були призначені замінити відкликаних в УГВР). Натомість депутати від опозиції, яких на конференції відкликали з членства в ЗП УГВР, відмовилися залишати свої посади й заявили, що Провід ЗЧ ОУН не має права відкликати представників ОУН в УГВР, оскільки цих людей було призначено Проводом ОУН в Україні<sup>556</sup>. У підсумкові, на цій своїй надзвичайній конференції ЗЧ ОУН засудила окремих членів в еміграції, які «відступаючи від політики Організації, пропагували і втілювали інші навіщення і політичну практику, організаційно-устроєвий постулат Організації “єдинства, монолітності і революційної дисциплінованості” і замінювали клубово-дискусійною демократичністю, яка порушує істотні риси ОУН»<sup>557</sup>. Тож усе розвивалося за приготованим сценарієм: конференційна більшість вимагала від членів «опозиції» зректися мандатів в ЗП УГВР; ЗЧ ОУН засудила недооцінення ролі ОУН в творенні й діяльності УПА й УГВР та спроби внутрішньої опортунізації ідеології, програми, в політиці, стратегії та організаційних засадах українського революційного націоналізму.

<sup>556</sup> The Ukrainian Element // CIA Freedom of Information Act (FOIA) Electronic Reading Room. – Special Collection. – Collection: Nazi War Crimes Disclosure Act. – Document Number (FOIA) /ESDN (CREST): 5197c266993294098d50e5ff. – Nwcdca3/75/QRPLUMB. – Vol. 1/QRPLUMB VOL. 1\_0007. [Електронний ресурс] Режим доступу: [https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/QRPLUMB%20%20%20VOL.%201\\_0007.pdf](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/QRPLUMB%20%20%20VOL.%201_0007.pdf). – Р. 98–99.

<sup>557</sup> Постанови Другої (Надзвичайної) Конференції Закордонних Частин ОУН (з 28–31.8.1948 року) // ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференції та інших документів з боротьби 1929–1955 рр.: Збірка документів. – С. 222–223.



Учасники конференції відмовили (в тому числі й через заперечення Проводу з Краю) С. Бандері тасмно повернутися в Україну (якщо воно було щире, а не політичною позою, позаяк ніхто не завадив би йому організувати перехід на західноукраїнські землі власною групою відданих прибічників по обох боках кордону). Крім того, у пробандерівській еміграційній літературі часто згадувалося, що на тій конференції були зачитані листи голови Проводу ОУН на Українських Землях і головнокомандувача УПА Р. Шухевича (усі одностайно визнали, що це його почерк), в яких С. Бандера нібито називався ним провідником усієї ОУН, проте жодний текст цих листів ніхто так і не опублікував й, більше того, чомусь ніким так і не наводилися навіть цитати з них.

Зрештою, невдовзі після Конференції, наприкінці жовтня 1948 р. Провід ЗЧ ОУН усіх членів «опозиції» (в т. ч. М. Лебеда, І. Гриньоха, В. Стахіва, В. Пасічняк та ін.) виключив з лав Організації і заборонив їм заступати її інтереси в ЗП УГВР (при цьому обидві протиборні сторони повідомили про цей факт Проводові ОУН на Українських Землях й очікували на остаточне вирішення ситуації звідти)<sup>558</sup>. С. Ленкавський з цього приводу пояснював, що «ЗП УГВР хотіло для себе зберегти виключний монополь репрезентувати крайову боротьбу і безконтрольно допасовувати себе до модного в даний час курсу чужинецької політики. На цьому тлі і на намаганнях підпорядкувати політику Організації контролеві ЗП УГВР виникли конфлікти, які покінчилися усуненням членів ЗП УГВР з Організації»<sup>559</sup>. Невдовзі, 25 листопада 1948 р. бойовики Проводу ЗЧ ОУН здійснили спробу силою захопити редакцію «Української трибуни» у Мюнхені (її редактором був член опозиції В. Пасічняк), проте газета так і залишилася в руках опозиціонерів (під впливом Проводу ЗЧ ОУН залишився, таким чином, в Німеччині лише «Час», що дру-

<sup>558</sup> The Ukrainian Element // CIA Freedom of Information Act (FOIA) Electronic Reading Room. – Special Collection. – Collection: Nazi War Crimes Disclosure Act. – Document Number (FOIA) /ESDN (CREST): 5197c266993294098d50e5ff. – Nwcdca3/75/QRPLUMB. – Vol. 1/QRPLUMB VOL. 1\_0007. [Електронний ресурс] Режим доступу: [https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/QRPLUMB%20%20VOL.%201\\_0007.pdf](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/QRPLUMB%20%20VOL.%201_0007.pdf). – Р. 99.

<sup>559</sup> *Ленкавський С.* У п'яту річницю смерті // Шлях перемоги. – 1964. – 1 серпня.

кувався в Авсбурзі)<sup>560</sup>.

Тож цілком очевидно, що спроби деревізіонувати програмово-ідеологічні засади ОУН на УЗ до ідейно-політичної концепції 1940–1941 рр., скасувати положення, прийняті на III Великому (надзвичайному) зборі 1943 р., й перебрати на себе Провід усією Організацією С. Бандері та його найтіснішому оточенню не вдалися, але чітко означено показали – процес реваншу розпочався і триватиме без лицарських забобонів. Відтак ЗЧ ОУН пішли іншим шляхом, як і нещодавно раніше С. Бандера, й нагадали про свою пропозицію скликання 1946 року IV Великого збору (ухвалено першою нарадою ЗЧ ОУН), що через практичну неможливість було відкинуто Проводом ОУН в Україні. Тим не менш, рішення Другої (надзвичайної) конференції ЗЧ ОУН таки були зведені до того, що загального організаційного значення і чинності мають лише ті рішення чи постанови, які були схвалені також і Проводом ОУН в Краї<sup>561</sup>, а відтак фактично (побічно) ЗЧ ОУН визнали свою підпорядкованість Проводові та провідникові ОУН на УЗ (тобто – Р. Шухевичу)<sup>562</sup>. Сам же Р. Шухевич категорично відкидав пропозиції перейти в еміграцію, та й серед Проводу ЗЧ ОУН його там ніхто не очікував і не бажав бачити, тим паче, він ще у 1949 р. вважав, що «за кордоном є в достатній кількості українських націоналістичних кадрів, і в основному всі вони бездіяльні»<sup>563</sup>.

Певною мірою уточнення щодо бачення революційною ОУН на УЗ засад і основ майбутньої Української Держави можна також побачити й в агітаційній брошурі референта пропаганди Окружного Проводу ОУН на Дрогобиччині «В. Рамзенка» (Я. Богдана) «Чому

<sup>560</sup> Тоді ж, як зауважувала розвідка США, «за для збереження свого престижу Бандера вступив у переговори з Данилом Скоропадським, головою Гетьманського руху, з метою координації діяльності двох організацій в українському політичному полі», про що згодом було оголошено щодо досягнення розуміння між цими політичними таборами [The Ukrainian Element // CIA Freedom of Information Act (FOIA) Electronic Reading Room. – Special Collection. – Collection: Nazi War Crimes Disclosure Act. – Document Number (FOIA) / ESDN (CREST): 5197c266993294098d50e5ff. – Nwcdca3/75/QRPLUMB. – Vol. 1/QRPLUMB VOL. 1\_0007. [Електронний ресурс] Режим доступу: [https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/QRPLUMB%20%20%20VOL.%201\\_0007.pdf](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/QRPLUMB%20%20%20VOL.%201_0007.pdf). – Р. 99].

<sup>561</sup> Постанови Другої (Надзвичайної) Конференції Закордонних Частин ОУН (з 28–31.8.1948 року) // ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р.: Збірка документів. – С. 230–231.

<sup>562</sup> Бондаренко К., Киричук Ю. Генерал. – Львів, 1997. – С. 11.

<sup>563</sup> ДА СБУ. – Ф. 372. – Спр. 16. – Т. 53. – Арк. 107.



Ярослав Богдан  
(Всеволод Рамзенко)

ми за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД)», написану у червні 1949 р. «В. Рамзенко» не був провідним ідеологом Організації, а отже оперував офіційними ідеологічними, світоглядними та державотворчими постулатами і баченнями Проводу ОУН на Українських Землях.

Найперше, роз'яснювалося гасло «Україна для українців!». Зокрема зазначалося, що «національна держава як організація обіймає один, звичайно цілий, народ», який цю організацію й створює сам для себе, а отже ОУН на УЗ виступає проти багатонаціональних держав-імперій<sup>564</sup>. А це означало, що усі установи держави мали б бути тільки українські: «Парлямент – найвище народне представництво і найвища народна влада – має складатися з українців, і то таких, що їм найбільше лежить на серці лише добро цілого українського народу»; «міністрами мають бути також українці і такі самі, як послы до парламенту»; армія має складатися з українців, як, власне й суди, прокуратура, учительство та, загалом, українці мають займати усі ділянки державного життя<sup>565</sup>. При цьому зауважувалося, що «в українській державі напевно будуть національні меншості (росіяни, поляки і ін.)», яким забезпечуватиметься рівні з українцями права та обов'язки «тільки під умовою, що вони не будуть діяти на шкоду українському народові і його державі»<sup>566</sup>.

Соборництво Української Держави полягало з вихідного правила: її кордони повинні «розтягатися на всі українські етнографічні землі, тобто всі ці землі, що на них від віків суцільною масою живе український народ» (у т. ч. українські регіони, що були прилучені до Польщі, Румунії, Білоруської РСР, Російської РФСР, зокрема й Лемківщина, північні райони Курщини, Кубань, Крим тощо – «на своїй землі від Дону аж поза Сян») <sup>567</sup>.

<sup>564</sup> Рамзенко В. Чому ми за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД). – К.; – Льв.: Друкарня ОУН ім. полк. Шелеста, 1951. – С. 2.

<sup>565</sup> Там само. – С. 4.

<sup>566</sup> Там само. – С. 5.

<sup>567</sup> Там само. – С. 7–8, 13, 15.

Українська держава не могла входити до міждержавних союзів (спілок), тобто мусила б дотримуватися нейтрального статусу («українському народові не можна входити у ніякі союзи – федерації»). Така позиція обумовлювалася побоюванням потрапити під вплив чи підпорядкування більш потужніших держав-сусідів тощо, а відтак усі контакти з іншими народами і державами могли розглядатися лише на підставі як «рівні з рівними»<sup>568</sup>.

Найнагальнішими перетвореннями у найближчій перспективі з відновлення української державності передбачалися: державна власність на велику промисловість, кооперативно-громадська – «на промисловість дрібнішу» і приватна – на дрібну торгівлю («це забезпечить український народ перед витворенням у його середині кляси капіталістів»)<sup>569</sup>. Як і в програмі III Великого (надзвичайного) збору ОУН, планувалися: участь робітників в управлінні підприємствами; вільна праця і вільний вибір праці; знищення усіляких видів експлуатації (в т. ч. стаханівщини, соцзмагань тощо); достойна зарплатня, свобода профспілок; знищення колгоспного ладу (розподіл колгоспів); безкоштовна передача землі у власність селянам у формі одноосібних трудових господарств (з обмеженням обсягу землі в одних руках при одноосібній системі господарювання аби «не допустити до витворення експлуаторських груп») тощо<sup>570</sup>.

Рівночасно підтверджувалися плани здійснення широкої, справжньої демократії і суспільної справедливості, вільних виборів, свободи преси, слова, зборів, громадських і політичних організацій, незалежних народних судів, вільного виїзду за кордон та забезпечення прав національним меншинам<sup>571</sup>.

Провід ОУН на Українських Землях продовжував також сповідувати й принцип побудови в майбутній державі безкласового суспільства. Таке бачення соціального ладу в майбутній Українській Державі в жовтні 1949 р. у своєму «Роз'ясненні» щодо деяких ідеологічних, програмових і політичних питань ще раз підтвердив керований Р. Шухевичем Провід ОУН на УЗ. У листі до ЗЧ ОУН з приводу тамішнього внутрішньоорганізаційного конфлікту, зокрема

<sup>568</sup> Там само. – С. 6–7.

<sup>569</sup> Там само. – С. 26–27.

<sup>570</sup> Там само.

<sup>571</sup> Там само. – С. 27.

зазначалося, що у питанні соціального ладу в Українській Державі Провід ОУН на УЗ стоїть на становищі безкласового суспільства. У документі пояснювалося: «Під безкласовим суспільством ми розуміємо суспільство без визискувачів і визискуваних, суспільство вільних неексплуатованих селян, робітників і трудової інтелігенції»<sup>572</sup>.

У листі з України також посилялося на досвід, який показав, що «експлуаторські класи можуть творитися як на ґрунті приватної власности, так і на ґрунті усупільнення знарядь і засобів виробництва, якщо відсутня політична демократія; якщо при владі стоїть не народ, а одна тоталітарна партія». Тож керівництво Проводу ОУН на УЗ доводило до Проводу ЗЧ ОУН, що воно виступатиме як проти повернення до капіталізму в Україні, так і за цілковите знищення радянської («більшовицької») експлуаторської системи в організації промисловості, транспорту, банків та колгоспно-кріпацької системи у сільському господарстві. «Наше безкласове суспільство, – відзначалося у листі з України, – хочемо будувати на суспільній і трудовій власності на знаряддя і засоби виробництва, з одного боку, та політичній демократії, з другого боку, що виключить можливість творення експлуаторських класів капіталістичного чи большевицького типів»<sup>573</sup>.

Що ж до закидів навернення ОУН у «демократизм», то його розуміння Проводом ОУН на Українських Землях у березні 1948 р. спробував пояснити О. Дяків («О. Горновий»), який, зокрема, писав: «Критикуючи в перший період своєї діяльності окремі демократичні і псевдодемократичні лади, наш рух в той же час не давав ще своєї власної точної розв'язки, своєї виразно оформленої концепції суспільно-політичного ладу в українській державі. Для нього стало лише ясним, що це не може бути наївно-утопійний демократизм Центральної Ради, який привів до краху молоду Українську Народну Республіку і до нового поневолення українського народу, що це не може бути демократизм західноєвропейського типу, який допускає визиск людини людиною, доводить до роз'єднання і обезсилення нації і при якому можливе поневолення нації нацією, що це, вкінці, не

<sup>572</sup> Роз'яснення Проводу ОУН на Українських Землях що-до деяких ідеологічних, програмових і політичних питань // Український Самостійник. – 1950. – Ч. 45.

<sup>573</sup> Там само.

може бути “совєтська демократія”, бо вона взагалі нічого спільного з демократією не має і з’являється тільки прикриттям диктатури й імперіялізму большевицької партії. З цього усвідомлення поволі виростає зруб нашої програми, який набрав форм завершеної будови на III Надзвичайному Великому Зборі (НВЗ) ОУН, в серпні 1943 р. Та поки це сталося, Організації довелося звести ще гостру боротьбу в своїй середині.

Частина членів ОУН, яка довгий час жила закордоном, цілковито відорвалася від народу, перестала жити його життям, до того ж емігрантщина здеморалізувала її, і вона, не маючи припливу життєвих соків з народу, попала під вплив чужих ідейно-політичних концепцій, цілком шкідливих українському народові. На додавок вона почала накидати їх Краєві. У першу чергу це була концепція вождизму, яку емігрантська група, зокрема, сильно почала роздувати після смерті полк. Євгена Коновальця...

Наш демократизм, наша програма, отже, кувалися в огні безпосередньої боротьби проти всіх основних сучасних суспільно-політичних систем: большевицької, західноєвропейського демократизму в його польській, румунській і чехословацькій різновидності, фашистсько-націонал-соціалістичної системи з її мадярською і румунською видозмінами.

На складенні нашої програми, річ ясна, заважив також демократизм українського народу. Український народ, як відомо, демократ в кожному кроці. Він виразно виявив це в своїй історії, він постійно проявляє його в своєму громадському і особистому житті.

...Наша Організація вже підкреслювала, що вона не змагає до монопольного становища ні тепер, ні в українській державі. Ми проти монопартійної системи, бо вона веде до диктатури над народом, бо вона зводить нанівець демократію, бо вона призводить панівну



Роман Шухевич («Гарас Чупринка») та Осип Дяків («Осип Горновий»)

партію до засклеплення, до відриву від народу, до загнивання і розкладу. Монопартійні системи в фашистівській Італії, гітлерівській Німеччині і в ССРСР найкраще це потверджують»<sup>574</sup>.

О. Дяків наголошував на чотирьох основних принципах націоналістичного демократизму, запровадженого III Надзвичайним Великим збором ОУН у 1943 р., а саме:

► Антиімперіалізм, який впливає з глибоко усвідомленої правди, що не може бути справжньої демократії там, де існує національне гноблення і поневолення;

► Безкласове суспільство – принцип, який впливає з глибокого усвідомлення того факту, що немає демократії там, де існує визиск людини, де незначна меншість (експлуататори) експлуатує величезну більшість (працюючі маси), де суспільство роздирається класовими суперечностями;

► Народна влада, коли в Українській Державі влада не була б відвертою чи прихованою диктатурою якоїсь однієї класи чи партії, але, щоби влада належала цілковито народові шляхом вільних (без жодного терористичного натиску згори і без жодних скритих і явних обмежень) виборів до всенационального Парляменту (це не значить, що при владі не може бути одна партія);

► Воля людини – це воля, оперта, з одного боку, на глибокій пошані людини до праці, на високому її розумінні загального добра і підпорядкованості всенациональним обов'язкам, а, з другого, на забезпеченні державою людині всіх демократичних прав і свобод.

«Чотири принципи нашого демократизму не здійснені ніде, – наголошував О. Дяків («О. Горновий»). – На них побудована одинока наша програма. В ній ці чотири принципи знайшли своє подрібне розпрацювання, а ще точніше розпрацювати їх, зокрема в питанні встановлення справді народної влади, – це завдання майбутніх Установчих Зборів, що складатимуть проєкт Конституції України. Ми будемо боротися за те, щоб чотири принципи нашого демократизму лягли в основу всієї роботи Українських Установчих Зборів і щоб вони знайшли своє повне втілення в майбутній Конституції Україн-

<sup>574</sup> Горновий О. Про наш демократизм // Літопис УПА. Нова серія. – Т. 17. Осип Дяків-«Горновий». Документи і матеріали. – Київ; – Торонто, 2011. – С. 472–473, 477.

ської Самостійної Соборної Держави»<sup>575</sup>.

Проте не варто забувати, що численні члени ЗЧ ОУН, завдяки структурній організаційній будові Організації та постійному нагнітання в ній відчуття змов і заколотів, конспіратизму та екзютації революційної дисципліни й таємничості тощо, просто не знали про нові програмові зміни і дискусії навколо ідейно-теоретичних і програмових засад ОУН в Україні. «С. Бандера досягнув того, що нові ідеї лише частково продісталися до рядовиків ОУН, але зате перешкодив нормальному ідейно-програмовому еволюційному розвитку ОУН, а штовхнув його на революційний шлях, – спостережливо відзначав колишній заступник міністра народного господарства УДП у 1941 р. Р. Ільницький, який був заарештований німцями як і С. Бандера, Я. Стецько та Л. Ребет і який став політв'язнем концтабору «Заксенгаузен». – Частина інтелектуальної верхівки ОУН натискала на зміни; а не маючи змоги досягнути їх тому, що вся влада в організації була зосереджена в руках одної особи, була змушена вести політику довершених фактів, яка ще більше поглиблювала кризу»<sup>576</sup>. Тут слід зауважити, що попри загальне визначення основних (фундаментальних) засад майбутнього соціально-економічного й державно-політичного ладу постановами III Великого (надзвичайного) збору, серед провідних діячів ОУН в Україні все ще тривало внутрішньоорганізаційне обговорення окремих аспектів різних сфер майбутньої державної моделі.

Так, наприклад, надзвичайно інформативним у цьому контексті є лист В. Кука («Ю. Леміша») до О. Дяківа («О. Горнового») у листопаді 1949 р. Зокрема щодо аграрного питання, в якому між адресатами виявилися деякі розбіжності. Коли В. Кук розглядав власність на землю в координатах – «приватна чи націоналізована», то О. Дяків же, натомість, – в контексті поняття «трудової власності». Перший, власне, не заперечував, як склалося враження в іншого, що власність є мобілізуючим моментом на східноукраїнських землях, проте вважав, що вона все ж не є мобілізуючим закликком на східноукраїнських землях, а не власність взагалі. В. Кук погоджувався, що

<sup>575</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 7. – Арк. 506.

<sup>576</sup> Кричевський Р. ОУН в Україні, ОУНз і ЗЧ ОУН. Причинок до історії українського націоналістичного руху. – С. 22.



власність завжди була, є і буде актуальним гаслом – тільки в різний час, різна власність і на різні речі або майно. Сам він був прихильником того, аби селяни на націоналізованій землі будували свої приватно-власницькі трудові господарства або, за їх власним бажанням, суспільно-кооперативні сільськогосподарські товариства (спілки) з правом вільного вступу та виходу з них.

Відстоюючи принципи націоналізованої власності на землю, В. Кук в усьому погоджувався з думкою О. Дяківа щодо «трудоих господарств», проте був рішуче не згоден з приватною власністю на землю (за формулюванням О. Дяківа – трудовою власністю на землю). На переконання В. Кука «трудоим» може бути тільки господарство, а власність є або приватна, індивідуальна, або особиста чи кооперативна, або ж державна чи муніципальна (тобто форму власності визначає власник, а термін «трудова» ще не визначає ніякого власника). Відтак різниця думок полягала не в тому, чи бути в державі трудовим приватно-власницьким сільським господарствам або ж колективним чи деяким іншим, а в тому, що один був за трудову власність на землю (О. Дяків), інший – за націоналізовану власність на землю (В. Кук). Тож виникала дилема: доцільності роздачі української землі селянам у власність чи у трудову власність.

О. Дяків писав про власність («трудова власність»), проте без конкретизації щодо визначення об'єктів і особи власника. А це було принципово важливим В. Куку, для якого цілком прийнятними були такі терміни, як власність, трудова власність, приватна власність, проте лише тоді, коли є означення об'єктів, до яких ці терміни застосовуються. Сам В. Кук безумовно захищав націоналізацію землі, тобто становище, коли земля є власністю українського народу і кожен, хто хоче на землі працювати, дістане її (землю) в безкоштовне довічне володіння і користування, але без права розпоряджатися землею (купувати, дарувати, заповідати її). При цьому він вважав, що на націоналізованій землі, звісно ж, могли б створюватися різні форми господарювання: індивідуальні господарства або приватні сільські господарства, або трудові сільські господарства чи суспільно-кооперативні сільські господарства (як вони фігурували в концепції О. Дяківа), або ж і колективні сільські господарства (колгоспи). Утім, був переконаний В. Кук, колгоспи стали по всьому Радянському Союзу

для селян настільки ненависними, що будь-яка політична партія, яка захоче їх зберегти або реорганізувати, матиме проти себе все селянство. Питання власності на землю, на думку В. Кука, є принциповим питанням і його необхідно було докладно і всебічно продумати, до часу прийняття Організацією твердого рішення з цього приводу. При цьому він наголошував, що вже у 1940 р на II Великому зборі ОУН це питання було вирішене на користь націоналізації землі (коли в постановах II ВЗ вказувалося, що власником всієї землі є сам український народ і його держава).

Що ж до питання демократії, то В. Кук підтримував і не заперечував її потреби, однак висловлював застереження щодо того, аби вона не переросла в анархізацію усього суспільно-політичного життя в державі. Він цілковито погоджувався з висвітленням цієї негативної сторони демократії О. Дяківим у «Роз'ясненні» Проводу ОУН на Українських Землях. В. Кук з певною іронією додавав, що, мовляв, придивляючись до української еміграційної «демократії» (і це лиш з огляду на пресу), порядна людина може вже не захотіти будь-якої демократії. Тож він вважав, що перенесення цієї закордонної демократії (в українському виданні) на українські землі в такому вигляді, в якому вона там процвітає, напевно завалить і зруйнує будь-яку державність, а що-небудь побудувати такого роду «демократи» їй взагалі не здатні. Відтак, В. Кук солідаризувався з О. Дяківим (як і зо всім Проводом ОУН на УЗ), що необхідно виробити конструкт своєї української демократії, яка служила би народові та державі і будувала, а не розкладала би й деморалізувала та не призводила до анархії.



Василь Кук

Зокрема, вважав В. Кук, що в періоди збройного повстання та державотворення потрібна буде сильна й авторитетна влада, для якої найважливішим стане не «святі» принципи демократії, а побудова держави, незважаючи на те, чи будуть заходи ОУН на УЗ для досягнення мети демократичними чи недемократичними. Він був упевнений, що усі тогочасні заходи ОУН на УЗ, як і в період збройного повстання, дуже мало є і будуть демократичними з

точки зору Заходу, однаке у боротьбі з більшовиками значення «демократичних» заходів є зайвими і ні до чого. Тож, виснував він, висувачи демократію, ОУН обов'язково мала би вкласти в це поняття власний зміст, своє розуміння цього питання. Прийняти ж таку демократію, яка існує на Заході, або на Сході, означало, на думку В. Кука, принести українському народові не користь, а тільки шкоду (це своєрідне розуміння демократії він вважав за доцільне у стислому вигляді викласти у постановах Організації).

Не оминув В. Кук увагою й т. зв. емігрантські справи, зокрема, перипетії у таборі Закордонних частин ОУН й цілком погожувався з відзначенням О. Дяківим помилок з обох сторін в лавах ЗЧ ОУН. Що ж до несприйняття певною частиною ЗЧ ОУН ідейно-політичного і програмового змісту Постанов III Великого (надзвичайного) збору ОУН і рішень Проводу ОУН на Українських Землях, то В. Кук те особливого не дивувало. Він навіть допустив, що це, здається, природно для людей, які не працювали в умовах більшовицької окупації, й, зокрема, на східноукраїнських землях. Водночас, було зауважено, що з його практики є знано, як важко цей зміст сприймався певною категорією кадрів (навіть керівних) тут – на українських землях, і тільки саме життя переконало їх у правильності, а що вже говорити про кадри, які знаходяться за кордоном. У цьому контексті В. Кук ще вважав за можливе все ж переконати доктринерів-ортодоксалів з ЗЧ ОУН і перебудувати їх на позиції Проводу ОУН на Українських Землях. Найкращим же способом у цьому завданні було б, на його думку, аби вони могли самі прийти, побачити і переконатися про все в Україні, проте одразу ж згадав підмітку О. Дяківа про те, що офіційно й у формальних документах Провід ЗЧ ОУН не атакує позицій і політику Проводу ОУН на УЗ.

Звинувачення ж Д. Донцова, які той висував проти нової редакції програмових постанов від 1943 р., В. Кук не був схильний приписувати Закордонним частинам ОУН в цілому, а трактував їх виключно як донцовські. Віддаючи належне Д. Донцову у сприянні кристалізації націоналістичного руху, «Ю. Леміш» зважав на те, що той в лавах ОУН ніколи не був і не знаходився у тогочасі, а його атаки на ідейні погляди провідництва ОУН в Україні ще більше переконували В. Кука у правильності обраних світоглядних засад. Голос

Д. Донцова розцінювався ним, як голос слабосильного старця, якого ОУН залишило далеко позаду на марші до УССД і якому нічого не залишається, як викрикувати їй услід прокляття (хоча чесніше вчинив би він, коли б, з огляду на характер боротьби на українських землях, мовчав).

Відмічаючи, що лайка на займану Проводом ОУН в Краї позицію лине не лише від Д. Донцова, а й від більшої і різної породи діячів, В. Кук зауважував, що то був все ж безсилий крик реакційного емігрантського болота. Найнебезпечніше ж для ОУН в Україні та для її національно-визвольної боротьби, на його думку, були ті різношерстні ліві, що, формально схвалюючи позиції ОУН на УЗ, до націоналістів-повстанців примажуються, умовляючи народ, що «вони» (в еміграції), це те ж саме, що і «ми» в Краї, а насправді тільки спрощують революційний рух, пристосовуючи його до різних їхніх вже збанкрутілих доктрин. І ця тема ідейно-політичних позицій на Землях і закордонні реагування на них (офіційні та фактичні), заключав В. Кук, була досить таки велика й потребувала додаткового обміркування. При цьому він відмітив, що все та усюди захищатиме ідейно-політичні та програмові позиції оновленого Проводу ОУН, як єдино правильні і в умовах боротьби в Україні єдино можливі й доцільні.

Щодо джерел конфлікту в еміграції, то В. Кук вважав, що цьому багато в чому сприяло саме існування УГВР і роз'яснення друзями з Закордонного представництва УГВР її цілей та ролі в керівництві визвольною боротьбою. З огляду на наявні в Краї друковані відомості, він дійшов висновку, що ЗП УГВР поставило себе в суверенне надпартійне становище відносно ОУН, вважаючи навіть вправі давати для ОУН доручення. Справа в тому, що згідно з роз'ясненнями закордонних УГВРістів, ОУН, яка послала в УГВР своїх членів, не мала до них більше ніякого стосунку, не могла давати цим членам ні вказівок, ані інструкцій як вони повинні ставити і вирішувати окремі питання на засіданнях УГВР, не могла відкликати своїх членів з УГВР або замінити їх іншими. Тож, виснував В. Кук, виходячи з того, що УГВР – керівний орган визвольної боротьби, за кордоном одночасно виникали два керівних центри (в Україні ще до конфлікту не дійшло лише тому, що фактично всім керував тільки Провід ОУН

на УЗ, а УГВР практично не діяла й усі формальні дії УГВР були акцептовані Проводом).

В. Кук міркував, що коли б закордоном члени ОУН, які знаходилися в УГВР, були дисципліновані і, як члени, проводили в УГВР політику ОУН та дослухалися одного Організаційного Провода, то до конфлікту в таких формах, як тоді виник в еміграції, безумовно, не дійшло би. Він вважав, що стосовно до УГВР Провід ОУН на УЗ мусив би мати ясні та недвозначні думки, в такому сенсі, аби подібних різних роз'яснень цілей і завдань УГВР більше не існувало. Далі мало би дійти до чітко окреслених взаємин і взаємопідлеглості поміж ОУН–УПА–УГВР, позаяк ще й і до тієї пори в цих питаннях продовжували існувати різні погляди. Не давав на те відповіді ні статут, ні платформа УГВР, ані інші офіційні документи, а тому то й УГВР для багатьох все ще залишалася великою мірою неокресленою інституцією. До того ж, окрім УГВР та її секретаріату (уряду), створилася тоді ще й УНРада та її виконавчий орган (уряд). Обидві інстанції з однаковими цілями і в обох цих інституціях ОУН мала тоді своїх представників-членів. Знайти в цьому якусь логіку В. Кук ніяк не міг й дотепничав, що це дійсно «по-українськи».

Не зрозумілим для нього було й те, що майже всі члени УГВР з Краю від 1944 р. виявилися в «опозиції», хоча й за своїми поглядами вони не зовсім були на крайових ідейно-політичних і програмних позиціях. Йому було навіть дивно, що низка людей, яких раніше так важко було переконати в правильності розуміння оновлених і осучаснених ідейних позицій ОУН на УЗ, стали враз тоді їхніми ревними прихильниками і твердо захищали Провід ОУН на Українських Землях від нападків інших. Виходить, іронізував В. Кук, що і у більшості були серйозні помилки, які довели до такого стану. Загалом же він поділяв думку О. Дяківа щодо ліквідації існуючого конфлікту і сподівався, що при бажанні обох сторін і тактовності Проводу ОУН в Краї, вдасться створити нормальне становище в Організації<sup>577</sup>. Водночас В. Кук нарікав, що читаючи емігрантську націоналістичну пресу, складалося враження, що він живе не у 1949 р., а десь у 1930 році в якомусь провінційному відсталому галицькому містечку. «Невеселий вид являє собою наша еміграція і краще загинути

<sup>577</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 18. – Арк. 71–81.

на Землях десь в боротьбі, ніж в еміграції жити їх “повнокровним” життям» – розчаровано дописував він у листі до О. Дяківа-«Горнового»<sup>578</sup>.

Що ж до перегляду програми Організації за нових умов та дійсності в Україні у 1943 р., то С. Бандера в еміграції, зі свого боку, натомість вказував: «III Н[адзвичайний] В[еликий] З[бір] ОУН відбувався на У[країнських] З[емлях], в умовинах підпілля. Очевидно, не кожний В. Збір повинен переглядати програму ОУН, але він дає можливість і нагоду, коли виринає потреба. [...] Зайво писати про те, що програмові й політичні питання вимагають необхідного перегляду і нових вирішень. Це, що останні обов’язуючі рішення в тій матерії походять ще з [19]43 р., є великою слабкістю Організації. III Н[адзвичайний] В[еликий] З[бір] відбувався в цілком іншій світовій ситуації, ніж тепер, положення на У[країнських] З[емлях] було цілком інше, інший розклад фронтів нашої боротьби. Які б то не були досконалі Постанови III Збору, то все ж таки на них дуже сильна відпечатать тої дійсности, якої вже немає, а те, що сьогодні домінує там, не могло бути відбите з такими наголосами, як це потрібне тепер. Теж думка Організації за той час не в одному питанні поглибилась, поширилась. А найважніше те, що сучасна боротьба й загальна ситуація серед якої діємо, видвинула нові проблеми, маємо проти себе деякі нові сили й течії.



**Степан Бандера**

...Програмові постанови з III Н[адзвичайного] В[еликого] З[бору] ОУН на тепер вже не сповняють тої ролі в такій мірі, як це потрібне. Хоча б тому, що в них є багато такого, що вже стало анахронізмом і акценти в них вже не цьогочасні, поминаючи питання самого змісту деяких положень. Довкруги програмових постанов III Н[адзвичайного] В[еликого] З[бору] створилась нездорова атмосфера, невластиве трактування. Найконечніші поправки приходиться робити у формі інтерпретацій, доповнень і уточнень. Таким чином, попадаємо в стиль англійського консерватизму, де нічого не

<sup>578</sup> Там само. – Арк. 81.

зміняють тільки “доповнюють і уточнюють”. Цей стиль не до лиця ОУН»<sup>579</sup>.

Цілком зрозумілим є те, що С. Бандера так і не усвідомив суті та потреби оновлення позиції ОУН протягом 1943-го і пізніших років, не зрозумів глибини світоглядних перетворень, що відбулися в Україні і в світі в останній фазі Світової війни та у повоєнному світі. При цьому він визнав, що в Організації склалася нездорова ситуація, коли частина її членів сприймають постанови III Надзвичайного Великого збору 1943 р. як догму, вимагаючи чіткого їх дотримання, що, власне, відповідало Статутіві ОУН. Тоді С. Бандера «розвинув теорію подвійної політичної програмовості ОУН – одна програма, за його твердженням, мала б бути призначена для членства і прихильників націоналізму, а друга для сторонніх чинників. Перша повинна бути основним вірую Руху і базою для виховання кадрів та в основному мала б залишитися незмінною незалежно від зовнішніх обставин, – засвідчував колишній член УДП у 1941 р., однодумець С. Бандери, який у ті часи перейшов на бік «опозиції» в ЗЧ ОУН Р. Ільницький («Р. Кричевський»). – Бандера уважав, що таку програму ОУН вже створила, має її і вона не потребує ніяких змін ні доповнень. Друга програма повинна існувати для зовнішнього вжитку. Вона може мінятися залежно від обставин і міжнародного положення»<sup>580</sup>.

С. Бандера думав, що демократичні зміни на III Великому (надзвичайному) зборі у 1943 р. були прийняті не щиро, для тактичної потреби, а тому їх можна й офіційно використовувати для замилення очей зовнішньому світу, а справжньою програмою мала б бути та, що існувала в ОУН у 1940–1941 рр. Саме тому він лютував на опозицію та її вимоги, позаяк, на його думку, «все це ставиться не як допоміжні, тактичні прийоми для підсилення, чи відтяження головного нашого фронту, – але навпаки, як основну концепцію визвольної революції. Отже це вже не проблеми політичної тактики на окремих відтинках, в роботі серед деяких середовищ, а тільки питання власної, основної програми. Мовляв, нам треба саме такі основні

<sup>579</sup> Там само. – Т. 41. – Арк. 389–422.

<sup>580</sup> *Кричевський Р.* ОУН в Україні, ОУНз і ЗЧ ОУН. Причинок до історії українського націоналістичного руху. – С. 26–27.

положення прийняти за головні лінії й на них будувати все. Відповідно до того треба відкинути дотогочасні, “пережиті вже” засади українського націоналізму, викоренити їх у власних рядах, змінити свою ідеологію й програму»<sup>581</sup>.

Тож у той час саме С. Бандера виступає як ортодоксальний націоналіст і ретродогматик: «Процес збирання, плекання, формування і вирощування власної сили визвольної революції мусить відбуватися на правильних засадах українського революційного націоналізму, на його ідеологічних, програмових істинах. Тому супроти власних рядів, перед українським народом мусять бути належно поширювані й висвітлені наші цілі, наша ідеологія і програма, наша визвольна концепція в цілій своїй суті, повністю. Наші основні засади мусять бути не тільки збережені й розвинені, але й з'ясовані у власному середовищі в повній чистоті, без жодних викривлень під впливом різних тактичних міркувань. Тільки на такій підставі, в такому дусі можна формувати ряди борців за визволення, які не піддадуться жодним атакам ворога. Тільки поставивши перед українським народом цілком ясні, чисті безкомпромісові цілі визвольної національної революції, можна повести його на найтяжчу боротьбу, яка вимагає незмірних жертв і яка єдина може принести волю нації.

Всілякі пристосування власних ідеологічних і програмових засад до зовнішніх впливів, викривлювання чи применшування їх відповідно до тактичних вимог на відтинках нашої діяльності в чужому чи ворожому середовищі підкопує самі основи визвольної боротьби. Через ідейно-програмову опортунізацію, через відступлення від повноти й чистоти власних цілей, замазання їх в очах народніх мас ставиться під знак запиту успішність і доцільність визвольної революції, прищеплюється сумнів, чи можлива й доцільна така боротьба за применшені, половинчаті цілі, які цілком не відповідають духові і потребам України.

[...] Великого значення набирає розрізнення поміж властивою, повною програмою, на якій мобілізується і формується власні сили, і політично-пропагандивною тактикою на окремих відтинках.

<sup>581</sup> *Бандера С.* Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс // Український Самостійник. – 1950. – 29 січня; *Бандера С.* Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс // *Бандера С.* Перспективи української революції. – Торонто: Видання Організації Українських Націоналістів, 1978. – С. 134.



У процесі розгортання революційної дії Організація виробила собі високоякісні політичні здібності в застосовуванні різноманітної політичної тактики, вона влучно й успішно підбирає методи і кличі, відповідно до середовища, терену й цілої конкретної обстановки. Широкий діяпозон політичної праці і відповідаюча йому широка скаля тактичних засобів характеризують сучасний етап революційно-визвольного руху в Україні»<sup>582</sup>.

С. Бандера яро накидується на демократичну опозицію в ЗЧ ОУН, називаючи їх кон'юктурниками, модниками і демагогами, але уникає зачіпати Провід на Українських Землях. «Висування на перше місце в програмі визвольних змагань гасла “За демократичний лад в Україні”, замість гасла “За самостійну національну державу” має ще інший мотив і вкрай шкідливий аспект. Концепцію тільки протирежимної боротьби висувається у формі проекту, щоб сучасні визвольні змагання ставити як боротьбу за устрій української держави, а не за здобуття самостійної держави. Ця концепція скристалізувалася на еміграції і настійливо підносила у той час, коли УССР прийнято до [О]ОН, – гнівно критикує він опозицію. – ...І в той саме час, коли міжнародні події дають такі показові лекції “реальної” політики без скрупулів, наші опортуністи старшої і молодшої політичної генерації, кожний на свій лад, виставляють за найістотнішу річ у зовнішньо-політичній діяльності заперечення українського націоналізму і перефарбовування визвольного руху. Одні з них так і вірять, інші просто спекулюють, переконаючи, що політика західних держав буде прихильною до визвольної боротьби України, якщо ми переконаємо світ, що ми є за демократію.

...У той самий час, починаючи від 1945 р., різні кон'юктуристи, виступаючи речниками “демократизму”, намагаються втягнути українську самостійницьку політику в таку саму гру в демократію, яка відбувається на міжнародньому форумі, і в якій СССР грає одну з перших скрипок. Справжньою причиною того галасування про демократію не були дійсні потреби українського визвольного руху, а безкритичне сприймання і нерозуміння того, що по суті діється в міжнародньому житті, плитке наслідування і бажання уподібнитися до зовнішнього світу, до актуальної моди.

<sup>582</sup> Там само. – 5 лютого; Там само. – С. 136–137.

Така обношувана демократичність не має в собі правдивого змісту, який давав би здорову розв'язку сутніх справ визвольних змагань і цілого актуального українського політичного життя. Поминувши те, в чому вона стосується до теоретичних питань суспільно-політичного устрою у власній державі, ця демократичність часто має характер порожніх голослівних деклярацій, уподібнень, а в не одному – демагогії. Через таку внутрішню порожнечу і штучну підробленість, відривання від реальної політичної дійсності та настанови на зовнішньо-політичний ефект псевдодемократична фразеологія наших кон'юнктуристів має характер і вираз подібний до совєтського “демократизму”. Цю схожість завершує така ж сама термінологія: “народня демократія”. Таким чином, хоча погоня за зовнішньою демократичною модою впливає з бажання уподібнитися до західньої демократії і їй приподобатися, однак наверх вилазить внутрішня суть цього уподібнення і виходить аналогія до большевицької “демократизації”, а не до західньої демократії.

З таких то мотивів походять різні намагання, щоб прапором української революційно-визвольної, протибольшевицької боротьби стало гасло: “за демократію”, “за демократичний лад в Україні”<sup>583</sup>.

Голос С. Бандери в Україні почуто і враховано було лише частково. IV Великих зборів ОУН, як він того вимагав, так і не було скликано, проте окремі уточнення й доповнення щодо тактики і стратегії боротьби були внесені на *Конференції Проводу ОУН на Українських Землях у червні 1946 р.*<sup>584</sup>, а потім на ще одній *Конференції ОУН на УЗ у 1950 р.* Було внесено певні правки до програмових засад щодо політичних, державно-устроєвих і соціальних питань<sup>585</sup>.

<sup>583</sup> Там само. – 19 лютого; Там само. – С. 154, 156–158.

<sup>584</sup> На конференції, що відбулася у червні 1946 р. у с. Бишки Козівського району, було вирішено перейти від повстанської до підпільної тактики боротьби, основою якої повинна була стати політично-пропагандистська діяльність. Відділи УПА мали бути розчленовані на самостійні підвідділи з 11–50 осіб. При переході на підпільну тактику боротьби ОУН і УПА фактично об'єднувались в одну організацію – збройне підпілля ОУН-УПА. Пізніше, згідно з рішенням УГВР, головний командир УПА Р. Шухевич 3 вересня 1949 р. видав наказ, згідно з яким всі повстанські відділи і штаби припиняли свою діяльність як бойові одиниці та органи управління. Особовий склад відділів і штабів вливався в підпільні структури ОУН. 5 березня 1950 р. неподалік від Львова, у с. Білогорща голова Генерального секретаріату і генеральний секретар військових справ УГВР, голова Проводу ОУН на Українських Землях і головнокомандувач УПА Роман Шухевич загинув, оточений оперативниками спецпідрозділів УМДБ. 23 травня 1954 р. був схоплений останній голова генерального секретаріату УГВР, голова Проводу ОУН на УЗ і головнокомандувач УПА Василь Кук («Коваль», «Леміш»).

<sup>585</sup> Сурма. – 1950. – № 25. – листопад.

При цьому, необхідно згадати й про такий документ, як *Крайова «Резолюція членів ОУН»* з надзвичайного зібрання, що відбулося 20 травня 1949 р., в якій Організація чи не вперше відмовляється від монархічності. Засвідчивши, що хоча ОУН на УЗ й відіграла найбільшу роллю у національно-визвольній боротьбі, «Резолюція» вказувала, що вона (ОУН) тим не менш не вважає себе за привілейованого чинника політичного процесу та не претендує на право єдиного представника волі української людності, а отже – не прагне встановлення своєї монополії в майбутній незалежній Україні<sup>586</sup>. Тобто: революційна ОУН скасовує власний постулат, що вона є єдиним законним репрезентатором інтересів місцевого українського населення, відмовляється від свого монопольного становища на території України і фактично ще раз чітко оголошує про перехід Організації на демократичну програму<sup>587</sup>. У цьому, безумовно, відчувся вплив не лише керівників і учасників похідних груп з Наддніпрянської України та потреби в пропагандивних важелях проти більшовицької диктатури, але й зваження Проводу ОУН на УЗ на державно-політичну «кон'юнктуру» поствоєнної Європи.

Власне й сам С. Бандера мусив таки піддатися вимогам та впливу нової дійсності та вимог часу й, очевидно, поступово відбув трансформації окремих засад власного ідеологічного світогляду (чи щиро, чи вимушено-показово, як тактик революційного руху через навколишні обставини всередині Організації, тай і в Європі). Щодо ж до особистого бачення форми та устрою Української Самостійної Соборної Держави, то у травні 1950 р. в одному з інтерв'ю на запитання який державний лад має намір встановити ОУН, С. Бандера відповів, що: ОУН домагається встановлення демократичного ладу і соціальної справедливості («до народоправства (демократії) і соціальної справедливості»); в Українській Державі сам український народ повинен вирішувати вільним волевиявленням питання державного та суспільного ладу; держава має встановити вільний розвиток усіх галузей життя – релігії, культури, господарської діяльності; вона забезпечить всебічну особисту свободу і справедливість

<sup>586</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 142–153.

<sup>587</sup> Про уточнення і доповнення до програмових постанов Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН (червень, 1950) // ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференції та інших документів з боротьби 1929–1955: Збірка документів. – С. 142–153.

для усіх громадян України; свободу індивідуальної та об'єднаної діяльності у всіх громадсько-політичних, господарських, культурних та інших галузях життя<sup>588</sup>.



**Посмертна світлина Романа Шухевича**

Слід згадати, що саме у цей час ОУН, УПА та увесь Український національно-визвольний рух зазнав непоправної і трагічної втрати: 5 березня 1950 р. у с. Білогорща на Львівщині під час спроби захоплення спецгрупою МДБ був убитий (поранений й вчинив самостріл) голова Генерально-

го секретаріату і генеральний секретар військових справ УГВР, головний командир УПА, голова Проводу ОУН на Українських Землях, генерал-хорунжий Роман Шухевич («Білий», «Дзвін», «Роман Лозовський», «Степан», «Чернець», «Чух», «Тур», «Тарас Чупринка»). Генерал МДБ СРСР П. Судоплатов цілком обгрунтовано й справедливо згадував, що «після смерті Шухевича рух спротиву в Західній Україні пішов на спад і незабаром згас»<sup>589</sup>. Утім, широкі кола української еміграції дізналися про загибель провідника і дійсного вождя української військово-політичного підпілля й спротиву в Україні лише аж за сім місяців місяців після загибелі Р. Шухевича, а світовій громадськості вперше про це 21 жовтня 1950 р. повідомила американська агенція «Associated Press»<sup>590</sup>.

Тим часом «демократизаційну» позицію Р. Шухевича, своєю чергою, підтвердила у червні 1950 р. Конференція Організації на Українських Землях, яка в «Уточненнях і доповненнях до програмових постанов Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН» задекларувала, що «дух Програмових постанов [III Надзвичайного Ве-

<sup>588</sup> Інтерв'ю Провідника ОУН Степана Бандери // Шлях перемоги. – 1950. – Ч. 15; // Гомін України. – 1950. – № 19 (54). – 20 травня. – С. 4.

<sup>589</sup> Судоплатов П. Разведка и Кремль. Записки нежелательного свидетеля. – М., 1996. – С. 305.

<sup>590</sup> Шанковський Л. Історія Українського війська. Друге доповнене видання. – К., 1991. – С. 184–185.

ликого збору 1943 р.] виразно показував, що ОУН бореться за демократичний лад в майбутній Українській Соборній Державі, а цілий ряд пунктів Програмових постанов, зокрема пункт 10, визначували конкретні засади майбутнього демократичного ладу»<sup>591</sup>.

Так, термін «*новий лад*» від 1943 р. замінив собою «*націокра-тію*». Більше того, у матеріалах конференції ОУН на УЗ від 1950 р., що мали назву «Уточнення і доповнення до програмових постанов Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН», майбутній соціально-політичний устрій державної України вже визначався не як «*новий лад*», а як «*демократичний лад*», який, на противагу твердженням ОУН ще дворічної давнини, гарантуватиме «свободу політичних і громадських організацій»<sup>592</sup>. Проект цих певних правок і уточнень до постанов III Великого (надзвичайного) збору було вироблено у серпні 1949 р. на Нараді Проводу ОУН на Українських Землях і представлено делегатам Конференції ОУН на Українських Землях у червні 1950 р., які їх й схвалили<sup>593</sup>.

Перш за все, було вилучено вислови, що ОУН бореться проти німецької «*Нової Європи, німецького націонал-соціалізму, німецьких загарбників*», позаяк вони вже перестали бути актуальними у ті роки. До тогочасного становища було адаптовано й вступ до Програми. «*Конференція ОУН на Українських Землях, – наголошувалося в «Уточненнях і доповненнях до програмових постанов», – ясно уточнила, що ОУН на УЗ бореться за демократичний устрій в Українській Самостійній Соборній Державі. До визначених вже III-ім Н[адзвичайним] В[еликим] З[бором] ОУН демократичних засад майбутнього ладу в Українській Самостійній Соборній Державі Конференція ОУН на Українських Землях внесла доповнення про*

<sup>591</sup> ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955: Збірка документів. – С. 123.

<sup>592</sup> Про уточнення і доповнення до програмових постанов III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів // Сурма. – 1950. – Ч. 25. – Листопад. – С. 19–21; Про уточнення і доповнення до програмових постанов Третього Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів (червень 1950) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р.: Збірка документів. – С. 99–112.

<sup>593</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 121; Програмові Постанови Організації Українських Націоналістів. – Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1950. – С. 3.

свободу політичних і програмових організацій»<sup>594</sup>.

Що ж до соціальної сфери, то учасники конференції зауважували на тому, що теза «визначена III-ім НВЗ ОУН давала привід до свідомого чи несвідомого приписування ОУН намагань, які нічого спільного не мають ні з духом її Програми, ні з усією її практичною діяльністю»<sup>595</sup>. У зв'язку з цим пункт про земельне питання було сформульовано у новій редакції: «ОУН бореться за повне знищення колгоспного кріпацтва в Україні, проти повороту до поміщицько-капіталістичного ладу, за безплатну передачу землі селянам на власність на базі одноосібних трудових господарств»<sup>596</sup>. Водночас визнавалося право на громадсько-кооперативні і різні спілкові форми господарювання землею, якщо вони побудовані на добровільній згоді селян і на їх власній праці. Усі ці доповнення обумовлювалися тим, що раніше (у 1943 р.) постанови III Великого (надзвичайного) збору «були опрацьовувані у важких підпільних умовах, тому зрозуміло, що в них було допущено деякі недогляди»<sup>597</sup>.

Так, зокрема, щодо невизначеності якою формою власністю будуть в майбутній Українській Державі підземні багатства (надра), ліси, води, транспорт, банки тощо зазначалося, що усі ці галузі господарства можуть бути або національно-державною, або громадською власністю. Новий пункт наголошував, що велика промисловість і транспорт (залізничний, водний і повітряний) мусили б стати національно-державною власністю, а дрібна промисловість – кооперативно-громадською. Національно-державною була би й організація банкової системи і великої торгівлі. Безоплатно мала бути передана у власність селянам земля в розмірах трудових господарств, за визначенням законом нижчої і верхньої межі для цих господарств (при цьому заборонялася торгівля і спекуляція землею). Господарсько-кооперативні ж, спілкові та інші форми господарювання могли створю-

<sup>594</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 121; Програмові Постанови Організації Українських Націоналістів. – Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1950. – С. 5; Про уточнення і доповнення до програмових постанов Третього Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів (червень 1950) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955: Збірка документів. – С. 123.

<sup>595</sup> Там само. – Арк. 122; Там само. – С. 5; Там само. – С. 123.

<sup>596</sup> Там само. – Арк. 122; Там само. – С. 5; Там само. – С. 105.

<sup>597</sup> Там само.

ватися в залежності тільки від волі селян. Держава зобов'язувалася надавати сільському господарству всебічну технічну, агрокультурну та фінансову допомогу. Що ж до обов'язкового середнього навчання, то уточнювалося, що освіта у новоствореній державі мала би стати безоплатною для її громадян. Додавалося також, ОУН бореться проти інтернаціоналістичних (комуно-більшовицьких) та фашистсько-націонал-соціалістичних програм та політичних концепцій, заявляючи вони є інструментом завойовницької політики імперіалістів<sup>598</sup>.

Тієї ж пори, у червні 1950 р., одразу після завершення Конференції ОУН на Українських Землях, що ухвалила «Уточнення і доповнення до програмових постанов» III Великого (надзвичайного) збору ОУН, О. Дяків-«Горновий» повідомив листом Я. Стецька («З. Карбовича») про героїчну загибель 5 березня Р. Шухевича («Т. Чупринки»), а також про те, що лист і матеріали з еміграції про становище в ЗЧ ОУН було двічі по-кількаденно розглянуто Проводом ОУН на Українських Землях ще за участі провідника ОУН й командуючого УПА (до його загибелі), а також і згодом вже без Р. Шухевича. Відтак О. Дяків повідомляв, що члени Проводу ОУН на УЗ розглянули основні причини розбрату в лавах ЗЧ ОУН й «одностайно дійшли в цій справі до твердих висновків»<sup>599</sup>.

В Україні було заявлено, що конфлікт в Організації закордоном Провід ОУН на Українських Землях не вважає за дрібне непорозуміння, за чистку, за оздоровлення Організації, а розцінює його як розлам, який може довести до повного розколу ОУН і «штовхнути її по похилій упадку, звести до ролі дрібної групи, такої, як група А. Мельника». Відтак усе це зіткнення усіх стривожило до глибини й в Україні його сприйняли дуже серйозно та потрактували «як найповажнішу справу нашого внутріорганізаційного життя». Проте, що найбільш обурило воюючу Україну, це те, «що в такий відповідальний час, що тоді, коли на землі йде така нерівна, завзята боротьба, всі Ви на еміграції дозволяєте собі на розкіш роздору, непорозумінь, групової гризні»<sup>600</sup>.

<sup>598</sup> Там само. – Арк. 122–123; Там само. – С. 7–12.

<sup>599</sup> Лист О. Дяківа до Я. Стецька // Літопис УПА. Нова серія. – Т. 17. Осип Дяків-«Горновий». Документи і матеріали. – Київ; – Торонто, 2011. – С. 613–614.

<sup>600</sup> Там само. – С. 614.

Провід ОУН на УЗ з призирством й обуренням наголошував націоналістам-емігрантам з ЗЧ ОУН: «Замість конкретної праці, замість капіталізувати кров краю, замість допомоги скривавленій Батьківщині, Ви знаходите час на взаємне облповування, Ви марнуєте час, кошти на внутрішні сварки, Ви всі компромітуєтеся. Ви всі поводитеся так, якби то була вже Україна, а тимчасом на шляху до України треба покласти, може, ще мільйони жертв.

Тоді, коли до боротьби за Україну нам потрібно залучати якнайбільше людей, Ви на еміграції розпорошуєте свої сили у внутрішніх конфліктах. А вже цим ніяк не можна допомогти краєві, хіба тільки огірчити і заламати його. Край стільки покладає на Вас надій, він, щоби забезпечити успіх у Вашій роботі, готовий на все, а Ви радуєте його конфліктами. Так, це прикрі і болючі справи, прикрі тим більше, що не ворог, а ми самі їх створюємо.

Дивно робиться, коли така поважна справа нашого внутрішньоорганізаційного життя подається у виданнях ЗЧ ОУН тільки “оздоровленням”. А коли дійдеш до рядків, де говориться, що низи такі кроки схвалюють, що “так добре”, “так треба”, “так вже давно було треба”, то не можна не спитати себе: у кого ж вони навчилися такого стилю?

А тут ще й не таке! В деяких виданнях ЗЧ ОУН для виправдання конфлікту подаються навіть посилання на край, щоправда не дуже точні, але все-таки недвозначно. Ніхто з нас не знає, хто і коли достарчив таких аргументів»<sup>601</sup>.

О. Дяківа вразила чисельність на брутальність наклепів у виданнях ЗЧ ОУН в бік членів ОУН з т. зв. «опозиції», що прибули з України, на шталт «“опозиція” не трактує належно Акту 30 червня» чи «“опозиція” ніде не визначилася свого позитивного ставлення до релігії». Тож він відверто пише інтриганам: «Чи ж є сьогодні якийсь член ОУН, чи взагалі чесний українець, який заперечував би велике значення Акту 30 червня? Якщо ж в опозиції такі люде є, то з них можна хіба посміятися, але сваритися із-за цього рішуче не варто.

А справа релігії? Не знаю, відколи члени ЗЧ ОУН зробилися такі побожні. Я особисто не знайомий, як виглядає ця справа в поодиноких людей з-поміж Вас. Але колись багатьох з цього покоління

<sup>601</sup> Там само. – С. 614–615.



провідних революціонерів, що є зараз на еміграції, любили навіть хвастатися своїм безбожництвом. Якщо сьогодні є інакше, то це особиста справа кожного, але робити з неї організаційну проблему ніяк не можна. В нашій Організації працювали і працюють поруч себе люди релігійні, індеферентні і атеїсти, і ніколи ще дотепер не виникали з цього приводу конфлікти. Так мусить бути й далі. Так, нпр., ген. Чупринка був людиною глибоко релігійною, а д. Михайло – здецидованим безбожником. Та Організації це ніяк не шкодило. Не заважало навіть їх особистій дружбі. Коли ж в ЗЧ ОУН справа релігії сьогодні висувається і стає вона джерелом розходжень, то тим самим ЗЧ ОУН допускається грубої помилки, а до того ж діють всупереч постановам ІІІ НВЗ ОУН, який виразно зазначив, що членів ОУН не зобов'язують ніякі філософічні теорії і релігії.

Щоб уникнути закидів у суб'єктивності, скажу, що ці рядки пише людина наскрізь позитивно наставлена до християнської релігії.

Підсумовуючи сказане, ще раз повторю: справу конфлікту трактуємо як дуже серйозну справу, як розлом, а не свого роду чистку, як це представляється в матеріялах ЗЧ ОУН»<sup>602</sup>.



**“О. Горновий” (Осип Дяків) зачитує наказ;  
на світліні також: 1. “Петро” (П. Буктяк), 2. “Явір”, 3. “Чабан” (“Влодко”;  
П. Михайлишин), 4. “Крук” (П. Шатинський), 6. “Рута” (Л. Гайовська). 1950 р.**

<sup>602</sup> Там само. – С. 615–616.

Висловлюючи думку Проводу ОУН на УЗ, О. Дяків зазначав, що певні розходження, які виникли між ЗЧ ОУН та «опозицією» в ідеологічно-політичних, програмово-устроєвих, практично-політичних і внутріньо-організаційних питаннях, в Україні вважають цілком природними для Організації. Подібні суперечки виникали також на Українських землях і впливають вони зі зростання Організації та мусять бути з огляду на низку ще нерозв'язаних питань або ж розв'язаних недостатньо. У листі вказувалося, що дійсно, Постанови III Надзвичайного Великого збору потребували деяких змін та доповнень і цілком природно, коли проекти таких змін вже обговорюються, хай і гостро, позаяк тільки з таких дискусій можуть викристалізуватися здорові і правильні погляди. Проте, усі ці розходження аж ніяк не були такими великими, аби викликали розлом в Організації так, як це сталося в ЗЧ ОУН. Таким чином робився цілком обґрунтований висновок, що коли на еміграції такого розуміння процесів немає, то це тільки було доказом, що верх взяли пристрасті і групові амбіції й більш нічого. Проводом ОУН на УЗ через О. Дяківа логічно викривалися приховані мотиви провокування таких ідеологічно-програмово-політичних конфліктів в середовищі ЗЧ ОУН, які служили лише теоретичним виправданням цих пристрастей та амбіцій перед загалом.

О. Дяків доводив до відома ЗЧ ОУН, що в Україні, по-перше, вважали, що Постанови III Великого (надзвичайного) збору ОУН дійсно потребували змін, зокрема в справі визначення державного ладу в Українській Державі та в аграрному питанні. Саме тому на нараді Проводу ОУН на УЗ від 1 жовтня 1949 р. й було прийнято Проєкт таких змін і доповнень, який потім подано до обговорення провідних кадрів. При цьому листом О. Дяківа до відома ЗЧ ОУН окремо наголошувалося, що Провід ОУН на УЗ стоїть на позиціях демократичного ладу в УССД, а в аграрному питанні – за селянські одноосібні трудові господарства як основу сільськогосподарської системи в Україні.

Крім того, О. Дяків вказав Проводові ЗЧ ОУН на те, що з його боку Проводові ОУН на Українських Землях закидалося в існуванні суперечності між Інструкціями від 1948 р., в яких говорилося «Геть колгоспи», і публікаціями, в яких нібито пропагувалися колгоспи.

Натомість, зауважував О. Дяків, в Україні таких суперечностей ніхто не бачить і фактично їх немає. «Коли ми пишемо про націоналізацію, суспільну власність на знаряддя і засоби виробництва, то чи це означає колгоспи? – апелював О. Дяків. – Ніколи в світі. Ми визнаємо, що народ є сувереном щодо власності всіх багатств країни, в тому [числі] і землі, і що тільки йому належить виключне право визначувати аграрну, промислову, фінансову структуру так само, як і політичний лад. Зовсім інша справа господарської структури, і тут ми, якщо йдеться про земельне питання, рішуче проти колгоспів, за власність селян на землю в одноосібних трудових господарствах. Але рівночасно з цим, я ще раз підкреслюю, ми визнаємо, що найвищим власником землі, як всіх знарядь і засобів виробництва країни, з'являється цілий народ. Громадське, колективне, кооперативне володіння землею ми тільки допускаємо, і тільки на добровільній основі, а не вважаємо його за основу сільськогосподарської системи України.

Ви в одній зі своїх статей у “Визвольній політиці” пишете, що народові належить “абсолютна власність” на землю (цитую स्वобідно). Чи ж це не те саме, що націоналізація, коли не будемо вдаватися до гри слів, але зважимо саму суть? І якщо такі слова як “суспільна власність” утотожнюються на еміграції з колгоспами – то це неправильно, невірно.

Я і ми всі щиро сміялися з цієї бурі похвал і обвинувачень в марксизмі, в прихильності до колгоспів, що їх висуває під мою адресу емігрантська преса в той час, коли я ніякий “старий марксист”, а якщо йдеться про колгоспи, то належу до найрішучих його противників»<sup>603</sup>.

Стосовно ж до питання «демократії», то з цього приводу послання з України містило чітке й однозначне твердження: прийняти без дискусії як основу нашого політичного ладу. Дискусії могли би допускатися тільки над конкретною формою демократичного ладу, аби забезпечити якнайкращий розвиток Української Держави і народу. Позаяк сама по собі демократія не є ані найбільшим злом, ані найбільшим добром, зазначалося у листі О. Дяківа, а вирішувати про зло чи добро повинна конкретна демократична система.

<sup>603</sup> Там само. – С. 617.

По-друге, відзначаючи, що Постанови III НВЗ ОУН повинні обговорюватися окремими дискусійними статтями чи в окремому журналі, чи в офіційних виданнях Організації, він звернув увагу на закид з боку ЗЧ ОУН до ОУН на УЗ, що, мовляв, деякі крайові публікації не згідні з її лінією, що в них нібито наявний услідний «ухил» в бік соціалізму, а це є шкідливо і консервативно, позаяк немовби революція в СРСР буде «антисоціалістичною». О. Дяків на це вказав, що оскільки в СРСР був би соціалізм і він рівночасно був би ненависний народові, тоді і революція в Радянському Союзі була б антисоціалістичною. Але, зауважував він, в СРСР ніякого соціалізму немає, а натомість є тільки нова – більшевицька – тоталітарна система, яка прикривається соціалізмом. Тому, виснував О. Дяків, революція в СРСР буде антибільшевицькою, а не антисоціалістичною. Уся ж крайова преса ОУН на УЗ є антибільшевицькою, а тим і революційною; радянські люди читають її з захопленням, а це означало, що висловлені в них ідеї відповідають їхнім справжнім думкам. Усі ж крайові видання писані згідно з Постановами III НВЗ і ніякого «ухилу» в бік соціалізму в них Провід ОУН на УЗ не бачив.

У листі також зазначалося, що соціальні питання Провід ОУН на УЗ розв'язує на базі прагнень народу і фактичного стану, додаючи, що якщо це в дечому нагадує соціалістичні ідеї, то тому й немає ради. Торкнувся О. Дяків і того, що позаяк, з іншого боку, ЗЧ ОУН й, зокрема Я. Стецько, також якнайгостріше виступають проти повороту капіталізму в Україні, то виходить, він та його соратники є соціалістами. При цьому, додавав він, не можна лише скреготати зубами на соціалізм, але варто визнати за ним й певні заслуги, інакше тоді заперечувався б усіякий розвиток науки.

Як без особистого контакту можна не розумітися і потрапляти в неправильні уявлення щодо справжнього становища, прикладом наводився закид Я. Стецька ген. «Т. Чупринці» (Р. Шухевичу) про те, що він «мабуть не читав» крайових видань, коли дозволив в них аж стільки соціалістичних «ухилів». Невже ж можна думати, обурюючись О. Дяків, що ці видання могли потрапити закордон і не дійшли до ген. Р. Шухевича, який, дізнавшись про подібні звинувачення особисто, був дуже прикро вражений? О. Дяків наголошував, що усі видання ОУН на Українських Землях ідеологічно-політично-

програмового характеру підлягали обов'язковій апробації голови Проводу ОУН на УЗ і без перегляду, зауважень та затвердження особисто Р. Шухевичем не могли з'являтися у підпільній повстанській мережі чи у всенародному доступі. Усі вони, як цілість, завжди підпадають й під перегляд усього Проводу ОУН на УЗ, а отже – віддзеркалюють його офіційний погляд (якщо ж правда, що ці речі приховувалися в ЗЧ ОУН, то це дуже сумно).

До відома ЗЧ ОУН також доводилося, що окрім того, від 1948 р. речі, що критикують большевизм, можуть друкуватися і з'являтися за апробатою одного з членів Проводу ОУН на УЗ, а важливіші листівки, молодіжна література, спеціальні журнали – після їхнього затвердження крайовими провідниками (менш важливі листівки, заклики місцевого характеру – можуть видавати низові клітини ОУН на УЗ). При цьому, кожний член ОУН може надсилати зауваження до окремих видань, які враховуються при майбутніх випусках. Дискусійні ж речі випускалися Проводом ОУН на Українських Землях окремими статтями, на яких зазначалося «Дискусійне» (наприклад, статті: «Р. Моха» «Думки до статті “За правильний підхід до східноукраїнської проблеми”», «П. Полтави» «Про організовану демократію») або друкувалися в окремому журналі «Дискусійна трибуна».

О. Дяків від імені Проводу ОУН на УЗ вказував, що крайові видання мали би прийматися за зобов'язуючі і для ЗЧ ОУН як інтерпретації Постанов ІІІ Надзвичайного Великого збору ОУН. Він зауважував, що хоча й в одному з документів ЗЧ ОУН виразно зазначалося, що Закордонні частини ОУН дотримуються Постанов ІІІ НВЗ ОУН в інтерпретації крайових видань, на дії ж у Проводі ЗЧ ОУН не завжди з цим рішенням в порядку. Так, у цілому ряді офіційних видань ЗЧ ОУН були статті чи окремі місця, які повинні б відноситися до характеру дискусійних, а не офіційних. Траплялося таке навіть в деяких документах, як, наприклад, у директивному листку Проводу ЗЧ ОУН з осені 1948 р. У ньому, порушуючи справу вишколу і рекомендуючи методу протиставлення, наводилися ідеї, які нічого спільного не мали з Постановами ІІІ НВЗ ОУН (наприклад, вказувалося на християнський ідеалізм як на філософію ОУН, що не відповідало дійсності).

На запитання ж Я. Стецька (від Проводу ЗЧ ОУН) до Проводу ОУН на УЗ, що він розуміє під безкласовим суспільством, О. Дяків відповів коротко: «Те саме, що Ви, – суспільство без визискувачів і визискуваних, суспільство економічно вільних селян, робітників і трудової інтелігенції, суспільство без капіталістів і большевицьких п'явок, і нічого більше. Коли я читав Вашу статтю у “Визвольній політиці”, я не бачив ніяких розбіжностей між нами в цьому питанні. Пояснювання нашого безкласового суспільства як якогось суспільства без селян, без робітників і без інтелігенції, як це, полемізуючи з нами, робить Д. Донцов, – це жахливе спрощування»<sup>604</sup>.

Повертаючись до конфлікту в лавах Проводу ЗЧ ОУН, О. Дяків доповідав Я. Стецьку, що члени Проводу ОУН на УЗ винними у цій справі вважають обидві сторони, тобто як ЗЧ ОУН, так і «опозицію». Щодо помилок з боку «опозиції», то наводилися, зокрема, такі:

«1) Завеликі намагання підпорядкувати ОУН УГВРаді. ОУН входить до складу УГВР, узгіднює з нею свої дії, але підпорядковується тільки свому Проводові. Не можна затирати границі між ОУН і УГВР.

2) Погляд про те, що існування окремої, строго відмежованої сітки є в еміграційних умовах шкідливе чи радше непотрібне. Це неправильно. Сітка існувати мусить. Друга справа – в яких формах. Треба вибрати найкращі. Але не можна допустити до того, щоб ми розпливалися в якихось аморфних формах. Ми мусимо наші кадри виховувати і вишколювати, ми мусимо забезпечувати в себе дисциплінованість і швидкість дії. Без окремої міцної розбудованої сітки ми цього добитися не можемо. Дисципліновані кадри, міцна сітка – це було і є те, що різнило і різнить нас від інших партій, та забезпечує нам перевагу над ними»<sup>605</sup>.

Вказувалося і на помилки з боку ЗЧ ОУН, а саме:

«1) Завеликі намагання підпорядкувати Організації УГВРаду і УПАрмію.

2) В той час, коли ми на землях якнайгостріше розмежовуємо (а у нас силою об'єктивних обставин – це таки важко), щоб не закидали нам монопартійних намагань, Ви, на еміграції, аж ніяк в потрібній мірі не дотримуєтеся цього.

<sup>604</sup> Там само. – С. 619–620.

<sup>605</sup> Там само. – С. 620.

Групи, що є на еміграції, можуть бути підпорядковані тільки ЗП УГВР. Всі акції від імені УГВР можуть вестися тільки з рамені ЗП УГВР.

### 3) Приступлення до Національної Ради.

Правду кажучи, ми й не розуміємо добре цієї інституції, її завдань і співвідношення до УГВР, яку користь її утворення принесло і якими мотивами користувалися ЗЧ ОУН, приступаючи до НРади. Нам здається, що цим кроком ЗЧ ОУН допомогло тільки згальванізувати політичних трупів, не досягаючи бажаної єдності, яка, безумовно, потрібна»<sup>606</sup>.



У листі також зазначалося, що обидві сторони винні в тому, що не спромоглися розбудувати УГВР, виявилися не здатними вивести її з початкової стадії. У зв'язку ж з тим, що статут УГВР ще не був розроблений, це давало багато нагод до тих чи інших інтерпретацій і комбінацій, проте, зауважував О. Дяків, якби у націоналістичної еміграції ОУН була б добра воля, можна було би знайти правильну і корисну для справи розв'язку.

Що ж стосувалося виключених з лав ЗЧ ОУН членів ОУН з числа так званої «опозиції», то до провідників ЗЧ ОУН доводилося, що в Україні до цих осіб мають повне довір'я і що такий крок сильно послаблює якісно Організацію, а усунення голови Головної Ради Провід ОУН на УЗ вважав і зовсім незаконним. На умову ж Проводу ЗЧ ОУН, що ця справа стала відкритою і публічною, а отже повернення «опозиціонерів» до ЗЧ ОУН може відбутися тільки шляхом відкритого визнання ними їх помилок, з України було викладено жорстку вимогу: «Ніяких відкритих покаянь з нічийого боку тут не повинно бути!». Провід ОУН на УЗ вимагав від усіх сторін конфлікту погодилися на визнання помилок і примирення якнайшоріше і найповніше. «Якщо це не станеться, Край буде змушений у цій ситуації зайняти незалежне становище», – наголошувалося у листі О. Дяківа до Я. Стецька<sup>607</sup>.

Після ж певних порад щодо організаційних справ та обгово-

<sup>606</sup> Там само. – С. 620–621.

<sup>607</sup> Там само. – С. 621.

рення окремих питань щодо пропагандивних акцій і кадрової роботи в еміграції, О. Дяків завершував свого листа повідомленням, що у той момент, як його доводилося відсилати, Конференцією ОУН на Українських Землях, вже було прийнято новий текст Програми ОУН та дотичні до неї документи (малися на увазі «Уточнення і доповнення до програмових постанов» III Великого (надзвичайного) збору ОУН)<sup>608</sup>. Подібного як до «З. Карбовича» (Я. Стецька), але дещо стислішого змісту, було надіслано «О. Горновим» (О. Дяківим) листа і до членів ЗП УГВР та «опозиції» в ЗЧ ОУН – «Всеволода» (І. Гриньоха), «Володимира» (М. Прокопа), «Ігора» (М. Лебеда), «Орляна» (Д. Ребет), «Іваніва» (О. Логуша), «Пилипа» (В. Охримовича), «Стара» (Л. Ребета), Є. Врецьона, «Гуцула» (І. Бутковського) та «Калини» (Ю. Лопатинського)<sup>609</sup>. «Бийлиха» (С. Бандеру), вочевидь, було проігноровано окремим листом, усвідомлюючи на певно, що Я. Стецько, поза сумнівом, ознайомить його зі змістом послання на свою адресу.

На розбрат в оунівській еміграції у липні 1950 р. гнівно відізвався листом й новий голова Проводу ОУН на УЗ В. Кук. У посланні до С. Бандери, М. Лебеда, Я. Стецька, І. Гриньоха, С. Ленкавського, М. Прокопа, Б. Підгайного, О. Логуша, В. Охримовича, Л. Турчина, Л. Ребета, Ю. Лопатинського та інших діячів ЗЧ ОУН він, повідомляючи про смерть Р. Шухевича, з відчутними прикрістю й розчаруванням нарікає: «Перші відомості про стан і відносини на еміграції довідалися ми осінню 1949 р.

Ми були свідомі, що потреба виміни думок у різних питаннях, обмін поглядами, взаємна інформація конечні для того, щоб наш визвольний рух, наша організація були монолітом, щоб усі наші члени в краю і закордоном йшли одним шляхом, мали одну генеральну лінію у всіх важливих для визвольного руху питаннях.

<sup>608</sup> Варто також згадати й про те, що 1949 р. на нараді Проводу ОУН на УЗ, виходячи з того, що III Надзвичайний Великий збір ОУН уповноважив Провід самому змінити назву Організації, коли вважатиме це за потрібне, було einstimmig прийнято рішення про зміну її назви, в тому числі й задля того, аби відрізнитися в аббревіатурі від ОУН під проводом А. Мельника. Серед проєктів нової назви були такі: Українська Національно-Визвольна Організація (УНВО), Українська Національно-Визвольна Революційна Організація (УНВРО), Українська Всенародна Самостійницько-Трудова Організація (УВСТО). Утім, як відомо, до офіційної зміни назви ОУН після загибелі Р. Шухевича так справа і не дійшла.

<sup>609</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 154–156.



Кожна вістка від Вас нас радувала. Про Вас і усіх друзів, які найшлися за кордонами рідної України ми все думали і часто згадували. Навіть у найважчих ситуаціях, в обличчі смерті – в нас було тверде переконання, що десь там, хай і далеко, є наші резерви, які, коли час настане, придуть і займуть наші бойові позиції і докінчать розпочате діло, – славно завершать будову величного храму УССД. В нікого з нас не було ані невдоволення, ані жалю з приводу того, що ми на фронті, а інші в той час у далекому запіллі; кожний розумів потребу існування того роду резерви та вагу і значення завдань, що їх на закордонному відтинкові мали виконати ці друзі, які там находилися. Тим друзям, яким в їх житті судилося побувати хоч трохи на еміграції (в тому і мені) ніколи не виглядали їхні позиції в краю гіршими від еміграційного запілля. Навпаки, вважали свої позиції, хоч як важкі і небезпечні вони є, наскрізь кращими і міняти на еміграційне запілля охоти не мали. Тому не існувало в нас того психологічного поділу на “крайовиків” і “емігрантів”, що мав місце колись, а було сильно відчуте споріднення, духова єдність. Кожний відчував – “ми всі однакі” – де не находилися б, які завдання не виконували б. Це духове єднання з усіми друзями, що найшлися поза межами України не покидає нас і досі. Кожним успіхом їхнім ми радіємо, кожную їхню невдачу відчуваємо як власну.

[...] Ми знали, що собою являє увесь т. зв. опортуністичний табір вже здавна і навіть найбільші свинства у цьому таборі нас не дивували б. Про стан організації закордоном ми були доброї думки. Ми сподівалися, що сили нашого руху закордоном так само незламні, як у нас. Тому відомости про фактичний стан справ в організації для всіх нас були з найвищої міри несподіваним вибухом. Коли б не те, що особи, які ці відомости нас принесли мали в нас повне довір'я і письма, що їх ми одержали, були безсумнівні щодо їх вірогідности – то ми, можливо, прийняли б усе це за грубу більшовицьку провокацію. Та на превеликий жаль усе це таки факти.

Матеріялів до характеристики усіх відносин на еміграції і в організації одержали ми відносно багато так, що прочитування зайняло усім нам доволі часу. Загальне враження від прочитаного важко окреслити – це своєрідний кошмар. І лютя, і жаль і сором огортає нас усіх на Землях. Повірте, що у нас немає навіть сміливости повідом-

ляти про все це керівні кадри організації. Прямо соромимося про ці відносини закордоном їм щонебудь говорити».<sup>610</sup>

В іншому своєму листі (також від липня 1950 р.) до «Ігора» (М. Лебеда) «Леміш» (В. Кук) вже у більш спокійних тонах вимагає від нього персонально і від усіх інших політичних емігрантів-націоналістів докласти усього свого авторитету і впливу, аби довести до об'єднання ОУН закордоном, додаючи, що «коли сьогодні доходить до роз'єднання в самій ОУН – то я прямо не уявляю собі як ми можемо ставити собі завдання об'єднувати інші самостійницькі укр. сили»<sup>611</sup>. В. Кук також зауважував, що коли принципом української політики мають бути постійні роз'єднання й міжпартійні війни, то «всякі конструкції типу УГВР – безцільні», але політика в стилі «усім іти окремо, аби виграв той, хто сильніший», дуже дорого коштуватиме як ОУН, так і цілому народові. Тож він закликав до продовження шляху на об'єднання усіх націоналістичних та самостійницьких політичних сил українців в еміграції на платформі УГВР і позитивно оцінив попередні зусилля й роботу її Закордонного Представництва і Генерального Секретаріату<sup>612</sup>.

Зі свого боку П. Федун («П. Полтава») спонукав Провід ОУН до подальшої програмової еволюції щодо майбутнього державного устрою України. Так, у своїй статті «За тип організованої демократії в майбутній незалежній Українській Державі» він закликав зробити з демократії «послушне знаряддя націоналістичної політики»<sup>613</sup>. «Українська незалежна Держава повинна бути демократичною парламентарною республікою. В такій формі це й повинно бути записане у нашій програмі. Між теперішніми пунктами нашої програми повинен знайтися ще й такий пункт: ОУН бореться за знищення більшовицької однопартійної диктатури, за побудову внутрідержавного устрою у незалежній Українській Державі на принципах парламентарної демократії, за українську демократичну парламентарну республіку, в якій верховна влада належатиме справді всьому українському народові – єдиному суверенові Української Держави, а не тільки жменці верховодів однієї упривілейованої партії вроді сьогодні-

<sup>610</sup> АЦДВР. – Ф. 10. – Арк. 1–2.

<sup>611</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 157.

<sup>612</sup> Там само.

<sup>613</sup> Там само. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 290.

нішніх большевицьких вельмож. В пункті, де перераховуються різні демократичні свободи, повинна бути зафіксована і свобода політичних партій», – наголошував П. Федун<sup>614</sup>.



**Петро Федун**

Водночас він застерігав щодо небезпеки допущення неконтрольованої свободи політичних партій, що за умов низької політичної вихованості українського населення у скорому часі могла б перетворитися на анархію та отаманщину. Відтак діяльність політичних сил в УССД мусила би відбуватися в межах т. зв. «організованої демократії», яка мала б убезпечити державу від виникнення та розкладової діяльності антинаціональних груп і партій, а також обмежити політичне партійне розбиття, не відбираючи при цьому змоги вільно діяти національно здоровим політичним силам. Тож, як додавав П. Федун, задля цього слід буде, перш за все, домогтися плідної роботи елементів, механізмів та органів такої організованої демократії, зокрема налагодити ефективну роботу законодавчих органів і створити передумови для міцної виконавчої влади тощо<sup>615</sup>.

Зрештою, влітку 1950 р. закордон прибули кур'єри з Краю, які принесли від Проводу ОУН на Українських Землях кілька листів, десятки статей і брошур, датованих жовтнем 1949 р., тобто виданих і редагованих ще за життя Р. Шухевича. Серед них було й «Роз'яснення Проводу ОУН на Українських Землях щодо деяких ідеологічних, програмових і політичних питань» від 1 жовтня 1949 р., в якому, зокрема, зазначалося, що «познайомившись з рядом видань, що появилися і появляються на еміграції, стверджуємо, що серед української еміграції панує неясність в багатьох важливих питаннях, що стосуються ідеологічних і програмово-політичних позицій українського визвольного руху на Українських Землях»<sup>616</sup>. Тож для того, аби вне-

<sup>614</sup> Там само. – Арк. 273.

<sup>615</sup> Там само. – Арк. 282.

<sup>616</sup> Там само. – Арк. 940–942; АЦДВР. – Ф. 9. – Т. 14. – Арк. 1–3; Роз'яснення Проводу ОУН на Українських Землях щодо деяких ідеологічних, програмових і політичних питань // Сурма. – 1950. – Ч. 25. – Листопад. – С. 10–12; Роз'яснення Проводу ОУН на Українських Землях щодо деяких ідеологічних, програмових і політичних питань // Український Самостійник. – 1950. – Ч. 45. – 19 листопада. – С. 2.

сти відповідну ясність у цих справах і тим самим «покласти край свідомому чи несвідомому перекручуванню правди про український визвольний рух на Землях», Провід ОУН на УЗ вважав за необхідне зробити наступні ствердження, а саме, що:

► ОУН має основною метою своєї боротьби побудову УССД як Національної держави;

► ОУН проти накидання усіляких об'єднань і федерацій, «бо вони на практиці означають поневолення однієї нацією інших націй», тому й ОУН найрішучіше бореться за розвал СРСР на вільні і незалежні держави;

► «в боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу ми надаємо вирішального значення власним силам українського народу»;

► в цій боротьбі за повалення СРСР ОУН хотіла йти в союзі з усіма народами світу, а відтак «єдиний фронт поневолених і загрожених російсько-большевицьким імперіялізмом народів – це сьогодні найпекучіша конечність»;

► «в теперішній обстановці український народ (як і всі інші поневолені народи ССРСР) зможе збудувати власну державу тільки революційним шляхом, тільки з допомогою революційних засобів і прийомів боротьби» і при цьому «всякі концепції еволюційних змін всередині ССРСР або змін, викликаних моральним чи політичним тиском з зовні, нпр., тиском Організації Об'єднаних Націй, – вважаємо за продукт цілковитої наївності і незнання большевизму»;

► «жахливим спрощуванням вважаємо погляди про те, що визвольно-революційна боротьба на Землях обмежується тільки до індивідуального і групового терору», вона ведеться «організовано в усіх площинах життя: політичній, економічній і культурній, ведеться за збереження національно-духових і фізичних сил українського народу за всебічну духово-психологічну, ідейно-політичну і технічну підготовку народу до здобуття власної незалежної держави. Бойові дії – це тільки один із засобів цієї боротьби»;

► «боремося за те, щоб внутрішній лад в Українській Державі був побудований на здорових демократичних засадах»; «за справжні вільні вибори, за свободу політичних і громадських організацій, за правдиву свободу слова, друку, зборів, релігії і переконань, за неза-

лежні суди, за справжній захист прав людини». Разом з тим, Провід ОУН на УЗ зауважував і на тому, що він «проти форм розкладової демократії, яка призводить до знесилення державної влади, ставлення партійних інтересів вище загальнонаціональних, до занепаду політичної культури, деморалізації народу, до розрушення основ, на яких будується здорове суспільство і сама демократія, що в результаті закінчиться або поневоленням народу, або тоталітаризмом всередині країни»;

► в питанні соціального ладу в майбутній Українській Державі «стоїмо на становищі безкласового суспільства», під яким розумілося «суспільство без визискувачів і визискуваних, суспільство вільних неексплуатованих селян, робітників і трудової інтелігенції», позаяк «досвід показав, що експлуаторські класи можуть творитися як на ґрунті приватної власності, так і на ґрунті усупільнення знарядь і засобів виробництва, якщо відсутня політична демократія, якщо при владі стоїть не народ, а одна тоталітарна партія»;

► ОУН на УЗ «проти повороту капіталізму в Україну і за повне знищення большевицької експлуаторської системи в організації промисловости, транспорту, банків та колгоспно-кріпачської системи в організації сільського господарства»;

► безкласове ж суспільство «хочемо будувати на суспільній і трудовій власності на знаряддя і засоби виробництва, з одного боку, та політичній демократії з другого боку, що виключить можливість тверення експлуаторських клас капіталістичного чи большевицького типів»;

► «ми проти прив'язування нас до будь-яких доктрин і теорій», натомість Провід ОУН на УЗ сповідує ідеї, які нестимуть добробут для українського народу і які «базуються на розвиткових тенденціях сучасного світу»;

► ОУН стоїть на становищі «двопартійности» УПА, позаяк «коли ми говоримо, що наша організація створила і зміцнила УПАрмію, захистила її політично, озброїла ідейно, скріпила своїми кадрами (понад 50% учасників УПА – члени ОУН), – то робимо це в ім'я історичної правди, а не з метою монополізувати для себе УПА. УПА належить всьому народові, бо в ряди УПА пішли люди різних політичних переконань, пішли найширші народні маси, а не тільки

члени ОУН»;

► «визнаючи демократичні засади і понадпартійність УПА, прагнучи до об'єднання всіх діючих самостійницьких українських сил, ОУН увійшла в липні 1944 р. до складу Української Головної Визвольної Ради, що перебрала на себе функції найвищого керівництва визвольної боротьби українського народу»;

► «вітаємо кожне здорове об'єднання українських самостійницьких партій і поза УГВР», проте «всяке об'єднання цих партій, яке намагається злегковажити, обминути чи виключити УГВР або протиставитися УГВР, вважаємо за нежиттєздатне об'єднання, за твір виключно емігрантський, без права виступати від імені Воюючої України».

Наприкінці своїх «Роз'яснень...» Провід ОУН на Українських Землях висловив віру у те, «що повищі ствердження спричиняться до повного роз'яснення загалові нашої еміграції ідейно-політичних позицій і тактики нашої Організації на Землях та нашого становища в таких широко обговорюваних на еміграції питаннях, як УПА і УГВР», а також, «що всі українські політичні партії на еміграції сприймуть наші ствердження гідно та оцінять їх вірно і об'єктивно»<sup>617</sup>.



Тим не менш, замирити розбрат у лавах ЗЧ ОУН і припинити протистояння їхнього Проводу з «опозицією» та із ЗП УГВР, Провід ОУН на УЗ не зумів, як не вдалося також припинити з боку ортодоксів оточення С. Бандери з Проводу ЗЧ ОУН пропагандистсько-ідеологічні диверсії й наклепи проти Постанов III Великого (надзвичайного) збору ОУН, програмових змін і доповнень до них й, власне, проти політики та авторитету Проводу ОУН на Українських Землях.

У листі до в. о. голови (полк. «В. Коваля» – В. Кука) та членів Проводу ОУН

<sup>617</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 940–942; АЦДВР. – Ф. 9. – Т. 14. – Арк. 1–3; Роз'яснення Проводу ОУН на Українських Землях щодо деяких ідеологічних, програмових і політичних питань // Український Самостійник. – 1950. – Ч. 45. – 19 листопада. – С. 2–3.

на УЗ навесні 1951 р. С. Бандера так пояснював намагання ЗЧ ОУН щодо скликання нового загального організаційного форуму й щодо чинності постанов Великого (надзвичайного) збору від 1943 р. та змін і доповнень до них від 1949/1950 рр.: «Великий Збір встановляє обов'язкові ідеологічні, програмові й політичні засади, які нормують становище, діяльність і політику цілої Організації, всіх її клітин і членів. Великий Збір може переглядати і змінити попередньо устійнені засади й формули, кожна концепція, проект таких ревізій, змін чи доповнень, виринаючи в Організації, має відразу русло і перспективу вирішення – видвигнення на Великому Зборі ОУН. В міжчасі, між В[еликими] зборами обов'язуючі постанови в програмових і політичних питаннях дають рямці, в яких замикаються вияв думки Організації назовні. Все, що поза ті рямці переходить, може мати характер тільки внутрішньої дискусії»<sup>618</sup>.

Своєю чергою ЗЧ ОУН зібрани у др. пол. квітня 1951 р. у Мюнхені власну (Третю) Конференцію за участі 57 учасників, з яких 22 особи представляли терени Австрії, Бельгії, Британії, Німеччини і Франції<sup>619</sup>. На Конференції було представлено сім рефератів на теми: «Сучасне міжнародне положення і перспективи визвольної боротьби», «Завдання ОУН за кордоном», «Роля ЗЧ ОУН серед української еміграції», «Військова підготовка на випадок війни», «Перед початком третього етапу», «До оцінки програмових питань», «До соціально-програмових засад українського націоналістичного руху». У її резолюції, поміж іншим, зауважили, що «жива політична організація не може вважати своїх постанов за незмінні догми; зокрема це стосується програмових засад ОУН в соціальних питаннях»<sup>620</sup>. Йшлося, знову ж таки, про постанови III Великого (надзвичайного) збору від 1943 р. (зокрема про соціальні питання), які учасники конференції ЗЧ ОУН вважали за потрібне піддати основній дискусії на IV Великому зборі «в цілком інших політичних відносинах України і цілого світу»<sup>621</sup>.

<sup>618</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 41. – Арк. 389–422.

<sup>619</sup> Третя конференція Закордонних Частин ОУН // Сурма. – 1951. – Ч. 31. – травень. – С. 6.

<sup>620</sup> Резолюції III Конференції ЗЧ ОУН // Сурма. – 1951. – Ч. 31. – травень. – С. 12; Резолюції Третьої Конференції Закордонних Частин ОУН, що відбулася в квітні 1951 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр.: Збірка документів. – С. 259.

<sup>621</sup> Там само.

При цьому було зауважено, що:

1) особливе значення для української революції має факт удержавлення всієї матеріальної бази, на яку спиралася соціальна структура тогочасного суспільства;

2) завдання підвищення потреб усього населення до повсякчасного рівня цивілізації і створення умов, що уможливили б задоволення тих потреб (соціальної справедливості) не може бути обмеженим лише вирівнюванням в правах;

3) суспільно-виробничі відносини мають бути побудовані на засаді рівнорядного потрактування людини як процудента і водночас споживача;

4) другою засадою соціальної політики має стати знищення експлуатації (під цим розумілася «не здійсненна формула» «права на повний продукт праці», а те, що частина продукції мусить іти на поширене поновлення засобів виробництва, на покриття суспільних потреб, тобто «лише на покриття життєво кінцевих послуг і дальшого росту життєвого рівня людини»;

5) політична та економічна свобода людини, за яких «лише в стосунках людини до держави, яка є втіленням цілості нації, закон може набувати прямої і імперативної форми, яка нормує поступування людини»;

6) держава мусить забезпечити організовану участь всього суспільства не лише в політичному керівництві, а й в розвитку національної господарки й в укладі суспільно-виробничих відносин;

7) планування національною господаркою не може бути монополією державної влади (разом з державною владою у плануванні розвитку національної господарки має брати участь і суспільство, представлене у різних формах, а сам план не може мати характеру обов'язуючого державного наказу, а лише бути проектом, для втілення якого держава вживатиме заохочувальних або сприяючих заходів);

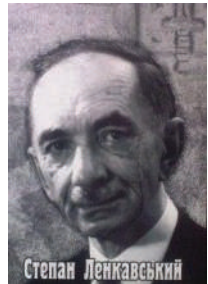
8) в систему соціального життя мусять бути організовано включені й виробничі середовища, у яких необхідно зосередити функції керівництва виробничими процесами (тому у державній структурі мали би бути заісновані інститути публічно-правного характеру, побудовані на тих самих засадах, що й політична



репрезентація, проте за соціально-виробничим розшаруванням й творені за принципом широкої децентралізації щодо представлення правних і виробничих інтересів відповідних верств населення та кермування державними і муніципальними закладами)<sup>622</sup>.

Учасники Конференції висловилися проти можливої зміни назви Організації й навіть проти майбутніх дискусій з цього приводу. Не обійшлося й без згадування про суперечки з т. зв. «опозицією», яку було звинувачено у нібито небажанні прийняти крайові пропозиції, висловлені в «Становищі Проводу на Українських Землях» і в листах та через висунення нею передумов шкідливих для цілісності націоналістичного руху, а також в тому, що вона має плани розколоти ОУН на еміграційну і крайову шляхом свідомого проволікання поладження конфлікту<sup>623</sup>. Конференція також прийняла рішення про передання справи щодо конфлікту в лавах ЗЧ ОУН до остаточного вирішення Проводом ОУН на Українських Землях.

Чи не одразу після Конференції, у травні 1951 р. С. Ленкавський у листі до В. Кука написав, що вищевказані рішення було прийнято з огляду на пропозиції Проводу ОУН на УЗ, але їх «децидували не відчутні нами [Проводом ЗЧ ОУН] користі для зовнішньої, або внутрішньої роботи за кордоном з нашого поєднання з опозицією, але єдино і виключно Ваше остереження, що вістка про конфлікт за кордоном може деморалізуюче вплинути на наші кадри в Краю»<sup>624</sup>. С. Ленкавський пояснював, що ґрунтом для виникнення різної інтерпретації чи тих або інших розходжень у світоглядних і програмових справах були не прив'язаність Проводу ЗЧ ОУН до позицій II Великого збору (1941 р.), а «неповність наших обов'язуючих з'ясувань у тих справах, які в світоглядних питаннях залишають кожному повну свободу для власних шукань на порожньому місці, а деякі програмові позиції сформульовані занадто загальною і через те допускають можливість неоднозначних



<sup>622</sup> Там само. – С. 259–261.

<sup>623</sup> Резолюції III Конференції ЗЧ ОУН // Сурма. – 1951. – Ч. 31. – травень. – С. 13.

<sup>624</sup> Лист Залужного до пров. Леміша // *Ленкавський С. Український націоналізм*. – Т. 1. – С. 295.

інтерпретацій»<sup>625</sup>. Він одразу ж зауважував, що, мовляв, в Україні в умовах безпосередньої боротьби з ворогом усього цього так не відчують, проте, хоч і в еміграції вимагали конкретності до дрібниць і удаваної пропаганди релігійності (чи християнського іdealізму), в ЗЧ ОУН все ж прийняли як зобов'язуючі й програмові уточнення 1950 р. конференцією ОУН в Україні до постанов III Надзвичайного Великого збору 1943 р. С. Ленкавський виправдовувався у незаатакуванні з боку ЗЧ ОУН Д. Донцова за його цькування та нападки на демократизовану програму ОУН тим, що в еміграції то було б політично шкідливо і помилково на тлі зростання в еміграції «націоналістичного неofітизму» і остраху того, що «без плекання націоналістичного фанатизму не збережемо боездатних людських резервів, але самі перетворимо їх на купців, грошоробів і емігрантських “реальних” політиканів» (в Україні ж цього не могло відбутися, бо «в Краю людей сковає в один моноліт безпосередня боротьба з ворогом»)<sup>626</sup>.

С. Ленкавський, посилаючись на лист Я. Дяківа («О. Горнового») щодо гіпотетичної зміни назви Організації, вирішив відтак, що у Проводі ОУН на УЗ «є думки міняти не лише нову назву за стару, але взагалі ліквідувати націоналістичну Організацію, а замість неї створити нову, цілком іншу партію, партію національну, або трудову в надії, що їй легше буде стати масовою партією» і він, нібито, з розумінням ставився до такої думки<sup>627</sup>. Проте чітко заявив, що стара гвардія ОУН після 22-річної підпільної боротьби будь-які проекти зміни назви і разом з тим ліквідації українського націоналізму українськими руками рішуче відкидає. Сам же С. Ленкавський дискусії про можливі зміни назви зараховував «до симптомів ідеологічної кризи, яка є початком зневіри в націоналізм»<sup>628</sup>.

Що ж до сутички ЗЧ ОУН з «опозицією», то С. Ленкавський не бачив шляхів до примирення й вказав про це в листі фразу: «Я не вважаю можливим, щоб галузка, відрубана від дерева, могла до нього знову прирости і не знаю з історії ні одного прикладу, щоб партійна опозиція, вийшовши з партії і поживши самостійним життям,

<sup>625</sup> Там само.

<sup>626</sup> Там само. – С. 297.

<sup>627</sup> Там само. – С. 298.

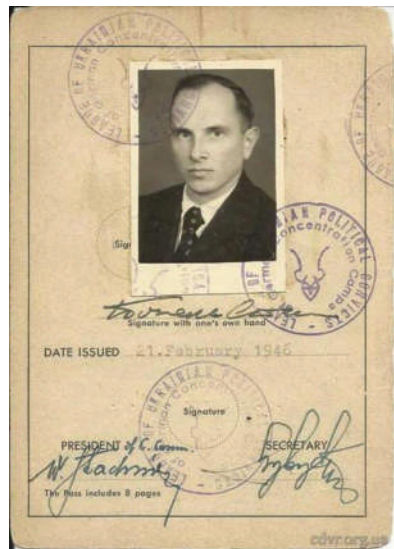
<sup>628</sup> Там само.

влилася в нею знову», додаючи, що усі спроби виправити становище ні до чого путнього не довели. Головною ж проблемою було те, «що опозиція хоче мати упривілейоване місце в Організації і бути її над-проводом, а в практичній політиці не є спроможна підпорядкуватися волі більшості, якщо ця прийме якісь рішення не по їх душі!»<sup>629</sup>.

На завершення свого листа С. Ленкавський запевняв В. Кука, що «якщо не вдасться нам справи конфлікту [поладнати] по думці Ваших бажань, будемо шукати розв'язки на тлі генерального упорядкування всіх наших справ у плані підготовки війни на черговому Великому Зборі, а в міжчасі доложимо всіх зусиль, щоб приготувати наші кадри і всі еміграційні сили до завдань у передвоєнний і воєнний час»<sup>630</sup>. Прикінцевий зміст листа виглядав вже як виклик на адресу Проводу ОУН на УЗ й очікування нової світової війни.

Погрозу можливого розриву єдності ЗЧ ОУН з Проводом Організації на Українських Землях у своєму коротенькому листі в Україну у 1951 р. вмістив і С. Бандера. Вказуючи на прагненні допомогти у підтримці зв'язку між Краєм і Закордоном, він водночас застерігав, що ЗЧ ОУН «турбуються, що встановленню зв'язку буде перешкоджати продовження наших суперечок»<sup>631</sup>.

Цілком очевидно, що така різкість була зумовлена послабленням внутрішньоукраїнського становища Проводу ОУН на УЗ у зв'язку з низкою спецоперацій та терору спецслужб СРСР та МДБ проти ОУН та УПА в Україні, а також пов'язана з намірами С. Бандери остаточно позбутися впливів і контролю Проводу ОУН на УЗ над світоглядно-ідеологічною політикою та організаційною діяльністю ЗЧ ОУН,



Посвідчення члена Спілки політ'язнів нацистських концтаборів Степана Бандери

<sup>629</sup> Там само. – С. 299.

<sup>630</sup> Там само. – С. 300.

<sup>631</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 46. – Арк. 3.

а також з його задумом створити окремий загальний Провід ОУН під назвою Закордонний Центр Проводу ОУН, реанімуючи розпорядження Проводу ОУН на УЗ середини 1940-х рр, і особисто очолити його.

Задум цей виник у нього невдовзі після загибелі у березні 1950 р. в Україні Р. Шухевича, про який С. Бандера повідомив 20 грудня 1950 р. обмежене коло осіб («Карбовича», «Залужного», «Орлян», «Володимира», «Пилипа», «Олександра», «Конара», «Отаву») листом зі зверненням скликання наради з питання створення Закордонного Центру Проводу ОУН. Того ж дня С. Бандера надіслав листа до Головної Ради і Проводу ОУН на УЗ (а також до Я. Стецька, С. Ленкавського, З. Матли, М. Климишина, М. Лебеда, Д. Ребет, В. Охримовича, М. Прокопа, Головної Ради ЗЧ ОУН та Проводу ЗЧ ОУН), в якому нагадав про пропозицію середини 1940-х рр. щодо створення Закордонного Центру ОУН з числа висланих в еміграцію після III Великого (надзвичайного) збору 1943 р. колишніх членів Проводу та тих колишніх членів Проводу, що від 1941 р. потрапили до німецьких концтаборів (С. Бандери, Я. Стецька, С. Ленкавського), і відтак ініціював відродження цього проекту із собою на чолі<sup>632</sup>.

28 березня 1951 р. Провід ЗЧ ОУН надіслав Л. Ребету (як представникові «опозиції») листа, у якому зазначалося, що проект створення Закордонного Центру все ще не здійснено і його втілення затягується. Відтак Провід ЗЧ ОУН вирішив, відповідно до пропозиції голови Проводу ОУН на УЗ, провести загальну нараду представників ЗЧ та «опозиції» з метою узгодження усіх суперечливих питань ідеологічно-програмового порядку на платформі постанов III НВЗ ОУН і положень актуальних чи суперечливих питань, узгодження усіх позицій щодо практичної політики внутрішньоукраїнської та закордонної ділянок. Тож, за посередництва Л. Ребета, представників опозиції запрошувалося до участі у такій нараді<sup>633</sup>. 31 березня 1951 р. о 15.00 у приміщенні редакції «Українського Самостійника» на Дахауер штрассе в Мюнхені з цього приводу відбулася неофіційна зустріч представників від ЗЧ ОУН та від т. зв. опозиції.

<sup>632</sup> Там само. – Арк. 74–78.

<sup>633</sup> Там само. – Арк. 202.

Представники ЗЧ ОУН на чолі з Я. Стецьком висунули такі умови:

1) основою правового становища Проводу ОУН є рішення наради в Краї від лютого 1945 р., передане сл. пам'яті «Туром» (Р. Шухевичем) у червні 1946 р. про вибір нового складу Бюра Проводу і першої Конференції ЗЧ ОУН в липні 1947 р., за якими С. Бандеру було обрано представником Проводу ОУН;

2) перше засідання запланованого ЗЦП ОУН має відбутися за головування С. Бандери в якості голови Проводу ОУН у складі ще невведених кандидатів (за квотою: три – від ЗЧ ОУН і три – від «опозиції»). На цьому засіданні мусить вирішитися питання про створення ЗЦ Проводу ОУН відповідно до пропозицій Проводу ОУН на УЗ та його персональний склад;

3) головою Проводу усієї ОУН є С. Бандера;

4) незалежно від рішення питання щодо ЗЦП ОУН, усі члени ОУН, що знаходилися закордоном, мали би вважатися членами ЗЧ ОУН і були б зобов'язані розглядати і вирішувати усі питання, пов'язані з діяльністю ЗЧ ОУН тільки в рамках ЗЧ ОУН;

5) розпочати втілення пропозицій Края без будь-яких міркувань.

Утім домовитися так і не вдалося, позаяк «опозиція» не сприйняла позиції Проводу ЗЧ ОУН і, головню, через позиціонування особи С. Бандери, й висунула зі свого боку власні вимоги, котрі полягали у наступному:

1) було поставлено під сумнів автентичність листа про призначення С. Бандери членом Бюра Проводу;

2) перше засідання ЗЦП ОУН має скликати С. Бандера у складі чотирьох членів «опозиції» та трьох членів ЗЧ ОУН. На цьому засіданні С. Бандера перестає бути його головою, а учасники самі оберуть голову ЗЦП ОУН, який таким чином стане й головою усієї ОУН;

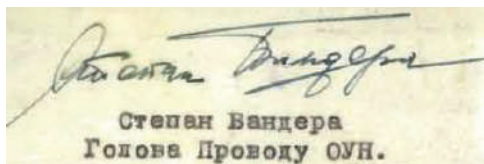
3) С. Бандера не є головою Проводу усієї ОУН. Він може стати головою тільки тоді, коли запропоновані члени ЗЦП ОУН оберуть його головою ЗЦП ОУН і тим самим – головою усієї ОУН;

4) усі члени «опозиції» не вважають себе членами ЗЧ ОУН. Вони можуть стати членами заново організованих ЗЧ ОУН тільки

після того, як С. Бандера публічно засудить попередню політику ЗЧ ОУН і сам відмовиться від неї;

5) необхідними умовами для ліквідації суперечки є публічна заява С. Бандери про засудження політики, що здійснюється ЗЧ ОУН<sup>634</sup>.

Тож, здавалося, ситуація зайшла у глухий кут. Проте 12 квітня 1951 р. С. Бандера, все ж таки іменуючи себе головою Проводу ОУН, черговим листом повідомляв, що Я. Стецько («Карбович»), С. Ленкавський («Залужний»), З. Матла («Олександр»), «Конар» дали позитивну відповідь до цілості його проекту зі створення Закордонного Центру Проводу ОУН і щодо їхньої участі у майбутній нараді. «Ярополк» (М. Лебедь) заявив, що Провід ОУН на УЗ не надавав йому повноважень до участі у проекті заснування Закордонного Центру. «Отава» (М. Климишин) ухилився від точної відповіді. «Луговий» (Й. Демчук) та «Пилип» (В. Охримович) взагалі проігнорували звернення С. Бандери.



Натомість Д. Ребет («Орлян»), «в імені членів Проводу ОУН висланих закордон», 14 лютого 1951 р. відповіла, між іншим, що: визнає рішення лиш Проводу ОУН на УЗ; заперечує право чинників ЗЧ ОУН схвалювати пропозиції Проводу ЗЧ ОУН; С. Бандера безпідставно виступає в характері голови Проводу ОУН; ані С. Бандера, ані ЗЧ ОУН «не створили політично-принципових підстав до поладнання конфлікту на базі краєвих пропозицій»; бандерівське «керівництво ЗЧ ОУН нанесло поважних ударів всьому українському визвольному рухові»; для покращення взаємин С. Бандера мусив би задекларувати, що він «не обстоює даліше неправильних політичних позицій та стає на обов'язуючі позиції українського визвольного руху»; необхідно визнати сім постулатів для проведення актів поладнання конфліктів, а саме: «обов'язковість програмових постанов III. НВЗ; визнання безправности Бюро Проводу і неправосильности Конференції ЗЧ; відкликання повідомлень в справі опозиції і закидів проти ЗП УГВР; відкликання інструкцій в справі бувших вояків

<sup>634</sup> Там само. – Арк. 274–276.

УПА<sup>635</sup>; перебудова ЗЧ ОУН в нову формацію; налаштовування взаємин з ЗП УГВР»<sup>636</sup>.

Варто додати, що в листі-відповіді до С. Бандери («Доната») від 29 січня 1951 р., про що той не повідомляв колег, М. Лебедь також зазначав, що Провід ОУН засуджує позицію і політику ЗЧ ОУН, як рівно і порушення ними статутних та організаційних форм й привласнення незаслужених титулів (натякалося на самого С. Бандеру) і функцій. Тож саме тому на захист позицій Українського національно-визвольного руху, зокрема постанов III ВНЗ, й стала частина членів ОУН закордоном, в тому числі й він (М. Лебедь), і за це за вказівкою С. Бандери вони були відлучені чи обмежені в правах членів ОУН, або ж заочно покарані цькуванням у зрадництві і провокаторстві у виданнях ЗЧ ОУН. М. Лебедь також вказав С. Бандері, що той свідомо перекручує інтерпретацію положень ОУН і маніпулює ними. Він також підтвердив факт того, що з боку С. Бандери та ЗЧ ОУН так і не було виявлено будь-яких позитивних зрушень щодо пошуку компромісу та дій, які б вказували на зміну існуючого стану щодо УГВР, ЗП УГВР, УПА і Місії УПА, а ставлення Проводу ОУН на УЗ до усієї цієї ситуації є достеменно ясным. Менше з тим, як член ОУН, М. Лебедь привітав правильну спробу С. Бандери розв'язати зазначенні питання<sup>637</sup>.

Тож внаслідок становища, що склалося, С. Бандера писав, що «створення Закордонного Центру Проводу ОУН в інтенції краєвих пропозицій має бути основним фактором поладнання конфлікту і уздоровлення відносин в революційно-визвольнім таборі закордоном» і тому висловив пропозицію відбути нараду в справі утворення ЗЦ Проводу ОУН «в складі тих членів, що їх кандидатура до участі в ЗЦП ОУН не заквестіонована»<sup>638</sup>. Відтак він пропонував відбути згадану нараду у складі шести членів, а саме: «Карбовича» (Я. Стецька), «Залужного» (С. Ленкавського), «П. Орлян» (Д. Ребет), «Володимира» (М. Прокопа), «Пилипа» (В. Охримовича) та «Бийли-

<sup>635</sup> С. Бандера неодноразово самовільно (нелегітимно) намагався встановити контроль над групами колишніх вояків УПА в еміграції поза юрисдикцією УГВР, намагаючись підпорядкувати їх ЗЧ ОУН і надсилаючи їхнім представникам свої інструкції та розпорядження – *П. Г.-Н.*

<sup>636</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4. – Спр. 160; – Спр. 372. – Т. 46. – Арк. 35–37; – Т. 46. – Арк. 242–252.

<sup>637</sup> Там само. – Спр. 372. – Т. 46. – Арк. 219–221.

<sup>638</sup> Там само. – Спр. 376. – Т. 4. – Спр. 161; – Спр. 372. – Т. 46. – Арк. 38–39.

ха» (С. Бандери). Питання ж щодо інших членів, пропонувані до ЗЦП мала би вирішити саме ця нарада у такому складі (де більшість складала би саме довірені особисто С. Бандері особи), або ж передати його до вирішення іншому організованому чинникові. «З огляду на важливість і пильність справи, – завершував С. Бандера, – Нарада повинна відбутись по змозі швидко»<sup>639</sup>. Відповідь С. Бандери Д. Ребет листом від 11 квітня 1951 р. засвідчила неможливість пошуку узгоджених поступок і з його сторони<sup>640</sup>. Як показало майбутнє, дійти згоди обом таборам так і не вдалося.

З іншого боку, С. Бандера продовжував вимагати скликання нового Великого збору ОУН. Якщо стояти на позиції постанов Третього НВЗ ОУН і стверджень Устрою, писав він у травні 1951 р. до В. Кука та членів Проводу ОУН на УЗ, то того року мав би вже відбутися Шостий Великий збір, тож існувавший на той час стан з формальної точки зору був неправомірним. За його словами, головне полягало у тому, аби зібрати черговий Великий збір, вирішити програмові, статутні і правові організаційні справи, котрі стосуються тільки компетенції Великого збору й така необхідність дійсно назріла. «Зайве писати про те, що програмові і політичні питання вимагають відповідного перегляду і нових рішень, – доводив він Проводові на Рідних Землях. – Те, що останні зобов'язуючі рішення в цій частині відбуваються ще з 1943 р., є великою слабкістю організації»<sup>641</sup>. С. Бандера також зауважував, що за той час ідеї Організації не з одного питання поглиблювалися і розширювалися, а сучасна боротьба і становище висунули нові проблеми, тож вони, на його думку, вимагали й відповідного розгляду і відображення в засадничих і найбільш авторитетних документах ОУН, котрими є програмові постанови Великого збору. Він прямо написав, що програмові постанови III Великого (надзвичайного) збору вже не відповідали тій ролі такою мірою, як того було би необхідно і порівняв теоретичну роботу ОУН у стилістичне потрапляння до англійського консерватизму, де ніч не міняють, лише доповнюють і уточнюють, а «цей стиль не до лиця ОУН»<sup>642</sup>. С. Бандера визнавав, що у програмових питаннях пер-

<sup>639</sup> Там само.

<sup>640</sup> Там само. – Спр. 372. – Т. 46. – Арк. 356–426.

<sup>641</sup> Там само. – Арк. 316.

<sup>642</sup> Там само. – Арк. 317.



ше і вирішальне слово належало ОУН на Українських Землях, проте, водночас, оперуючи потребою ідеологічної єдності Організації, вимагав їх перегляду і нових та більших повноважень для ЗЧ ОУН (рішення Краю вже би не вважалися переважаючими), наголошуючи при цьому, що Головна Рада Проводу ЗЧ ОУН так вирішила тощо.

Увесь цей повоєнний час іще від 1946 р. у кермувальних лавах ЗЧ ОУН не вщухали ідейно-політичні суперечки між двома групами Проводу Організації, що були зав'язані також і на формі та засобах керівництва в ЗЧ ОУН, а також на ролі та повноваженнях у національно-визвольному русі ЗП УГВР тощо. Конфлікт загострювався й прагненнями С. Бандери переглянути постанови III Великого (надзвичайного) збору ОУН 1943 р. у бік деревізіі організаційно-програмних засад, закладених II Великим збором 1941 р., та в його амбіціях одноосібно й самовільно перебрати на себе провідництво усією ОУН (як в еміграції, так і на рідних землях), хоча в Україні діяльність Організації цілком легітимно керувало Бюро Проводу ОУН на УЗ на чолі з Р. Шухевичем.



Реваншистським зазіханням ортодоксальної частини в ЗЧ ОУН, що переважала в еміграційних керівних колах націоналістів групи Бандери (С. Бандера, Я. Стецько, С. Ленкавський та ін.), протистояли інші члени Проводу ЗЧ ОУН й ЗП УГВР та їхня інтелектуальна частина (З. Матла, о. І. Гриньох, Д. Ребет, Л. Ребет, В. Охримович, М. Прокоп, М. Лебедь, В. Стахів та ін.). Дійшло до того, що у 1948 р. «опозицію» було виключено з лав ЗЧ ОУН.

Після вичавлення т. зв. «фракції Лебеда» від впливів у Проводі ЗЧ ОУН, течія прихильників С. Бандери, за оцінками агентури розвідки США, зберігала контроль над 80% членства ЗЧ ОУН, проте втратила в її лавах переважну (практично усю) частину інтелектуалів-націоналістів в еміграції. Такий факт значно послабив авторитет керівного ядра, що зміцнилося навколо С. Бандери, й призвів до того, що з кінця 1948 р. в ЗЧ ОУН з'явилася нова група опозиціонерів, яка почала вживати заходів щодо повернення до лав Організації «старої» опозиції. Активізувалася також й опозиційна група Рябушенка, що

складалася з біженців з Наддніпряни (т. зв. «дніпровські українці») і яка раніше не виявляла дієвості через страх репатріації в СРСР (деякі її члени невдовзі вийшли з ЗЧ ОУН й долучилися до УРДП). Справа вимушеної лояльності полягала, зокрема, й у тому, що багато ключових посад, за відомостями американської розвідки, в адміністраціях таборів для інтернованих та у табірній міліції (власне, в українських таборах DP американської зони) займали ватажки-прихильники С. Бандери. Саме ці табірні «чиновники» організовували там збори коштів для Проводу ЗЧ ОУН, а українцям, що відмовлялися від пожертв, загрожувала втрата привілеїв, жорстокі побиття або ж викидання з DP-табору. Зокрема, у липні 1949 р. у таких таборах було здійснено кампанії тероризування усіх небандерівців (надто – членів мельниківської ОУН та УРДП, що згодом перекинулося й у середовище української політичної еміграції). Крім того, у травні 1949 р. Проводом ЗЧ ОУН було розроблено план еміграції близько 2 тис. українців з DP-таборів до Франції, що зміцнювало авторитет Організації серед таборових українців<sup>643</sup>.

Тож не дивно, що ЗЧ ОУН (які у багатьох на той час все ще ототожнювалися з ОУН на УЗ і з УПА) були, безумовно, найбільш впливовою політичною силою у кожному українському DP-таборі (до їхніх симпатиків тоді належало чи не 75–80% табористів, вихідців з західноукраїнських теренів). Загалом же, за підрахунками американської агентури, ЗЧ ОУН претендували на 6,5–7 тис. членів в американських DP-таборах та 3,5–4 тис. – в британських, а в Західній Німеччині мали 1,5 тис. членів, переважно молодого віку, що відрізнялися від інших емігрантських політичних сил більшою організованістю, потужною дієвістю та жорсткістю, метою чого було встановлення монопольного домінуючого політичного становища над усією українською еміграцією. Американці також відзначали глибоку підпільну і розвідувальну мережу СБ ОУН, що закордоном перепідпорядковувалася Проводові ЗЧ ОУН, а також залучалася до

<sup>643</sup> The Ukrainian Element // CIA Freedom of Information Act (FOIA) Electronic Reading Room. – Special Collection. – Collection: Nazi War Crimes Disclosure Act. – Document Number (FOIA) /ESDN (CREST): 5197c266993294098d50e5ff. – Nwcd3/75/QRPLUMB. – Vol. 1/QRPLUMB VOL. 1\_0007. [Електронний ресурс] Режим доступу: [https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/QRPLUMB%20%20%20VOL.%201\\_0007.pdf](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/QRPLUMB%20%20%20VOL.%201_0007.pdf). – P. 100.

провадження жорстоких силових акцій в таборах ДР з метою зміцнення там своєї адміністрації, придушення противної думки, примушення до політичної лояльності і проникнення в лави інших українських політичних організацій та угруповань. Варто при цьому також зауважити й на тому, що, як зізнавалися спецслужби США, їхня військова розвідка протягом кількох повоєнних років безуспішно намагалася вистежити С. Бандеру в Німеччині<sup>644</sup>.

Американська розвідка відзначала також, що ОУН(с) на чолі з А. Мельником в еміграції була чисельно набагато слабшою і менш активнішою від ЗЧ ОУН на чолі з С. Бандерою, проте ідеологічно більш правішою. Найменшим з них і лівішим від ЗЧ ОУН, проте радикальним, було еміграційне ОУНівське крило на чолі з М. Лебедем, соратники якого та провідні діячі ЗП УГВР (І. Гриньох, В. Стахів, Л. Ребет, П. Прокоп та ін.) були виключені з членства в ОУН через нелегітимне рішення пробандерівської більшості в ЗЧ ОУН й які, відповідно, у закордонній політичній боротьбі ігнорували Організацію з провідництвом А. Мельника й жорстко атакували Організацію з провідництвом С. Бандери. Водночас, розвідка США достеменно не могла встановити (розібратися), кого саме у справі розбрату у Проводі ЗЧ ОУН підтримує командування УПА та Провід ОУН на Українських Землях<sup>645</sup>.

Утім, влітку 1950 р. з України надійшли документи Проводу ОУН на УЗ (датовані жовтнем 1949 р.) за підписом Р. Шухевича як кінцеве слово у конфлікті, де вказувалося, що Провід ОУН на Українських Землях не визнав виключення «опозиціонерів» з ОУН і підтвердив їхні мандати як своїх представників у ЗП УГВР. Вони мали підпорядковуватися безпосередньо Проводові ОУН на УЗ. Крім того, чотирьом представникам «опозиції» та трьом представникам ЗЧ ОУН пропонувалося створити Закордонний Центр ОУН, який мав стати керівним органом ЗЧ ОУН. Відтак С. Бандера, усвідомлюючи ланцюгову реакцію з боку Проводу ОУН на Українських Землях та УГВР, змушений був поновити членство в Організації «опозиціонерів» й офіційно визнати обов'язковість для ЗЧ ОУН постанов III Великого (надзвичайного) збору ОУН. Арбітром і стримуючим факто-

<sup>644</sup> Там само. – Р. 105–106.

<sup>645</sup> Там само. – Р. 106–107.

ром до розколу у цих суперечках, як правило, виступав Провід ОУН на Українських Землях й зокрема авторитетна фігура Р. Шухевича. З його смертю у 1950 р. суперечка в керівництві ЗЧ ОУН знов загострилася, проте спроби легітимізувати своє провідництво С. Бандері так і не вдалися. Варто також зауважити, що через конфлікт у чільному середовищі ОУН у 1952 р. С. Бандера зрезигнував з самопроголошеної посади голови Проводу і все ж визнав таким голову Проводу ОУН на Українських Землях «Юрка Леміша» (Василя Кука)<sup>646</sup>.

Невдовзі, у лютому 1953 р. С. Бандера написав до членів Організації доволі об'ємного листа, в якому надавав власну відповідь на події, що відбувалися «після мого [С. Бандери] уступлення з посту Голови Проводу ОУН»<sup>647</sup>. Автор листа вказував, що його головні мотиви були пов'язані зі справою т. зв. «опозиції» та ЗП УГВР, які, за його словами, створювали вкрай шкідливий для визвольної справи «стан ідейного, політичного і дієвого роздвоєння революційно-визвольного фронту закордоном» й уточнює, що «в питаннях ідейно-програмових група т. зв. опозиції й ЗП УГВР перейшла з націоналістичних позицій на соціалістичні»<sup>648</sup>. При цьому С. Бандера, явно маніпулюючи, намагався накинути теорію націонал-комунізму І. Майстренка (прихильника Б. Тіто) та ліву ідеологію УРДП на членів ОУН, які прибули з повстанчої України (на т. зв. «опозицію»), й на Закордонне Представництво УГВР, звинувачуючи їх у двурушництві і зміновіховстві, а також у ледь не перенесенні більшовицько-комуністичної доктрини в ідейно-програмову площину ОУН на УЗ.

Зауважу, що С. Бандера не міг не знати про численні заперечення такого факту самими членами «опозиції» раніше, як і не міг він не читати відкритий лист П. Федуня («П. Полтави») до члена лівої УРДП-«Вперед» І. Майстренка («А. Бабенка») щодо про несповідування ним



<sup>646</sup> *Мірчук П.* Сучасне політичне життя на еміграції // Альманах календар «Гомону України» на 1956 рік. – Торонто, 1955. – С. 177.

<sup>647</sup> Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали. – Тернопіль: Астон, 2008. – С. 303.

<sup>648</sup> Там само. – С. 304.

(«П. Полтавою») і О. Дяківим («О. Горбовим») та іншими членами ОУН на Українських Землях й прибулими звідти марксизму, адже лист було опубліковано в емігрантських виданнях 1950 року. Відтак, вказував П. Федун-«Полтава», називати їх марксистами є помилкою хоча б тому, що вони: «а) не зв'язуємо себе з жодною філософською доктриною, в тому числі і з діалектичним матеріалізмом, який, як відомо, становить філософічну основу марксизму; б) відкидаємо марксієвський історичний матеріалізм як історіософічну доктрину; в) відкидаємо марксієвський погляд на класову боротьбу як основу всього історичного процесу; г) відкидаємо марксієвську ідеологію пролетарської революції і диктатури пролетаріату; д) відкидаємо марксієвське розуміння нації і весь марксієвський інтернаціоналізм; е) відкидаємо марксієвський погляд на генезу і характер держави»<sup>649</sup>.

П. Федун-«Полтава» при цьому додавав: «Ми тільки в основному погоджуємося з критикою капіталізму, що її зробив Маркс, та оцінюємо позитивно (але не в цілості) соціалістичну т. зв. формовану націоналістами різних відтінків) концепцію перебудованого суспільства, що мало б прийти на зміну суспільству капіталістичному, що в ньому була б знищена експлуатація людини людиною, суспільство без визискувачів і визискуваних, суспільства, що в ньому були б знищені самі основи виникання паразитарних і експлуаторських клас в їхньому дотеперішньому вигляді. В цих двох пунктах – в погляді на капіталізм та в концепції безкласового суспільства – ми, що найвище тільки до такої міри наближуємося до соціалістичних теорій, в тому числі і до марксизму»<sup>650</sup>.

П. Федун доводив, що вони з О. Дяківим свої погляди сформува-ли не як учні К. Маркса і не як послідовники соціалізму, а в боротьбі з ними та їхніми практичними наслідками на українському ґрунті. Ці свої погляди вони набули і формували цілком емпірично, виходячи з націоналістичних ідеологічних позицій. П. Федун, принагідно, побічно порівнюючи ідеологію ОУН з британськими лейбористами, зауважував: «Якщо не помиляюся, переважна більшість англійських лейбористів не вважає себе марксистами, хоч англійська лейборист-

<sup>649</sup> Лист п. П. Полтави до громадянина Бабенка (3 крайових матеріалів) // Український Самостійник. – 1950. – Ч. 44. – 12 листопада. – С. 4.

<sup>650</sup> Там само.

ська партія – це соціалістична партія, і в її “вірую” є напевно багато елементів марксизму. На якій же тоді основі можна зв’язувати з марксизмом нас, учасників сьгоднішнього українського визвольного руху в Україні, якщо наше становище до марксизму таке як це ми вище з’ясували, тобто, коли ми виступаємо проти марксизму майже по всіх лініях? Такий погляд на нас цілком невірний. Ми рішучо спростовуємо такі твердження про нас. [...] По-моєму, не враховувати цих обставин – значить промовчувати найважливіші факти про наш рух для того, щоб свідомо перекручувати правду про нього»<sup>651</sup>.

Утім, критика С. Бандери спрямовувалася не напряму на членів «опозиції» в лавах ОУН, а полягала у звинуваченнях в «союзництві» УГВР з І. Майстренком та лівою УРДП<sup>652</sup>. Проте, насправді, крізь критику спроби через УГВР втягнути націонал-комуністів з лівої УРДП до антирадянського визвольного руху явно простежувалося невдоволення С. Бандери реформістською спадщиною ІІ Великого (надзвичайного) збору 1943 р. Ось один з таких непрозорих натяків: «Згадати б тільки захист колгоспної системи, яка мала серед “опозиції” гарячих оборонців. З чим вони почали більш приховуватись як після виразного відсудження в матеріялах з батьківщини. Натомість боротьба революційно-визвольного руху з тою ж колгоспною системою не перешкождала їм твердити, що цей же рух у своїй програмі дає місце і колгоспам»<sup>653</sup>.

Критик явно «забув» або приховував факт дискусії щодо колгоспної системи під час підготовки та тривання за його провідництва на ІІ Великому зборі ОУН і прийнятих тоді компромісах, як і не міг він не знати про неоднозначні з огляду тактики і стратегії політики Проводу ОУН(р) у сільськогосподарських питаннях, в т. ч. й щодо «проблеми колгоспів» протягом 1941–1943 рр., а також про програмові рішення у цій сфері, вине-



<sup>651</sup> Там само.

<sup>652</sup> Про цю партію докладніше дивіться: *Гай-Нижник П.* УРДП: програмові засади та світоглядні ідеї (др. пол. 1940-х – 1960-ті рр.) // Україна ХХ ст.: суспільно-політичні моделі національної держави (державницька ідеологія та програмні засади провідних українських політичних партій і громадсько-політичних об’єднань) / П. П. Гай-Нижник (кер. проекту, упорядн. і наук. ред.). – К., 2018. – С. 592–615.

<sup>653</sup> Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали. – С. 305.

сені III Великим (надзвичайним) збором Організації у 1943 р. під очільництвом Р. Шухевича. Крім того, в Проводі ЗЧ ОУН достеменно знали про жорсткі статті з антиколгоспної тематики провідних діячів ОУН на УЗ О. Дяківа «Новий наступ сталінських вельмож на колгоспників (1947 р.) і В. Кука «Колгоспне рабство» (1950 р.), проте не вгамовували свою пропаганду, викривляючи в емігрантському націоналістичному (і не тільки) середовищі уявлення про бачення Проводом ОУН на Українських Землях вирішення земельного питання та сільськогосподарської політики загалом.

Емігранти-ортодокси (у т. ч. й С. Бандера), які перебули воєнні події в німецькому ув'язненні і не брали участі у збройній боротьбі 1940-х рр. в Україні, а по звільненню не були в Краї, зокрема в Наддніпрянщині, так і не спромоглися зрозуміти сенс тих окремих еволюційних змін у програмі, мисленні і діяльності ОУН на Українських Землях від 1943 р. які:

✓ відкидали з її ідеологічно-теоретичного і структурно-організаційного багажу риси тоталітаризму і монопартійності, що змінялися на засади політичного плюралізму;

✓ усунули з організаційних засад правила внутрішньої диктатури (подібної не лише до НСДАП, а й до КПРС) і вождизму, коли принцип провідника (вождя) у кермі ОУН заступався принципом колегіальності в керівництві Організацією;

✓ задля збереження і посилення політичної єдності народу та внутрішнього зміцнення і розширення УПА, ОУН на УЗ відмовилося від узурпаційної асоціації себе єдиним уособленням національно-визвольного руху, а натомість виступила одним з ініціаторів заснування УГВР як верховного політичного загально-національного керівництва визвольної боротьби українського народу, а ЗП УГВР як її представника закордоном.

✓ ОУН у 1943 р. офіційно змінила і внесла нові елементи до своєї соціально-економічної та міжнародної частин програми й позбулася також у світоглядному вимірі ідеологічних догматів ксенофобії та антисемітизму тощо.

Чи відповідали ці закиди щодо ідеологічно-програмових питань дійсності? Окрім вже наведених тут і вище фактів та програмових засад, вироблених на III Надзвичайному Великому зборі ОУН з

подальшими деякими правками, відповідь можна знайти також і в листі-посланні В. Кука («Ю. Леміша») з України до націоналістів в еміграції від липня 1950 р. під назвою «Становище Проводу ОУН на УЗ до різних спірних і актуальних питань за кордоном», який у ньому доволі розлого, зокрема, пояснював:

«1) Ми стоїмо на тих ідейно-програмних позиціях, що їх сформульовано на III-му НВЗ ОУН. Від цих позицій ніде офіційно не відмовляються і ЗЧ ОУН. Вони зобов'язують усіх членів ОУН. Не вважаю, щоб ті позиції, що їх прийнято на III-му НВЗ ОУН, були запереченням позицій, викладених у Постановах II-го ВЗ ОУН в 1941 р. Постанови III-го НВЗ ОУН – це логічне продовження постанов II-го ВЗ ОУН і про протиставлення одних постанов іншими у нас мови немає.

2) У всіх наших виданнях на тему ідеологічно-програмного порядку ми виходимо з тих положень, що були прийняті на III-му НВЗ ОУН, і в дусі цих постанов деякі питання докладніше уточнюємо та інтерпретуємо. Цього вимагає від нас життя і практичні потреби безпосередньої боротьби.

3) Дуже дивно і незрозуміло нам, на якій основі роблять за кордоном висновок про те, що ОУН на [Українських] Землях – за колгоспи. В Постановах III-го НВЗ ОУН ясно сказано, що ми – проти большевицької системи в організації сільського господарства. Отже, проти колгоспів! З цього випливає і наша практична протиколгоспна акція.

Правда, в постановах III-го НВЗ ОУН говориться про користування селян землею і про свободу селян самим вибирати ті чи інші форми господарювання. Але на цій підставі робити заключення, що ми – за збереження колгоспної системи, це рішуче неправильно. Хоча ми є проти колгоспної системи, проте силою накидати селянам такий чи інший спосіб господарювання, згори перерішувати, що тільки, наприклад, індивідуальний спосіб в УД буде допускатися, а інший буде заборонений, вважаю, було б неправильним. З цих причин дається селянам повну свободу у виборі форм господарювання.

Коли ж заглянути до постанов II-го ВЗ ОУН, то в них про земельне питання також у подібний спосіб говориться, а саме:



“в) власником усієї землі... є сам український народ і його держава”;

“г) ... обмежене приватне, кооперативне і спілкове право власності на господарювання землею...”;

“п. ... за право приватного землеволодіння...”;

“ОУН є проти руйнування колгоспів у час революційного зриву”.

Отже і постанови II-го ВЗ ОУН говорять радше про господарювання землею, про землеволодіння і виразно за приватну власність на землю не висловлюються. До того виразно є проти руйнування колгоспів, отже, за їх збереження, хоча б на час революційного зриву.

Ми не обстоюємо того, що таке формулювання, як є в постановках III-го НВЗ ОУН у земельному питанні, є влучним і наскрізь правильним, але на цій підставі робити заключення, що ОУН на [Українських] Землях – за колгоспну систему, позбавлене будь-якого ґрунту.

4) У питанні нашого ставлення до большевизму ми рішуче не йдемо по лінії його виправлювання, а відкидаємо і поборюємо його в цілому і в усіх відношеннях. У практичній боротьбі нам далеко вигідніше бити по большевизму на основі його практики, що її кожний бачить і переживає, ніж воювати з різними большевицькими ідеями, що їх вони в пропагандистських цілях виголошують і ніколи не реалізують. Наприклад, большевики виголошують “кожна нація має право на власну суверенну державу”, “усі нації як малі, так і великі повинні мати рівні права”, так само виголошують вони і протиімперіалістичні ідеї, і ідеї проти визиску і експлуатації трудящих, і ідеї рівноправності всіх громадян у державі, рівноправності жінок і т. п.

Чи можемо ми ці “їхні” ідеї заперечувати і висловлювати протилежні ідеї тому тільки, що це говорять большевики? Думаю, що ні. І тому, замість воювати з такого роду таки правильними ідеями, ми воюємо з большевицькою практикою, яка на ділі є прямим запереченням того, що вони часто декларують.

Коли ж ідеться про большевицький комунізм як ідеологію в цілому, ми його рішуче заперечуємо, протиставляючи власну націоналістичну ідеологію. В цьому відношенні не допускаємо ніякого

компромісу. Правда ми досі такої праці, що спростувала б большевицьку комуністичну ідеологію в цілому, не маємо, але це тому, що в нас немає практичних можливостей, це написати. Думаю, що така праця більш під силу тим друзям, що є за кордоном. Не маємо також і повного, завершеного курсу націоналістичної ідеології, але це також нелегке завдання для нас. Вправді, ми вже таку спробу зробили й ідеологічний вишкіл випустили. Має він, може, і багато недоліків, але випустити мусіли, бо треба на чомусь вишколювати кадри. (Цей вишкіл Вам пересилається). Було б дуже бажаним, щоб за опрацювання нашої ідеології взялися друзі за кордоном.

5) У питаннях соціального змісту нашої визвольної боротьби ми відкидаємо і большевицький соціалізм, і капіталізм. Боре́мося проти існуючої большевицької соціалістичної системи в економічному житті, але не думаємо повертати і до капіталізму зі всіми наслідками, що він їх може в Україну принести. З цих причин нам закидають наші вороги і противники в одному випадку, – коли ми виступаємо проти большевицького соціалізму, що ми за повернення капіталізму, а в другому випадку, коли ми виступаємо проти капіталізму, – що ми за большевицький соціалізм, або що ми за націонал-комунізм чи соціал-комунізм. Такого роду закиди на нашу адресу, що їх закордонна преса публікує, це або наївність, або свідома брехня.

При визначуванні соціального змісту української революції ми виходимо з таких засад. Соціально-економічна система в Україні повинна:

- а) відповідати духовості народу;
- б) сприяти якнайповнішому ростові та розвитку всіх продуктивних сил УД;
- в) забезпечувати якнайвищий добробут цілого народу і заможне культурне життя кожного громадянина.

Виходячи з повищих засад, ми в наших виданнях у той чи інший спосіб, пишемо про соціальний зміст українського визвольного руху. Питання соціально-економічного змісту в ОУН досі ніким повністю не викладене і мало надій, щоб в скорому часі це сталося, тому, зовсім природно, різні автори по-різному до цих питань підходять, різно розв'язують окремі проблеми. Проте основні лінії в

соціально-економічних питаннях у нас устійнені і їх всюди придержуємося, так що в тому відношенні відхилень від генеральної лінії, визначеної III-ім НВЗ ОУН, в нас немає. Коли ж ідеться про цензуру основних видань ГОСП-у, то всі вони були цензуровані.



Соціально-економічного змісту української революції ми ніяким терміном не окреслюємо. Не називаємо його ані “соціалізмом”, ані тим паче “капіталізмом”. Обидва терміни однаково добре скомпромітовані й народові ненависні.

Під терміном “безкласове суспільство”, в основному, розуміємо такий суспільний лад, де виключеним буде будь-яке упривілейоване становище одного класу чи “лучших людей” і де унеможливлений буде визиск та експлуатація. Безкласовий характер українського народу підкреслював і Грушевський коли доказував “безбуржуазність” нашого народу. Проте ми не заперечуємо цим існування в УД різних соціально-економічних груп, прошарків чи класів так, як це прийнято розуміти в кожній економічній науці, ані не виводимо з безкласового суспільства будь-якої “уравніловщини”. Можливо, що термін безкласове суспільство для багатьох за кордоном є неприйнятним, нагадує большевицьке соціалістичне суспільство і т. п. Але в нас на [Українських] Землях цей термін має новий наш зміст і є для нас зовсім прийнятний. Большевицьке соціалістичне суспільство має наскрізь класовий характер і його ніхто з безкласовим суспільством не утотожнює.

Термін “усуспільнення засобів виробництва” вживаєм остільки, оскільки ми в постановках III-го НВЗ ОУН говоримо про національно-державну власність на велику промисловість і т. п. і про кооперативну власність на дрібну промисловість і т. п. Обстоюючи національно-державну чи суспільно-кооперативну власність у ряді галузей народного господарства, ми вважаємо зовсім природним те, що в цих галузях засоби виробництва будуть усуспільнені-

ми. Всюди там, де допускатиметься приватна власність, то потрібні для виробництва засоби також у приватній власності.

б) У всіх термінологічних питаннях ми придержуємося того, щоб наші видання були для народу зрозумілими і то в першу чергу для тих, що вже від давна знаходяться під большевицькою окупацією та інших термінів не знають або мало розуміють. Спеціально ми не боронимо і не обстоюємо ніяких термінів та формулювань і можемо змінити їх на інші, коли ці інші будуть кращі від тих, що їх вживаємо зараз. Виходячи з практичної користі, ми в пропагандистських виданнях більше звертали уваги на зміст, а форму вислову старалися наближати до загальнозваної для більшості українського народу. Основним для нас усе був і є український націоналістичний зміст.

З черги подам, – продовжував В. Кук, – кілька думок до ідеологічно-програмних позицій ЗЧ ОУН.

1) Не виглядає нам доцільним зв'язувати сьогодні ОУН з будь-якою філософічною системою, наприклад, з ідеалізмом, волютаризмом тощо. Всі ці філософічні системи дуже мало мають значення у нашій визвольній боротьбі, і тому ми всяку філософію на даному етапі нашої боротьби залишили на боці до кращих, спокійніших часів. Зле ми на цьому не виходимо, що не морочимо голови собі, кадрам і народові такими філософічними питаннями: що є первинним (дух, воля, матерія), а що вторинним і т. д. і т. п. Так само рішуче шкідливо було б нав'язувати українському визвольному рухові й ОУН філософічну систему християнського ідеалізму, як це помічається в матеріалах ЗЧ ОУН.

Подібно мається справа з обов'язковим визнаванням членами ОУН християнської моралі. Сьогодні ОУН в процесі боротьби виробила власну націоналістичну, революційну мораль і тільки ця мораль повинна всіх членів ОУН зобов'язувати.

Спроби накинути революційній ОУН філософічну систему християнського ідеалізму і християнську мораль не тільки нічим не виправдані, але, у великій мірі, політично шкідливі. Нам прямо незрозумілі мотиви такого ставлення цієї справи в ЗЧ ОУН. ОУН на Землях не стоїть на позиціях атеїзму, рішуче протиставляється большевицькому нищенню релігійного життя і активно виступає там, де це актуально в обороні церкви, але зв'язувати націоналістич-

ну ідеологію з християнським ідеалізмом і християнською мораллю в такій формі, як це роблять ЗЧ ОУН, для всіх нас на [Українських] Землях цілком не до сприйняття. Такою постановкою ми створили б для ОУН незвичайні труднощі у розгортванні визвольної боротьби, зокрема, на СУЗ [східноукраїнських землях].

Питання релігійної віри трактуємо як особисту справу кожного члена ОУН, кожного громадянина. І така постановка наскрізь себе виправдовує. В рядах ОУН повинні мати місце всі, що рішилися боротися за УССД, без огляду на їх ставлення до релігії, без огляду на визначення себе членами тої чи іншої церкви.

Турбує мене те, що у виданнях ЗЧ ОУН є досить виразні тенденції негування постанов ІІІ-го НВЗ ОУН. Це вважаю дуже небезпечним і для цілості ОУН шкідливим явищем.

2) У соціально-економічних питаннях ЗЧ ОУН у своїй тотальній негації большевизму задалеко заганяються у своїх писаннях у бік капіталізму. Це, зокрема, видно у статті “Проблеми промисловості України” (“Визвольна політика”) та в інших публікаціях. Цю статтю ми поширили між кадрами як дискусійну. Читачі сприймають її з великим здивуванням і з різними запитаннями. Ніхто з них не підозріває, що це може бути офіційна позиція ЗЧ ОУН у цих справах.

Вважаю, що всяке пропагування капіталізму в Україні буде для народу непопулярним і не мобілізуючим. Хоч важко народові сьогодні під соціалізмом, але він не хоче вертати і під капіталізм. Під час большевицько-німецької війни Власов викинув лозунг “За Росію без большевизму і капіталізму” (про це пишу між іншим, а не на аргументування того, чому ми повинні бути проти капіталізму).

Недоцільно було б пропагувати, замість большевицького соціалізму такий же ближче невідомий “плюралізм”, що про нього згадує д. З. К. [«Зиновій Карбович» – Я. Стецько].

У всіх наших писаннях на ті чи інші сьогодні ще теоретичні питання ми підходимо виключно під кутом зору життєвих потреб і вимог нашої визвольної боротьби. Сподіваюся, що коли б різні теоретики, далекі від безпосереднього життя народу, стали до безпосередньої праці і боротьби, то усі теоретичні розбіжності між ними зникнули б – і була б одна практика та одна теорія. А доки це неможливо, то між ставленням цих справ на [Українських] Землях і за

кордоном будуть частинні розходження. Дуже важливим є те, що ці розходження не збільшувалися, а постійно зменшувалися. Вимогою ОУН на Українських Землях є те, щоб у питаннях ідеологічно-програмних ЗЧ ОУН більше орієнтувалися на розв'язку цих питань на Землях, де є можливість перевірити їхню вартість у безпосередній боротьбі й життєвій практиці»<sup>654</sup>.

У середовищі ЗЧ ОУН, безумовно, читали цей лист В. Кука. Тим не менш, С. Бандера та його оточення сприйняли і продовжували подавати публічно певні зміни в програмових засадах ОУН виключно як марксизм і кон'юнктурне пристосуванство до стандартів Заходу тощо. Ба більше, сам С. Бандера, а в подальшому, як буде видно, і його соратники-наступники С. Ленкавський та Я. Стецько, а також Провід ЗЧ ОУН чи не у кожному офіційному документі, постанові, публічній статті та ін. неодноразово також заявляли і писали про сповідування принципів соціальної справедливості, безкласового суспільства, демократії та народоправ'я тощо...

Зрештою, після доволі гаслових міркувань щодо більшовизму і тітоїзму, С. Бандера у згаданому листі оголосив, що «у площині дієвої політики закордоном ЗП УГВР веде теж цілком протилежну лінію від самостійницької політики ОУН» (!) і що «його політична практика являється безпринципною орієнтацією на США» (!), звинувачуючи Вашингтон у тому, що «американська політика відносно України і інших підсоветських народів виразно взяла курс на піддержку проросійської єдиноділимської концепції й московських імперіялістичних сил, цілком ігноруючи визвольні змагання України за державну незалежність»<sup>655</sup>.

Дивно, адже С. Бандера сам шукав допомоги та підтримки США і навіть заявляв про це публічно через пресу, а звинувачення УГВР у несамостійницькій щодо державності України політики являло собою край крутіства. Більше того, після «викриття» Америки, що «виразно взяла курс на піддержку проросійської єдиноділимської концепції й московських імперіялістичних сил», вже за кілька абзаців С. Бандера буквально стверджував цілком

<sup>654</sup> Камінський А. Від насильної до мирної революції. – Нью-Йорк; – Лондон; – Сідней, 1996. – С. 80–86.

<sup>655</sup> Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали. – С. 323–324.

*Проводівців Камінська.  
Дорогий Стасе!  
З чого зумислав поспіши до Вас  
з Ужасами, з Вашою Високою дум-  
кою і думкою зміл. Країні такої  
Вас скільки Вам згодиться сказати, по-  
звичайності, що Ви в Україні  
і від У. Камінського.  
Від Ужасів і Проводівців Ву  
Проводу з У. О. Н. і Ву. Мале. Від на-  
роду. Від каміт, матеріалів  
і переказів добуваєте думку.  
Слава Україні!  
П. Мале 1950.  
Томішків.*

**Автограф листа С. Бандери до В. Нуня («Лемішан»)**

чомусь уперто не оперував хоч якимось фактажем і чому? Тому, що його закиди не мали жодного підґрунтя і були маніпуляцією. Перші спроби Референтури зовнішніх зв'язків УГВР встановити контакти з США і Великобританією через Югославію та Італію у 1944–1945 рр. були невдалими. Але влітку 1945 р. перші зустрічі представників ЗП УГВР і властей США в Цвікау та Ерфурті вже відбулися завдяки зусиллям С. Камінського через працівника американської розвідки (СІС) С. Сгубіка, що мав українське походження<sup>657</sup>. На початку ж 1950-х зав'язалися вже й перші домовленості й з представниками адміністрації у Вашингтоні (з українського боку перемовинами займалися М. Лебедь, о. І. Гриньох, С. Камінський, М. Прокоп). Йдеться, зокрема, про те, як згадував член Проводів ЗЦ і ЗЧ ОУН (до 1948 р.) і член Проводу ОУН на УЗ, один із співзасновників УГВР М. Прокоп, що на початку 1950-х рр. ЗП УГВР уклало домовлення з діловими колами американського уряду про допомогу українському визвольному рухові під керівництвом УГВР у провадженні зовнішньополітичних акцій. «Зв'язки зі згаданими діловими колами, – наголошував М. Прокоп, – були послідовним продовженням тих заходів, які ОУН і УПА та підготовча комісія для створення УГВР про-

протилежне: «США є ведучою й головною силою цілого західного протибольшевицького бльоку, а по-друге, американська політика на цьому відтинку виявляється досить определеною й активною, знаходиться в значно дальшому розвитковому ступені, ніж політика будь-якої іншої західної держави, які ще не виходять зі стадії досліджування неактивної повздержливості»<sup>656</sup>.

Але ж, яку саме співпрацю з США та їхніми союзниками засуджував С. Бандера й при цьому, а проте

<sup>656</sup> Там само. – С. 324,325.

<sup>657</sup> Камінський А. Від насильної до мирної революції. – С. 25.

вадили ще під час німецької окупації України для того, щоб донести інформації про становище в Україні до відома західних демократій, себто пробитися з ізоляції, в якій нацисти відгороджували Україну і її боротьбу від альянтів»<sup>658</sup>.

С. Бандера ж при цьому у своєму листі якось «забувся» згадати про те, що його керуюча більшість Проводу ЗЧ ОУН й сама одержувала допомогу коштами і у нав'язуванні зв'язків з українським підпіллям від західних демократій, союзних до Сполучених Штатів, зокрема від розвідки Великобританії<sup>659</sup>. І це не вважалося ним безпринципністю та «найгіршим підривом української самостійницької акції за кордоном», хоча саме тоді Форін Оффіс активно працювала з російською шовіністичною формацією «Національно-Трудовий Союз» (НТС), з Суданом та з УРСР в контексті ООН (проти чого виступали ЗЧ ОУН), а в серцевині цієї розвідки діяльність ЗЧ ОУН відфільтровував радянський агент К. Філбі<sup>660</sup> чи у ФРН, де через німецьку Організацію Гелена з ЗЧ ОУН співпрацювали співробітники розвідувальної служби Західної Німеччини Г. Фельве та Г. Клеменс<sup>661</sup>. США ж ніяк не порушували політичну незалежність УГВР, яка стояла у своїй діяльності на принципах, схвалених Великим збором УГВР у липні 1944 р. і серед яких, зокрема, було чітке визначення, що вона твориться на принципі повної незалежності своїх прагнень від впливів сторонніх сил і чинників. І, зрештою, чи не літаками тих же західних демократій (США та Британії), зі згоди С. Бандери, в травні 1951 р. до України були переправлені член-засновник УГВР і член Проводу ОУН В. Охримович (як представник ЗП УГВР) та член Проводу і шеф СБ ЗЧ ОУН М. Матвієнко (як представник ЗЧ ОУН), як і багато інших<sup>662</sup>, які зрештою потрапили до рук радянських спецслужб?

<sup>658</sup> Прокоп М. Передмова // Камінський А. Від насильної до мирної революції. – С. 6.

<sup>659</sup> Там само. – С. 7.

<sup>660</sup> Філби К. Моя тайная война. – М., 1980. – С. 153–155; Камінський С. Край, Еміграція і Міжнародні закуліси. – Манчестер; – Мюнхен; – Нью-Йорк, 1982. – С. 103–130.

<sup>661</sup> Камінський А. Від насильної до мирної революції. – С. 59.

<sup>662</sup> Так, наприклад, у травні 1951 р. парашутами у Синявських лісах біля Любачева приземлилася група з чотирьох осіб, у травні 1952 р. групу також з чотирьох осіб гумовими човнами з підводного чорна було висаджено на березі в районі Стільо, а в травні 1953 р. було здійснено дві висадки аеростатами до Латвії та Естонії з західнонімецьких суден, що були зафрактовані Організацією Гелена й контрольовані англійськими спецслужбами тощо [Камінський А. Від насильної до мирної революції. – С. 65–66].



Зрештою, автор листа знову накидався на ЗП УГВР з вимогою, що воно мусило б розірвати співпрацю з американськими чинниками за першого ж послаблення антирадянського курсу адміністрації США і вести визвольний рух лише українськими націоналістичними закордонними силами. «В цілій шкідливій роботі сучасного ЗП УГВР найбільши лихом є те, – виснував С. Бандера, – що воно виступає як закордонний орган УГВР, як зовнішня репрезентація українського визвольно-революційного руху»<sup>663</sup>. Виникають логічні питання: Чи не себе лише він вважав за єдиного достойного представника українського визвольно-революційного руху? Чи давав собі звіт С. Бандера у справжніх можливостях та дійсних потугах еміграційних українських діячів, зокрема членів ЗЧ ОУН, на теренах США та їхніх союзників у Західній Європі, коли закликав розірвати співпрацю з американськими чинниками? І хіба Провід ОУН на УЗ чи УГВР хоч раз не наголошували, що борються й боротимуться за УССД головно власними силами?

У цьому контексті логіку тактики дій і стратегії політики на зовнішньому фронті Проводів ОУН на Українських Землях і УГВР доступно пояснював П. Федун («П. Полтава»), який писав з цього приводу: «Ставлячи в нашій визвольній революційній боротьбі на власні сили, ми разом з цим усвідомлювали собі той факт, що нам приходить вести нашу боротьбу проти однієї з найсильніших мілітарних держав світу, проти імперії, яка сьогодні панує над 1/6 земної кулі із 200 мільйонами людей у ній. Наш противник – міцний. Питання про союзників у нашій визвольній протибольшевицькій боротьбі стає тому перед нами як одне з важливих питань нашої революційної стратегії»<sup>664</sup>. Нав'язування співпраці з західними державами й спроби отримати від них політичної і матеріальної допомоги для національно-революційної боротьби та інформувати Захід про УПА першою почала 1944 р. Референтура зовнішніх зв'язків /Р 33/ на чолі з генеральним секретарем УГВР для зовнішніх справ М. Лебедем<sup>665</sup>. Ще раніше, у 1942 р. Провід ОУН розпочав перші спроби перемовин з поляками (з представниками підпільної формації «Związek Walki

<sup>663</sup> Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали. – С. 331.

<sup>664</sup> Полтава П. Збірник підпільних писань. – Мюнхен: Український Самостійник, 1959. – С. 193.

<sup>665</sup> Камінський А. Від насильної до мирної революції. – С. 20.

Зброїне)» («Союз збройної боротьби»), які відновилися 1943 р. і завершилися підписанням 10 лютого 1944 р. «Протоколу» між ОУН і ЗВЗ (у порозумінні з Делегатурою Польського екзильного уряду в Лондоні), в якому йшлося, між іншим, і про зацікавленість в існуванні самостійних Української і Польської держав<sup>666</sup>.

І саме звідси веде свій початок не лише спроба налагодження контактів з західними демократіями, але й народжується концепція Антибільшовицького блоку народів (АБН), який широко використовували згодом й опоненти «опозиціонерів», зокрема Я. Стецько як пізніший голова Проводу ЗЧ ОУН. А про необхідність залучення у союзники до українського фронту й інших народів, зокрема й росіян, ще 1943 р. писав цитований вже вище Й. Позичанюк, а за ним і П. Федун, О. Дяків, У. Кужіль та інші. Саме тому О. Дяків («О. Горновий») зауважував, що «відокремлення України звернене не проти російського народу, а виключно проти російсько-більшевицьких імперіалістів, знищення яких є також в інтересах російського народу. Змагаючи до відокремлення України і перебудови СРСР, на незалежні держави всіх народів СРСР, ми рівночасно прагнемо до якнайтіснішої співпраці в політичній, економічній і культурній галузях з російським народом як і з усіма іншими народами»<sup>667</sup>.



Є й інше питання: чому внутрішню дискусію в ЗЧ ОУН не ведено С. Бандерою в руслі ідейно-програмових аспектів в Організації чи бачення моделі майбутньої Української Держави Проводом ЗЧ ОУН, а штучно перекинуто й спрямовано в дискредитацію на надпартійну й загальноукраїнську структуру – УГВР, яку було започатковано з пропозиції Проводу ОУН на Українських Землях, зокрема й Р. Шухевичем? Чи не тому, що ЗП УГВР не підтримувало провідницько-вождистських амбіцій в ОУН С. Бандери (на заваді яким

<sup>666</sup> Український Самостійник. – 1959. – Ч. 25; Бюлетень Президії ЗП УГВР (Нью-Йорк). – 1984. – червень.

<sup>667</sup> Дяків-Горновий О. Ідея і Чин. Повна збірка творів. – Нью-Йорк; – Торонто; – Мюнхен: Товариство колишніх вояків УПА, 1968. – С. 157.

стала т. зв. «опозиція») та не поділяло його ортодоксальних поглядів теорії і практики націоналізму, що залишалися в межах доктринерських засад ОУН 1930-х – початку 1940-х років?

Вочевидь, проблема коренилася й в особистих рисах характеру і вдачі С. Бандери, які набули найбільшого прояву у повоєнні часи, а саме, принаймні, в таких основних його ознаках:

✓ фанатичний патріотизм і здатність до самопожертви, твердість волі і безкомпромісовість на шляху до своєї мети у поєднанні з підсвідомою нездатністю критично сприймати власні помилки й свідомим небажанням відігравати не перші ролі;

✓ недостатність політичної освіти і самоосвіти, що й визначали спосіб мислення й координати його осягнень та обмежень, вкупі з ревносним ставленням у власному оточенні до осіб-інтелектуалів та до критики з боку інших;

✓ майже релігійна ортодоксальність в теоретичному багажі й доктринерська обмеженість ідейного світогляду, що у повоєнні роки практично зробили його заручником ідеологічного ретроградства з ефектом зависання в часоплині світових суспільних та політичних змін;

✓ непомірна амбітність вождистсько-революційного типу з нахилом до глорифікації (міфологізації) власної персони і віри в безпомилковість її ролі в обороні чистоти інтегрального націоналізму від теоретико-ідеологічних трансформацій, зумовлених історичним поступом;

✓ прагнення було не просто стати провідником ОУН, яку С. Бандера на рівні інстинкту вважав (як фактичний «законний» засновник і довічний «беніфіціар» Революційної ОУН) данною йому провидінням, свого роду – спадковою, а саме повернути собі належне, що було лише хвиливе, тимчасове і несправедливо вирване з його рук історичним непорозумінням у шатах світової війни й німецьким ув'язненням; і повернути «своє» він волів усіма можливими засобами, прикриваючись навіть «демократією», вдаючись до очевидного наклепу на колишніх побратимів, через політичні перекручування і підкилимний підступ, але ще й у конфігурації програмово-ідеологічної доктрини II ВЗ 1941 р., яка наділяла його абсолютним пов-

новладдям і непідконтрольністю з боку членства Організації, а не у «спотвореній» демократизмом моделі III НВЗ тощо.

Був у цьому ідейно-політичному протистоянні й інший, суто приватно-суб'єктивістський аспект, який влучно відмітила Д. Ребет, зауважуючи, що «завершення суспільно-демократичного плюралістичного процесу в визвольному русі з його новою ідейною настановою та програмовим змістом становили одночасно й особистий психологічний злам»<sup>668</sup>.

Дорожні карти С. Бандерою пропонувалися прямолінійні й прості: «Перша – повернути “опозицію” й опановане нею ЗП УГВР з того шкідливого шляху на правдиві позиції визвольного руху й самостійницької політики, повернути їх на ту лінію, якою йдуть ЗЧ ОУН. Цебто, повернути “опозицію” назад до Організації і повернути властиве відношення від ЗП УГВР і ЗЧ ОУН. Другий шлях, якщо перший буде неможливий, це повне й остаточне відрізання того гурта людей, який опанував ЗП УГВР, від визвольно-революційного руху, відрізання під кожним оглядом і у всіх точках, так, щоб він не мав найменшої змоги зв'язувати свою роботу з нашим рухом». Відтак вже й не йшлося про визначальне бачення становища з боку Проводу ОУН на Українських Землях й позиції УГВР та командування УПА в Україні, а революційний націоналізм і національно-визвольний рух означено персоналізувався в особі С. Бандери ним самим через контроль на Проводом ЗЧ ОУН і, насправді, вкотре розколювався, а не ставав об'єднавчим чинником для українських антирадянських сил тощо.

Щодо ж до провідництва усією ОУН та усім визвольним рухом, то С. Бандера зізнавався, що відкинув дві пропозиції щодо його розв'язання (1 – «рішати мало б наново спрецизоване становище Організації на У[країнських] З[емлях]»; 2 – він «власним рішенням мав би не втручатись в діяльність і в справі ЗЧ ОУН», аби не розколювати Організацію в еміграції, а натомість Провід ОУН на УЗ не зачіпало би власним рішенням його організаційне становище)<sup>669</sup>. С. Бандера однозначно вважав саме себе провідником не лише усієї ОУН, а й

<sup>668</sup> Ребет Д. До початків УГВР (Спогади, коментарі, рефлексії) // Сучасність (Мюнхен). – 1986. – № 7–8. – С. 185–186.

<sup>669</sup> Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали. – С. 334.

цілого українського руху закордоном (на що, власне, насправді було уповноважене лише ЗП УГВР) й нарікав також у зазначеному листі, що «кожний мій виступ, в будь-якій формі, як речника визвольного руху, був наражений на відкриту протиакцію з їх боку, на дискредитування найгіршими методами й демагогічними аргументами»<sup>670</sup>.

При цьому автор листа достеменно знав (і пише про це у листі), що саме ЗП УГВР формально являло собою орган визвольного-революційного руху і мало змогу покликатися на становище Проводу ОУН на Українських Землях з 1950 р., в якому стверджено було умандатування певних членів «опозиції» в ЗП УГВР<sup>671</sup>. І потім С. Бандера звинувачує Провід ОУН на Українських Землях у відході після смерті Р. Шухевича від постанов II Конференції ЗЧ ОУН, явно маніпулюючи й спотворюючи організаційно-структурні системи координат, підпорядкування і верховенства в ОУН. Він знов називає ЗП УГВР опозиційним і що воно «в шкідливий спосіб обтяжує цілий визвольний-революційний рух»; що постава і робота ЗП УГВР «цілком суперечна з засадами націоналістичного руху в ділянці ідеологічно-програмовій, а в ділянці закордонної політики протилежна самостійницькій лінії Організації»; що «в дальшій перспективі справа “опозиції” несе в собі загрозу внесення такої протинаціоналістичної диверсії у процес визвольної революції в Україні»<sup>672</sup>. Але ж ті члени ОУН з т. зв. «опозиції» (до кого?), що були в членстві ЗП УГВР, й були призначені ще за життя Р. Шухевича. Й С. Бандера, насправді, про це добре знав, як і про те, що ЗП УГВР і сама УГВР ані де-юре, ані де-факто не були підпорядковані ЗЧ ОУН, а стояли над

усією ОУН як загальний політичний представницький орган воюючої України, що був започаткований й установлений в тому числі й зусиллями Р. Шухевича, до обезмовленого трупа якого нібито апелював



<sup>670</sup> Там само. – С. 335.

<sup>671</sup> Там само.

<sup>672</sup> Там само.

С. Бандера й проти рішень якого не протидіяв за його життя й очільництва Проводом ОУН на УЗ та командування УПА.

С. Бандера згадав, що «опозиція» закидала йому «неправне приписування собі посту голови Проводу ОУН, не визнавала його і це своє становище маніфестувала, як в організаційному відношенні, так теж у публічних, політичних виступах»<sup>673</sup>. Він фактично звинуватив Провід ОУН на Українських Землях на чолі з В. Куком у потуранні такій поведінці «опозиції». «Становище Проводу ОУН на УЗ після смерти сл. п. пр. Тура [Р. Шухевича] в справі Бюра і Членів Проводу ОУН суперечне з організаційно-правними актами, з рішенням Народи на УЗ в 1945 р. з участю Бюра і Членів Проводу ОУН, покликаного Ш. НВЗ ОУН під проводом сл. п. Тура [Р. Шухевича], – писав С. Бандера. – Це становище подано закордон в такій формулі, що “опозиція” на неї покликається і твердить, що Провід ОУН на УЗ не вважає мене Головою Проводу ОУН. Тимчасом Провід ОУН на УЗ в тому ж самому документі і в інших матеріялах з тої самої пошти називає мене Головою Проводу ОУН. Знаючи про поставу “опозиції” в цій справі, Провід ОУН на УЗ повинен був так окреслити своє становище, щоб виключити можливість спірати на ньому два цілком протилежні твердження»<sup>674</sup>. С. Бандера не знав, що за кілька місяців Провід ОУН на Українських Землях надішле саме таке своє окреслене ставлення щодо посади голови Проводу ОУН і буде воно не на його користь.

Але чим тоді апелював С. Бандера, пишучи про те, що у деяких листах з України його називали провідником й, відтак, створювала-ся двозначність його становища? Він сам на це й дає відповідь: у 1950 р. з метою досягнення компромісового залагодження цієї сварки, в організаційно-правній ділянці, Провід ОУН на Українських Землях виступив, між інших, з такими своїми пропозиціями і визначеннями: «визнає кількох членів з бувших Проводів ОУН, з 1941 і 1943 рр., далі членами Проводу, незалежно від правно-організаційних змін, які заіснували в міжчасі, і створили новий правний стан»<sup>675</sup>. Чи означало це визнання С. Бандери діючим головою Проводу ОУН?

<sup>673</sup> Там само. – С. 336.

<sup>674</sup> Там само. – С. 336–337.

<sup>675</sup> Там само. – С. 337.

Однозначно – ні. Чи дозволяло це рішення з поваги до його місця і ролі в ОУН називати його (як і деяких інших) провідником і чи мала така пропозиція, згідно організаційно-статутних правил, бути ухвалена Великим збором ОУН? Безумовно – так. Проте й тоді б воно не надавало би йому повноважень голови Проводу ОУН, позаяк таким він мав бути обраний, визнаний і затверджений черговим Великим збором Організації Українських Націоналістів.

Чому я тут так докладно й прискіпливо зупиняюся безпосередньо на питанні чвар і суперечки щодо посадових повноважень та статусів в Проводі ЗЧ ОУН? Тому що, як показало недалеке майбутнє (а нині воно вже – повчальне минуле), саме від його кінцевого розв'язання в еміграції зрештою залежали не лише подальша доля самої Організації, а й черговий розкол українського націоналістичного і національно-визвольного рухів та подальші ідейно-політична платформа, бачення соціально-суспільного ладу й моделі майбутньої Української Держави, а також історичні шлях і доля самої ОУН. Зрештою, про це писав у вищевказаному листі й сам С. Бандера: «Іде про ідейно-програмовий зміст української революції, про її напрямки та про генеральну лінію нашої самостійницької політики, і перед Організацією стоїть “або-або”»<sup>676</sup>.

Тоді ж С. Бандера закликав до мобілізації ЗЧ ОУН, очищення її лав від великої кількості «паперових» членів й залишення активних і «жертвених» та висловив побажання, аби його лист, про який йшлося вище, «причинився до того, щоби в нас усіх, в усіх членів та в усіх клітинах ЗЧ ОУН, обновились і правила всіма нашими ділами чітка свідомість, – хто ми й пощо ми, як частина ОУН, тут існуємо. [...] Готуйтесь і беріться за великі діла, бо великий час не за горами!».

Як видно з усього листа, а надто – з його прикінцевих сторінок, С. Бандера змінив тактику політичного опанування Проводом Організації:

- він сприйняв неможливість отримання згоди на своє провідництво від Проводу ОУН в Україні;
- він зрозумів, що серед діючих на українських землях повстанців ОУН-УПА та теоретиків ОУН й справді відбулися зміни в ідейно-

<sup>676</sup> Там само. – С. 339.

політичній концепції націоналізму, які вже усталено відрізнялися від сповідуваних ним програмно-ідеологічних догматів 1930-х – початку 1940-х рр.;

- що серед націоналістів в Україні також зазнало істотних змін й бачення моделі майбутньої Української Держави та усвідомлення настання нових часів і нової історичної дійсності, які не відчув чи з якими ще не зміг і хтів змиритися він сам;
- він вирішив, без будь-якої згоди чи рішення від Проводу ОУН на Українських Землях, очолити Закордонні частини ОУН і таким чином визволитися з-під загальноорганізаційних обмежень та денонсувати таким чином «ревізійністські» зміни до програмово-ідеологічних засад ОУН, здійснених III Великим (надзвичайним) збором, й фактично перетворити ЗЧ ОУН під своїм проводом і за допомоги своїх ортодоксальних соратників на окрему самоврядну Організацію.

Чи вказує вищевказане на нещирість С. Бандери у глибокому переконні у вірності своїх дій та міркувань? Абсолютно – ні. І чи мав він на них моральне й особисте право? Достеменно – так. Як з раціонального розрахунку на визначену для себе політичну ролью й задоволення власних провідницьких амбіцій, так і з огляду на ірраціональні вроджені риси та викарбовані роками революційного підпілля якості своєї неоднозначної натури. Він, безумовно, вірив, що здійснює свій чин і покладає життя на благо, в його розумінні, Українського народу, Батьківщини та ОУН (позитивні ж або негативні оцінки тих чи інших його рішень і тверджень, як і щодо будь-якої історичної особистості, є закономірним суб'єктивним судженням інших і бажано, аби вони були зваженими).

У червні 1953 р. Закордонні частини ОУН провели у Лондоні свою *IV Конференцію*, на якій С. Бандеру було обрано головою Проводу ЗЧ ОУН<sup>677</sup>. Чи могло бути по іншому? Аж ніяк й, перш за все, через базову систему участі і проведення конференцій ЗЧ ОУН. Усі її учасники були залежні від волі керівника, позаяк у Конференції ЗЧ ОУН мали право брати участь: члени Проводу, Головної Ради, провідники і члени теренових проводів, відповідальні керівники референтур і персонально запрошені Проводом члени Організації,

<sup>677</sup> *Мірчук П.* Сучасне політичне життя на еміграції. – С. 177.



тобто – люди, що призначалися і були креатурою голови Проводу ЗЧ ОУН та його більшості й кільканадцять «опозиціонерів» не визначали і не могли впливати на лінію Конференції.

Тож учасники зборів своєю більшістю відхилили пропозиції щодо внутрішньої реорганізації ЗЧ та вироблений «опозицією» проєкт нового Статуту ЗЧ ОУН і підтвердили ухвалу своєї III Конференції щодо того, що кожне рішення Проводу ОУН на УЗ є остаточним і усіх зобов'язуючим. Між іншим, зокрема, зазначалося, що: «Виконуючи постанови III-ої Конференції ЗЧ ОУН, Провід ЗЧ ОУН передав справу конфлікту з т. зв. опозицією і ЗП УГВР до зобов'язуючого обидві сторони вирішення Проводу ОУН на Українських Землях. Конференція стверджує, що ЗЧ ОУН досі не одержали рішення Проводу ОУН на Українських Землях в цій справі»<sup>678</sup>.

Щодо моделі та напрямку українського державотворення було постановлено, зокрема, що «необхідно скріпити наукову розробку і пропаганду сучасної боротьби та проєкції майбутнього після її завершення»<sup>679</sup>. ЗЧ ОУН ще раз засвідчили, що стоять на позиціях свободи слова, сумління, політичних зборів партій та організацій і противляться монопартійним тенденціям і претензіям т. зв. центрів і репрезентацій в українській політиці, а також, що ЗЧ ОУН не ставлять собі за мету опанувати усім громадсько-політичним життям українства в еміграції, проте мали рішучий намір «впливати на нього своїм ідейним змістом»<sup>680</sup>. Поміж іншого, учасники Конференції також ухвалили створити окрему референтуру планування роботи ОУН в перехідний період боротьби та в період відбудови держави і підготовки відповідних кадрів<sup>681</sup>.

Пізніше, восени 1954 р. в інтерв'ю журналістові німецької радіостанції в Кельні Гоппе С. Бандера підтвердить вищевказувані програмові засади і принципи від 1943 р. з доповненнями від 1950 р., сказавши, що метою ОУН є «відновлення Самостійної Української Держави в національних етнографічних кордонах з демократичною системою урядування, яка гарантувала б всім громадянам України

<sup>678</sup> ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. – С. 306–307.

<sup>679</sup> Четверта Конференція ЗЧ ОУН. – Б. м., 1953. – С. 12.

<sup>680</sup> Там само. – С. 16, 18

<sup>681</sup> Там само. – С. 31.

демократичні свободи в усіх ділянках життя, а головню в ділянці духового, культурного, політичного і соціального буття»<sup>682</sup>.

Тим часом влітку 1953 р. до ЗП УГВР доставили листа від голови Проводу ОУН на Українських Землях В. Кука («Ю. Леміша») <sup>683</sup>, в якому, зокрема, зазначалося:

«Провід Організації Українських Націоналістів на Українських Землях стверджує, що Бийлихо (Степан Бандера) відійшов від постанов III Надзвичайного Великого Збору ОУН; він ні формально, ні фактично не є Провідником ОУН.

Провід сподівається, що Бийлихо (Степан Бандера) в ім'я цілості ОУН припинить розкольніцькі акції і закличе до порядку Мирона [Матвієнка].

Провід Організації Українських Націоналістів на Українських Землях уповноважує Лева Ребета, Зиновія Матлу та Бийлиха тимчасово перебрати керівництво Закордонних Частин ОУН і реорганізувати їх згідно з позиціями Проводу ОУН в Україні»<sup>684</sup>.

У листопаді–грудні 1953 р. з України через ЗП УГВР ширшим керманичам ЗЧ ОУН було передано рішення щодо створення Комісії уповноважених, що мала би тимчасово перебрати керівництво ЗЧ ОУН і реорганізувати їхню діяльність відповідно до вказівок Проводу ОУН на Українських Землях. До її складу за пропозицією

<sup>682</sup> Інтерв'ю німецької радіостанції в Кельні зі Степаном Бандерою // Шлях Перемоги. – 1954. – Ч. 43, 44; Інтерв'ю німецької радіовисильні зі Степаном Бандерою з 1954 р. // Гомін України (Торонто). – 1955. – Ч. 1–2 (294–295). – 7 січня.

<sup>683</sup> Слід зауважити, що на старості років у травні 1991 р. В. Кук заявив, що він не підписував того листа, а його надсилання – справа рук КДБ. Проте існує думка, що у той час (у 1990-х) на нього тиснув суспільний ванжаж глорифікації особи С. Бандери в Україні та комплекс провини за аж надто активну співпрацю з радянським режимом після арешту та за свій «Відкритий Лист до Ярослава Стецька, Миколи Лебеда, Степана Ленкавського, Дарія Ребет, Івана Гриньоха та до всіх українців, що живуть за кордоном!» від 1960 р. у якому В. Кук зрікався й засуджував ОУН та УПА, визнавав СРСР й закликав до цього своїх колишніх соратників. Водночас А. Камінський (голова Екзекутиви ЗЧ ОУН – ОУН за кордоном 1954–1958 рр., а згодом – голова ОУН(з) від червня 1991 р. і голова Політичної Ради Середовища УГВР від квітня 1995 р.) стверджував, що у 1953 р. перевірку листа В. Кука було здійснено обома сторонами суперечки в лавах ЗЧ ОУН, в тому числі й С. Бандерою. Лист-радіодепешу усіма сторонами визнано справжнім. Були звірені тотожні радіодепеші з технічно-оперативного погляду, а «виришальним був зміст документів, який був лише екстраполяцією і логічним завершенням тих стверджень, поглядів, настанов і сугестій, що їх находимо в Листі В. Кука з липня 1950 р.» [Камінський А. Від насильної до мирної революції. – С. 92].

<sup>684</sup> Рішення Проводу ОУН на Українських Землях в справі Степана Бандери // Український Самостійник. – 1954. – № 10. – 7 березня. – С. 1; Ребет Л. Рішення Проводу ОУН з 1953 р. і переговори трьох уповноважених // Документи і проблеми. Бюлетень Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. – 1954. – Р. I. – Ч. I. – травень. – С. 1.

Проводу ОУН на УЗ увійшли: С. Бандера, Л. Ребет і З. Матла.

З трьох кандидатів до Колегії уповноважених, двоє (С. Бандера і Л. Ребет) мешкали у Мюнхені в Західній Німеччині, З. Матла жив у Філадельфії в США, тож лише за кілька тижнів, коли останній зміг прибути до Баварії, розпочалися безпосередні спілкування цієї трійці. Перш за все, було з'ясовано автентичність документів з України, після чого С. Бандера погодився приступити до виконання волі Проводу ОУН на УЗ. Перемовини тривали цілі листопад і грудень з частими кризами, але все ж таки, в кінцевому підсумкові, було знайдено спільну платформу.



Цікаво, що рішення С. Бандери про погодження на таку розв'язку схвально сприйняло усе його найближче оточення, зокрема С. Ленкавський (який, щоправда, пізніше змінив свою думку), Б. Підгайний, Б. Кордюк та інші, за винятком одного Я. Стецька... У розмові з С. Камінським у 1992 р., до речі, В. Кук погоджувався, що таке поєднання і новий уклад у визвольному політикумі не був корисним для Москви і став навіть певним ризиком для неї, «але завважив, що КГБ, мабуть, точно знав, що до такого з'єднання не дійде, тобто мусів мати докладні відповідні дані про ситуації і персональні відносини довкола Бандери і врахував їх у своєму плані»<sup>685</sup>. В. Кук, однак, ніяк не міг пригадати, хто був «автором» проекту самої Комісії уповноважених, «тобто чи його привіз В. Охримович із закордону, чи була це “місцева” ініціатива. Він лише потвердив, – згадує А. Камінський, – що щодо повноважень для ЗП УГВР і Генерального Секреаря УГВР для зовнішніх справ М. Лебеда – в Проводі ОУН в Україні всі були однозгідні, щоб їх поновити у такому обсязі, в якому вони їм були надані ще в 1944 р.»<sup>686</sup>. Що ж до ЗЧ ОУН та “опозиції”, то це питання В. Кук іще планував додатково розглянути й узгодити зі своїм заступником Р. Кравчуком, проте до того так і не дійшло, позаяк Р. Кравчук («Петро», «Максим») загинув 21 грудня 1951 р. у

<sup>685</sup> Камінський А. Від насильної до мирної революції. – С. 98.

<sup>686</sup> Там само.

бою з каральним підрозділом МДБ.

У цей час Політичною Радою було запропоновано також проєкт демократизації організаційного Статуту за такою системою, в осередку уваги якої мала б стати Організація як цілість, тобто кожний її член зокрема, а не режимний апарат і не інтерес однієї чи кількох керівних осіб, а саме:

«1. Всі організаційні клітини, а зглядно їх керівництво побудувати на засадах виборності, а не номінації і покликання;

2. Найвищий орган ЗЧ ОУН, яким є Конференція Закордонних Частин ОУН, мусить складатися з виборних делегатів від усього членства, а не з представників режимового апарату;

3. Членство поодиноких країн повинно дістати право свobodно вирішувати в місцевих справах. Для цього треба створити Теренові Ради, як дорадчий орган для Теренових Екзекутив.

4. Теренові Екзекутиви мають бути вибрані на Теренових Конференціях, а не номіновані Проводом ЗЧ.

5. З Теренових Конференцій створити форум для вияву політичної думки членства, щоб не заганяти її в “підпілля” і в “нелегальні опозиції”.

6. Провід Закордонних Частин мусить бути вибраний на конференції ЗЧ, а не номінований однією особою. Кількість його особового складу має бути точно визначена статутом.

7. Діяльність всіх керівних органів має бути контрольована організаційними властями, цілком незалежними від Проводу ЗЧ.

8. Про законність в ЗЧ має дбати незалежний Суд.

9. Затримуючи засаду зберігання організаційних таємниць, скінчити з фальшивою конспірацією в вільних умовах західного світу і обмежувати її лише до тих організаційних клітин, які ведуть безпосередню боротьбу з ворогом.

Зокрема залишити практику сходин тільки в звенах, а застосовувати методу широкого обговорювання проблем у більшому гурті людей, найкраще – всіх членів даної місцевини»<sup>687</sup>.

Разом з тим, проєкт демократизаційних реформ в системі ЗЧ не мав би від’ємно відбитися на дисципліні в її лавах і перетвори-

<sup>687</sup> Кричевський Р. ОУН в Україні, ОУНз і ЗЧ ОУН. Причинок до історії українського націоналістичного руху. – С. 48.

тися на псевдоорганізованість в еміграції. Передбачалося, що в новій системі буде тверда дисципліна і послух, але не наказним, дуже часто некваліфікованим провідникам, а керівникам виборним довір'ям більшості. «Завданнями нової системи є також викорененими з організаційної практики протекціонізм, підлабузництво і догоджування певним особам на те, щоб залишитися в апараті, – пояснював «опозиціонер» Р. Ільницький. – На те місце впроваджується принцип творчої конкуренції здібностей і характерів. Природним вислідом такої засади буде те, що на чолі організаційних клітин і всієї організації будуть стояти не ті люди, які того собі бажають, які прагнуть влади, а ті, які мають до того найбільше кваліфікацій і яких бажає собі загал»<sup>688</sup>.

У підсумку 28 грудня 1953 р. було підписано «План і деякі уточнення до діяльності тимчасового керівництва ЗЧ ОУН». Щодо теоретико-ідеологічних та суспільно-державних аспектів, через які довгі роки відбувалися зіткнення в лавах Проводу ЗЧ ОУН, то в ідейно-програмовій частині документа (пп. 21–26) з цього приводу визначалося:



«21. Визнаємо за обов'язуючі в цілій ОУН Постанови III Великого Збору ОУН враз з уточненнями й доповненнями з 1950 року.

22. ОУН стоїть на протимарксистських позиціях.

Наше розуміння поняття “безкласового суспільства” не покривається з інтерпретацією марксистського соціалізму.

23. Український націоналізм є національно-визвольний, всенародний, демократичний, протитоталітарний рух.

24. У закордонній діяльності, на зовнішньому й внутрішньому відтинках, протиставляємося тенденціям спільного фронту з російськими імперіялістами.

25. Явище комунізму і націонал-комунізму трактуємо як погубну для української визвольної справи політичну й ідеологічну

<sup>688</sup> Ільницький Р. Закордонні Частини ОУН на нових шляхах // Документи і Проблеми. – 1954. – Ч. 1.

орієнтацію. Червона Москва використовує марксизм, комунізм й націонал-комунізм для російської імперіялістичної експансії.

Білі російські імперіялісти використовувать прояви націонал-комунізму серед поневолених народів, які на ділі являються інфільтрацією російського комунізму-імперіялізму як доказ, що комунізм не є явищем чисто російським.

Тимчасом – боротьба проти комунізму у всіх його формах – є по суті боротьбою із сучасним російським імперіялізмом.

26. Уважаємо, що участь групи УРДП – “Вперед” у системі ЗП УГВР не вмісна, але не виключаємо участі цієї групи у дальшому розвитку і при участі у ЗП УГВР ширшого вахляря політичних середовищ. Ми є рішуче проти участі у формації визвольного руху тих політичних груп, які стоять на плятформі комунізму й націонал-комунізму»<sup>689</sup>.

Здавалося б, усі сторони порозумілися й дійшли єдиного знаменника, а С. Бандера особисто й офіційно визнав і прийняв демократичні зміни в програмово-ідеологічних засадах ЗЧ ОУН відповідно до рішень Проводу ОУН на УЗ. Однак вже 1 січня 1954 р. С. Бандера заявив Колегії уповноважених: «Провід ЗЧ ОУН, якщо має передати тимчасове керівництво ЗЧ ОУН Колегії Трьох, мусить знати її становище у засадничих справах щодо устрою, правопорядку, структури й політики ЗЧ ОУН, так як це зобов'язують постанови конференцій ЗЧ ОУН. Ці уповноваження, в практичному здійсненні, мають іти в напрямі ствердження й скріплення правопорядку, сили, дієвості й самостійницької політичної акції ЗЧ ОУН, а не їх заперечення чи підривання»<sup>690</sup>. Тобто свій підпис він вважав формальністю, а на ділі не визнавав підпорядкування ЗЧ ОУН Колегії уповноважених і Проводу ОУН на УЗ. «Від самого початку і досі я заступав становище, що для того, щоб Трійка могла перебрати керівництво ЗЧ ОУН, вона мусить дістати, крім уповноваження від Проводу ОУН на Рідних Землях – також уповноваження від ЗЧ ОУН. Незаконною є інтерпре-

<sup>689</sup> Плян і деякі уточнення до діяльності тимчасового керівництва ЗЧ ОУН // Український Самостійник. – 1954. – № 10. – 7 березня. – С. 3–4; *Кричевський Р.* ОУН в Україні, ОУНз і ЗЧ ОУН. Причинок до історії українського націоналістичного руху. – С. 96–99; *Камінський А.* Від насильної до мирної революції. – С. 97.

<sup>690</sup> *Кричевський Р.* ОУН в Україні, ОУНз і ЗЧ ОУН. Причинок до історії українського націоналістичного руху. – С. 101–102.

тація, що вона може перебрати це керівництво без згоди ЗЧ ОУН, на основі самого уповноваження з Краю, – заявляв С. Бандера. – Колегія без уповноваження і згоди від ЗЧ ОУН не може ані правно, ані фактично перебрати керівництва ЗЧ ОУН. Для цього є потрібне, крім уповноваження від Проводу ОУН на Рідних Землях також і уповноваження від ЗЧ ОУН»<sup>691</sup>. Вже 2 січня 1954 р. він листом повідомив своїх однодумців в Проводі ЗЧ ОУН, що зрікається своєї згоди.

1 лютого на зібранні 47 провідних осіб ОУН в еміграції, Л. Ребет і З. Матла повідомили про складнощі, що постали для втілення в життя підписаного трійкою уповноважених «Плану і деяких уточнень». Після цього присутні одноставно звернулися до С. Бандери з закликом не утруднювати здійснення ним самим підписаного «Плану», а також схвалили Постанову зборів у такій редакції:

«Учасники українського визвольного підпілля: Вояки Української Повстанчої Армії і члени Організації Українських Націоналістів, зібрані на інформативних зборах, скликаних Уповноваженими Проводу ОУН, які відбулися 1 лютого 1954 р. у Мюнхені, схвалили наступні резолюції:

1) Учасники зборів пересилають палкий привіт:

Президії, Генеральному Секретаріатові і всім членам Української Головної Визвольної Ради на рідних землях;

Головному Командуванню Української Повстанчої Армії, Головному Командирові полк. Василеві Ковалеві і всім воякам УПА;

Проводові Організації Українських Націоналістів та його Голові Юрієві Лемішові і всім членам ОУН на Українських Землях.

2) Учасники зборів беззастережно визнають політичний і організаційно-устроєвий примат визвольно-революційного керівництва і визвольних організацій на рідних землях, тобто УГВР, УПА, ОУН.

3) Учасники зборів закликають:

а) вояків УПА за кордоном негайно виконати доручення Президії і Генерального Секретаріату УГВР,

б) членів ОУН за кордоном через Уповноважених Проводу ОУН підпорядкуватися Проводові (на Українських Землях) і негайно виконати доручення Проводу.

<sup>691</sup> Там само. – С. 102–103.

4) Зібрані на нараді члени ЗЧ ОУН, вояки УПА і члени ОУН звертаються з проханням до Уповноважених Проводу ОУН в Україні Лева Ребета, Зиновія Матли і Степана Бандери скликати 10 лютого 1954 р. поновне зібрання і поінформувати про остаточне уконституювання Колегії уповноважених і приступлення її до дії.

Приявних на зборах – 47 (сорок сім) осіб. Постанови схвалені в деяких пунктах одногolosно, в інших – дві особи стрималися»<sup>692</sup>.

За Президію зборів постанову підписали Б. Кордюк, І. Бутковський та Л. Рихтицький.

Наступного дня, 3 лютого 1954 р. на засіданні Колегії Уповноважених С. Бандера відмовився від виконання засад досягнутої угоди і навіть висунув вимогу збільшення повноважень Проводу ЗЧ ОУН у взаєминах з Колегією. Він, зокрема, вимагав зведення повноважень Колегії до технічних справ, а її рішення аби потребували ухвали не лише Проводу ОУН на УЗ, а й додатково ще Проводу ЗЧ ОУН та надання йому права відкликання уповноваження для Колегії (тобто – її делегітимізації). Тоді ж на його вимогу до протоколу засідання, між іншим, було вписано таке: «Обвинувачення мене і ЗЧ ОУН – без огляду на те хто їх ставить – є неправдиві і безпідставні. Їх відкинула 4-та Конференція ЗЧ ОУН і їх відкидаю категорично я. На такій базі (твердження про мій і ЗЧ ОУН відхід від постанов Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН, про (мої) розкольницькі акції і про зміну позицій ЗЧ ОУН та її політики й діяльності в дусі “Сучасної України” і ЗП УГВР) – на чому виразно настоює Ребет – не може бути погодження ані моєї участі в Трійці. Це стояло ясно від початку»<sup>693</sup>. С. Бандера звинувачував у заплямуванні його репутації перед Проводом ОУН на УЗ інтригами особистих супротивників й інспірацією В. Охримовича, а також домагався від Л. Ребета і З. Матли, аби Колегія уповноважених «шанувала існуючий устрій і структуру ЗЧ ОУН, та ідеологічно-політичні постанови Конференцій ЗЧ ОУН»<sup>694</sup>, тобто фактично відмовлявся привести їх до узгодження з відповідними постановами Проводу ОУН на Українських Землях.

<sup>692</sup> Український Самостійник. – 1954. – № 10. – 7 березня. – С. 3.

<sup>693</sup> Кричевський Р. ОУН в Україні, ОУНз і ЗЧ ОУН. Причинок до історії українського націоналістичного руху. – С. 100.

<sup>694</sup> Там само. – С. 101.



Згодом С. Бандера пояснив свої остерігання тим, що «за пляном Ребета і Матли найперше “Трійка” мала дістати диктаторську і безконтрольну владу в ЗЧ ОУН, а вони двоє мали б нею покористуватись, діючи вдвійку однозгідно проти третього. Це мало б дати їм формальну змогу так зреорганізувати цілість ЗЧ ОУН, щоб на ділі змінити ідеологічну й політичну лінію ЗЧ ОУН, накинувши їм механічною диктатурою лінію групи ЗП [УГВР]»<sup>695</sup>. По цьому, члени Проводу ЗЧ ОУН д-р Б. Кордюк та інж. Б. Підгайний, які не підтримали



Степан Бандера

демарш С. Бандери, були «вчищені» з лав ЗЧ ОУН першими, а в подальшому розпочався черговий практичний розкол Організації. Перемовини ж з С. Бандерою не дали більш жодних результатів і 9 лютого 1954 р. Л. Ребет і З. Матла повідомили членів ОУН закордоном про розв'язання Проводу ЗЧ ОУН.

12 лютого того ж року Л. Ребет і З. Матла від імені Колегії уповноважених Проводу ОУН опублікували Комюніке, в якому повідомили, що Колегія в їхньому складі вступила в дію, а «Степан Бандера згаданому рішення Проводу ОУН не підпорядкувався і до Колегії Уповноважених не увійшов»<sup>696</sup>. Того ж дня вони підписали листа до С. Бандери, в якому повідомили його, що «з уваги на те, що Провід ЗЧ ОУН під Вашим головуванням почав дію, незгідну з рішенням Проводу ОУН в Україні від літа 1953 р. та незгідну з підписаним трьома уповноваженими документом від 28 грудня 1953 р. і почав без порозуміння з уповноваженими Л. Ребетом і З. Матлою реорганізовувати Провід ЗЧ ОУН», вони увійшли з 8 лютого 1954 р. до складу Колегії Уповноважених й «у згаданому складі є тепер най-

<sup>695</sup> *Бандера С.* Чому не дійшло до поєднуючої дії «Трійки» // Гомін України. – 1954. – Р. VII. – Ч. 13. – 27 березня. – С. 1; *Бандера С.* Чому не дійшло до поєднуючої дії «Трійки» // Шлях перемоги. – 1954. – Р. I. – Ч. 4. – 21 березня. – С. 1; *Бандера С.* Чому не дійшло до поєднуючої дії «Трійки» // Перспективи Української Революції. – Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів, 1978. – С. 319.

<sup>696</sup> Комюніке Колегії Уповноважених Проводу ОУН // Український Самостійник. – 1954. – № 10. – 7 березня. – С. 3.

вищим керівництвом для всіх членів ОУН за кордонами України»<sup>697</sup>.

Уповноважені вдруге, як це вже було зроблено раніше 1 лютого, безрезультатно звернулися до С. Бандери приступити до виконання рішення Проводу ОУН на Українських Землях і підписаного ним 28 грудня 1953 р. документу – без будь-яких додаткових передумов від Проводу ЗЧ ОУН і від нього особисто. Також 12 лютого 1954 р. Колегія уповноважених звернулася до Проводу ЗЧ ОУН з листом на руки С. Бандері, у якому заявила, що «з уваги на те, що дотеперішній Провід ЗЧ ОУН – всупереч ствердженню IV Конференції ЗЧ ОУН (від червня 1953 р.), що голова Проводу всієї ОУН знаходиться на Рідних Землях і всупереч постанові цієї Конференції (пункт 47), яка зобов'язала Провід ЗЧ ОУН прийняти рішення Проводу ОУН в Україні в справі конфлікту – не підпорядкувався Проводові ОУН в Україні, Колегія Уповноважених розв'язує з днем 12 лютого 1954 р. дотеперішній Провід ЗЧ ОУН. Із членів ОУН на еміграції знято обов'язок виконувати накази і доручення від імени дотеперішнього Проводу ЗЧ ОУН.

Відповідно до рішення Проводу в Україні і згідно з прийнятим та 28 грудня 1953 р. підписаним Л. Ребетом, З. Матлою і С. Бандерою пляном діяльності – легальними органами ЗЧ ОУН є Колегія Уповноважених і покликані нею Політична Рада та Екзекутива ЗЧ ОУН»<sup>698</sup>. Того ж дня з'явилася «Заява членів ОУН, що перебувають на чужині» з визнанням рішення Проводу ОУН на УЗ і Колегії уповноважених, яку підписали: В. Борис, І. Бутковський, М. Галів, о. І. Гриньох, Р. Ільницький, А. Камінський, В. Керод, І. Козак, В. Козак, Б. Кордюк, П. Кізко, З. Марцюк, М. Мартинець, І. Мелінішин, Г. Наняк, Л. Ортинський, Б. Підгайний, П. Поліщук, С. Процик, Д. Ребет, Л. Рихтицький, В. Стахів, Л. Татух, Я. Федик, Е. Штендера, Ф. Юревич<sup>699</sup>.

<sup>697</sup> Ребет Л., Матла З. Лист до Степана Бандери // Український Самостійник. – 1954. – № 10. – 7 березня. – С. 3.

<sup>698</sup> Ребет Л., Матла З. Лист до Проводу ЗЧ ОУН // Український Самостійник. – 1954. – № 10. – 7 березня. – С. 3; Як робиться розкол, шукаючи погодження // Шлях перемоги. – 1954. – Ч. 1. – 28 лютого. – С. 1, 6.

<sup>699</sup> Заява членів ОУН, що перебувають на чужині // Український Самостійник. – 1954. – № 10. – 7 березня. – С. 4.

До складу Політичної Ради ЗЧ ОУН Колегією уповноважених 20 лютого 1954 р. було призначено Б. Кордюка (голова), І. Козак, Д. Ребет, о. І. Гриньоха, І. Бутковського, Р. Ільницького, А. Камінського, З. Марцюка, Б. Підгайного, М. Ріпецького та В. Стахіва<sup>700</sup>, які й ухвалили проєкт нового Статуту ЗЧ ОУН. «Це вперше в 9-річній історії Закордонних Частин впроваджується в їх внутрішню систему повну демократизацію на всіх щаблях організаційної побудови, – відмічав з цього приводу Р. Ільницький. – Це вперше повністю застосовано ухвалу III Надзвичайного Великого Збору ОУН з 1943 р. про демократизацію нашої Організації»<sup>701</sup>.

Зі свого боку С. Бандера та його прихильники, звісно ж, відкинули такі рішення й 24 лютого Головна Рада ЗЧ ОУН заявила, що ЗЧ ОУН є складовою частиною ОУН і мають ті самі обов'язки і права, що й уся ОУН, як цілість, та в своїй діяльності керуються тими устроєво-правними нормами, які ухвалила Конференція ЗЧ ОУН і визнав Провід ОУН на Українських Землях як найвищі керівні органи ОУН. Виходячи з вищезазначеного, Головна Рада закликала всіх членів ЗЧ ОУН «зберігати надалі тверду моральну поставу й організаційний порядок, довіряючи своєму Проводу в усіх його потягненнях для забезпечення єдності й цілості Організації на базі ідейно-політичних позицій українського націоналістичного революційно-визвольного руху»<sup>702</sup>.

Та ж частина ЗЧ ОУН, що підтримала Л. Ребета та З. Матлу створила нові керівні органи Організації. Відтак розкол в ЗЧ ОУН став докраною дійсністю (де-факто), а де-юре він оформився 25 грудня 1956 р., коли т. зв. «двійкарі» провели Конференцію зреформованих ЗЧ ОУН, яка легітимізувала нову організацію – *ОУН за*

<sup>700</sup> Кордюк Б. Політична Рада і її ближчі завдання // Документи і проблеми. Бюлетень Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів (Мюнхен). – 1954. – Р. І. – Ч. 1. – травень. – С. 5.

<sup>701</sup> Ільницький Р. Закордонні Частини ОУН на нових шляхах (з приводу ухвалення проєкту нового Статуту ЗЧ ОУН) // Документи і проблеми. Бюлетень Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів (Мюнхен). – 1954. – Р. І. – Ч. 1. – травень. – С. 11.

<sup>702</sup> Звернення Головної Ради Закордонних частин ОУН до всіх членів ОУН в Закордонних Частинах // Шлях перемоги. – 1954. – Ч. 3. – 14 березня. – С. 1.

кордоном (ОУН-з)<sup>703</sup>.

Ще у 1950 р. наступник Р. Шухевича В. Кук застерігав й попереджав: «Сам факт, що в ЗЧОУН наступив розкол, це для цілого визвольного руху, в тому числі і на [Українських] Землях, просто трагічне! Ми вповні свідомі всіх далекойдучих наслідків цього факту, коли б розкол у якийсь момент поширився і на ОУН на Землях. Факт розколу прийняли ми як дуже болючий удар по всій нашій дотеперішній боротьбі. Це прямо руйнування того всього національного капіталу, який ми здобули ціною крові і колосальних жертв цілого народу. Удар цей – тим болючіший, що одержуємо його не від ворога, а від наших таки друзів»<sup>704</sup>.

Значну роль у протистоянні з «опозицією» та з демократично-націоналістичною спадщиною Р. Шухевича та нового Проводу ОУН на Українських Землях на боці ортодоксалів-націоналістів навколо С. Бандери в ЗЧ ОУН відіграли давні й досвідченні його соратники й однодумці – М. Климишин, Я. Стецько, С. Ленкавський та інші. «Ленкавський став коло Степана Бандери і допоміг йому відстояти правильні позиції націоналізму, які було ухвалено ще на Першому Конгресі ОУН і поглиблено на Другому Великому Зборі в квітні 1941 року у Кракові, – згадував М. Климишин. – Як учасник обох цих пам'ятних подій, Степан Ленкавський був у тому конфлікті дуже важливою особою, що допомогла вберегти Організацію від безцільного блукання по ідейних манівцях»<sup>705</sup>. Полегшили, безумовно, поступ їм у цій справі й більша ізольованість провідництва ОУН в Україні, істотне руйнування її мережі в УРСР через бойові дії та карально-репресивні заходи й, відповідно, послаблення завдяки цьо-

<sup>703</sup> Першим головою Проводу ОУН(з) став Лев Ребет (згодом – Роман Ільницький, а потім – Богдан Кордюк). Програма ОУН(з) була тісно пов'язана з постановами III Великого (надзвичайного) збору ОУН 1943 р. Від 1967 р. ОУН(з) увійшла до УНРади. Друкованим органом став часопис «Український самостійник». ОУН(з) відмовилася від використання червоно-чорного прапора як організаційного. Однак усіма відламими ОУН(з) було визнано за організаційний гімн «Зродились ми великої години» («Марш Українських Націоналістів») на слова О. Бабія, а також «Декалог» С. Ленкавського, «Прикмети характеру українського націоналіста» Д. Мирона («Орлика») та «44 правила життя українського націоналіста» З. Коссака. ОУН(з) разом з незалежними членами та Об'єднанням бувших вояків УПА згуртувалися довкола Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Від 1961 р. видавали суспільно-політичного та літературно-мистецького напрямку часопис «Сучасність» (у 1991 р. редакцію часопису було перенесено до Києва).

<sup>704</sup> Камінський А. Від насильної до мирної революції. – С. 86–87.

<sup>705</sup> Климишин М. В поході до волі. Спомини. – Т. II. – Торонто, 1998. – С. 351.

му впливів на еміграційних членів, а найбільше – загибель Р. Шухевича, М. Арсенича, О. Луцького, Я. Старуха, О. Гасина, О. Дяківа, Р. Кравчука, П. Федуна, М. Дяченка, М. Салати, М. Дужого й, звісно ж, арешти В. Кука і В. Охримовича (арештований й невдовзі страчений) та інших провідних діячів ОУН-УПА в Україні.

У 1955 р. під провідництвом С. Бандери відбулася *V Конференція ЗЧ ОУН*, на якій було обрано «Трійку» (С. Бандера, С. Ленкавський, Я. Стецько), що мала завданням покликати Провід ЗЧ ОУН та кермувати ним<sup>706</sup>. Конференція вкотре зазначить, що Організація змагається за ідеал християнської України, визнає і захищає християнський світогляд, але разом з цим вважає вибір віри кожної людини справою її сумління. Зауважувалося також, що у зв'язку з тим, що у постановах III Великого (надзвичайного) збору від 1943 р. так і не було прийнято концепції соціального устрою, окреслюваного терміном «безкласове суспільство», то й, відтак, вчергове заключалося на потребі оновлення, уточнення та доповнення існуючих на той час програмових засад та моделі Української Держави на новому Великому зборі ОУН, позаяк такі вимоги ставлять «розвиток життя і новий досвід». ЗЧ ОУН ще раз наголосили, що виступають за цілковите знищення колгоспної системи та за безплатну передачу землі селянам у власність, а також, що «бореться за демократичний порядок в УССД»<sup>707</sup>.

У наступні роки ЗЧ ОУН так і не вдалося очолити єдиний еміграційний політичний національно-визвольний фронт. Вони не змогли змовитися ані з УГВР, ані з УНРадою й більше того – від 1955 р. Провід ЗЧ ОУН втратив зв'язок з Проводом ОУН на Українських Землях та з командуванням УПА. Тож у 1958 р. С. Бандера виступив з думкою про створення нового об'єднуючого політичного органу української еміграції – *Українського Загального Національно-Визвольного Центру (УЗНВЦ)*. Цей чільний представницький орган, членів якого пропонувалося обирати терміном приблизно на п'ять років, на його думку, мав би складатися з двох головних органів. «Усі члени УЗНВЦ творитимуть загальний орган з законодавчими

<sup>706</sup> Малащук Р. З книги мого життя. Спомини. – Т. II. – Торонто, 1988. – С. 119, 170.

<sup>707</sup> Постанови V Конференції ЗЧ ОУН // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р.: Збірка документів. – С. 345–347.

прерогативами, який працюватиме сесіями і комісіями, – пропонував С Бандера. – До нього належатиме м. ін. визначування загальних напрямних діяльності і політики Центру, визначування структури і складу виконавчого органу, вибір і звільнювання його голови і членів, розгляд і оцінка його діяльності та вирішування інших засадничих справ»<sup>708</sup>.

Екзекутива (виконавчий орган) мав бути покликаний пленумом цілого УЗНВЦ і відповідальним перед ним та оперативно відати діяльністю і політикою Центру. Екзекутива УЗНВЦ мусила б мати такі ресортові відділи (референтури), які охоплювали б окремі ділянки справжньої діяльності Центру, проте не наслідувати державні міністерства. Ресортовими відділами мали б керувати члени Екзекутиви, яку очолював би виборний пленумом УЗНВЦ голова. Членів Екзекутиви також мав призначати пленум, але на пропозицію обраного її голови. На думку С. Бандери, УЗНВЦ не мав бути чисельно завеликий і працювати подібно до державних парламентів. Разом з тим, зазначав він, «в структурній системі УЗНВЦ та у виборах до нього може бути одночасно вбудоване творення виборних Крайових Національних Комітетів у країнах з більшою численністю українців згл. у комплексах країн, як Західня Європа і Південна Америка»<sup>709</sup>. В політичному й дійовому відношенні Крайові Комітети мусили б мати завдання, аналогічні до УЗНВЦ, на нижчому щаблі та у звуженому до кожної країни засягу й визнавати зверхність УЗНВЦентру. «В дальших узгіднених політичних і суспільно-політичних організацій-ініціаторів повинні бути устійнені засади самих виборів, оформлені у виборчому правильнику, – розмірковував С. Бандера. – Сюди належать м. ін. такі питання: активне і пасивне виборче управління; правні й організаційно-технічні норми переведення виборів та устійнення вислідів голосувань; схвалення і покликання виборчих органів; визначення термінів»<sup>710</sup>.

Утім, чіткого плану й виробленої структури УЗНВЦ у нього на той час іще не було, ідея висувала лише проєкт і пропозицію щодо його доопрацювання і втілення тощо. Не варто й сумніватися, що по-

<sup>708</sup> Бандера С. За виборний Національно-Визвольний Центр. – Мюнхен, 1958. – С. 9.

<sup>709</sup> Там само. – С. 10.

<sup>710</sup> Там само.

дібна задумка так і залишилася лиш намірами, позаяк різноманітні емігрантські політичні партії та угруповання, маючи досвід попереднього крутіства і підступу ЗЧ ОУН у політичній співпраці, не довіряли «бандерівцям» та особисто С. Бандері і, до того ж, вже були залучені до загальнополітичних структур чи то УГВР, чи УНРади.

Під кінець 1950-х рр. становище ЗЧ ОУН в еміграції та національно-визвольного руху спротиву в Україні суттєво ускладнилося. В одному з останніх своїх інтерв'ю у лютому 1959 р. провідник революційно-ортодоксального напрямку українського націоналізму С. Бандера визнавав: «Переживаємо тепер затяжний етап у визвольній боротьбі й невідомо коли прийде дальша її фаза, бо це узалежнюється теж і від розвитку світового політичного положення»<sup>711</sup>.



*Павло Гай-Нижник при могилі Степана Бандери у Мюнхені (2018 р.)*

В час підступного вбивства 15 жовтня 1959 р. у Мюнхені С. Бандери у місті з членів «Трійки» ЗЧ ОУН перебував лише С. Ленкавський, який і перебрав на себе організаційні клопоти з поховання провідника, яке відбулося 20 жовтня на цвинтарі Вальдфрідгоф у столиці Баварії.

21 серпня 1959 р., наступного дня після похорону С. Бандери, відбулися наради Проводу ЗЧ ОУН та провідних членів Організації, що прибули з теренів. На них виконуючим обов'язки голови Проводу ЗЧ ОУН, до часу скликання наступної організаційної конференції, було затверджено Степана Ленкавського<sup>712</sup>.

*Офіційно головою Проводу Закордонних частин ОУН С. Ленкавського («Залужного») було затверджено на VI Конференції*

<sup>711</sup> Степан Бандера у 25-ліття ОУН // Визвольний шлях. – 1969. – Р. XXII. – Кн. 10. – жовтень. – С. 1155–1158.

<sup>712</sup> Інформативний листок проводу ТПК. – 1959. – Ч. 24. – 29 жовтня.

ЗЧ ОУН у жовтні–листопаді 1963 р. Його заступниками було обрано Я. Стецька («Орача») та Р. Малащука («Немирича»).

Зібрання відбувалося у два етапи і на двох континентах: наприкінці жовтня 1963 р. в Америці й за місяць – в Європі. Загалом делегати Зборів переймалися внутрішніми організаційними проблемами, таврували більшовицький СРСР й підступи КДБ, обговорювали співпрацю на ідеологічному фронті з еміграційними колами, АБН та УГВР тощо й практично не зачіпали програмово-ідеологічну сферу та питання вироблення концепції суспільно-економічного устрою та моделі майбутньої Української Держави. Заявлялося, що діяльність ЗЧ ОУН має бути ще сильніше спрямована на розбудову власних сил Організації з метою підготовки визвольної революції й цим самим «підтвердити незмінність наших ідеологічних та ідейно-програмових позицій»<sup>713</sup>.

На Конференції було вирішено у найближчому часі скликати IV Великий збір ОУН та «винести на ньому остаточно обов'язуючі рішення про правовий стан в ОУН і ідеологічно-політичні проблеми»<sup>714</sup>. Разом з тим застерігалось, що «в справі правового стану 6 Конференція вирішила визнати правосильними ті постанови Керівництва ОУН на Українських Землях, які були винесені до часу смерти Провідника Р. Шухевича-Тура і ліквідації ним очолюваного Проводу ОУН, і відкинула як незаконні і необов'язуючі для ОУН зміни щодо обсади керівництва ОУН і коментувань ідейно-політичних позицій ОУН, які заіснували в 1950–54 рр. після ліквідаційних і провокативних акцій КГБ в Україні»<sup>715</sup>. Фактично ж цим було остаточно заявлено про самоврядний статус ЗЧ ОУН і про перебирання Проводом ЗЧ ОУН на себе функцій і повноважень Проводу ОУН, а також про початок переоформлення ЗЧ ОУН на ОУН, в якій буде освячено її «революційну» номінальність і спадкоємність та gloryфіковано ім'я С. Бандери.

Від 1954 р. ЗЧ ОУН втратила зв'язок з Краєм. Спроби відновити його були провальними: у 1955 р. відправлена в Україну зв'язкова

<sup>713</sup> Шоста Конференція Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. – Б. м., 1964. – С. 8.

<sup>714</sup> Там само. – С. 13.

<sup>715</sup> Маркевич В. Звідомлення про Шосту Конференцію ЗЧ ОУН // *Ленкавський С.* Український націоналізм. – Т. 1. – С. 373.



група загинула в дорозі; іншу групу, яку заслано у 1957 р., було заарештовано радянськими спецслужбами вже у 1958 р.; група ж, що була переправлена 1959 р., влітку 1960 р. зуміла вийти на контакт з одним осередком ОУН в Україні й невдовзі також була заарештована. У 1960 р. з антинаціоналістичними виступами були змушені виступити такі авторитетні ув'язнені в СРСР діячі ОУН-УПА як В. Кук (19 вересня 1960 р.), М. Матвієнко (24 грудня 1960 р.) та інші. Внаслідок масових арештів і контрозвідувальних акцій та провокативних спецоперацій радянських спецслужб, зв'язкові потуги з Україною раніше встановленими і деконспірованими шляхами було припинено. Відтак С. Ленкавський, окрім відміни закидки членів ОУН з еміграції в Україну, наказав контакт з Краєм перевести у площину надсилки пропагандистської літератури в УРСР й налагоджувати ідеологічну роботу через туристів, посилити вивчення планів КДБ проти ЗЧ ОУН та усієї української діаспори, а також доручив посилити діяльність СБ ОУН та розвідки ЗЧ ОУН. Водночас ним було заборонено реагувати на полеміку з політичними опонентами ЗЧ ОУН, підозрюючи, що часто її інспірують агенти КДБ<sup>716</sup>.

Тож вкотре нові умови життя та діяльності вимагали від ОУН й нових змін та корегувань. Тим не менш, настанови й проект моделі майбутньої Української Самостійної Соборної Держави, вироблені на III Великому (надзвичайному) зборі ОУН майже на два десятиліття стали стрижневими в державницькій ідеології Організації Українських Націоналістів. Вони були визначальними, світоглядними та державотворчими основами ідеології ОУН аж до її IV Великого збору, що відбувся 1968 р. і вніс корективи та доповнення до ідеологічних засад, встановлених III Великим (надзвичайним) збором 1943 р. (з корегуваннями на конференціях Проводу ОУН на Українських Землях у червні 1946 р., а потім у 1950 р.)<sup>717</sup>.

Водночас не можна не зауважити, що критикуючи радянсько-сталінський соціалізм як суспільно-економічний лад, насправді бандерівська течія ЗЧ ОУН, як і ліва група в УГВР та значні кола ідеологів ОУН на Українських Землях самі залишалися по суті на

<sup>716</sup> Сич О. Життєвий шлях Степана Ленкавського // *Ленкавський С. Український націоналізм.* – Т. 1. – С. 40.

<sup>717</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. – Б.м., 1972. – С. 3.

теоретичних націонал-неомарксистських позиціях побудови демократичного безкласового суспільства та сповідували соціалістичну доктрину усупільненої економіки. Концепти ж соціально-економічних відносин в майбутній Українській Державі у Програмових засадах III Великого (надзвичайного) збору з редакційними змінами 1950 р. та в контексті публіцистичних напрацювань О. Дяківа, П. Федуна та інших теоретиків ОУН на Українських Землях з їхніми ідеями усупільнених землі і капіталу, все більше уподібнювалася до суміші теорій А. Вагнера і Ф. Лассаля з британським лейборизмом і замаскованим неомарксизмом («частковий соціалізм» у масці господарчо-соціального дирижизму й політичної доцільності в межах державно-регуляторної спроможності) на ідеологічному ґрунті українського демократичного націоналізму (на противагу т. зв. «демократичному соціалізму»).



На фото: Ярослав Стецько, Богдан Нордін, Василь Барна, Степан Бандера; сидить Степан Ленкавський

Підсумовуючи, слід зважувати, що не варто сприймати вищевказані декларації демократизації державницької моделі ОУН беззастережно у прямому розумінні. Після Другої світової війни в ОУН почали виникати різного роду групи, що набули політичного досвіду, пе-

ребуваючи як у загарбаній націонал-соціалістами Україні, так і під час її окупації комуністами-більшовиками, які почали виробляти власне бачення потреби побудови майбутнього соціально-політичного ладу на демократичних засадах та власне розуміння ступеня й наповнення такої демократизації. Виникли так звані «ревізіоністський / еволюційний» та «реваншистський / ортодоксальний» напрями. У лавах і керівництві ЗЧ ОУН на цьому тлі в еміграції навіть з'явилася «опозиція», що зрештою призвело до розколу в Організації, коли група опозиціонерів на чолі з Л. Ребетом створила власну

ОУН(з) (її ще називали ОУН-двійкарі).

Тож під тиском суспільно-політичної думки в Україні щодо монопартійності й націократичної диктатури (коли ОУН в Краї та УПА вели збройну й ідеологічну боротьбу з радянським військово-окупаційним режимом) та з факту вимушеного перебування в еміграції значної частини політичних фігур Організації (що був оформлений у Закордонні частини ОУН – ЗЧ ОУН) в країнах Європи, де перемогу здобули демократичні держави-альянти, ОУН вже не могла демонстративно позбутися програмових «демократичних» декларацій та настанов.

Тим не менш, члени Організації вважали, що надання свободи утворення та діяльності політичних партій не мусить означати їхньої появи у великій кількості, що засвідчувало б про «нездорове» суспільно-політичне становище у державі й призвело би до державної руїни через партійну боротьбу та постійну зміну урядів. Тож, як зазначалося у документі під назвою «До питань стратегії і тактики української революції», діяльність політичних партій мусила б мати певні межі, які обумовлювалися б «національними інтересами»<sup>718</sup>.

Відтак, попри певні демократичні процедури ведення партійного життя і засад формування представницьких органів, забезпечення прав і свобод громадян, ОУН все ж таки заперечувала європейську демократію. В ОУН кінця 1940-х – половини 1960-х рр., вважалося, що саме держава має право (і повинна) втручатися у політичне життя суспільства, виправляючи і стримуючи його стихійний розвій, коригуючи зміст та спрямовуючи його у належному напрямкові, що й можна визначити як новосформовану концепцію державної моделі «демократичного націоналізму», яка прийшла на зміну «націократії».

Фактично ж, за майже десятиліття модель суспільно-господарського ладу в ідеології ОУН так і не еволюціонувала й ще довгі роки залишалася ув'язненою у в ілюзорному догматичному гетто та була закута у закономірний панцир доктринерства, що загрожувало Організації, яка з часом перевтілилася в ЗЧ ОУН, зрештою скотитися до сектанської зацикленості, що практично гарантувало її поступове, проте невідворотне виродження в еміграції...

<sup>718</sup> ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 7. – Арк. 26.



**КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ  
І ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ  
В ТЕОРЕТИЧНІЙ КОНСТРУКЦІЇ ОУН-Р-Б**



**(середина 1960-х – кінець 1980-х рр.)**

## Розділ 6

**КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ І ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ  
УКРАЇНИ  
В ТЕОРЕТИЧНІЙ КОНСТРУКЦІЇ ОУН-Р-Б  
(середина 1960-х – кінець 1980-х рр.)**

*«Джерелом влади в Українській  
Державі буде народ-суверен»*

*Постанови IV Великого збору ОУН*

З практичним розгромом спецслужбами та каральними загонами СРСР підпільно-збройної мережі та Проводу ОУН на Українських Землях (ОУН на УЗ), політично-організаційну ініціативу від неї остаточно перехопили ЗЧ ОУН на чолі з Проводом, що складався й очолювався людьми з оточення та послідовників С. Бандери. ЗЧ ОУН почали позиціонувати себе як політичні спадкоємниці ОУН на УЗ й називати себе *ОУН (революціонерів-бандерівців)*.

IV Великий збір ОУН вже давно був на часі. Щонайшвидшого його скликання за життя прагнув й неодноразово вимагав С. Бандера ще наприкінці 1940-х – протягом 1950-х років. Відтак цей Великий збір планувався як знаковий і переломний в історії Організації та за нових світових геополітичних та внутрішніх українських обставин, які кардинально змінилися за 25 років від часу останнього (III-го) Великого (надзвичайного) збору, який відбувся у далекому 1943 році<sup>719</sup>.

Водночас важливим поштовхом до активізації підготовки нового Великого збору й виставлення центральним його питанням вироблення більш чіткої й всебічної моделі майбутньої Української Держави та її соціально-політичного ладу, поряд з проблемами внутрішньої структуризації та відшліфування ідеології, стали поява т. зв. «шестидесятників», посилення дисидентського руху в СРСР

<sup>719</sup> Дивіться: *Гай-Нижник П.* «Перед нами знову і знову постає реальна і жива картина майбутньої держави України» (яку державну модель прагла створити ОУН(б) у другій половині 1940-х – 1950-ті рр.) // Гілея. – 2015. – Вип. 95 (№ 4). – С. 71–79.

загалом й в УРСР зокрема, низка народних протестів і повстань на теренах Радянського Союзу (Норильськ, Темір-Тау, Новочеркаськ та ін.). Відтак Провід ОУН(р-б), який перебував в еміграції, сприйняв низку протестних виступів, страйків і новий виток судових процесів над дисидентами як зародження нової революційної хвилі, які покладуть початок кінцю радянської влади в Україні й призведуть невдовзі до краху Радянського Союзу внаслідок вибуху ланцюга національно-визвольних революцій.

Тож перед Проводом ОУН(р-б) логічно і нагально постали питання «чи може будь-яке українське політичне середовище або партія в еміграції пов'язувати сучасний національний визвольний рух в Україні із собою, як вияв свого ідейного чи політичного впливу на революційні процеси в Україні?» (Г. Драбат-«О. Дніпровий») <sup>720</sup>. На думку провідників Організації, «революційні процеси в Україні вирости на збройній і ідейній базі українського націоналістичного підпілля – ОУН-УПА», а тому й було зроблено висновок: «Націоналізм в Україні зростає і перемагає, вклад ОУН-УПА в боротьбу українського народу такий великий, що він став підґрунтям революційних процесів в Україні» <sup>721</sup>. У Проводі ОУН були майже переконані, що в СРСР «народні маси досягнули вже досить високого ступеня революційної свідомости і тому дальше поглиблювання її може довести до революційної ситуації» (Л. Шанковський-«О. Мартович») <sup>722</sup> й, «борсаючись в непереборних протиріччях, імперія в загарбницьких конвульсіях іде до розкладу» («І. Берест») <sup>723</sup>. Отже, за таких обставин та розуміння ситуації в УРСР, Провід ОУН активізував свою діяльність й, власне, перейнявся питанням: яку державну модель Організація запропонує українському народові та який соціально-політичний лад впроваджуватиме ОУН в Україні після перетворення революційного руху на нову національно-визвольну війну й, зрештою, з відродженням Української державности. Відповідь на

<sup>720</sup> Дніпровий О. Революційні процеси в Україні // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 116.

<sup>721</sup> Там само. – С. 117.

<sup>722</sup> Мартович О. Думки про визволення // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 158.

<sup>723</sup> Берест І. В ударі двох протиставних світів // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 124.

це (та інші) питання й мав дати IV Великий збір Організації Українських Націоналістів.

IV Великому збору передувала VI Конференція ЗЧ ОУН (1964 р.), яка рекомендувала Великому зборові ОУН «приймати рішення не тимчасового значення для всієї ОУН також у тому випадку, коли б на нього не змогли прибути на час делегати з Українських Земель»<sup>724</sup>.

Підготовка до Збору тривала понад два роки. Доповіді і матеріали на збір писалися від 1966 року. Окремі блоки тез публікувалися 1967 р. в організаційній пресі до внутрішнього обговорення, які аж ніяк не можливо визначити ні правими, ані націоналістичними, натомість – цілком ліберально-демократичними ідеологемами. Перш за все (в контексті нашої теми), вказувалося, що:

1) Україна буде народоправною, соціальною національною державою;

2) джерелом влади в ній є народ, яку він сповнює через вибори, голосування й триподіл влади на законодавчу, виконавчу і судівничу;

3) законодавство спирається на Конституцію, а виконавча і судова влади – на закон і право;

4) можна створювати вільно політичні організації (ті ж організації, що загрожують безпеці держави, є заборонені, але рішення щодо цього приймає суд);

5) через приналежність чи неприналежність до якоїсь конфесії або світогляду, ніхто не може бути уполісвідженим у користуванні громадянськими чи державно-громадянськими правами, в публічному урядуванні і службі<sup>725</sup>.

Крім того, до речі, ЗЧ ОУН зазначала, що «схвалює концепцію “об’єднаної Європи”, поскільки вона основана на принципі суверенної добровільності міжнародного спілкування окремих націй»<sup>726</sup>.

Що ж до прав людини, то висувалися такі як постулати:

1) гідність людини є непорушною, а представляти й охороняти її є обов’язком будь-якої державної влади;

2) кожна людина має право вільно розвивати свою індивідуальність;

<sup>724</sup> Шоста Конференція Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Б.м., 1964. – С. 80.

<sup>725</sup> Бюлетень Т. П. ОУН (В. Б.). – 1967. – Р. X. – Ч. 3–4. – травень–серпень. – С. 17–18.

<sup>726</sup> Там само. – С. 16.



- 3) свобода одиниці є непорушною;
- 4) усі люди є рівними перед законом;
- 5) чоловіки і жінки є рівноправними та ніхто не може бути привілейований чи упосліджений через своє походження, расу, мову, віровизнання, політичні переконання;
- 6) свобода віри, сумління, релігійних і світоглядних переконань є непорушні;
- 7) непорушне виконання релігійних практик є гарантованим;
- 8) цензура не існує: кожен має право власну думку словом, письмом, образом вільно висловлювати і поширювати та без перешкодний доступ до загальних і наявних джерел вивчати бажане (гарантована свобода преси та інформування через радіо і фільми);
- 10) подружжя і родина перебувають під особливою опікою державного ладу; плекання і виховання дітей є природним правом батьків та їхнім обов'язком, а зобов'язанням держави є всебічно допомагати їм у тому;
- 11) кожна мати має право на охорону і опіку суспільства;
- 12) незаконні діти мають отримати від державних чинників такі ж умови для їхнього фізичного і духового розвитку і суспільного становища як і законні;
- 13) уся шкільна система є під наглядом держави (релігійна освіта є обов'язковою лише у випадкові, коли б батьки не заперечували цього до означеного законом віку дітей);
- 14) допускається відкриття приватних шкіл, але вони мусять за своїм рівнем дорівнювати державним;
- 15) громадяни України мають право на збори й згромадження (але тільки на мирні і без зброї), на творення різного роду організацій, товариств та профспілок для забезпечення умов праці чи господарчих утворень;
- 16) гарантується таємниця листування, поштових пересілок і телефонних розмов;
- 17) гарантується свобода вибору праці та вільний переїзд до будь-якої бажаної частини держави, а також зміна місця перебування, навчання, звання, позаяк не існує примусу до певної означеної праці й взагалі примусової праці, окрім визначеної судом у тюрмі для злочинців;

18) мешкання є непорушним (обшук може дозволити лише суд й здійснювати законом передбачені органи за умов нагальної небезпеки);

19) власність і право спадковості (ділчності) є гарантовані, її обмеження визначає закон, проте власність й зобов'язує, а тому її використання має служити також і добру спільноти;

20) української державної приналежності (громадянства) не можна позбавити нікого, хіба що громадянина, який зі зброєю в руках, або підривною діяльністю валив би Українську державу;

21) громадяни України мають право окремо або громадою вносити скарги до відповідних урядів чи до парламенту;

22) той, хто свободу слова, преси, навчання, зборів, зібрань і об'єднань («стоваришень»), таємницю листовну, поштову й телефонну, а також право власності чи право азилу надуживає супроти прав інших громадян, моралі, конституційного ладу, честі інших, виховання молоді, суспільного порядку, загально-національного добра й державної безпеки – втрачає усі вищеперелічені права рішенням судових властей<sup>727</sup>.

Значалося також, що необхідно було накреслити напрямки, по яких розвиватиметься «революційний правопорядок» (на час очікуваної революції), позаяк правовість є центральною і моральною проблемою революції, а безправ'я – іманентна прикмета російського режиму в Україні. Ключовою справою визначалося сформулювати загальні засади української правовості і правосуддя, надто – за права нації, одиниці й родини, але в основі усілякого порядкування мала би стояти людина як суспільне ество. Включеними до генеральної організаційної побудови суспільства й віддзеркалене у дефініції елементів українського правосуддя мали стати нові елементи і розуміння обов'язків і прав одиниці, вийшовши з вищих категорій, як від добра лише одиниці, а саме – добро нації і родини (націоналізм бо – великий рух духового, ідейного, етичного оновлення одиниці). Націоналістична правовість і українська традиційна мали би спиратися на великих пам'ятках права: Руській Правді, Литовсько-Руському Статуті, «Правді, по которим судиться» тощо.

<sup>727</sup> Там само. – С. 16–18.

Кожна гілка влади мала бути незалежною, а також потребували модифікації інституції судів присяглих. Російське (радянське) право касувалося б (тимчасово могли залишитися чинними лише ті закони, які стосувалися таких злочинів як кримінальне убивство, грабунок, розбій тощо. У переходовому стані запроваджувалися б революційні суди, що діяли би за власним сумлінням. Фаховим суддям мали би допомагати судді з народу (бо, мовляв, існує народне відчуття справедливості, а найкраще знають, хто правий, а хто ні, хто служив, а хто злодіяв: на селі – самі селяни («почуплення чогось з колгоспу – не крадіжка, бо то люд звів своє»), а на фабриках ліпше знали про злочини, звісно ж, – робітники). При цьому важливим завданням ставилося стимулювання праці наукового характеру на тему правової системи.

Емінентно передбачалося підкреслити рівність усіх перед законом, але в аспекті приватного права (власності) слід було забезпечити опіку над родинами бійців, засланцями, в'язнями радянських таборів, воєнними інвалідами та революції. В Україні не передбачалися концтабори, радянські ж – підлягали скасуванню, а їхні в'язні – звільненню (окрім кримінальних злочинців і ворогів української нації (напр. хрущовців і сталінців). Пропонувалося скасування таємної поліції, права «нормальної» поліції обмежити законом (випробуваним західноєвропейською дійсністю, напр. – англо-саксонською), а щодо ворогів держави застосовувати принцип революційної справедливості – наглий суд і найвищий вирок<sup>728</sup>.

Заявлялося також, що майбутнє України лежить на сході Європи, тому поставало завдання зв'язати ті великі простори з Європою в політичному, культурному, економічному і мілітарному аспектах, бо лише тоді Україна сповнить свою місію на грані двох світів. СРСР має бути розвалений, а Московщина втримана в її етнографічних межах задля стримування її експансії. Тому українська нація повинна плекати дух мілітаризму і кожночасної боєготовності, а відтак повинні були б існувати серед народу молодечі, парамілітарні, комбатанські організації й мало бути відновлене українське козацтво тощо. Армія ж була би сучасною й мусила би складатися з трьох родів військ: сухопутних, морських і повітряних, які б постійно модернізувалися.

<sup>728</sup> Там само. – С. 18–21.

Допускалися наступні військово-політичні союзи:

а) Далекосхідний: Японія, Китай, Зовнішня Монголія, Сибірська республіка (якщо Сибір відділиться від Росії й усамотійниться), Ідель-Урал, Україна;

б) Південний пакт (якщо ці країни усамотійняться від Московії): Туркестан, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Киргизія, Північний Кавказ, Козакія, Україна;

б<sup>а</sup>) Південно-зійський пакт (якщо Московія втримає під своєю владою перелічені вище країни): Афганістан, Персія, Туреччина, Україна;

в) Західний союз: Україна, Білорусь, Польща, Литва, Латвія, Естонія, можливо – Фінляндія.

Додавалося також, що в інтересах України є існування Польської держави, яка б стримувала німецький тиск на схід, позаяк об'єднана в перспективі Німеччина, як передбачали геополітичні стратеги ОУН(р-б), «стане сильною європейською потугою, яка може в майбутньому серйозно загрозувати інтересам української держави»<sup>729</sup>. Через таку загрозу, мовляли оунівські експерти, Польща змушена буде жити в згоді з Україною, яка, своєю чергою, підтримуватиме Чехію та Словаччину.



План розділу СРСР (1949 р.), який приписували Романові Шухевичу

<sup>729</sup> Там само. – С. 21–22.

Передбачалося, що Україна знайде своє місце в європейському ринку, а щодо ідей і концепцій об'єднаної Європи, то Київ не був би проти них, а от щодо членства (як і в ООН), то усе мало залежати від того, які принципи будуть покладені в основу цих об'єднань і чи з точки зору інтересів української нації Україні буде вигідне приступлення до такого об'єднання, адже вона мусила б мати у них своє належне місце.

Загалом же прогнозувалося, що «Українська держава потребуватиме щонайменше двадцять років своєї розбудови і впорядкування народного господарства та закріплення всіх ділянок життя народу»<sup>730</sup>. Тож саме тому й потрібні би були вищезазначені військово-політичні союзи, аби за цей час не викликати передчасного конфлікту з Московщиною.

*IV Великий збір ОУН (революціонерів-бандерівців) відбувся в двох частинах навесні 1968 року. У ньому прийняли участь майже 200 делегатів, які працювали на пленарних засіданнях та у складі 15 комісій: 1) ідеологічній і становища в Україні та в СРСР; 2) стратегії революції; 3) переходового етапу; 4) програмовій; 5) внутрішньої політики; 6) устрoeвій; 7) зовнішньої політики; 8) завдань ОУН на сучасному етапі; 9) інформативно-пропагандивній; 10) юнацтва і молоді; 11) фінансово-господарських справ; 12) служби безпеки; 13) верифікаційній; 14) номінаційній та 15) головній, до якої входили голови усіх комісій.*

Учасники Збору «доклали багато зусиль для можливо точного й всебічного опрацювання ідейних, політичних і тактичних засад боротьби та вперше виклали для широкого загалу членства генеральні лінії стратегії революції й переходового етапу закріплення української державности»<sup>731</sup>.

На цей час Організація втратила своїх видатних провідників (про що на відкритті Великого збору згадав член Бюро Проводу ОУН Я. Стецько): провідника ОУН Бандеру, голову Бюро Проводу ОУН в Україні, головного командира УПА і голову Генерального секретаріату військових справ УГВР – Шухевича, членів Бюро

<sup>730</sup> Там само. – С. 22.

<sup>731</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – Б.м.: Видання Організації Українських Націоналістів (ОУН), 1969. – С. 4.



*Павло Гай-Нижник при  
могилі Степана Ленкавсь-  
кого у Мюнхені (2018 р.)*

Проводу ОУН – Маївського і Волошина, голову I Конференції поневолених народів і Збору УГВР, членів Проводу ОУН – Мирона, Турковського, Старуха, Арсенича, членів Проводу ОУН – шефа Головного Штабу УПА ген. Грицяя-Перебийніса, шефа Головного Штабу УПА – полк. Гасина, командира УПА-Захід – полк. Шелеста, командирів УПА – Ясеня, Саблюка, Гругіта-Різуна, Коника, Хріна, членів ОУН – Зенку Левицьку, Світлану, Степову, Галину Стельмах, Олійника та багатьох інших<sup>732</sup>.

У своєму вступному слові новообраний голова Проводу ОУН (р-б) Я. Стецько (до нього провідником ОУН (р-б) був С. Ленкавський, що очолив організацію після смерті С. Бандери, а від 1968 р. залишався членом Проводу як референт пропаганди), зокрема, наголосив, що «IV Великий Збір ОУН мусить стати на висоті свого завдання й висунути такі ідейно-політичні, програмові й стратегічні проєкції, які посунули б уперед нашу націоналістичну думку, поглибили б революційно-визвольну концепцію боротьби й дали б дальші всебічні дороговкази кадрам нації»<sup>733</sup>. Я. Стецько нагадав, що Україна захищає національний принцип організації світу, суверенність нації, людину як Богоподібну істоту та соціальну справедливість.

Збір заявив, що підтримує висунене II-м і закріплене III-м Великими зборами гасло «Свобода народам – свобода людині!» й схвалив чергове гасло боротьби: «Київ проти Москви!». Член Бюро і новообраний голова Проводу ОУН і голова Підготовчої комісії Збору Я. Стецько («З. Карбович») згодом підкреслював, що «IV В[еликий] З[бір] кличем «Київ проти Москви!» вже уточнював історично-тра-

<sup>732</sup> На той час, за приблизними обчислюваннями Проводу ОУН (р-б), Організація налічувала 43 тис. 050 членів, з яких перебували: в Австрії – 800 чл., в Західній Німеччині – 3 тис. чл., у Бельгії – 1 тис. 500 чл., у Франції – 5 тис. чл., в Голландії – 300 чл., у Скандинавії – 200 чл., в Іспанії, Італії та ін. – 250 чл., у Великій Британії – 12 тис. чл., у Канаді – 8 тис. чл., у США – 7 тис. чл., у Південній Америці – 5 тис. членів [За ходом рішень з нарад // Бюлетень Т. П. ОУН у В. Б. – 1970. – Р. XIII. – Ч. 4. – жовтень–грудень. – С. 2].

<sup>733</sup> Слово Ярослава Стецька на відкритті IV Великого Збору ОУН // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – С. 35.

диційну, віковичну українську якість, що у самій основі протилежна до московської, в історіософічному, культурному, соціологічному, соціально-політичному, економічному, релігійно-духовному й етично-моральному аспектах»<sup>734</sup>.

Члени Ідеологічної комісії Великого збору виразно оформили в постановах тезу про примат духу в політичній філософії українського націоналізму<sup>735</sup>. При цьому було зазначено, що український націоналізм відкидає «великопростірні інтернаціональні концепції», які не визнають права всіх народів на їхні незалежні національні держави, які мають на них таке ж право, як і людям усього світу належить право на особисту свободу. Тож «запорукою миру і справедливості у світі є організація світу на принципі національних держав»<sup>736</sup>.

Відтак природним було й те, що українські націоналісти визнавали (і визнають дотепер) Українську національну державу за єдину форму організації нації, яка забезпечує найкращі умови для всебічного розвитку її духовних і фізичних сил, яка гарантує нації суверенну владу, котра впливає з найглибших почуттів і прагнень народу, що хоче бути господарем на власній землі та творити на ній свою владу.

Вказуючи на головні ідеологічні й політичні принципи українського націоналізму, які ОУН прагла привнести й у засади нової Української держави, зазначалося, що в соціальній площині український націоналізм «здійснює концепцію такого ладу, що спирається на засадах правовості, соціальної справедливості та гармонійного урівноваження індивідуальних прагнень із вимогами і потребами всієї спільноти. Він відкидає визиск людини людиною або режимом, визнає право на індивідуальну творчість і приватну власність, створює можливість вільно розпоряджатися прибутками власної праці»<sup>737</sup>. Цей соціальний лад мав би базуватися на концепції співпраці

<sup>734</sup> Карбович З. Де місце нашого постюа // П'ятий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріяли й постанови. – Б. м.: Видання Організації Українських Націоналістів (ОУН), 1975. – С. 49.

<sup>735</sup> Степан Петрович. Вступ // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 10.

<sup>736</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – С. 107, 109.

<sup>737</sup> Там само. – С. 109–110.

усіх соціальних прошарків народу, виростати на ґрунті української духовності та побутових традицій, що тільки йому притаманні, й не наслідувати чужих соціалістичних, капіталістичних чи ліберальних «спекулятивних» доктрин, а технічні здобутки і соціальні досягнення інших світових націй належало самостійно перетворити відповідно до власних потреб.

У цих засадах яскраво простежується певний вплив на ідеологію ОУН (р-б) ліберально-солідаристських і націонал-консервативних ідей, які з часом корегували й трансформували початкову ідеологію ОУН першої половини ХХ ст. Відтак поняття українського націоналізму ХХ ст. вже трактувалося «значно ширше від самого поняття визволення нації». Тепер він схилявся до сплетення націоналістичної ідеології та консервативних (традиціоналістичних) засад, як «в духовному засягу комплекс ідей, які мають за мету оновити й оформити українську націю в єдину політичну, культурну, релігійну та етично-моральну цілість із власними традиціями і волею реалізувати їх у житті»<sup>738</sup>.

Відкидаючи тезу діалектичного матеріалізму про те, що основою буття є матерія, ОУН у своїй світоглядній ідеології визнавала, що прапричиною всього буття є Абсолют-Бог у його християнському розумінні, а рушієм людського життя, укладу суспільства, суспільних та політичних процесів є людина, а не виробничі відносини.

Я. Стецько, який виступав як оунівський фахівець з права під псевдо «С. Орловський», з цього приводу відзначав, що націоналізм як ідея може бути основою в державі для не лише однієї політичної організації, які можуть різнитися концепціями, а й, навпаки, корисним, позаяк засвідчуватиме перемогу ідеї нації над ідеєю лібералізму. «Була доба лібералізму, соціалізму, приходить доба націоналізму, – зауважував він, – отже і з тим приходять закономірно різні політичні організації націоналістичного типу, наприклад, одна більш консервативна, інша



<sup>738</sup> Там само. – С. 111.



більш революційна (формула Липинського для інших – щоправда – формацій)»<sup>739</sup>.

У цьому контексті «Є. Орловський» (Я. Стецько) апелював, зокрема, і до В. Липинського, і до Д. Донцова: «Не обов'язково бути “демократом”, щоб гарантувати вольності, елімінувати тоталітаризм, бо, наприклад, теорія Липинського є ”антидемократична”, але вона краще гарантує свободи, як демоліберальний устрій. Липинський є принциповим ворогом ”демократії”, яку він знає лише в знаках наведення, але Липинський є також великим захисником свободи одиниці. Він гарантує своєю державно-політичною концепцією всі вольності краще, як ліберально-демократичний устрій. Ідеологія Донцова є протиставною ліберальній демократії, але вона не менше послідовно захищає гідність людини як Богоподібного ества в різних її аспектах»<sup>740</sup>. При цьому ідеолог ОУН (р-б) вважав, що «державно-політичну теорію Липинського (не так соціально-економічну) треба студіювати при формуванні нашого державно-політичного устрою. Липинський при всій своїй соціально-економічній реакційності з державно-політичного устроєвого погляду має глибокі українські первні, яких елімінувати не можна. Зле сталося, що він досі – принаймні у винятках – не перекладений на чужі мови. Його ”Листи [до братів-хліборобів]” в аспекті будови держави мають невичерпне джерело нових думок. Він переріс усяких Сорелів і т. п.»<sup>741</sup>. При цьому автор зауважив, що попри все вищевказане, ідеологія ОУН має все ж таки власне спрямування.

Водночас Я. Стецько у своїй статті «За що і проти чого боємося? (Ідейно-програмові позиції нової України)» згодом писав, що Організація заперечує твердження про «кінець національної, християнської і взагалі релігійної доби, як і етичних систем, що впливають з релігійних і національних вартостей», а також стоїть проти пропагандистів релятивізму вічних вартостей, скептицизму та нігілізму, що розкладають саму ідею нації та її органічну клітину – родину, проти проповідей про домінантність в сучасній добі

<sup>739</sup> Орловський Є. Листи до однодумців про українське правосуддя // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 71–72.

<sup>740</sup> Там само. – С. 72.

<sup>741</sup> Там само.

діалектичного й історичного матеріалізму, класової боротьби, проти апофеозу обездуховленої технології, атеїзму, індиферентизму, інтернаціоналізму, високопростірних концепцій, що заперечують національний принцип організації світу, проти варваризації і повної дехристиянізації життя Окциденту та імперіальної мілітарної мобілізації економіки тощо<sup>742</sup>.

Такі вихідні ідейні та світоглядні засади ОУН(р-б) передбачала привнести на українські землі в часі здобуття і відновлення Української Соборної Самостійної Держави, яка мала постати у процесі розгортання революційно-збройного зриву в Україні.

У цей революційний період здобуття і початкового закріплення Української держави з ініціативи та в оперті на політичне керівництво зриву та його збройні сили було б створено *Українське Революційно-Державне Правління (УДП) та Територіальні Управління* – свого роду тимчасовий воєнно-політичний уряд, якому залежала би уся повнота влади «до закінчення визвольної війни проти Росії і проти всіх інших можливих агресорів України»<sup>743</sup>. У цьому, варто зауважити, яскраво проглядається провідницька воля Я. Стецька в контексті «увічнення» у програмових засадах ОУН і в її моделі майбутньої Української державності сторінок особистого минулого, коли він у 1941 р. очолював тогочасне УДП після Акту проголошення відновлення Української Держави від 30 червня, поступово вводячи й власну персону до пантеону ОУН та відновленої ним від кінця 1960-х рр. ідеологічно-пропагандистської практики 1930-х – початку 1940-х рр. глорифікації своїх вождів-провідників на загальнонаціональному рівні.

Передбачалося, що УДП видасть розпорядження, у якому узаконить попередні («доосновні») зміни тогочасного окупаційного державно-політичного, соціально-економічного та культурно-церковного ладу. Зміни ці впроваджуватимуться в життя безпосередньо з хвилини перебрання влади, твореної знизу на місцях. Територіальні Управління, в свою чергу, створюватимуться

<sup>742</sup> *Стецько Я.* За що і проти чого боремося? (Ідейно-програмові позиції нової України) // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 19–21.

<sup>743</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – С. 133.

з обраних чи покликаних громадян-патріотів та з перевірених у революційно-підпільній і збройній боротьбі членів революційно-визвольної організації й гарантуватимуть знищення російської (радянської) системи влади через встановлення українського ладу і порядку на звільнених теренах.

*Головне командування революційно-збройних сил* буде призначене УДП або ж створене в перебігу революційної боротьби і затверджене УДП. УДП також мало б докласти усіх можливих зусиль, аби революційний зрив не був локалізований на Україні, а охопив решту поневолених народів. Крім того УДП мусило б передбачати різного роду ворожі диверсії й у зародку придушувати створення будь-яких російських антирежимних формацій, що своєю метою ставили б збереження Російської імперії навіть в іншому вигляді.

Тим часом *Територіальні Управління* зосередили б свою увагу на всебічному зміцненні антиросійського, протиокупаційного фронту та можливих чужоземних інтервенцій, на забезпеченні фронтових потреб і усього необхідного для населення сіл і міст. Підпорядковуючись УДП, Територіальні Управління мали також зконцентруватися й на своєму основному завданні – повносяжному перебранні влади на звільнених теренах й негайного запровадження «програми-змісту державності» в усіх ділянках життя, але перш за все – заходам, що зміцнювали б протиросійський збройно-визвольний фронт. Вони також розпоряджалися б усім громадським майном, окрім того, яке мало б бути розподілене поміж громадянами у приватну власність.

*Українське Державне Правління (УДП)*, зі свого боку, мало залучати до державно-творчої співпраці усіх мешканців України, без різниці національності, які визнали б українську владу, долучилися б до боротьби за державність і до державного будівництва згідно до принципів, проголошених Українським Державним Правлінням. Лояльним до антиокупаційної революційно-визвольної боротьби національним меншинам України УДП гарантувало би права рівні з українцями. Натомість до тих жителів України, без різниці національності, які противилися б її державній незалежності, мали б бути застосовані «суворі революційні закони»<sup>744</sup>.

<sup>744</sup> Там само. – С. 133–135.

*Комуністична партія* підлягала забороні, усі її осередки було оголошено поза законом, а майно конфісковано. Подальша приналежність до компартії (як п'ятої колони Росії) у той перехідний період каралася б відповідно до чинних революційних законів. Ліквідації, як засоби окупації та народовбивства, підлягали усі елементи радянської влади (КДБ, міліція, дружинники тощо), а на окупантів і зрадників очікував революційний суд. Разом з тим, колишня приналежність до Компартії чи радянського державного апарату не трактувалася б як злочин, натомість розглядалася би з огляду на індивідуальну діяльність певної особи за часів окупації й не могла би бути причиною її дискримінації у громадянських правах (у разі, якщо ця особа не чинила злочинів проти власної нації та людяності, а у хвилі всенародного зриву стала на бік національної революції). Так само колишні радянські службовці, що не мали б за собою антиукраїнського минулого і виявили б активну лояльність до української державності, змогли би залишитися у новому державно-адміністративному апараті.

Усі *політв'язні* і покарані за порушення законів окупаційного (радянського) режиму підлягали би негайному звільненню й здобули б, як і всі жертви російського терору, всебічну допомогу. Звільненню не підлягали лише кримінальні злочинці та прибічники єдиної Росії.

*Радянське окупаційне законодавство*, яке б суперечило почуттю правосуддя та правовим традиціям української нації, підлягало скасуванню (тимчасово могли залишитися чинними лише ті закони, що не суперечили правам суверенної нації та правам і свободам людини)<sup>745</sup>.

Логіку та доцільність такого кроку Я. Стецько («Є. Орловський») згодом пояснював так: «Особливої уваги на переходовому етапі слід надати суддям з народу, яким допоміжними будуть фахові судді. Це треба розумно уточнити.

Методи покликування і способи перевірки кандидатів треба заздалегідь опрацювати, щоб часом через запізнення з судами не дійшло до самосудів. Два елементи: сумління і гарантія законности та фаховість треба зсинтезувати. У багатьох випадках муситимемо залишити вимір справедливости, тим більше в переходовий час, на-

<sup>745</sup> Там само. – С. 136–137.

родньому відчуттю справедливості, доки не буде створена нормальна правова система.

У часі повстання *революційні суди* мусять діяти найбільш тактовно, бо всяке “партійне” судівництво може бути фальшиво зрозуміле. Натомість *воєнні трибунали* – повстанські – тобто суди армії, мають інший аспект і знаходитимуть підтримку і розуміння... Ці організаційні заходи мусять бути, зокрема, на низах практично поставлені зразу. Організація судівництва в перехідний час мусить бути теж на низах уточнена, а далі поступово вгору, бо – поки згори почне функціонувати, вже діятиме нанизу»<sup>746</sup>.

Я. Стецько, вже під псевдо «З. Карбович», писав у ті часи, що запорука перемоги української революції лежатиме також і у тому, що «зразу, у хвилину зриву радикальним шляхом безоглядно здійснюватиметься наша національно-патріотична і соціальна програма», тобто «українська влада узаконюватиме зразу всі соціальні здобутки української національно-визвольної революції»<sup>747</sup>.

Новий *правопорядок видання законів і декретів*, до часу поки національна Конституанта України не виробить нові кодекси українського правосуддя, встановлюватиме УДПравління. До поки УДП не видасть нових законів, місцеві українські суди, обрані чи покликані, виконуватимуть судівництво відповідно до існуючих на той час революційних законів. При цьому, за умови активного і позитивного ставлення до революційно-збройної визвольної боротьби України, буде гарантовано свободу слова, преси, культурної творчості, зібрань та асоціацій. УДП покликане буде гарантувати правопорядок, свободу громадян, особисту безпеку і недоторканість майна в рамках законів воєнного стану. Усіляка ж діяльність, що може розкладати націю у її боротьбі за незалежність, мала бути суворо заборонена і карана згідно з революційними законами<sup>748</sup>.

<sup>746</sup> Орловський С. Листи до однодумців про українське правосуддя // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 62–64.

<sup>747</sup> Карбович З. Проблеми стратегії національно-визвольної революції // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 284.

<sup>748</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – С. 136–137.

Слід зауважити, що в «перехідних» положеннях не було нічого вказано про збереження / реформу / скасування окремих ознак системи ув'язнення (ГУЛАГу) тощо. Заради справедливості відзначу, що тема ця поміж правниками ОУН підіймалася. Зокрема Я. Стецько («С. Орловський») наголошував, що відразу треба скасувати усі концтабори: «Ніяких концтаборів не буде в Україні. Так треба ставити справу!»<sup>749</sup> Він також волів, аби в Українській Державі було ліквідовано таємну політичну поліцію, а *права поліції* обмежувалися б законом (проте було застережено, що тут слід випробувати зразки англо-саксонської дійсності й, натомість, уникати німецького зразка).

Щодо *релігійного життя*, то ОУН запевняла, що українська революційна влада надаватиме всебічну підтримку християнській Церкві і релігійному відродженню, а також іншим релігіям, що не противлюватимуться державному становленню України. Російську ж державну Церкву (РПЦ), як інструмент російського імперіалізму, буде розпущено.

Передбачалося запровадження *загальної військової повинності*, а усе життя нації й окремих громадян буде підпорядковане вимогам воєнного стану: «як консеквенція тотальної війни нації головним завданням у переходовому етапі буде мілітаризація всього життя»<sup>750</sup>. У цьому стані тотальної повстанської війни кожен патріот України, відповідно вишколений і озброєний, у кожній ситуації і на кожному місці перебування, повинен буде відкривати фронт боротьби проти ворога, нищити систему його владарювання у всіх ланках життя. Кожен патріот буде зобов'язаний у цей перехідний час брати участь у саботажних і розкладових акціях на окупованій ворогом території та в його запіллі, а на звільнених територіях – у протидиверсійних акціях.

На звільнюваних і звільнених теренах *справу охорони і додержання порядку* буде покладено на армію та на військову поліцію спільно з організованими самооборонними формаціями місцевого

<sup>749</sup> Орловський С. Листи до однодумців про українське правосуддя // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 65.

<sup>750</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – С. 137.

населення. Усі члени таких збройних формацій, як і всіх державних та інших інституцій, складатимуть присягу на вірність Українській Державі. Бійці інших національностей будуть об'єднані в національні частини, а у випадку потреби та можливостей (за відповідного бажання) їм буде надано допомогу у поверненні на Батьківщину для організації боротьби за державну незалежність їхньої Вітчизни. До такої протиросійської боротьби мусять включитися й українці, що перебуватимуть за межами України, а також в міру доцільності й можливості повинні би пробиватися на українські етнографічні території.



*Завданням українців у вільному світі буде:*

а) докладати усіх зусиль для визнання вільними державами Українського Державного Революційного Правління та Української Повстанчої Армії, що знаходиться у стані війни (відповідно до Гаазької конвенції, пп. 1, 2, 1899/1907 рр. та Женевської конвенції від 1864, 1929 та 1949 рр.);

б) домагатися для них технічно-воєнної підтримки;

в) організувати і включати українських добровольців, зокрема добре вишколених в чужих арміях, до визвольної боротьби в Україні;

г) протиставитися ворожій антиукраїнській пропаганді та акції, спрямованій на збереження Російської імперії;

г) організувати якнайбільшу матеріальну допомогу українському народові і всебічно морально його підтримувати та ідейно озброювати;

д) ініціювати й організувати усіма новітніми засобами широкий політично-психологічний фронт проти ворога<sup>751</sup>.

Своєю чергою *Територіальні Управління* мали би подбати про нормальну роботу народних і середніх шкіл, а також вищих шкіл там, де цього вимагатиме потреба, тобто там, де старші за віком

<sup>751</sup> Там само. – С. 137–139.

учні середніх і студенти високих шкіл вже не будуть потрібні для воєнної служби. УДП ж має подбати про унормалізування життя міст і сіл, налагодження індустрії, сільського господарства, торгівлі і комунікації, подбати про забезпечення населення, а зокрема армії, харчовими продуктами і предметами першої необхідності. При цьому головна вага у цій роботі, особливо на початковому етапі, покладатиметься не на центральне Правління, а на Територіальні Управління.

З перших же днів визвольної революції мають бути закладені підвалини під *новий економічний і соціальний порядок*, спертий на господарській ініціативі, вільному ринковому господарстві при гармонійній співпраці і взаємодоповнюванні трьох секторів народного господарства – приватного, громадського і державного, з перевагою приватного. Будуть застосовані зусилля для стабілізації цін і заробітної платні, а також заходи щодо поборювання спроб підірвати господарство України.

Як тільки дозволять обставини, УДП має негайно змінити *грошову систему*, а державний валютний фонд буде творений на базі існуючих багатств України і праці її громадян.

Територіальні Управління повинні будуть запровадити *земельну реформу* через суцільну деколективізацію, переведення землі у приватну власність хліборобів, у визначених межах мінімуму і максимуму, враховуючи врожайність землі, характер господарства, величину родини тощо. Існуючі на той час технічні засоби мали би бути спільно використовувані в переходовому часі для засіву і збору всього врожаю. Кожна родина має бути забезпечена харчовими продуктами відповідно до кількості її членів.

Аби уникнути катастрофи голодом і забезпечити харчами армію, Територіальні Управління мали налагодити *оподаткування* селян-хліборобів. Відтак уникнення голодової катастрофи буде однією з центральних проблем української революційної влади, а отже й необхідно буде налагодити координацію зусиль сільського і міського населення, зокрема й збройних сил, і вжиття превентивних заходів усіма державними і громадськими чинниками.

Національна Конституанта повинна була б впровадити кінцеві корективи до *земельної реформи* (розмір земельного фонду, фахових



дослідних господарств, забезпечення переселенців-хліборобів, родин біженців тощо) та затвердити впроваджуваний революційним порядком процес деколективізації. Усе це мало б бути втілено в життя після вивчення проблеми кваліфікованою державною Комісією, спільно з органами місцевого самоуправління і речниками хліборобів-власників. В ОУН сподівалися, що деколективізоване *сільське господарство* й утворені висококваліфіковані господарі-власники, забезпечать не лише сільськогосподарськими продуктами населення, а й створять в майбутньому великі експортні можливості.

Реорганізації підлягала би й *промисловість*. З цією метою Територіальні Управління, спільно з представниками робітництва, мали встановити нове керівництво фабриками і заводами й здійснити реорганізацію системи праці та продукції, з огляду на різновид власності, відповідно до проектованої доосновної перебудови цієї галузі народного господарства на нових засадах.

УДПравління і Територіальні Управління мусіли би подбати і про розбудову *торговельної системи* на базі приватної, кооперативної чи спілкової власності, яка забезпечувала б збут і розподіл сільськогосподарської та промислової продукції. На них покладалося й налагодження та нормальне функціонування шляхів комунікації і засобів зв'язку<sup>752</sup>.

Скасуванню підлягав і радянський *державно- і господарсько-адміністративний поділ України* на усіх рівнях. Новий адміністративний поділ мало встановити УДП. До території України мали бути включені усі її етнографічні території, які на той час перебували як в межах, так і поза межами УРСР, з огляду інтересів території і цілісності нації<sup>753</sup>. Цим ОУН підтвердила своє ж твердження про те, що визнає етнографічний принцип побудови держав і тому відкидала будь-чий претензії на етнографічні українські землі<sup>754</sup>.

Українське Державне Правління, як речник суверенітету нації, мало увійти (в тому числі й за допомоги української еміграції) у *дипломатичні взаємини* з державами, що визнають незалежність України і повинне буде встановити з ними всебічні вільні взаємини. УДП

<sup>752</sup> Там само. – С. 139–142.

<sup>753</sup> Там само. – С. 142–143.

<sup>754</sup> Там само. – С. 133.

також буде готове визнати й надати підтримку революційно-державним правлінням народів, які повстануть проти Росії<sup>755</sup>.

Вільні вибори до Національної Конституанти мали би відбутися після вигнання з України усіх окупантів, закріплення української влади і ліквідації внутрішньої російської та іншої антидержавної диверсії. Обрана Національна Конституанта повинна була виробити Конституцію держави, яка мала би бути передана на всенародне голосування (тобто затверджена всеукраїнським плебісцитом-референдумом). Після цього УДПравління передасть свою владу Правлінню, яке буде створене на основі Конституції Української Держави.

Зі свого боку, ОУН обіцяла за будь-яких обставин захищати свою державно-політичну концепцію ладу в Українській Державі як у перехідний період, так і під час виборів до Національної Конституанти та при всенародному голосуванні<sup>756</sup>.

*Концепцію ладу та устрою майбутньої Української Держави* було вироблено і схвалено на IV Великому зборі ОУН у 1968 році. На ньому ОУН вкотре заявила, що бореться за відновлення і побудову суверенної, незалежної, соборної Української Держави як найвищої форми буття української нації. Державу буде утворено волею і власними силами української нації шляхом всенародної революції проти російського окупанта і поневолювача. Її державно-політичний, суспільний, релігійний, культурний та економічний лад виростатиме з творчих традицій державності княжої, козацької і новітньої діб. В його основі лежатимуть традиційне українське християнство, формована упродовж століть правосвідомість і мораль нації, почуття справедливості та ієрархічності вартостей, які глибоко закорінені в надрах душі народу та в його традиційних політичних, релігійних, культурних і соціальних інститутах. У центрі уваги державної влади буде людина, як одухотворена істота, а через неї – родина і увесь народ, права і свободи якого, як і всебічний розвиток їх творчих сил, будуть гарантовані законами.

У баченні ОУН(р-б) *Українська Держава мала б бути:*

«а) національною, – тобто державою української нації, і охо-

<sup>755</sup> Там само. – С. 143.

<sup>756</sup> Там само.

плюватиме всю українську етнографічну територію. Національні меншини в Україні будуть користуватися рівними правами, а їхній розвиток буде гарантований законодавством Української Держави;

б) правовою, – тобто виконання влади буде нормоване законами і підлягатиме контролю народу. В ній буде виключене безправ'я в будь-якій формі;

в) всенародною, – тобто державою, в якій джерелом влади буде народ і яка забезпечуватиме соціальну справедливість жителям української землі»<sup>757</sup>.

В майбутній Українській Державі (в її моделі від ОУН) також мала би бути забезпечена свобода слова, думки, сумління, віровизнання, політичного переконання, зборів, політичних, суспільних і професійних організацій, вибору праці й місця осідку, персональна безпека перед незаконним обшуком, арештом, порушенням мешкання, власності і права ділчичності (спадкоємства).

*Джерелом влади мав бути народ-суверен*, державно-політичний народоправний лад побудований на авторитеті влади, що походить з прямого представництва народу, забезпечуючи його участь в керуванні державою.

*Основний Закон (Конституція)*, який би схвалила Національна Конституанта України, мав нормувати державне, політичне, суспільне, соціальне та економічне життя держави й творити основи правопорядку. Передбачався також і класичний триподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову. Місцеві органи влади (сільські, міські, обласні або крайові) будувалися б на основі самоврядування з метою створення передумов для вияву державно-творчої ініціативи громадян. Державна адміністрація формувалася б на основі професійної кваліфікації, а не за принципом політично-партійної приналежності.

*Законодавча влада.* Найвищим органом законодавчої влади мав стати парламент, який складався би з двох палат. Представники до першої Палати обиралися б безпосереднім, прямим і таємним голосуванням усіх громадян держави. До другої Палати мали входити заслужені державно-політичні і військові діячі, представники Церков, культурних і наукових установ, профспілкових організацій і виробничих верств.

<sup>757</sup> Там само. – С. 145.

Я. Стецько («Є. Орловський») вважав, до речі, що до другої Палати парламенту мали б входити посмертно усі колишні прем'єри, головнокомандувачі, голови великих політичних організацій, колишні їхні голови, голови міст та парламенту, аби зберегти їхній досвід і континуїтет. «Єдино маса не може завжди рішати, хто є державно-політично необхідний, – апелював він. – Це власне є наслідок фальшивої теорії Руссо. Це мусить бути скореговане»<sup>758</sup>.

*Голову держави* передбачалося обирати загальним прямим голосуванням. Він мав бути найвищим представником влади в державі з правом відклику до народу у випадках, передбачених Основним Законом, і Головнокомандувачем Збройних Сил, а також призначитиме членів Найвищого Суду<sup>759</sup>. Додам до цього, що титулування голови держави не було визначено, але, скажімо, один з співавторів цієї концепції державної моделі Я. Стецько вважав, що потрібно було б відновляти козацькі традиції, але у змодернізованій формі<sup>760</sup> (тож у трактуванні вкотре відчувався вплив націонал-консерватизму).

*Виконавчу владу* мав би здійснювати Голова уряду і Рада міністрів. Голову уряду призначатиме Голова держави. Голова уряду мав формувати Раду міністрів і пропонувати його на затвердження першій Палаті Парламенту. Уряд був би відповідальним перед Парламентом і Головою держави. Рада міністрів творила би та організувала б політична сила, що здобула на виборах більшість, яку вимагатиме Основний Закон і виборче право. Представники політичних сил, які опинилися б у меншості, мали виконувати роль опозиції. Органи самоуправління повинні були творитися шляхом прямих виборів і складали б сільські, міські та обласні (або крайові) ради та їхні виконавчі органи.

*Суд і прокуратура.* Правосуддя в майбутній Українській Державі (за версією ОУН-р-б) повинно би здійснюватися згідно з духом традиційної української правості, відповідно до української правосвідомості та Основного Закону. Суд і Прокуратура мали стояти на

<sup>758</sup> Орловський Є. Листи до однодумців про українське правосуддя // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 74.

<sup>759</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – С. 145.

<sup>760</sup> Орловський Є. Листи до однодумців про українське правосуддя // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 74.

сторожі правопорядку в державі. Правосуддя здійснювалося б Найвищим Судом, сформованим Головою держави. Суди мали бути незалежними і підлягати виключно законам. Інтерпретація Основного Закону належала би до Найвищого Конституційного суду. Головного прокурора мав призначати державний уряд.

*Держава і Церква.* ОУН(р-б), беручи до уваги особливу роллю християнської релігії і Церкви в житті української нації, виступала за забезпечення всіх умов для вільного розвитку Церкви і релігійних організацій. Відтак Організація розглядала Церкву і державу як два незалежні сектори єдиного організму, які повинні якнайтісніше співпрацювати і допомагати одна одній, а отже держава мала сприяти патріаршому оформленню українських Церков. Церква розглядалася як правна одиниця в державі й мала би право розпоряджатися (як власністю) рухомим і нерухомим майном в межах, що регулюватиметься законом. Разом з тим, в майбутній Українській Державі, попри свободу для християнських віровизнань, мала бути забезпечена повна свобода й для інших віросповідань та культів. Войовниче ж безбожництво, як і діяльність груп, що розкладають Церкву і державу, мали бути забороненими.

*Оборона держави.* Суверенність Української Держави, інтегральність її території та свободу її населення захищатимуть українські Збройні Сили. Уряд держави був зобов'язаний дбати про розбудову добре вишколеної та забезпеченої усіма найновішими військово-технічними засобами армії. Мала бути запроваджена загальна військова повинність для усіх здорових чоловіків, громадян України, а служба у війську вважалася їх почесним обов'язком. Найвищим керівним чинником визначалася Державна оборонна рада, яку очолював би Голова держави як Головнокомандувач Збройних Сил. В державі передбачалася легалізація парамілітарних і комбатанських організацій, які плекали би українські військові традиції озброєного народу. Україна відмовлялася б від позаблокового статусу, а нато-мість (з огляду на політику забезпечення інтегральності держави, зокрема щодо Росії) повинна була б ініціювати політично-військові

союзи з державами, інтереси і безпека яких будуть сходитися з інтересами й безпекою України<sup>761</sup>.

Варто додати, що в ОУН(р-б) досить серйозно поставилися до перейняття досвіду ідеологічно-політичної роботи в Червоній Армії для зміцнення духу в майбутній Українській Національній Армії. Так, скажімо, пропонувалося, аби в побудову нової армії лягли ідеологічно-моральні принципи підпільної ОУН(р-б), перероблені лише на військовий лад.

Зокрема сотник «І. К. Г.» пропонував, щоби ідеологічно-моральні основи майбутньої української армії мали наступний зміст у принципах:

1) ставлення національної та своєї персональної честі й вояцько-лицарських чеснот понад власне життя – це закон законів українського вояка-революціонера;

2) гаряча любов до рідної землі та свого народу й досмертна вірність і жертвний обов'язок українського вояка;

3) не сліпа «аполітичність», а об'єктивна і глибока політична грамотність та чесність – це політична мораль українського вояка;

4) не рабський послух старшині, а культурне, свідоме й високопатріотичне почуття лицарської честі та службового обов'язку супроти Батьківщини й Товариства – це моральна дисципліна українського вояка;

5) досмертне зберігання кожної таємниці, товариська любов та дружнє співвідношення з одночасною службовою субординацією – це фізична дисципліна українського вояка;

6) дійсна, а не фіктивна, свобода Батьківщини, як суверенної, абсолютно ні від кого незалежної держави – це політичний ідеал українського вояка;

7) гідний великої і славної нації лад у державі, де всі громадяни мають рівні права й обов'язки – це політична програма українського вояка;

8) справедливе унормування соціальних відносин у державі, яке не давало б підстав для класової ворожнечі – це соціальні постулати українського вояка;

<sup>761</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – С. 145–150.

9) свідомість того, що український націоналістичний світогляд і програма в'яжуться з народом однокровоною спільністю – це політичне кредо українського вояка;

10) мобілізація всіх сил народу, головним чином проти зовнішніх ворогів України, державними методами – це ділова тактика українського вояка;

11) служба національній революції, звільнення своєї рідної нації від чужого панування та відбудова власної держави не поодинцем, а в організованих рядах свого революційно-лицарського товариства – це велика честь і гордість українського вояка;

12) бути виконавцем усіх своїх обов'язків і гідно стояти на висоті кожного, хоч би найтяжчого, завдання, не зважаючи на час, місце, ситуацію та обставини – це найрадісніше патріотичне почуття українського вояка<sup>762</sup>.

*Внутрішня охорона держави.* Охорону ладу і порядку, зокрема й проти чужинних диверсій, мали би здійснювати органи внутрішньої охорони держави на всіх ступенях – органи поліції, міліції прикордонної сторожі тощо, які діятимуть на підставі Основного Закону та інших загальнозобов'язуючих законів<sup>763</sup>.

*Культура і духовне життя.* Основами культурної політики (її рутинними ідеями) в ОУНівській моделі Української Держави мали стати ідеї Бога, Батьківщини, правди, справедливості, слави, волі, лицарства і влади української нації на українській землі. «Вони впливають із глибин духовости української нації, – зазначав IV Великий збір, – становлять саму суть українства, нав'язують до героїчних традицій боротьби нашого історичного минулого, ставлячи в осередку визвольний націоналізм, героїчний гуманізм Шевченка, післанництво вічного міста України – Києва, його воюючого християнства у довголітній боротьбі проти Москви – осередку тиранії, загарбництва і воюючого безбожництва»<sup>764</sup>.

<sup>762</sup> *Сотн. І. К. Г.* До питання української воєнної доктрини (Порядком обговорення) // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповідь і статті. – С. 261–263.

<sup>763</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – С. 145–150.

<sup>764</sup> Там само. – С. 150.

ОУН була переконана, що в центрі культурного порядкування держави повинен стояти правдивий зміст гуманітарних наук. Тож, як зазначалося у проекті державної моделі майбутньої незалежної України, поглиблення і розбудова справжньої української культури, зберігання і відбудова історичних, національних і релігійних пам'яток в умовах вільної творчості – будуть предметом піклування державної влади. Зокрема в таких ділянках як: мова, література, мистецтво, архітектура, музика, релігія, етика, право, наука (державознавство, філософія, педагогіка, народна творчість). Особливу увагу в державній політиці планувалося звернути на піднесення культурно-етичного рівня, в тому числі народних театрів, кінотеатрів, телебачення, радіомовлення, самодіяльних гуртків та інших видів мистецької творчості.

Для всебічного розвитку культури і збагачення духовного та етично-морального життя всіх громадян, Українська Держава матиме за завдання забезпечити в Україні:

- а) свободу слова й преси, віри і переконань;
- б) свободу релігії та тих культів, які не суперечать суспільній моралі;
- в) свободу творчості і розвитку в ділянках науковій, мистецькій, літературній тощо.

В Українській Державі повинно було бути уможливлено зміцнення культурних взаємин з іншими народами шляхом взаємообміну культурними цінностями і культурної співпраці. Національні меншини в Україні матимуть забезпечене право плекати власну національну культуру у всіх її видах. Держава також мала допомагати матеріальному забезпеченню культурних, наукових і мистецьких працівників та дбати про підготовку відповідних нових кадрів.

Окрему увагу передбачалося приділяти народній освіті і вихованню молоді. Перш за все, в Українській Державі мала бути *національна школа*. Національна школа не лише за мовою викладання, а й за змістом. У розбудові українського шкільництва мав бути застосований принцип єдності шкільної системи, при якій учні без перешкод змогли б переходити усі ступені навчання, починаючи найнижчим і кінчаючи найвищим.



*Система освіти* мала б охоплювати:

- ✓ дошкільне виховання до 6 років;
- ✓ обов'язкові народні школи;
- ✓ обов'язкові середні школи різних типів (класичні гімназії, реальні школи, технічні, комерційні і сільськогосподарські школи);
- ✓ високі школи різних типів (університети, політехніки, педагогічні академії, вищі військові школи, духовні академії, академії мистецтв, консерваторії та науково-дослідні інститути);
- ✓ позашкільну освіту;
- ✓ молодечі організації і школи для недорозвинених учнів.

В українській освітній системі релігія також мала бути включена до шкільного навчального плану як обов'язкова дисципліна, а її викладання планувалося зорганізувати так, щоб були враховані і задоволені релігійні потреби учнів усіх віросповідань.

Освіта мала б бути безкоштовною у дошкільних закладах (передшкільлі), а також в народних і середніх школах різних типів. Держава також зобов'язувалася б дбати про забезпечення безкоштовного навчання і досліджень для здібної молоді у вищих школах. Крім того, в Україні були б допущені приватні школи, освітні установи та школи для дітей і молоді інших національностей, які мали перебувати під контролем Міністерства освіти.

Для розвитку теоретичної педагогіки і піднесення рівня освіти в Україні передбачалося створення Академії педагогічних наук у Києві з філіями у великих містах держави. Також планувалося створення науково-дослідних педагогічних інститутів для вивчення та поліпшення педагогічних процесів, а також педагогічні станції та лабораторії і зразкові школи.

Освітою в Україні в усіх її формах мало керувати Міністерство освіти, яке б при цьому враховувало б особливості і потреби країв, тобто місцевого населення, приватного шкільництва та громадських чинників. До завдань Міністерства освіти також належало б видання різного роду праць з педагогіки, шкільних підручників і літератури для молоді різного віку, організування та утримання бібліотек і музеїв, необхідних для виховних закладів<sup>765</sup>.

<sup>765</sup> Там само. – С. 150–153.

*Народне господарство, основи соціальної політики.* У своєму проєкті майбутньої моделі Української Держави ОУН(р-б) зазначало, що, перш за все, великі й різноманітні багатства України дають їй всі підстави бути окремою національно-економічною одиницею, вийти з системи задоволення інтересів російського імперіалізму, бути основою сили, зростання й могутності української нації в Українській Самостійній Соборній Державі й стати важливим фактором у міжнародних економічних зносинах. Ця господарська система мала би виростати з духовости і соціальности та господарських притаманностей українського народу, враховувати психологічні властивості українців та їхні соціальні традиції, а також і переймати досвід передових у господарському розвитку народів світу. Комуністична ж і капіталістична системи, як протинародні, за переконанням ОУН(р-б), мали би бути повністю відкинені в майбутній Українській Державі.

Утім, в основі організації народного господарства Української Держави мала стати умасована приватна власність на засоби продукції та найширша господарська ініціатива у виробництві продукції та її розподіл на засаді економічної та соціальної справедливості. В основі ж господарської політики уряду стоятиме засада, що здоровий всебічний розвиток української нації вимагає усунення виключної монополії держави в економічному житті. Державні чинники мали лише створювати передумови для розвитку особистої ініціативи і підприємництва. Основним регулятором у господарському житті мали бути ринкові відносини, а не єдиний централізований план і єдине центральне управління народним господарством. За державою планувалося забезпечити власність лише на такі засоби виробництва і складники народного господарства, які мали загально-національне значення і удержавлення яких виправдалось відповідним досвідом<sup>766</sup>.

Дещо пізніше голова Проводу ОУН(р-б) Я. Стецько зауважував, що його Організація відкидає ліберал-капіталізм у господарстві, позаяк вважає його за культ безвідповідальності й необмеженої вільної гри, що є, за його словами, історичним пережитком... «Забезпечення за державою власности на необхідні засоби виробництва, чого вимагатиме загальнонаціональне добро і що диктуватиме

<sup>766</sup> Там само. – С. 153–155.

раціональність самого життя... Розбудова кооперативних та інших добровільних спільних форм організації означеного роду продукції та збуту; органічна плановість у межах респектування основних індивідуальних стимулів творчості та загальнонаціонального добра. В цілому господарстві визнається домінуючу роль принципу різного роду приватної власності, респектування принципу праці, як шляху до її (власності) набуття, права ділчності, але елімінується будь-які форми визиску; елімінація визиску і елементи власної праці мають бути в основі кожної іншої, а не тільки приватної власності», – резюмував Я. Стецько<sup>767</sup>.

*Основні засади економічної системи.* Економічна політика в Українській державі мала розвиватися на таких засадах:

- 1) приватно-індивідуальна, кооперативна, громадська і державна власність на засоби виробництва;
- 2) приватна ініціатива і право на зиск, проте без визиску людини державою чи людини людиною;
- 3) регулювання капіталовкладень у найважливіші сектори народного господарства і недопускання надмірної акумуляції капіталів і засобів продукції в одних руках та творення трестів і картелів;
- 4) гармонійна співпраця всіх продуктивних верств, як заперечення принципу класової боротьби;
- 5) суцільна деколективізація сільського господарства і встановлення приватної власності на землю;
- 6) співвласництво робітництва і технічного персоналу на означені, до того удержавнені, засоби виробництва та творення нових підприємств на засаді спеціальних акцій (паїв);
- 7) відокремлення професійних спілок від держави і забезпечення за робітництвом права на страйк у рамках, передбачених законом;
- 8) інтенсивні торговельні взаємини з закордоном;
- 9) державний контроль над банковою і кредитовою системами;
- 10) податкова політика, окрім бюджетної функції, матиме за завдання регулювати розподіл національного прибутку й, тим самим, елімінувати визиск;

<sup>767</sup> *Стецько Я.* За що і проти чого боремося? (Ідейно-програмові позиції нової України) // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 43–44.

11) питання іноземних інвестицій вирішуватиме центральний уряд<sup>768</sup>.

*Сільське господарство.* ОУН(р-б) сподівалася, що в майбутній Українській Державі селянство творитиме не лише поважний виробничо-продукційний фактор, а й буде великим «резервуаром людських сил, серед яких зберігаються українські національні традиції і своєрідний соціальний стиль, протиставний і московському колективізму, і накиненому в минулому поміщицтву, як також деградації селянина до ролі лише процудента хліба»<sup>769</sup>. Водночас вирішальним критерієм при аграрних змінах в Україні, окрім інтересу нації, мало бути добро родини, а в майбутній перспективі – добро родини-роду, тобто цілих поколінь. В майбутній Українській Державі земля мала належати народові, як її єдиному господареві, а відтак обіцялося, що вона буде передана селянам безкоштовно у приватну власність в розмірові середнього типу господарств, для яких мало бути встановлено дозволена законом верхню і нижню межу. Спекуляцію землею передбачалося заборонити, проте що розумілося під терміном «спекуляція землею» не витлумачувалося. Натомість зазначалося, що селянські двори зможуть об'єднуватися у сільськогосподарські кооперативи або ж організовуватися у виробничі об'єднання. Держава ж мала забезпечувати всебічну технічну та фінансову допомогу сільському господарству. З цією метою планувалося створити сільськогосподарський банк, а для постійного вдосконалення сільського господарства мали бути створені державні дослідні станції, насінні та тваринно-розплідникові господарства. В розпорядженні держави також залишатиметься земельний фонд, необхідний для публічних, наукових і військових цілей<sup>770</sup>.

*Промисловість, підземні багатства (копалини), ліси, води і транспорт.* У постановах IV Великого збору ОУН зазначалося, що промисловість України, на базі її природних багатств, визначатиме чільне місце держави в міжнародній співпраці та надаватиме їй великого оборонного значення. Початкова стадія реорганізації промисловості мала відбуватися в спектрі доцільного розміщення

<sup>768</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – С. 155–156.

<sup>769</sup> Там само. – С. 156.

<sup>770</sup> Там само. – С. 156–157.

промислових осередків, її всебічної розбудови, гармонізації між її окремими галузями та перебудови шляхів сполучення (згідно з національними інтересами Української Держави). Надра (підземні багатства) України мали стати національно-державною власністю, а ліси і води – державною, громадською або, у визначених межах, приватною. До державної, державно-громадської та громадської власності належали би важка промисловість, енергетика і транспорт загальнонаціонального значення, а саме: залізничний, водний та повітряний. Легка промисловість, виробництво товарів широкого вжитку, ремесло, окремо визначені роди транспорту та енергетики, як і сектор особистих послуг, мусили би опиратися на приватну власність: індивідуальну, спілкову і кооперативну, які мали стимулюватися державою<sup>771</sup>.

*Торгівля і фінанси.* Торгівля в майбутній Українській Державі розвивалася б у напрямкові найповнішого задоволення потреб усіх прошарків населення і мала бути додатковим фактором у гармонізації окремих галузей народного господарства, а зовнішня торгівля – забезпечувати збут товарних надлишків українського виробництва, імпорт необхідної чужоземної продукції тощо. Торговельні підприємства належали б до приватної, кооперативної та спілкової форм власності. Торгівлю з закордоном мала стимулювати, регулювати і контролювати держава.

*Державний банк України,* як емісійний банк, мав би за завдання регулювати й контролювати усю банківську систему. В державі було б допущено розбудову загальних і спеціальних банків приватного, спілкового та громадського характеру. Було би запроваджено повноцінну валюту, як основу здорової фінансової системи. *Державний бюджет* фінансував би державні витрати через одержання прибутків з державного майна, підприємств, посередніх і безпосередніх (прямих і непрямих) податків. *Податкова система* – прогресивно-го характеру. Окрім прогресивного податку, мало бути встановлено й систему податкових пільг для економічно слабших підприємств і для тих підприємств, що робили би капіталовкладення у засоби виробництва чи у розвиток установ соціальної опіки.

<sup>771</sup> Там само. – С. 157–158.

Передбачалося також, що в початковій стадії активізації народного господарства у відновленій Українській Державі сприятиме повне зосередження державних фінансових засобів на інвестиціях у ключові його галузі, розбудові яких через приватну ініціативу сприятиме держава. Іноземні капіталовкладення в Україні та вітчизняні інвестиції за кордоном мали бути контрольовані й регульовані державою<sup>772</sup>.

*Основи соціальної політики.* Завданням гарантованої законодавством соціальної політики в Українській Державі мало стати:

1) створення умов, за яких були б максимально забезпечені усі духовні і матеріальні потреби громадян України;

2) встановлення такої мінімальної заробітної платні, яка достатньо забезпечувала б життєві і культурні потреби працюючого та його родини;

3) створення умов, за яких громадяни могли б у повній мірі користуватися політичною свободою й можливостями прояву економічної ініціативи (за умови, що межами свободи кожного громадянина є межі свободи інших громадян і всього суспільства та соціальної справедливості);

4) забезпечення фізичного і морального здоров'я нації через запровадження системи охорони народного здоров'я з урахуванням усіх досягнень медичної науки, зокрема охорони працюючих від професійних недуг;

5) забезпечення роботою всіх працездатних громадян з правом вільного вибору та зміни професії й зміни місця праці, а також встановлення горішньої межі кількості робочих годин;

6) забезпечення рівноправності жінок з чоловіками, вільного доступу жінки до усіх шкіл і професій, рівної з чоловіком оплати за однакову працю;

7) заборона найманої праці малолітніх і жінок у важкій промисловості та на виробництві, шкідливому для здоров'я;

8) забезпечення працюючим оплачуваних відпусток, облаштування домів відпочинку, санаторіїв тощо;

9) запровадження системи соціального забезпечення на час хвороби, непрацездатності, старості;

<sup>772</sup> Там само. – С. 158–160.

10) встановлення системи пенсій для працюючих у розмірі, який забезпечував би нормальний життєвий рівень пенсіонерів та їхніх родин;

11) забезпечення на випадок безробіття, а також організація суспільної опіки для окремих випадків<sup>773</sup>.

Відшкодування для осіб, що втратили здоров'я і майно під час ворожої окупації та боротьби за державність, повністю мала узяти на себе держава, як і надати «відповідне матеріальне забезпечення учасникам визвольо-революційної боротьби та їх родинам, політичним в'язням та їх родинам, депортованим поза межі України, усім, переслідуваним ворогом, жертвам терору окупанта»<sup>774</sup>.

Українська Держава зажадала би від окупанта *окупаційних і воєнних відшкодувань* за народовбивство, культурну екстермінацію, економічний визиск і грабіж, а український уряд у цих рамках мав би включити й вимогу надати відшкодування також для усіх потерпілих.

*Жінка і родина.* ОУН(р-б) усвідомлювала особливу відповідальну роль жінки в житті нації, а надто те, що жінка – це передусім мати, вихователька молодого покоління і основа родини. Саме тому у майбутній Українській Державі становище жінки в суспільстві та її праця мали б бути забезпечені окремим законом. Цей окремий закон, виходячи з позицій, що родина, як основна клітина суспільства, має для нації особливе значення, позаяк у ній виростає і виховується молоде покоління, охоронятиме шлюб, родину, материнство і дітей. Згідно з ним, мали бути створені умови, аби жінка-мати могла присвятити необхідний час вихованню дітей, а не шукати додаткового заробітку, а родина отримувала б відповідну допомогу<sup>775</sup>.

Розробляючи цей та інші напрямки державної моделі було використано й кореговано в означених формулюваннях концепцію «Нової держави» (порт. *Estado Novo*) прем'єр-міністра (1932–1968) і фактичного диктатора Португалії Антоніу де Салазара, яким

<sup>773</sup> Там само. – С. 160–161.

<sup>774</sup> Там само. – С. 161.

<sup>775</sup> Орловський С. Листи до однодумців про українське правосуддя // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 75.

Я. Стецько відверто захоплювався ще з кінця 1940-х років<sup>776</sup>.

*Охорона народного здоров'я.* В основу системи охорони здоров'я мала бути покладена засада всебічного зміцнення фізичних та духовних сил українського народу в цілому та кожної окремої людини-громадянина зокрема, без огляду на її мастковий стан. З цією метою передбачалося об'єднати зусилля у гармонійному поєднанні державної, громадської та приватної ініціативи, тобто допускалися усі форми власності лікарняними установами або ж їхнє взаємодоповнення.

Загалом, як зазначалося у проєкті державної моделі України, виробленого IV Великим збором ОУН, система охорони здоров'я мала охоплювати заходи, спрямовані на:

а) загальне оздоровлення населення, зміцнення та покращення його здоров'я;

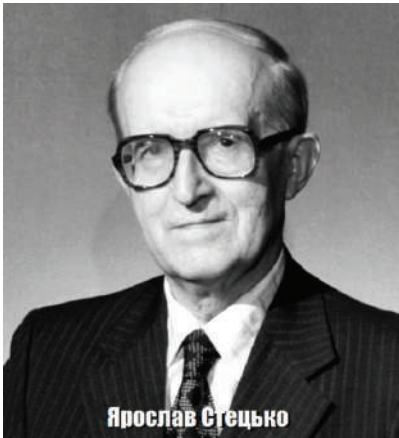
---

<sup>776</sup> 28 березня 1927 р А. Салазар виступив зі своєю знаменитою промовою про «дві економіки». У ній стверджувалося про необхідність створення багатства шляхом наполегливої роботи, регулювання споживання нормами людської моралі, фізичного та інтелектуального розвитку, а також заощадження. Так було закладено теоретичні основи його майбутньої політики мобілізації всіх ресурсів країни на досягнення поставлених завдань. Він закликав зосередити зусилля на будівництві доріг, відкриття нових робочих місць і на ліквідації бюджетного дефіциту. 30 липня 1930 р., будучи вже диктатором, А. Салазар оголосив Маніфест «Національного Союзу», що став єдиною в країні легальною політичною організацією. У 1933 р. він запровадив Конституцію, що оголосила Португалію «унітарною і корпоративною Республікою, засновану на рівності громадян перед законом, на вільному доступі всіх класів до благ цивілізації і на участі всіх конструктивних елементів нації в адміністративному житті і розробці законів». Конституція оголошувала, що держава повинна (погоджувати, заохочувати усі види соціальної активності та керувати ними, забезпечуючи справжню гармонію інтересів, з урахуванням законного підпорядкування приватних інтересів інтересам суспільства. Крім того А. Салазар прийняв в якості закону т. зв. «Хартію праці», яка стала базовим документом португальської корпоративної системи. Як і у фашистській Італії, в Португалії створювалися «корпорації» – профоб'єднання, до яких входили особи певної професії, незалежно від їхнього соціального і майнового становища. Робітники і службовці об'єднувалися в національні синдикати, комерсанти і підприємці в гільдії, інтелігенція – в ордені, селяни в «народні доми». Група таких спілок по ідеї повинна була утворювати корпорацію. Класові профспілки було ліквідовано. Корпоративна система мала стати практичним втіленням «союзу праці та капіталу». Однак А. Салазар неодноразово підкреслював, що португальський корпоративізм заснований не на одержавленні, як в Італії, а на принципі вільної асоціації і що в ньому представлені не тільки економічні, але також «моральні та культурні інтереси», будувалося безкласове суспільство. У 1951 р. було проведено конституційну реформу, що, зокрема, змінила порядок обрання голови держави. За цією реформою вибори президента здійснював не народ, а спеціальна колегія, яка вже обиралася на загальних виборах, що частково нагадувало систему парламентських республік або систему виборщиків в США [Meneses F. R. Salazar: A Political Biography. – New York, 2009. – P. 562; Wiarda, Howard J. Corporatism and development: the Portuguese experience. – Amherst, 1977. – XIII, 447 p.; Gallagher T. Portugal: a twentieth-century interpretation. – Manchester, 1983. – XII, 278 p.; Candeias A., Simões E. Alfabetização e escola em Portugal no século XX: Censos Nacionais e estudos de caso // Análise Psicológica. – March 1999. – Vol. 17. – № 1. – P. 163–194].



- б) зміцнення фізичного та духовного здоров'я нації;
- в) попередження захворювань, зменшення захворювань, зниження рівня смертності, збільшення народження, продовження життя, підвищення працездатності населення;
- г) організацію медично-санітарних та профілактичних установ;
- г) організацію оздоровчих і лікувальних пунктів;
- д) якнайкраще забезпечення української армії усіма видами медичної обслуги.

Ці та інші заходи (як то: вироблення законодавства в галузі охорони здоров'я, заходи санітарно-гігієнічного та профілактично-лікувального характеру, загальне планування їхньої мережі, контроль медичної допомоги тощо) повинні були в основному перебувати у руках державної влади і забезпечуватися державним бюджетом. З метою уникнення бюрократизації медичної допомоги, амбулаторна (тобто позалікарняна) допомога мусила спиратися на мережу приватно-практикуючих лікарів. Медичні заклади, як і фармацевтичну промисловість та мережу аптек, могли б провадити як державні, так і громадські чи кооперативні інституції й приватні особи. Контроль усіх цих установ і підприємств здійснювали би державні органи охорони здоров'я<sup>777</sup>.



«IV В[еликий] З[бір] ОУН, – як цілком слушно зауважував згодом у 1975 р. під псевдо «З. Карбович» Я. Стецько, – зробив виправдану спробу зформулювати ідейно-світоглядові, політично-програмові, політично-стратегічні й міжнародньо-політичні позиції, адекватні – як виявило останнє п'ятиріччя – становищу в Україні, що бореться, в імперії й у міжнародньо-політичній дійсності...»

Таким було бачення державної моделі ОУН(р-б). Як видно з інших матеріалів IV Великого збору, що природньо частково доповню-

<sup>777</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – С. 161–163.

ють ОУНівський проєкт «Українська Держава і її організація», ця самостійна соборна держава мусила б бути унітарною з обмеженою демократією для т. зв. антидержавницьких кіл громадянства (таку тезу провідники Організації висували не лише як ціль, а й як аксіому, закликаючи запобігати «можливному відродженню шкідливої орієнтації української прилюдної опінії на т. зв. “ліберальні рухи” в Росії» та «поборювати ворожі для УССД ідеї, що їх вороги України підсувають нам як підмінку, пропагуючи ідеї “демократії”, “федерації” і т. д.»<sup>778</sup>. Відкидала ОУН(р-б) й ліберально-демократичну риторику й «ті течії, що під покришкою фраз про “демократію” чи “лібералізм” морально послаблюють націоналістичний рух на чужині та розкладають громадянство»<sup>779</sup>. Пропонувалося також повертатися до традицій в їх оновленому викладі, зокрема до 1918-го року, до козацьких і княжих часів тощо. Як один з чільних розробників державної моделі й ідеологічної теорії ОУН(р-б) Я. Стецько зауважував з цього приводу, що, не відкидаючи досвід інших держав і народів, «треба шукати первнів для нашого державно-політичного устрою. Простудіювати це, простудіювати козацький устрій, Липинського, Липу, очевидно, Донцова, – і на цьому спиратися»<sup>780</sup>.

Разом з тим, IV В[еликий] З[бір] не тільки дав глибинне обґрунтування генеральному напрямкові революційних процесів, але й став в означених відношеннях проєкцією систематичної унапрямованої дії на майбутнє»<sup>781</sup>. Збір вніс істотні корективи та доповнення до ідеологічно-політичних засад та до моделі майбутньої Української державності, вироблених на III Великому (надзвичайному) зборі ОУН, що відбувся в Україні в умовах двофронтової війни (1943 р.).

Слід також додати й деякі аспекти до трактування ОУН(р-б) державної соборності України, зокрема щодо принципу боротьби за відновлення незалежної суверенної держави на цілій українській етнографічній території й тривалому збереженні та закріпленні її

<sup>778</sup> Там само. – С. 166, 165.

<sup>779</sup> Там само. – С. 167.

<sup>780</sup> Орловський Є. Листи до однодумців про українське правосуддя // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 77.

<sup>781</sup> Карбович З. Де місце нашого постою // П'ятий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали й постанови. – С. 54–55.

за українською нацією. У цьому контексті, попри спрямування усіх сил проти Росії, передбачалося, що українці муситимуть розв'язати спірні проблеми зі своїми безпосередніми сусідами, зокрема й з поляками. Так, наприклад, Організація констатувала розгортання політики національної й релігійної дискримінації, морального терору, денаціоналізації українців у Польщі та загрозу «знищення їх біологічної субстанції, зокрема на Закерзонні»<sup>782</sup>. Тож було сформульовано завдання домогтися повернення примусово переселених на польські території українців на свої прадідні землі, які є нероздільною частиною української національної території, тимчасово окупованої Польщею, а також домогтися від Ватикану створення у Польщі українського Екзархату, як запобіжної міри проти латинізації українців, уможливлення українських богословських навчань й досліджень та нівелювання антиукраїнської пропаганди у костьолох. ОУН(р-б) твердо заявила, що постійне поновлення польськими політичними середовищами претензій до етнічних українських земель не створить сприятливої атмосфери для співпраці ані на сучасному етапі, ані в майбутньому. Подібних заходів і пильної уваги передбачалося застосовувати й на правне становище, національне, культурне і релігійне життя українців у Чехо-Словаччині, Румунії, Югославії, на Зеленому Кліні (в Східній Азії) та відповідним способом сприяти його розвитку й вирішенню<sup>783</sup>.

Перш за все, беззастережно відкидалися будь-чий претензії на українські етнографічні землі й, відтак, «передумовою співпраці і приязні України з її сусідами є визнання обома сторонами принципу державної незалежності і етнографічного принципу як основи для територіяльного розмежування»<sup>784</sup>. Отже, ОУН(р-б) бачила Українську Самостійну Соборну Державу як єдиний державний організм усіх українських етнічних земель, що на той час входили до складу не лише УРСР, а й до складу інших республік СРСР (переважно Росії – південні частини Курщини, Белгородщини, Вороніжчини, Кубань) та сусідніх держав (переважно Польщі – Лемківщина, Підля-

<sup>782</sup> Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – С. 215.

<sup>783</sup> Там само. – С. 216.

<sup>784</sup> Там само. – С. 181.

пшя, Холмщина, Посяння) тощо, тобто від Сяну до Дону й від Тиси по Кубань.

Щодо міжнародних відносин та зовнішньої політики, ОУН (р-б) залишалася на позиції, що не лише російсько-радянська імперія має розпастися, а й мусять прийти до занепаду й західні європейські імперії. Проте перебудова їхніх нещодавніх колоній на незалежні суверенні національні держави повинна здійснюватися не за колишнім колоніально-адміністративним принципом, але згідно з національно-етнічних підстав. ОУН (р-б) також виступала проти двополярності світового укладу, передбачаючи його безперспективність, позаяк число держав, які володіють атомною зброєю дедалі збільшуватиметься. Відтак, зазначалося, що кожного часу на розвиток міжнародних подій, зокрема на рівновагу сил у світі, «великий вплив мають і матимуть нові технічні та наукові досягнення, зокрема практичне застосування нуклеарної енергії для мирних і воєнних цілей»<sup>785</sup>. Тож у цьому висновку від ОУН (р-б) цілком прозоро проглядається бачення перспективи до оволодіння майбутньою Українською Державою атомними технологіями та атомною зброєю. І саме незалежна Україна, на тогочасну думку провідників ОУН (р-б), відіграватиме провідну роль у світовому процесі розгортання національно-визвольних рухів та мала стати вагомим світовим гравцем у часи, коли розвиток міжнародних відносин «сприятиме у ще більшій мірі поліцентралізації і фрагментаризації політичних, воєнних і господарських блоків, що уможливить творення нових силових центрів»<sup>786</sup>.

Чи покладалася ОУН (р-б) на визволення України з-під комуністичної окупації внаслідок ядерної війни? Відповідь однозначна – ні. Усвідомлюючи ядерну загрозу, Організація не воліла такого вирішення проблеми державності, позаяк розуміла катастрофічність такого розв'язання питання, адже у цьому разі Україна ставала би ціллю удару у відповідь і, як наслідок, могла би перетворитися на ядерне попелище<sup>787</sup>. І про це виразно було сказано у постановках IV Великого збору ОУН. Згодом Я. Стецько додавав з цього

<sup>785</sup> Там само. – С. 170.

<sup>786</sup> Там само. – С. 172.

<sup>787</sup> *Блакитний К.* Україна і світ (Проблеми визволення на тлі міжнародної політики) // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 202–204.

приводу наступне: «Причина моральної й ідейної кризи, що постала у відхристиянізованому світі з приводу страху перед термоядерною зброєю, ідеологічно й мілітарно-політично на ділі не існує в Україні тому, що розвал московсько-большевицької імперії здійсниться шляхом національно-визвольних революцій, проти яких окупанти не спроможні застосувати термоядерної зброї. З другого ж боку, “термоядерний пат” великих потуг також виключає термоядерну зброю, як засіб практичного застосування, подібно, як у минулому великі потуги зрезигнували з хемичної і бактеріологічної війни»<sup>788</sup>.



Так само в ОУН(р-б) не вважали, що українську державність можливо буде досягнути виключно за допомогою зовнішніх сил чи внаслідок війни західного світу з комуністичним блоком на чолі з СРСР. Так, наприклад, Л. Шанковський (як, власне, й С. Бандера, Я. Стецько та інші), вважав, що «стороння інтервенція не впливає корисно на розвиток революційної ситуації, навпаки – вона шкодить йому» і що «навіть “палацевий” чи “революційний” переворот у Кремлі, здійснений, напр., для “демократизації” імперії, не означатиме ще завершення української визвольної революції та досягнення революційної мети українського народу. Еволюційний шлях чи стороння інтервенція можуть принести ідентичні наслідки»<sup>789</sup>. Він був переконаний, що «ні еволюційним шляхом, ні з допомогою сторонньої інтервенції визволення України не можна досягнути» і що «обидва ці шляхи (еволюція і інтервенція) можуть мати для української справи катастрофічні наслідки», тож здобути Українську Державу Організація мала намір

<sup>788</sup> *Стецько Я.* За що і проти чого боремося? (Ідейно-програмові позиції нової України) // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 31–32.

<sup>789</sup> *Мартович О.* Думки про визволення // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 157, 163.

через національну і соціальну революцію й національно-визвольну боротьбу українського народу<sup>790</sup>.

Загалом ОУН (р-б) у своїх державотворчих устремліннях виступала:

- ✓ за національну державу, проти колоніального поневолення;
- ✓ за повну свободу національної політичної і культурної думки та дії, за вільну творчість, за власний національно-культурний зміст, за світлі національні традиції, за соціальну справедливість і матеріальний добробут;

- ✓ проти російського шовінізму та імперіалізму, проти західного неоімперіалізму, неоколоніалізму, лібералізму, проти глобалізації, інтернаціоналізму, комунізму, духових, політичних, соціальних і культурних обмежень;

- ✓ за українську правовість, базовану на пошануванні прав людини і ролі держави, за традиціоналізм і єдину соборну Українську Церкву;

- ✓ за індивідуальну, кооперативну та громадсько-державну власність на засоби виробництва і торгівлю, проти колективізму в сільському господарстві і державного капіталізму;

- ✓ за Україну як унітарну національну соборну державу, парламентську республіку з багатопартійною виборчою системою й обмеженою демократією (заборона антиукраїнських, антидержавницьких організацій, комуністичної партії та її ідеології, заборона так званого націонал-комунізму, заборона РПЦ) тощо.

«Український націоналізм гарантує повністю проведення вільних і безпосередніх виборів, – як згодом писав голова Проводу ОУН (р-б) Я. Стецько, – повну свободу для творення політичних організацій (неворожих у принципі українській незалежній державі), профспілок і всяких інших установ та свобідне виявлення поглядів кожної людини... Саме ті елементи кладемо в основу побудови нашого державного і соціально-політичного ладу»<sup>791</sup>.

На IV Великому зборі ОУН у 1968 р. програмні настанови 1943 р. (разом з поправками від 1950 р.), з яких фактично почав-

<sup>790</sup> Там само. – С. 161.

<sup>791</sup> *Стецько Я.* За що і проти чого бореємось? (Ідейно-програмові позиції нової України) // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Другий том. Доповіді й статті. – С. 42.

ся відхід ОУН від авторитарно-тоталітарної концепції попередніх років і дрейфу до «народовладної теорії», було піддано остаточній та кардинальній зміні. Здавалося, що ОУН (р-б) прагне зближенню до донцовського «інтегрального» чи «чинного» націоналізму в поєднанні на українському ґрунті з концептом салазарівського (португальського) «корпоративізму». Як видно з моделі майбутньої Української Держави, виробленої ІV Великим збором у 1968 р. і яка залишалася практично незмінною у програмових засадах ОУН(р-б) у подальші понад двадцять років, у 60–80-х рр. ХХ ст. на її соціально-економічну теорію держави також істотно вплинули досвід соціальних реформ К. Етлі в Великій Британії та тривалої політики подальших урядів британських лейбористів («лейбористський соціалізм») та наслідки соціал-демократичних реформ у Швеції («шведський соціалізм»<sup>792</sup>). У світоглядному та політичному ж контексті ідеологія націоналізму ОУН (р-б) зазнала націонал-консервативних впливів, а її державницька теорія – ознак західних демократій.

На думку ж Дж. Армстронга, в українському різновиді «інтегрального націоналізму» можна було також знайти «міцні елементи ліберальних, демократичних, а також і християнських принципів, навіть якщо учасники руху на словах заперечували їх. У практичній діяльності навіть найрадикальніших груп ніколи не бракувало пошани щодо формальної освіти, установленого авторитету, права на індивідуальний та громадський вибір»<sup>793</sup>. Проте, як стверджував М. Сосновський, «програмова частина ідеології “чинного націоналізму”, зокрема методи і форми соціальної і політичної організації нації не знайшли практичного застосування. Таким чином, розрив українського націоналістичного руху, репрезентованого всіма фракціями ОУН, з ідеологією “чинного націоналізму”, що стався у роки другої світової війни, треба вважати за остаточний без уваги на менші чи більші перехідні хитання та наявні тенденції серед деяких людей повернутися до цієї ідеології»<sup>794</sup>. Тож цілком можна погодитися з

<sup>792</sup> Дивіться: *Гай-Нижник П.* Шведська соціально-економічна модель: історичний аспект суспільно-господарського досвіду // *Економічний часопис*–XXI. – 2007. – № 11–12. – С. 14–16.

<sup>793</sup> *Armstrong John A.* Ukrainian Nationalism. – P. 14.

<sup>794</sup> *Сосновський М.* Дмитро Донцов: політичний портрет. – Нью-Йорк; – Торонто, 1974. – С. 381.

думкою, що цей висновок, безумовно, заслуговує на увагу як спроба найбільш розважливої частини ОУН відмежуватися від Д. Донцова, постать якого, за влучним висловом Г. Касьянова, в ідеологічному сенсі на початок 1970-х років явно виглядала дещо антикварною<sup>795</sup>.

Модель майбутньої Української Держави, розроблена ідеологами й провідниками ОУН (р-б) й прийнята на її IV Великому зборі 1968 р., стала базовою для державницького бачення та ідеологічних засад Організації на довгих майже чверть століття аж до часів початку розвалу СРСР та відновлення Україною своєї незалежності. Усі подальші теоретико-ідеологічні постанови та засади ОУН (р-б) чи її провідництва були безпосередньо базовані на відповідних Постановах IV Великого збору, як і, зокрема, робота й рішення V-го (1974 р.), VI-го (1981 р.), VII-го (1987 р.) та VIII-го (1991 р.) Великих зборів ОУН.

Цілком очевидно, що ця державна модель була сконструйована тоді у своїй фундаментальній (основоположній) формі, а натомість термінологія, певні деталі та окремі нюанси мали би ще обговорюватися й очікували своєї конкретизації (вочевидь з огляду на практичні уроки й фактичну дійсність під час та в процесі безпосереднього втілення її в життя вже, власне, на теренах самої України). Головним, на той час, було висловити громадянству загальне бачення ОУН(р-б) держави та її соціально-політичного ладу, викинути з неї т. зв. лібералістичний та соціалістично-комуністичний «баласт» і представити власну модель Української Самостійної Соборної Держави.

У 70-ті роки ХХ ст. ОУН(р-б) увійшла лише з одним живим членом зі складу діючого до жовтня 1959 р. Проводу ЗЧ ОУН<sup>796</sup>. Цією особою залишався Я. Стецько, який був не лише провідником Організації, а й став фактично єдиним її теоретиком та ідеологом і незаперечним авторитетом. Тож не дивно, що відтоді внутрішня організаційна дискусія практично себе вичерпала й програмно-ідеологічні та світоглядні засади Організації не піддавалися еволюційним віянням, а натомість поглиналися особистими уявленнями та

<sup>795</sup> Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації Українських Націоналістів (ОУН). – К., 2003. – С. 11–12.

<sup>796</sup> Ще один рік є поза нами! // Бюлетень Т. П. ОУН у В. Б. – 1971. – Р. XIV. – Ч. 1. – січень–березень. – С. 2.



переконаваннями вихідця з покоління 1930-х – 1940-х рр. Я. Стецька. Молоде ж інтелектуально-пасіонарне покоління або не долучалося до лав ОУН (р-б), або ж стагнувалося принципами організаційної дисципліни та її ієрархічними рамками.

За такого становища *ОУН (р-б) восени 1974 р. й зібралася на свій V Великий збір*, значну частину з учасників якого склала молодь. На правах провідника й в ореолі останнього апостола українського націоналізму Я. Стецько заявив про закінчення періоду внутрішніх організаційних суперечок й звернувся до делегатів Збору зі сподіванням, що «усе дрібне, що може нас ділити, хай залишиться осторонь», вказуючи, що основною справою Організації є оборона і визволення України, а усі члени ОУН (р-б) мали стати «одержимими ідеєю Нескореної України!»<sup>797</sup>. Квінтесенцією позиції та посилу Я. Стецька членам Організації на відкритті Великого збору можна вважати вислів такого змісту: «Ми маршуємо широким фронтом відроджуваної нації, ядром якого (фронту) є ОУН з її чіткими позиціями, а ліберали вірять у “більшу силу” релятивізму, як шляху поширення фронту, розгубивши догматизм ідеї, за яким тужить найбільший знавець душі України і найбільший сучасний приклад самопожертви, найвизначніший борець – культурний діяч України...»<sup>798</sup>.

Звертаючись до українців, що служили у лавах Радянської армії, делегати Великого збору ОУН (р-б) заперечували поширене твердження нібито Організація прагне визволення України з-під комуністичної окупації навіть шляхом атомної війни. «ОУН взагалі проти війни чужих держав на українській землі, бо це принесе знищення нашому народові. Але московські окупанти розташовують на Україні зброю масового нищення, і в майбутній війні, до якої вони готуються, хочуть, щоб уся сила відплатного атомного удару їх противників впала на Україну. Тому ОУН висунула іншу альтернативу: національно-визвольні революції поневолених націй, які зсередини розвалить російську тюрму народів і усунуть небезпеку атомної війни», – зазначалося у збірникові матеріалів і постанов В Великого

<sup>797</sup> Слово Ярослава Стецька на відкритті П'ятого Великого Збору ОУН // П'ятий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали й постанови. – Б. м.: Видання Організації Українських Націоналістів (ОУН), 1975. – С. 5.

<sup>798</sup> Там само. – С. 11.

збору<sup>799</sup>.

Збір вкотре виявив вплив стецького ідейного догматизму і християнського містицизму в поєднанні з пафосною революційною риторикою щодо визволення України з-під комуністичного тоталітаризму в умовах життя в еміграції на демократичному Заході, як то: «Нація – найважливіша на землі людська спільнота, джерело життя, незнищенна природна формація», «найбільше з усіх створінь Божих на землі, сили якого незглибні й невичерпні», яка посідає свою власну «колективну душу» і «незлібний світ підсвідомости», а в «Україні пов'язують патріотизм із релігійним пієтизмом», де, зокрема, визнають важливе місце релігії у житті людини й нації»; «людина – істота, створена Богом, тому мусить бути відповідно трактована, мусить мати право на визнання своєї віри»; «світ, нація і людина – твори Божі» тощо. Учасники Великого збору були переконані, що в УРСР є поширеним «світогляд нескорених», ворожий до насильницького, беззаконного, несправедливого ладу, що панує в Україні, який засуджує тоталітаризм і диктатуру, відкидає концепцію «людини-гвинтика» і необмежену владу держави<sup>800</sup>.



*L-R: Hon. Yaroslav Stecko, Chairman of the Organization of Ukrainian Nationalists, Hon. Philip Crane, Hon. Robert Crane, US Congressmen, Prof. L. Dobriansky, Chairman of the Ukrainian Congress Committee, at a US Congress reception on the occasion of the 40th anniversary of the re-establishment of Ukrainian independence, July 15, 1981.*

Зазначаючи, що нескорені діячі України прагнуть встановити в майбутній суверенній Україні справедливий, народоправний лад, що має засновуватися на вільній українській людині, виразно гарантуючи її права, актив ОУН (р-б) доводив, що «волелюбна Україна поборює імперсько-тоталітарну етику, че-

кістську, рабську, бандитську “мораль”, протиставляючи їй свою мораль – героїчну, людяну, національну, християнську»<sup>801</sup>. Проте йшлося не про дисидентів, як можна було б подумати. В риторичі тогочас-

<sup>799</sup> П'ятий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали й постанови. – С. 27–28.

<sup>800</sup> Там само. – С. 232.

<sup>801</sup> Там само. – С. 234–235.

ної ідеологеми ОУН (р-б) радянські дисиденти згадувалися з приставкою «так звані» і лише як категорія критиків режиму, що можуть мати вплив на його послаблення. Дисиденти розглядалися не більш, ніж «категорія реформаторів режиму, що мають за мету його “виправити”, зберігаючи імперію і комуністичну систему», як ті, що «є фактично захисниками цієї імперії та її системи», – зазначало керівництво ОУН (р-б). – Оборонці прав України не належать до категорії дисидентів»<sup>802</sup>. Тож ставлення до москалів під час визвольної революції мало б бути відповідним до їхнього відношення до української державності, лояльні мешканці України російської національності могли б користуватися усіма громадянськими правами, а нелояльних трактуватиметься «згідно з революційними законами»<sup>803</sup>.

ОУН (р-б) також нагадувала, що у соціально-економічній боротьбі, проти протиприродного російського колективізму ніяк не йшлося про поворот до капіталізму (наприклад, у домаганнях присадибних наділів), проте то було боротьбою за інститут приватної власності, питомий духовності українського народу (отже проти російського отарного суспільного ладу, «общини», за вільний розвиток українського соціо-політичного устрою)<sup>804</sup>.

Органічною ж засадою порядкування світу, як і раніше, визнавався національний принцип, а духовна єдність вважалася можливою лише на базі творчості окремих націй. Від українців же вимагалось «виробити свою високу мову, свої найбільш гуманні героїчні критерії, свій незаперечний моральний авторитет»<sup>805</sup>. Між ідейно-програмовими засадами визвольних процесів в Україні висувалися на перше місце:

а) примат духового первня у філософії та в суспільній діяльності;

б) примат нації, що в історії й у сучасності є наріжним каменем відносин між державами світу, а національне питання у пов'язанні з соціальним – світово-історичне;

в) ідеал власної держави, ні від кого незалежної, повністю суверенної;

<sup>802</sup> Там само. – С. 280.

<sup>803</sup> Там само.

<sup>804</sup> Там само. – С. 268.

<sup>805</sup> Там само. – С. 255–256.

г) соціальна справедливість для усіх верств і прошарків нації;  
г) тільки націоналізм є основою відродження і справедливого впорядкування світу, а не псевдоінтернаціоналізм, комунізм чи анархізм;

д) гідність людини, як Богоподібної істоти;

е) віра в Бога і важливість релігійного життя;

є) традиція і рідна історичність;

ж) культ честі і лицарства, свобода думки і досліду;

з) героїчна концепція життя;

и) примат спільнотного над егоїстичним;

і) героїчний національний гуманізм;

ї) альтернатива до імперіалізму – націоналізм, як окремий шлях від соціалізму-комунізму і капіталізму<sup>806</sup>.

На політичну ж еміграцію, як нерозривну складову частину української нації, ОУН (р-б) покладала завдання мобілізації проукраїнських сил у світі, використовуючи держави Заходу для власних цілей, та духово мілітаризуючи революційні кадри на чужині. Попри попередні провали й через це відмову ОУН за провідництва С. Ленкавського від закидки в Україну похідних груп, за очільництва Організацією Я. Стецька, з початку 1970-х знову зайшлося про розбудову комплексу прямої дії з-за кордону також через підготовку нових похідних груп в Україну, на українські етнографічні землі, а також поза УРСР, зокрема на Кубань, південну Вороніжчину та Курщину і навіть у Сибір<sup>807</sup>. У дійсності ж, усі такі спроби зазнали краху.

ОУН не розглядала Україну як периферію світових процесів, а «завдяки її геополітичному положенню, економічним багатствам, кількості населення, революційно-динамічному людському потенціалові, ідейно-політичній концепції нового справедливого ладу в геополітичному просторі Європи та Азії», бачила її світовою проблемою міжнародної політики. Передбачалося, що в міжнародному контексті, незалежна Українська Держава «буде гарантією незалежності східноєвропейських і сумежних азійських народів», а «гармонійна політична і господарська співпраця вільної України з тими народами широко відчинить двері для оздоровлення відносин

<sup>806</sup> Там само. – С. 263–264.

<sup>807</sup> Там само. – С. 275.

на Сході Європи та сумежної Азії і матиме велике значення для дальшого майбутнього цілої Європи». Відтак буде зруйновано тюрму народів (СРСР) на євроазійському просторі, що матиме вирішальне значення для нового укладу сил на інших континентах<sup>808</sup>.

У ставленні ж до ідеї об'єднаної Європи існувало два бачення. У випадкові, коли б заіснувала міцна об'єднана Західна Європа на базі Європи-батьківщини (а не соціалістичного намагання негувати чи применшувати вагу націй), з проекцією деколонізації європейського континенту (себто ліквідації Радянської імперії і привернення національно-державної незалежності поневоленим в СРСР і в сателітних країнах народом), – то такий розвиток подій визнався позитивним і тоді б Західна Європа відіграла б свою творчу ролю для впорядкування відносин і тривалого справедливого миру не лише на європейському континенті. Проте ідея західноєвропейської федерації з панівною ролею тої чи іншої потуги, як передбачав Провід ОУН (р-б), буде новою імперіальною формою, а запанування соціалістичних партій в різних країнах Західної Європи – уможливить Москві інфільтрацію і демобілізацію цієї формації. Відтак в ОУН(р-б) вважали, що Західна Європа не може творити жодної іншої тривалої конструкції, як тільки мілітарно-економічну задля оборони від нападу Москви, з перспективою підтримки визвольної боротьби поневолених в СРСР і сателітних країнах народів.

В умовах сильної Західної Європи тогочасна двобігуновість сил стала би б неможливою, позаяк її (з Великою Британією включно) економічний і технологічний потенціал, перевищував би потужності СРСР. Тож ОУН (р-б) розглядала об'єднання Західної Європи як створення важливого протиросійського бастиону, а не тривалу конструкцію. Адже Західна Європа – це тільки частина Європи і тому до ідеї об'єднаної Європи поневолені нації зможуть зайняти незалежне становище тільки тоді, коли будуть мати свої незалежні національні держави. При цьому, додавалося, що економічна інтеграція західних держав та намагання створити європейську федерацію чи конфедерацію можуть служити для Москви за претекст, щоб твердити, що в Європі період «малих» незалежних держав минув і що інтеграція на Заході вимагає інтеграції і втримування «федер-

<sup>808</sup> Там само. – С. 302

ративних» зв'язків на Сході. Таким чином робився висновок: розбудова європейського мілітарного потенціалу (з атомним включно), за партнерства та союзу з США, – в інтересі вільних і поневолених націй, якщо буде здійснена відповідна передумова, якою є політика визволення поневолених народів. Вказувалося також на існуванні проблеми не роззброєння вільного світу, а навпаки – його доозброєння, зокрема конвенціональною зброєю. І в цьому важливу роль ОУН (р-б) надавала психологічно-політичній війні як передумові повстанської, що мала би перейти у визвольну конвенціональну справедливу війну поневолених націй проти російського окупанта, які являли собою духу надпотогу і вирішальну силу епохи<sup>809</sup>.



Такою ж надпотогуо поневоле-них націй мало стати й оновлене християнство, яке, на думку провідництва ОУН (р-б), вже виростало в опозиції до тогочасного проведу офіційних Церков, на протипагу правлячим колам західних Церков, Ватикану, Світової Ради Церков тощо<sup>810</sup>. Що ж до питання української Церкви, то ОУН (р-б) виступала за встановлення патріаршества як у Православній Церкві, так і в Греко-Католицькій, й тому, наприклад, вважала позитивними

об'єднання ієпархії УАПЦ на спільному Соборі єпископів 18 жовтня 1971 р. і постанову Архиепископського Синоду від 4 жовтня 1969 р. у Римі про помісність УКЦ й патріарші права Верховного Архиепископа, а також акцію духовенства і мирян за визнання й здійснення помісности УКЦ і Українського Католицького Патріархату, очоленого Патріархом Йосипом (Сліпим). Досягнення Українського Католицького Патріархату та об'єднання в єдиній УАПЦ усіх митрополій Православної Церкви ОУН (р-б) визначала як невідкладне головне завдання. ОУН (р-б) також висловлювала підтримку українським

<sup>809</sup> Там само. – С. 306–307.

<sup>810</sup> Там само. – С. 313–314.

протестантським Церквам в їхній боротьбі проти безбожництва й російського насильства в СРСР й, водночас, визначала «Свідків Іегових», «п'ятидесятників», «адвентистів» тощо як секти. Організація закликала вірних вимагати Богослужб українською мовою і підтримувати священиків, які хочуть добра своєму народові, зауважуючи, що «неділі і празники треба святкувати»<sup>811</sup>.

Провід ОУН (р-б) наголошував також, що «протиставляється всякій дискримінації націй, расизмові, старшобратству, антсемітизмові, теорії будь-якого герренфольку, націонал-соціалізму і всякого роду тоталітаризмові», прагне досягти «порозуміння з польським народом на засаді етнографічного визначення кордонів між обидвома народами і на засаді респектування держави кожного з них та спільного фронту проти спільних ворогів», що «бореться проти російської імперії, а не проти держави російського народу на його етнографічній території», а за природних союзників України вважав, перш за всіх, «народи, поневолені в ССРСР та в сателітних країнах»<sup>812</sup>. При цьому, за безумовного оперття на власні сили українського народу у національно-визвольній боротьбі, керівництво Організації враховувало, що імперативи визвольної боротьби українського народу вимагали брати до уваги усі можливості використання міжнародної кон'юктури і різних специфічних ситуацій (напр., напруження між СРСР і Китаєм чи США) для висунення і позитивної розв'язки українського питання<sup>813</sup>. Якщо ж Захід був би не в силі реалізувати, скажімо, офензивний наступ на Росію за визволення поневолених народів, зокрема, на трибуні ООН, то ОУН (р-б) виступала за розв'язання ООН (як форуму російської і комуністичної диверсії та пропаганди) й створення іншої міжнародної організації з речниками вільних і поневолених націй, а не з агентурами Москви. Як наслідок мали би постати вільні, суверенні національні держави, а усілякі державні «унії», «союзи», «федерації» тощо в ОУН (р-б) вважалися історичними анахронізмами й облудними гаслами імперіалістів для обману народів («Хартія [О]ОН, резолюція [О]ОН про деколонізацію і Уні-

<sup>811</sup> Там само. – С. 332–334.

<sup>812</sup> Там само. – С. 315–316.

<sup>813</sup> Там само. – С. 316–317, 319.

версальна Деклярація прав людини мають бути здійснені в усьому світі)»<sup>814</sup>.

У 1980-ті ОУН (р-б) увійшла з вкотре повторюваними твердженнями, що нарешті «приходить епоха революцій і визвольних воєн» та упевненістю, що «перед визвольними націоналізмами не втримається ніяка термоядерна зброя, бо вона теж є в наших руках», що «нації повстали, їх нічим не зламати!» й що тепер українську альтернативу, яку Захід знехтував у Другій світовій війні, «не знехтують вільні народи в Третій світовій війні, якщо не схочуть самі зі своїми жінками й дітьми піти з димом пожегарів»<sup>815</sup>. Саме так заявлялося у *Маніфесті ОУН*, виголошеному восени 1981 р. на її VI Великому зборі. Навіть на початку 80-х рр. ОУН (р-б) раз у раз все ще відхрещувалася від націонал-соціалізму, фашизму й расизму та вкотре позиціонувала свій націоналістичний рух як позакласовий і традиціоналістичний, соціальний і народовладний, антикапіталістичний і антиімперіалістичний, антиколоніальний і антитоталітарний тощо<sup>816</sup>.

Тоді ж, восени 1981 р. *VI Великий Збір ОУН* розглянув політичне становище у світі, в СРСР і, зокрема, в Україні, зосередив особливу увагу на всебічному аналізі «сучасної революційної ситуації в Україні та в усьому комплексі російського імперо-колоніального панування»<sup>817</sup>. Проте дисиденти вже не називалися «так званими», а натомість – «героїчними політв'язнями» й ОУН знову вкотре оголошувала переддень національної революції. У зверненні VI Великого Збору до українців у вільному світі від імені його президії, зокрема, зазначалося: «Героїчна постава українських політв'язнів, скріплена діяльністю нескорених і революційних сил Воюючої України, зростає піднесення християнської віри в народі, активізація молоді в патріотичних діях, щораз більший опір широких кіл громадськості на Україні шовіністичній русифікації – всі ці явища свідчать про те, що визріває черговий етап української визвольної боротьби, етап масового героїзму»<sup>818</sup>. У привітанні ж «українському народові на Рід-

<sup>814</sup> Там само. – С. 320–322.

<sup>815</sup> Маніфест Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Б. м., 1981. – С. 10.

<sup>816</sup> Там само. – С. 14–15.

<sup>817</sup> Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Б. м., 1984. – С. 6.

<sup>818</sup> Звернення Шостого Великого Збору ОУН до українців у вільному світі // Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Б. м., 1984. – С. 101–102.



них Землях, на каторзі та розкиданому по всій Російській імперії» ОУН (р-б) закликала усіх «кріпитися і бути готовими на всенародний зрив!»<sup>819</sup>.

Однією ж з центральних проблем обговорення на Великому зборі 1981 р. було питання загрози глобальної чи обмеженої термонуклеарної війни, альтернативою якій було визнано національно-визвольні революції України й інших поневолених народів. Я. Стецько («Ст. Осінський») з цього приводу зазначав: «Концепція обмеженої термоядерної війни не є жодною розв'язкою світової політичної кризи, бо вона може привести до необмеженої ядерної війни. Тому постає наша альтернатива, яка, покищо, ще в потенційному стані щодо динамічного її розуміння офіційним Заходом. Вона не є вже в шухлядах, як резерва, але як предмет міркувань»<sup>820</sup>. Йшлося, зокрема, й про війну в Афганістані, що створила нову міжнародну ситуацію навколо СРСР, і потребу ОУН (р-б) самозалучитися у цей комплексний конфлікт з метою мобілізації ісламського світу проти Росії й докластися до справи політичного розкладу бійців Радянської Армії за допомогою листівок ОУН і АБН та радіостанції. У цьому контексті Я. Стецько також задекларував намір звернутися «з пропозицією належних сугестій західним офіційним чинникам щодо акції за розвал російської імперії, згідно з кличем “Ніщо без нас про нас”», вказуючи Україну як центральну проблему цього фронту і як його провідну силу. Відтак він був переконаний, що саме в Афганістані українська справа зрушиться з місця, а тому українці мають бути зацікавлені у якнайтривалішому втриманні афганського фронту й створити ще інші фронти, систематично розбудовуючи проукраїнські позиції серед ісламського світу<sup>821</sup>. І це не дивно, адже як вважав Я. Стецько, вже тоді світ перебував у стані Третьої світової війни<sup>822</sup>. При цьому, однак, було засуджено кола «типу Візенталя, який, за американські гроші, ініціює судові процеси проти українців, у тому числі проти

<sup>819</sup> Привітання українському народові на Рідних Землях, на каторзі та розкиданому по всій Російській імперії // Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Б. м., 1984. – С. 123.

<sup>820</sup> *Осінський Ст.* Проблеми теорії і практики національно-визвольної боротьби // Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Б. м., 1984. – С. 53.

<sup>821</sup> Там само. – С. 54.

<sup>822</sup> *Карбович З.* Становище у світі й Україна // Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – С. 517.

прихильників ОУН у ЗСА, такі ж у Канаді, щоб, згідно з пляном КГБ, довести до ізоляції ОУН від західних чинників, як “німецького коляборанта”, та послабити прихильне українське наставлення до Ізраїля»<sup>823</sup>. Відтак, висновок був категоричний і однозначний у стилі 1940-х: «Робити ОУН коляборантською організацією, це наявна большевитська робота, якій служить міжнародне жидівство разом з масонською мафією, яку воно у великій мірі опанувало»<sup>824</sup>.

Загалом же, світоглядно ОУН (р-б) повторювала свою тезу про те, що в основу відродження людства мусить бути поставлена ідея нації перед ідеєю необмеженої сваволі одиниці, а національно-суспільна людина – перед ліберал-егоїстичною одиницею-індивідом<sup>825</sup>. З огляду на це, вважалося, що в основу нового державного і соціально-політичного ладу в Україні «має бути поставлена ідея нації-спільноти, а не виключний егоїзм одиниці; добро родини, а не гедонізм і сексуалізм; національно-суспільна, громадська Людина, а не клясократична ненависть і взаємопожирання; Нація, а не кляса; співпраця усіх верств нації та виключення визиску одної частини нації другою»<sup>826</sup>.

У Проводі ОУН (р-б) міркували, знову ж таки в душі вже поваленого салазарівського корпоративізму, що однією з таких форм суспільно-політичного устрою є переміщення властивої влади з політичних партій в демоліберальному устрою на організовані соціальні формації-професії, наприклад профспілки чи технократичні об'єднання. Це, на його думку, свідчило б про те, що новий чинник волевиявлення народу треба враховувати при респектуванні бажання творити політичні формації, що не повинні мати класового підложжя, лише національне. Це означало би, отже, що замість формувати політичні формації на базі демолібералізму, їх треба було б творити на базі націоналістичного світогляду з акцентом тієї чи іншої життєвої національної, а не класової проблематики. Свободу ж і права людини та суверенітет нації можна забезпечити не обов'язково лише

<sup>823</sup> *Осінський Ст.* Проблеми теорії і практики національно-визвольної боротьби // Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – С. 54.

<sup>824</sup> Там само. – С. 55.

<sup>825</sup> VI Великий Збір ОУН і Українське Державне Правління // Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – С. 134.

<sup>826</sup> Там само. – С. 138.

за допомогою демоліберального ладу. Українське народовладдя, на думку ідеологів з Проводу ОУН (властиво, самого Я. Стецька) існувало вже тоді, коли демолібералізму ще не було на Заході, а відтак державу слід будувати на своїх первнях, респектуючи Людину – Богоподібне єство – в рамках Нації, що є твором Бога<sup>827</sup>.

Власне бачення на основі суспільно-політичного ладу майбутньої Української Держави Я. Стецько окреслив у своїй доповіді «Етос праці й ідеал героя». У ній він вказував, що ОУН змагається за триподіл влади, що найкраще забезпечить народоправний лад, а саме: незалежність законодавчої, виконавчої і судової влад, а також за встановлення широкого самоврядування на нижчих територіальних щаблях (краї, повіти, міста, сільські громади). Національні меншини в ній матимуть гарантовані права вільного розвитку своєї особливої самобутності. Соціально-політична ж проблематика мала бути базована на питомених цінностях, прикметах, прагненнях, потребах та морально-етичних вартостях української нації. В державі мало бути забезпечене право кожного громадянина на приватну власність і гарантію для кожного мешканця України на гідні умовини життя, особисту безпеку, зростання добробуту та соціальне забезпечення. Цілковитому знищенню і викоріненню підлягали б тоталітарна, монократична, колоніальна і колективістична система, впроваджена в Україні російськими окупантами, а також колгоспна системи, системи внутрішніх паспортів у державі тощо. Соціальна справедливість і рівність мали би створити однакові умови для праці і користування продуктами власної праці за умов якнайширшої умасовленості власності, як основи для повного користування продуктами вільної праці кожного індивіда-процудента. При цьому ідея вільної праці, яка заявлялася автором як основний ключ соціальної програми ОУН, в його баченні націоналістичної концепції суспільства, апріорі включала присутність т. зв. найманої праці (визнавався поділ на різного роду праці, вартість яких визначається корисністю для суспільства)<sup>828</sup>.

<sup>827</sup> Там само. – С. 138–139.

<sup>828</sup> *Стецько Я.* Етос праці й ідеал героя // Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – С. 431–432.

Усталено вже декларувалося й про те, що «українська національно-визвольна боротьба ведеться в площині “надкласовості” в тому сенсі, що в майбутній УССД суспільно-політичні стосунки повинні бути так уложені, що ні одна “кляса” чи верства людей не зможе мати домінуючої економічної позиції в суспільстві, щоб могли, узурпувавши собі різні привілеї, визискувати інші частини народу»<sup>829</sup>. Згідно з *концепцією Я. Стецька*, націоналістична система елімінуватиме несправедливості системи фінансового капіталізму і тим більше комунізму, позаяк кожна з цих систем була класократичною, класовою, а не націократичною, надкласовою, всенародною.

В Українській Державі селяни мали б дістати землю безкоштовно у розмірах трудових господарств як їхню приватну спадкову, дідичну власність, а всі інші люди, охочі працювати в харчовій ділянці, отримали б відповідну допомогу для вільного продукування харчів у фабричного чи дрібного типу підприємствах та могли після забезпечення всього народу харчами теж вільно експортувати різні продукти до інших держав. При цьому ОУН сприятиме творенню господарських кооператив, спілок чи інших форм господарювання в залежності від волі селян і харчових процентів.

Засоби комунікації і транспорту (публічного) будуть або за власністю державні, або приватно-групові, але під контролем держави. Питання про власність підземних багатств, продукції енергії, лісів і внутрішніх вод у країні, а також про власність важкої промисловості і транспорту мали бути розв’язані державними і провінційними (крайовими) законодавчими органами влади в сенсі державної чи усупільненої власності. В індустрії представники робітництва повинні б мати співголос у вирішенні основних господарсько-ад-



*Павло Гай-Нижник при могилі  
Ярослава Стецька на цвинтарі  
Вальдфрідгоф у Мюнхені  
(Баварія, ФРН)*

<sup>829</sup> Там само. – С. 430–431.

міністративних справ. Дозволялася б якнайбільша приватна й групова ініціативи у творенні підприємств. Головним же регулятором народного господарства мали стати ринкові відносини, а не централістичний державний план і державне тоталітарне управління. В країні могли співіснувати державна, приватна й кооперативна банково-кредитова системи, що регулювалися б державою, проте українська банкова система не сміла б ставати залежною від будь-яких закордонних капіталів. ОУН, як виголошував Я. Стецько, виступала також за повне право на страйки працівників у визначених законом і ситуацією межах, позаяк це є засобом справедливого розподілу прибутків, соціального забезпечення і покращення робочих і життєвих умов, а також за право працівників на формування своїх фахових і професійних спілок, як засобу здобування кращих економічних і соціальних умов<sup>830</sup>.

У ділянці соціального забезпечення, держава мала встановити гідну мінімальну заробітню платню, що забезпечувала б основні умови особистого й родинного життя, а також медичне забезпечення, але з угляденням і допущенням крайової, місцевої і приватної ініціативи й підприємництва в плеканні медицини, гігієни та високого рівня народного здоров'я. Кожна працездатна людина мусила бути забезпеченою можливістю відповідної праці у приватному, громадському чи державному секторах. При цьому за кожним громадянином залишалося б право на вільний вибір чи зміну праці, заняття і місця мешкання. У соціально-господарському житті також мала бути встановлена цілковита рівність для усіх громадян України незалежно статі, релігії, походження чи політичних поглядів.

Поза межі України були б виселені (депортовані) усі ті люди, «яких ворожий окупаційний режим пляново спровадив для здійснювання своїх імперських цілей і вони ці завдання здійснювали», а злочинці окупаційної системи мали б зазнати покарання за винищення, гноблення та експлуатацію українського народу. Водночас Українська Держава надавала би допомогу усім тим українцям, які внаслідок поневолення України опинилися поза її межами і які бажали би повернутися в Україну. Держава також мала надати усю необхідну допомогу тим українцям, які потерпіли внаслідок ворожого

<sup>830</sup> Там само. – С. 433–434.

поневолення і участі у визвольній боротьбі. Зокрема члени родин борців за визволення України повинні були б отримати забезпечення життєвих умов, а ветерани визвольної боротьби, особливо інваліди, будуть під повною опікою спільноти. Українська Держава вимагатиме від окупантів сплати відшкодування всім потерпілим за часів окупації<sup>831</sup>.

Що стосувалося освітньої сфери, то Я. Стецько, виступаючи від імені ОУН, заявляв, що Організація бачить в майбутній Українській Державі політику сприяння поширенню й розвитку вільної освіти, запевняючи всім громадянам якнайкращі освітні можливості та рівний доступ до відповідних навчальних інституцій для всіх охочих здобути знання. Нижня і середня загальна та фахова освіти мали бути безкоштовними і доступними для усіх, а доступ до вищих шкіл мусить бути нарівні відкритий для усіх на засаді іспитів (для різних особливих ділянок мали бути допущені можливості творення приватних, місцевих та меншинних шкіл). В українській освітній системі релігія, за його переконанням, буде включена до шкільного навчального плану, як обов'язкова дисципліна. Викладання релігії буде зорганізоване так, щоб були задоволені релігійні потреби учнів усіх віровизнань.

Церква і держава в майбутній незалежній Україні складала б два незалежні сектори єдиного організму, які повинні були б якнайтісніше співпрацювати і допомагати одне одному. Проте «войовниче безбожництво», як і діяльність груп, що розкладають і нищать національну духовність, будуть заборонені. Беручи до уваги особливу роль християнської релігії в житті української нації, ОУН прагла того, аби в Українській Державі були забезпечені всі умови для вільного розвитку Церков та їхніх організацій. Крім того держава мала сприяти патріаршій структуризації українських християнських Церков. Водночас, попри вільне діяння християнських Церков, в Українській Державі мала б бути забезпечена й повна воля для інших віросповідань. Російська ж православна Церква мусила б бути забороненою в Україні, а усі її впливи викоренені.

Попри те, що ОУН (р-б) була проти сприяння безбожництву з боку держави, вона підтримувала забезпечення свободи сумління.

<sup>831</sup> Там само. – С. 435–436.

У той же час, держава мала сприяти розвиткові та поширенню, в тому числі й поза межі України, культурного життя і творчості українських культурних діячів. Міністерство культури матиме завдання допомагати культурним процесам, але не обмежуючи принципу вільної творчості і не надаючи привілеїв окремим групам. Усі шкідливі впливи русифікації, російської протилюдної та народобивчої культури, як вислід культурного поневолення України Росією, мали бути знищені<sup>832</sup>.

Ще за життя Я. Стецька, який помер 5 липня 1986 р. у Мюнхені, розпочалася підготовка до чергового *VII Великого збору ОУН*. З цією метою було призначено 15 комісій та їх очільників. Після смерті Я. Стецька в. о. голови Проводу ОУН (р-б) став В. Олеськів («В. Косович», «Орлик»), який головував на цьому Великому зборі (головою Президії був В. Кримський) у жовтні 1987 р. і відкрив його своєю промовою<sup>833</sup>. Тож головою Проводу ОУН (р-б) було обрано *інж. Василя Олеськіва*, який до того був очільником сектору Крайових справ ОУН (р-б), провідником ТП ОУН у Великій Британії (1955–1963), учасником сімох Великих зборів та членом Головного Проводу, заступником голови Проводу Я. Стецька.



Василь Олеськів

У трьох програмових доповідях Збору було зреферовано: а) стан національно-визвольної боротьби в Україні в обличчі московських намагань зреформувати й змодернізувати російську імперію та з огляду цієї ситуації – визначення завдань ОУН на чергові роки; б) актуальність основних заложень зовнішньої політики ОУН у теперішній міжнародній діяльності замирення між західними потугами і російською імперією, знаменних ставкою на власні сили народу й на спільний фронт визвольних рухів усіх поневолених Росією націй;

<sup>832</sup> Там само. – С. 336–337.

<sup>833</sup> *Косович В.* Стан і перспективи визвольної боротьби і роля ОУН // Сьомий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали й Постанови. – Б. м.: Видання Організації Українських Націоналістів (ОУН), 1988. – С. 36; Сьомий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали й Постанови. – С. 5.

в) включення нового молодого покоління до дії в ОУН та у національно-визвольні процеси як на Рідних Землях, так і в діаспорі<sup>834</sup>. В ідеологічно-програмовій ділянці було прийнято екстракт актуальних постанов попередніх Великих зборів з певними доповненнями, що фактично не були якісно чи еволюційно оновлені від постанов і засад IV Великого збору 1968 р. Певною мірою були розширені, але не фундаментально, лише постанови у сфері українського культурного фронту та у плані доволі поверхово-гаслових міркувань щодо стану української науки, в тому числі й діаспорної. Що ж до соціально-економічної сфери та суспільно-громадянських прав тощо в майбутній Українській Державі, то постанови VII Великого збору практично слово в слово продублювали тези попередніх V та VI Великих зборів Організації (відповідно 1974 й 1981 рр.)<sup>835</sup>, які, своєю чергою, були калькою з постанов IV Великого збору ОУН 1968 р., що засвідчує про інтелектуальну кризу та ідеолого-теоретичну стагнацію націоналістичної думки в лавах ОУН (р-б) в умовах динамічної зміни у світі та в Україні протягом двадцяти років.

На VII Великому зборі ОУН також було згадано, що у 1968 р. її IV Великий Збір під проводом Я. Стецька наголошував на потребі створення політично-визвольного центру, спертого на революційно-визвольній концепції, на засадах і в часі, які Провід Організації визнає актуальним і в доцільному пов'язанні з державницькими революційними формаціями, ініційованими ОУН, зокрема пам'ятним Українським Державним Правлінням 1941 року. Про часи початку 1940-х рр., власне про спробу ОУН відновити Українську Державу у 1941 р., було загадано й на VI Великому зборі у 1981 р. в контексті ідеї реанімувати в новітній політичній площині *Українське Державне Правління*, нетривало очолюване Я. Стецьком після Акту 30 червня й невдовзі зліквідоване німцями. Тоді ж у потрібній Організації та її провідникові спосіб було дещо підрихтовано історичну спадщину на догоду новим політичним амбіціям Проводу ОУН (р-б) та особистому гонорові Я. Стецька. Відтак стверджувалося, що «Укра-

<sup>834</sup> Сьомий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали й Постанови. – С. 6.

<sup>835</sup> Постанови в ділянці ідеології державної програми ОУН // Сьомий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали й Постанови. – С. 109–112.



їнське Державне Правління встановлене волею українського народу 30 червня 1941 року, підтвержене з великим ентузіазмом усенародним схваленням сливе по всій Україні, зокрема плебісцитом крові найкращих синів України без різниці внутрішньо-українських політичних переконань, з переважаючою більшістю членів ОУН, Похідних груп ОУН, Дружин Українських Націоналістів (ДУН), воїнів Української Повстанської Армії, ніколи не декларувало свого розв'язання, ніколи не підпорядковувалося волі жодного окупанта України, а мужньо боронило ідеал нації – Українську Суверенну Соборну Державу» і навіть більше – що «УДП і Рада Сеньйорів – це був єдиний демократичний уряд і єдиний демократичний парламент на європейському суходолі того часу»<sup>836</sup>. Крім того, VI Великий збір стверджував, що УДП, як державна інституція, ніколи не була ліквідовувана, зокрема й завдяки тривалому систематичному зберіганню і продовжуванню «цієї світлої в історії нашої нації державницької традиції» та її ступеневої розбудови головою УДП, тобто – самим Я. Стецьком<sup>837</sup>. Тоді ж, у 1986 р., після смерті Я. Стецька, неіснуюче УДП формально очолив інж. Б. Федорак, після чого при ньому було започатковано (також лиш номінально) три ресорти: зовнішніх, внутрішніх і фінансових справ.

Тепер же, у 1987 р. VII Великий збір Організації прийняв до відома, що Українське Державне Правління, яке насправді заіснувало лише на папері й не мало жодної ваги ані в лавах ОУН, ані серед еміграційно-діаспорних кіл, по смерті Я. Стецька очолив Богдан Федорак, який після Другої світової війни був нічим не прикметним у політичному сенсі директором Українського культурного центру в м. Воррен (округ Маком, штат Мічиган, США)<sup>838</sup>. Проте VII Великий збір ухвалив Декларацію, в якій зазначалося з цього приводу:

«1) Українське Державне Правління є законним державним органом Української Держави, відновленої 30 червня 1941 року.

2) Продовж минулих десятиліть УДП мало поновлюваний мандат від речників Нескореної України, і цей мандат був висловом

<sup>836</sup> VI Великий Збір ОУН і Українське Державне Правління // Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Б. м., 1984. – С. 125–127.

<sup>837</sup> Там само. – С. 129.

<sup>838</sup> Після відновлення державності у 1991 р., Б. Федорак став почесним консулом України у Детройті (штат Мічиган, США)

широких кіл української патріотичної громадськості аж по сьогоднішні дні.

3) УДП виконало за минулі десятиліття велику визвольнополітичну дію. УДП відоме чільним політикам поневолених і вільних народів і ними визнаване. Голову УДП признавали визначні особистості різних держав і народів.

4) Тому Великий Збір ОУН деклярує свою піддержку для Українського Державного Правління і звертається до керівних органів УДП використати наш неповторний ювілей Тисячоріччя хрищення України-Руси для створення Всеукраїнського Державного Центру.

Віriamo, що спільними силами здобудемо Українську Самостійну Соборну Державу»<sup>839</sup>.

Відтак УДП було визнано найпізнішим суверенним урядом України. Тож VII Великим збором було вирішено надати повну підтримку УДП у його праці, зокрема у прямуванні до створення *Всеукраїнського Державного Центру (ВДЦ)* на базі українських самостійницьких формацій, що заіснували в часі від 1917-го по 1944-й роки<sup>840</sup>. Йшлося про чергову спробу ОУН під політичним проектом ВДЦ об'єднати саме навколо себе і під власним провідництвом «усі самостійницькі державні формації 20-го століття – УНР, Карпатська Україна (1939), УДП (1941) і УГВР (1944)»<sup>841</sup>.



**Омелян Коваль**

Відповідно до прийнятого рішення, перш за все, було зроблено спробу знайти спільну мову з Державним Центром УНР в екзилі (ДЦ УНР). З цією метою у 1987 р. було розпочато переговори між УДП та ДЦ УНР, які тривали до 1989 року. Делегацію від УДП (з трьох осіб) очолював мгр Омелян Коваль – давній член революційної ОУН (псевдо «Дир», «Дем'ян»), колишній в'язень «Аушвіцу», а на той час керівник ресорту внутрішніх справ УДП, секретар Головної

<sup>839</sup> Деклярація у справі Українського Державного Правління // Сьомий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріяли й Постанови. – С. 97–98.

<sup>840</sup> Там само. – С. 97.

<sup>841</sup> Постанови в ділянці ідеології державної програми ОУН // Сьомий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріяли й Постанови. – С. 176.

Ради Українських громадських організацій Бельгії (1970—1991), генеральний секретар Українського Допомогового Комітету в Бельгії, а від 1987 р. його очільник (до 2005 р.). ДЦ УНР представляв голова уряду УНР проф. Я. Рудницький за присутності президента УНР в екзилі М. Лівіцького й одного чи двох членів ДЦ УНР)<sup>842</sup>. Про перебіг перемовин в ОУН (р-б) звітувалися у такій інтерпретації: «Оспоровання Проекту УДП з боку співрозмовців ДЦ УНР носило характер обструкції, мовляв, вливайтесь в систему ДЦ УНР, який одинокий має легітимність екзильного уряду. Делегація УНР постійно настоювала на повороті ОУН до УНРади, а там, на її форумі, можна буде полагоджувати всі справи, включно з творенням Всеукраїнського Державного Центру. Вичерпавши всю аргументацію на захист своїх позицій, Президент УНР М. Лівіцький заявив, що він не може визнати УДП як другий уряд України, а тим самим його якість партнера до дальших переговорів. Це було вже тоді, коли запало домовлення з М. Плав'юком (головою ПУН) про приступлення ОУН (м) до активної дії в УНРаді, яка збиралася йти на свою 10-у Сесію. Все таки обіцяли передати справу Проекту на 10-у сесію УНРади і запросили делегацію ОУН до участі в тій сесії. Маючи на оці добро справи в пов'язанні з політичною консолідацією у формі Всеукраїнського Державного Центру і успішної дії по лінії інтересів України, Провід ОУН вирішив післати двочленну делегацію в характері обсерваторів на 10-у сесію УНРади. Справа Проекту, однак, там не була поставлена на розгляд, а в постановах було сказано, що ДЦ УНР має подбати, щоб усі політичні сили сконсолідували під прапором УНР. Для цього ДЦ УНР мав покликати консолідаційну Комісію. УДП зробило ще одну спробу для вияснення справи дальших переговорів, але новий ДЦ УНР залишився на старих позиціях. Листування в тій справі між М. Плав'юком і Головою ОУН (р) мало характер спроби з боку М. Плав'юка втягнути в переговори з ДЦ УНР для відновлення ОУН в складі УНРади»<sup>843</sup>. Переговори завершилися провалом.

<sup>842</sup> Початково передбачалося, що з боку ДЦ УНР перемовини мала вести відповідна Комісія під керівництвом д-ра Шандора, але її так і не було сформовано та задіяно у переговорах з УДП (власиво – з ОУН р-б).

<sup>843</sup> Восьмий Надзвичайний Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали й Постанови. – Б. м., 1991. – С. 182–183.

Проте, попри очевидний анахронізм і нездійсненність подібного проекту (як і спроби реанімувати наприкінці ХХ ст. УДП за лекалом 1941 р.), цей намір, навіть після прийняття Верховною Радою України Акту про державний суверенітет (16 липня 1990 р.) й майже за місяць до проголошення державної незалежності України, 16 липня 1991 р. було задекларовано й VIII Надзвичайним Великим збором Організації вже під проводом Слави Стецько (дружини Ярослава Стецька)<sup>844</sup>.



Повертаючись до питання єдиного Всеукраїнського Державного Центру, ОУН знову ж повторювала, що визнає потребу у ньому «з углядженням усіх державних Актів, починаючи Актами 22 січня 1918–1919 років, Акту 1 листопада 1918 р. у Львові, Акту Карпатської України від 14.3.1939 р., Акту 30 червня 1941 р. у Львові і Маніфесту УГВР з липня 1944 р. Існуючі державні формації, що виводяться з тих Актів – ДЦ УНР і Українське Державне Правління, повинні об'єднатися в один Всеукраїнський Державний Центр для координації української визвольної політики до часу створення легальної влади в Україні шляхом вільних виборів»<sup>845</sup>. Водночас додавалося, що суверенна влада українського народу, яка буде встановлена у вільних виборах на засаді загального, рівного, прямого і пропорційного голосування, за відсутності імперських структур, обиратиметься під контролем Об'єднаних Націй.

На Зборі було констатовано, що ситуація в Україні та СРСР досягала такої критичної точки, що кожночасно могла трапитися нагода для початку формування УССД. Відтак ОУН завважувала, що й УДП мало б готуватися до такого моменту. У зв'язку з цим VIII Надзвичайний Великий збір постановив, що «Організація мусить якнайбільше, при кожній відповідній нагоді, протиставити колоніальній системі УСССР законну українську державу, яку репрезентує УДП»<sup>846</sup>.

<sup>844</sup> Там само. – С. 7.

<sup>845</sup> Там само. – С. 169.

<sup>846</sup> Українське Державне Правління (УДП) // Восьмий Надзвичайний Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали й Постанови. – С. 244.

Вказувалося також, що на таке протиставлення доцільно наголошувати в Україні і в країнах вільного світу, аби валити престиж і легальність УРСР та скріплювати національну державність. В Україні цю місію мали виконати такі політичні утворення як Українська Міжпартійна Асамблея (УМА), Об'єднання «Державна Самостійність України» (ДСУ), Українська християнська демократична партія (УХДП), Товариства ветеранів національно-визвольної боротьби 1940–1950-х рр., молодіжні націоналістичні товариства тощо. Прикметно, що про власні осередки ОУН (р-б) в Україні навіть не йшлося, що засвідчує на цілковиту відірваність еміграційного Проводу Організації від реалій соціально-політичного життя на Батьківщині та його незнання зсередины справжнього становища на Рідних Землях й мінімальні впливи ОУН у вітчизняному громадсько-політичному середовищі.

VIII Надзвичайний Великий збір ОУН радив УДП також узятися за розширення своєї структури, зокрема за сформування «відповідного законодавчого органу, до якого могли б належати люди (окремі особи та угруповання), які визнають відновлену державу Актом 30-го червня 1941 року як найновішу українську державу, а разом з цим і тяглість цієї державности під видом УДП»<sup>847</sup>. До такого законодавчого органу за відповідним переданням мандату могли б, на думку Проводу ОУН (р-б), бути репрезентовані мільйони українських громадян й він міг би, наприклад, носити назву «Українська Державна Рада». При розширенні ж праці УДП, уявлялося евентуально створити незалежний контрольний орган, чи навіть судовий. Крім того, провідництво ОУН вважало, що з відновленням Української Держави, в різних країнах настане потреба саме представництва її маріонеткового та існуючого здебільшого на папері УДП, як базових основ для посольств майбутньої УССД, а в перехідному періоді творення держави, вони могли б бути неофіційними речниками УДП і всіх тих українських сил, які визнають УДП і боротимуться за відновлення УССД. З огляду на вищевказане, виникає питання: чи давав собі тверезий звіт Провід ОУН (р-б) у дійсному стані, впливі та статусі його кишенькового УДП? Вочевидь, що – ні, позаяк, усвідомлюючи реалії, VIII НВЗ публічно не міг би «з задоволенням»

<sup>847</sup> Там само. – С. 245.

стверджувати, що «мандат УДП оновлюється масовим визнанням», «мільйонами українських громадян, які підписують заяви, організовані Українською Міжпартійною Асамблеєю та іншими установами» тощо<sup>848</sup>.

Анахронізмом та відірваністю від реалій України початку 1990-х являли й програмові матеріали VIII Надзвичайного Великого збору, які, перенасичені помпезними й революційними гаслами в стилі 1950–1960-х років, вкотре повторювали узагальнюючі тези і твердження IV великого збору ОУН від 1968 р. у соціально-економічній сфері<sup>849</sup>. Ба більше, керівництво ОУН (р-б) навіть влітку 1991 р. не усвідомлювало відмінність еміграційних узрїнь і настроїв з внутрішньоукраїнськими проблеми і світоглядними ідеями, перебуваючи в ілюзії власного ж догмату, що «українська нація має керуючу силу – Організацію Українських Націоналістів», а «авторитет ОУН є закріплений історичними подіями»<sup>850</sup>. Зрештою, такий ідейно-політичний ступор Організації фактично підтвердив на *Конференції українських націоналістів*, що відбувалася 28–29 березня 1992 р. у київському Будинку вчителя (понад 600 учасників), у своїй передмові під назвою «За нове життя» до видання її матеріалів й секретар провідниці ОУН Я. Стецько Р. Зварич<sup>851</sup>. «ОУН давно визначила свою програму державного будівництва, яка була в деталях опрацьована на IV-ому Великому Зборі в 1968 році та доповнена й уточнена на наступних Великих Зборах», – зазначав він<sup>852</sup>.

Сама ж Я. Стецько у своїй доповіді «Український націоналізм і його роля в закріпленні та розбудові Української Самостійної Соборної Держави» говорила про націоналізм як лад майбутнього, не вдаючись до тлумачення його оновлених засад і чи осучаснених світоглядних позицій, а натомість процитувала витяг щодо соціально-політичної площини у баченні ОУН з постанов VI Великого збору 1981 р., ані словом не згадуючи про не скасовані жодними рішеннями

<sup>848</sup> Там само. – С. 245–246.

<sup>849</sup> Восьмий Надзвичайний Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали й Постанови. – С. 166–168, 170.

<sup>850</sup> Там само. – С. 212.

<sup>851</sup> *Зварич Р.* Передмова. За нове життя // Конференція Українських Націоналістів. Київ, 28–29 Березня 1992. Доповіді, Дискусії, Постанови. – Лондон, Київ: Видання Української Центральної Інформаційної Служби (УЦІС), 1992. – С. 4.

<sup>852</sup> Там само. – С. 5.

нями та постановами останніх моделі Української Держави та засад її соціально-політичного ладу, ухвалених IV Великим збором ОУН 1968 р.<sup>853</sup> Провідниця повторила неконкретизовані тези про приватну власність на землю і засоби виробництва і про те, що український народ має стати господарем на своїй землі в Українській Самостійній Соборній Державі, а також про те, що «саме під таким кутом розробляється програма нової державної побудови України та нового світового ладу», знову ж таки не пояснюючи, що мається на увазі й у чому полягає їхня сутність<sup>854</sup>. Що ж до військово-безпекових аспектів, то тут варто зауважити на підтримці ОУН (р-б) ядерного знезброєння українського війська. «Ми виступаємо за без'ядерну Україну, але за знищення ядерної зброї на нашій території, а не вивіз її до Росії, щоби звідти зростаючі сили реакції шантажували нею і нас, і весь миролюбний світ», – зокрема заявила Я. Стецько на завершенні<sup>855</sup>.

Конференція завершилася покликанням до життя нової політичної сили – Конгресу Українських Націоналістів (КУН), який у статусі об'єднання фактично еміграційної ОУН (р-б) та низки дрібних українських націоналістичних організацій оформився в легальну політичну партійну структуру на своєму Установчому з'їзді 18 жовтня 1992 р. у Києві на чолі з Я. Стецько<sup>856</sup>. Таким чином було практично поховано й відправлено на сторінки історії ту Організацію Українських Націоналістів, яку далекого 1940-го року створив Революційний Провід ОУН на чолі з С. Бандерою.

<sup>853</sup> *Стецько С.* Український націоналізм і його ролія в закріпленні та розбудові Української Самостійної Соборної Держави // Конференція Українських Націоналістів. Київ, 28–29 Березня 1992. Доповіді, Дискусії, Постанови. – Лондон; – Київ: Видання Української Центральної Інформаційної Служби (УЦІС), 1992. – С. 19–22.

<sup>854</sup> Там само. – С. 23.

<sup>855</sup> Там само. – С. 24–25.

<sup>856</sup> КУН було зареєстровано Міністерством юстиції України 26 січня 1993 р. (реєстраційний № 385).

Наукове видання

**ГАЙ-НИЖНИК Павло Павлович**

**Українська Держава:  
суспільно-політична модель  
і соціально-економічний лад  
в теорії та ідеології  
ОУН-б  
(1940–1990 рр.)**

Монографія

*В авторській редакції*

Оригінал-макет: Ольга Гай-Нижник

Дизайн обкладинки: Дзвенислава Гай-Нижник







СЛАВА УКРАЇНІ!

ЗА УКРАЇНУ-ЗА ВОЛО-ЗА НАРОД



300 ПІД КРУТАМИ  
БЕЗЛІЧ В БОРО

359 ПІД БАЗАРОМ  
-ТРЬБІ ОУН-УПА



ГЕРОЯМ

СЛАВА!

